A

MAGYAR TÖRVÉNYHOZÁS

ÉS

MAGYARORSZÁG TÖRTÉNELME.

I. FERENCZ JÓZSEF.

X. KÖTET.

IRTA: MÁRIÁSSY BÉLA.

GYŐR, 1890.

FISCHER ISTVÁN ÉS F. KÖNYVNYOMDA-INTÉZETE.

TARTALOM.

Lap.

I. Fejezet . . . . . *1—21-ig.*

Az ország, a császár helyzete. — A külsajtó nyilatkozata. — Az októberi birodalmi tanács szemben Magyarországgal. — Schmerling és hivei magyargyülölete. — Pártalakulások. — Deák-, Tisza-pártok, szélső bal. — Az emigratio és Kossuth Lajos. — A 48 as párt alapelvei, közege.

II. Fejezet . . . . . *23—48-ig.*

Anyagi viszonyaink. — A hitel. — Termelésünk. — Uzsora. — Ipar- és gyárviszonyok. — Az ügyvédek.

III. Fejezet . . . . . *49—63-ig.*

Szellemi helyzetünk. — Magyarság. — Pánszlavizmus. — Politikai műveltség. — Közerkölcsiség. — Hirlapirodalom. — Gr. Pálffy Mórrali párbeszédem.

IV. Fejezet . . . . . *65—86-ig.*

Austria külviszonyai. — A német uralom utáni vágy. — Schleswig-Holsteini hadjárat. — Poroszország készül. — A gasteini egyesség. — Aldunai viszonyok. — Olasz ellenszenv. — Bismarck Napoleonnál. — A kis császár nagy követelményei. — Nyomorult pénzügyek. — Folytonos deficzit. — Hitelhiány. — Szemtelen kezelés. — A Deák-, a határozati párt politikája. — Almásy-mozgalom. — Elfogatások. — A közegek tisztes eljárása. — IV. Endre trónkövetelő. — A kaland vége. — Ki inditotta az Almásy-

mozgalmat — Majlát György kanczellár lesz. — A pártok kivánalmai. — Választások. — Országgyülés.

Lap.

V. Fejezet . . . . . *87—115-ig.*

A király őszintén egyezkedni akar. — A porosz háboru kétségkivüli. — A király az országgyülést személyesen nyitja meg. — A külhelyzet. — A pártok. — A közhangulat. — Deák Ferencz, Tisza Kálmán, Ghiczy Kálmán. — Porosz-olasz szövetség. — Szentiványi Károly, gróf Andrássy Gyula beszédeik.

VI. Fejezet . . . . . *117—143-ig.*

Deák Ferencz felirata.

VII. Fejezet . . . . . *145—175-ig.*

A feliratot mindenki elfogadja. — A külömböző nézetek hangsulyozása. — Bartal, Zsedényi, Ghiczy, Lónyay, Nyáry, gr. Apponyi György, Tisza Kálmán, gr. Andrássy Gyula, Vályi János. — Bartal módositványai elvettetnek. — A felsőház külön felirata. — Felsőházi ellenzék. — A király válasza. — A szélső bal inditványa. — Közösügyi bizottság választása.

VIII. Fejezet . . . . . *177—198-ig.*

A második felirat. — Porosz-olasz szövetség.

IX. Fejezet . . . . . *199—219-ig.*

Austria a congressust visszautasitja. — Napoleon herczeg az emigratiót Berlinbe utasitja. — Nemeskéri Kis Miklós ezredes Klapkát felkeresi. — Austria a herczegségek ügyét a német szövetség elé terjeszti. — Bismarck és Klapka. — A német szövetség Austriához csatlakozik. — Poroszország a német szövetség uj szervezését ajánlja. — Poroszország elfoglalja Hannovert, Hessent, Szászországot — Napoleon közvetitő ajánlata. — Albrecht herczeg custozzai kis győzelme. — Austria nagy veresége Königgrätznél. — Bismarck nyilatkozata Magyarországrul. — Forradalmi szédelgés. — Olaszország a külön békét visszautasitja. — A csehek és bécsiek porosz tüntetései. — A nikolsburgi fegyverszünet. —

Austria a német szövetségbül kilép, Velenczérül lemond. — Az uralkodó ház válságos helyzete. — A magyar egyességet a politika ajánlja. — A porosz barátság. — Az osztrák birodalom uj szervezése.

Lap.

X. Fejezet . . . . . *221—241-ig.*

Az országgyülés folytatása. — Királyi leirat. — Az országgyülés felirata. — Tisza Kálmán erős határozati javaslata. — Megbukik. — Ujonczozási patens. — A király visszavonja. — A király a felelős kormányt kinevezi.

XI. Fejezet . . . . . *243—263-ig.*

A kormány tagjainak jellemzése. — A szélső bal az országgyülés feloszlatását inditványozza. — Gróf Andrássy Gyula a kormányt bemutatja. — Javaslatai: az ujonczokrul, az adókrul.

XII. Fejezet . . . . . *265—313-ig.*

A közös ügyekrüli törvényjavaslat. — A balközép különvéleménye. — A szélső bal határozati javaslata. — A többség javaslatának a balközép különvéleményéveli összehasonlitása.

XIII. Fejezet . . . . . *315—328-ig.*

Rövid viták. — Törvényjavaslatok: a nádorrul, a nemzetőrségrül, az országgyülés feloszlatásárul, a csajkásokrul, a banáti határőrségrül, V. Ferdinánd és Ferencz Károly főherczeg lemondásárul, a ministerium kinevezésérül. — Királyi hitlevél és eskü.

Függelék . . . . . *329—415-ig.*

Az országbirói értekezlet törvényei.

I. FEJEZET.

Az ország, a császár helyzete. — A külsajtó nyilatkozata. — Az októberi birodalmi tanács szemben Magyarországgal. — Schmerling és hivei magyargyülölete. — Pártalakulások. — Deák-, Tisza-pártok, szélső bal. — Az emigratio és Kossuth Lajos. — A 48-as párt alapelvei, közege.

Az ideiglenes kényuralom.

Az országgyülés törvénytelen feloszlatását a megye-bizottságok felfüggesztése, az alkotmányos tisztviselők leköszönése követte. Ezen kényuralmi tények senkit sem leptek meg, mert a császár még kényuri hagyományos politikáját, a német nagyhatalmi ábrándokat nem adta fel, az októberi alkotmány csakis alkotmányos festékkel diszitett absolutismus volt. A császár belhelyzete sokat javult, az októberi diploma előtt egész birodalma elégedetlenkedett, az októberi diplomával megnyerte Schmerlinget, doktor társait és bankár barátait. A vak és ostoba osztrák politikusok hévvel karolták fel a hagyományos beolvasztó császári politikát, Magyarország és a szláv tartományok romjaira egy hatalmas német Austriát akartak épiteni és azt hivék, hogy ami a hatalmas V. Károlynak a 16. században nem sikerült, azt a 19. században a bécsi fiskálisok és zsidó tőzsérek tollal és az ingatag osztrák hadsereg eltompult fegyvereivel ki fogják vivni. A hóditási politikának kedvezni látszottak a külviszonyok is: Olaszország ugyan megalakult, de Napoleon Velenczét nem kivánta Olaszországgal egyesiteni, a magyar emigratiotul pártfogását elvonta; Olaszország Austriánál sokkal gyengébb volt, támadásától tehát a császár nem félhetett; Sándor czár az osztrák udvarhoz közeledett; Poroszországnak sem nagyravágyását, sem hatalmas

katonai szervezetét nem ismerték, azt hivék, hogy a szerény porosz király csak házi boldogságra vágyik, a forradalomtuli félelembül Austria német uralmát elfogadja; Anglia Austriához bensőleg ragaszkodott. Kedvező levén tehát az alkalom, a beolvasztással nem lehetett várni, az ellenkező országgyülést fel kellett oszlatni.

A kiegyezést csak az országgyülés elején reménylték, az első leirat után azomban mindenki tudta, hogy a császár és Schmerling nem akarnak egyezni, de feltétlen hódolatot kivánnak, széles Magyarországban pedig erre félig csak egy ember vállalkozott: az ország primása.

Ösmertük a hatalom czélzatait, tudtuk, hogy az eszközökben válogatni nem fog, de nem gondoltunk vele, mert biztunk magunkban, Austriát politikai haldoklónak tartottuk és azt reméltük, hogy torát mihamarább meg fogjuk ülni. Az 1861-iki országgyülés látszólagos eredmény nélkül oszlott fel, valódilag azomban a haza jövőjének alapját veté meg. Az országgyülés az egész világ előtt kétségtelenül bebizonyitotta, hogy Magyarország faj-, vallás-, osztálykülömbség nélkül önálló Magyarországot kiván; az eddigi viszálykodás megszünt, a kény- és idegenuralmat mindenki egyenlően gyülöli, bebizonyitá, hogy a magyar elem a nemzetiségek jogos kivánalmait méltányolja, bebizonyitotta, hogy a szolgaságnak nincs jövője, mert a régi hajlongó inasok is a jogot hangoztatták, a mumiák is feltámadtak. A király Deák Ferenczben megismert egy nagy férfiut, ki a királysághoz őszintén kegyelettel ragaszkodik, de

semmi áron meg nem vehető, hazája jogaibul egy betüt sem enged, a haza és trón érdekében azomban kész a méltányosság legszélső határáig elmenni; a király a remek felirat-, az országgyülés tiszteletteljes nyilatkozatábul meggyőződhetett, hogy a magyar nemzet az üldözések daczára a visszatorlásrul lemondott és kész fátyolt boritani a véres multra; ezek által a kiegyezésnek jövendő alapja megvettetett. Nem szünt meg a válság, de megszüntetése lehetővé tétetett. Az országgyülés szilárd és eszélyes magatartása a cseheket és lengyeleket meggyőzte, hogy Magyarország szivós életerővel bir, a szlávoknak nem ellensége és a szlávokat a germanisatio, a doktor-tőzsér uralom épen ugy fenyegeti mint a magyarokat, az osztrák országok alkotmányossága Magyarország absolut kormányzata nélkül csak bohózat, mert a magyar király királyi hadseregével az osztrák császár tartományait bármikor leigázhatja. A csehek mindezt belátva, az eddig általok is üzött magyarellenes izgatást azonnal beszüntették, sőt a horvátokat is kedvezőleg hangolták. Deák őszinte, határozott monarchikus fellépte a külföldbe helyezett reményekbül sokakat kiábránditott. Az 1861-iki országgyülés nem kötötte meg az egyességet, de megvetette alapját.

A külföldi sajtó Magyarország mellett foglalt állást, a szabadelvü lapok elvbül nem helyeselhették az országgyülés feloszlatását, a porosz kormánylap nem helyeselte, mert a poroszok már ekkor elhatározták Austriának a német szövetségbüli kilökését, érdekök tehát Austria népszerütlenitését ajánlotta; a franczia

kormánylapok megróták, mert Napoleon Európában vezérszerepre vágyott, Magyarországot Austria bénitására akarta felhasználni, Olaszország és királya elvés érdekbül Austria ellenségei voltak. A sajtó magyar szellemü nyilatkozataira Magyarország sokat épitett, pedig ez nem sokat használt, mert a kormányok az olasz kivételével érdekünkben általában semmit sem tettek, a külpolitikára a sajtó még a szabad Angliában sem birt befolyással, a sajtó pártfogása tehát csakis golyó nélküli lövöldözés volt.

Az osztrák birodalmi gyülésben a lengyelek és csehek barátaink voltak az érintett érdekeknél fogva, a lengyel nemes követek az érdeken kivül hála- és rokonszenvbül is. A kormány és német többsége ellenségünk volt politikábul, gyülöletbül és érdekbül. Politikábul, mert ezen bölcs férfiak a dinastia százados német uralmi politikáját karolták fel, ez csak azon esetre birt volna esélylyel, ha a birodalom tömörül, ezt Magyarország önállása gátolta, mert ha Magyarország önálló marad, a nagy német politika Magyarországgal ellenkezvén, Magyarország a nagy német politikát ellenzi, ellenben ha beolvad, reménylették, hogy az uralgó magyar fajt a magyar nemzetiség fenyegetésével megpuhitják és a nagy német politikának megnyerendik. Ezen kivül Magyarországra nagy szükségök volt beluralmi tekintetben is, mert Austriában a szlávok nagy többségben vannak, ezen többséget véglegesen a hatalomtul csakis a 11 milió magyar, német, román, szerb segélyével lehetett volna kisebbséggé változtatni, a magyarok megnyerésére pedig a kormány az általa mes-

terségesen előidézendő szláv tüntetések által számitott. Ellenségeink voltak ellenszenvbül; az uralgó osztrák párt ügyvédek, tőzsérek, zsidó ujságirók, bureaucratákbul állt, ezen emberek a forradalom előtt az absolutismust szolgálták, a forradalomban demagogok, a forradalom megbukván, császári tányérnyalók, állampiózákká változtak át, az októberi diploma után ismét demagog irányban működtek. Az ügyvédek, uzsorások, általában minden felcseperedett ember az urnak konok ellensége, lenézi az urat, mert a szellemi proletár az észt kiváltságos tulajdonának tartja, ennélfogva, bár a a gazdag előtt hajlong, az egész osztályt butának hirdeti (pedig ezen urak legbölcsebbjeinek tudománya a magánjogi törvények- és perrendben összpontosul, a nagy rész az iskolát elvégezve, ujságoknál egyebet nem olvas), a politikai vezetésre méltónak nem tartja, az uzsorások, bár vagyonuk fő forrását mindenütt az urak koppasztása képezi, miután a földbirtok és az állam a pénztőke segélyét nem nélkülözheti, a pénztőke a munkáserőt rabszolgájává tette, a pénzes szekrényeknek követelik az elsőséget, gyülölik az aristocratiát, mert ez születésétül kezdve élvez, a tömeg előtt nimbussal bir, mig a pénzemberek nagy része fáradság, nélkülözések, folytonos hajlongás, néha piszok, gyakran csalás által szerez jóllétet és kincseket, a tömeg bámulja, a szegények előtte meghajolnak, de nem becsülik, nem tisztelik. Gyülöli mindkét osztály, mert az ur tisztább légkörben növén fel, nehezebben megvesztegethető, az udvarnál főlénynyel bir, a nép a mesterséges rágalmak daczára régi uraihoz ragaszkodik; a hirlapirók

a pénz és szó embereihez csatlakoztak, mert a divatos álliberalismus czélul tüzte ki a nemesség kifosztását és eltörlését, mert a börze, az állami és társulati vállalatokon vagyon legkönnyebben szerezhető és e vállalatokrul ez időben a bécsi bankárok és doktorok rendelkeztek. Anglia kivételével a nemesség sehol oly hatalommal nem birt, mint Magyarországban, mert 48-ban ugyan minden előjogairul lemondott és jogilag a nemes és paraszt közt minden külömbség megszünt ugyan, de a helyzet ura mégis a nemesség maradt, mert a nép az urakban a 12 éves bujtogatás daczára feltétlenül bizott és kevés kivétellel nemeseket választott képviselőknek, az értelmiség és tudomány főleg a nemességnél összpontosult, birákat is tehát közülök kellett választani. Schmerling és társai mindezeknél fogva Magyarországot nemesek országának tekintették, a nemesek iránti gyülöletbül Magyarországot üldözték. Schmerling és vak környezete ellenezte Magyarország önállását, mert a hatalmat a magyarokkal megosztani nem akarta, mert ha Magyarország valódi alkotmánynyal bir, az osztrák tartományok a valódi alkotmányosságot látva, a patensek posványábul igyekeztek volna menekülni. Schmerling és társai az alkotmányra nem sok sulyt fektettek, náluk a főczélt a németség, illetőleg az osztrák-zsidó demagog szövetség uralma képezte; ezen uralom fentarthatása az 1861-iki belpolitikai viszonyok közt Magyarország beolvasztása nélkül csakis idő kérdése volt, mert a szlávok 50 százalékkal voltak számosabbak, az alkotmányosság mértékével elégedetlenek voltak és a hatalombani arányos részt követelték,

ellenben ha Magyarország a birodalmi tanácsba belép és a németekhez csatlakozik, a németek többségre emelkednek. Mindezekhez csatlakozott az anyagi érdek; Magyarország Austria fejőstehene volt 300 esztendő óta, Bécs Magyarország zsirjából hizott meg, Austria iparterményeit Magyarországban helyezte el. Schmerlingnek az ész és józan kormányzat szabályai szerint azt kellett hinni és feltételezni, hogy a magyar kormány a gazdaság felvirágzásával szorosan összekötött szeszteremelést nagy adókkal agyon nem nyomja, a posztó-, vászon-, üveg-, czukor-, vas-, sör-ipart állami hitellel is támogatni fogja, a magtermények, bor kivitelét csatornák, olcsó és egyenes vasutak által olcsó és biztossá fogja tenni, ez érzékeny csapás lett volna Austriára, mert legbiztosabb vevőitül elesik. A magyar kereskedelmet a bécsi pénz uralta, a pénztőkét, Magyarországban államhitelintézet nem levén, Magyarországban legdrágábban lehetett elhelyezni, az osztrákok tehát azt várhatták, hogy az önálló Magyarország kormánya országos hitelt nyit és ez által Bécs kereskedelmi hatalmát elveszti. A katonaság és hivatalok szerelvényeit Austria adta, vasutakat kellett épiteni, az államkölcsönök rendes hasznos üzletekké váltak; mindezek reménylhető nagy hasznát Schmerling és tőzsér szövetségesei kezeikbül kibocsájtani nem akarták és ezért anyagi érdekekbül is ellenezték Magyarország önállását.

Az országgyülés szétoszlatása után megkezdődött az ideiglenesnek nevezett teljes kényuralmi kormányzat, egyeseket ugyan nem üldözött, de a sajtót meg-

kötözte, a hazafias tüntetéseket megakadályozta, a szabad tanácskozást eltiltotta, a kémrendszert folytatta, az országot idegen katonasággal elárasztotta, az ország azomban az osztrák kormányt haldoklónak tekintette; az adómegtagadás általánossá vált, a kormány az adót katonasággal hajtatta végre, a katonát a hátralékosoknál szállásolták el, a szám nem annyira a tartozás mennyisége és ideje, de a hátralékos politikai jelentőségéhez, hazafiasághoz volt mérve; a képviselőség már magában minősitvényt képezett. Én 1862-ben a „Jövő“ democrata lapot vezettem, mint egy évi adóhátralékos, volt képviselő és ujságiró, 38 lovas katonával tiszteltettem meg három hétre, ökreimet, teheneimet ki kellett köttetni, a legénységnek főzetni és a tisztnek egy szobát kellett adni; a tisztet a finánez-minőség feszélyezte, a német tiszteket soha nem kedveltem, de a tiszt falumban nem kapott volna enni, meghítam tehát ebéd- és vacsorára; a legénység felváltva német és lengyel volt (mert e szerencsében három évben részesültem), nem gyülölt bennünket, az executiót szerette, mert jobban élt, harmad napra már fát vágott, vizet hordott, a lovak-, szerszám-, kocsinál segitett, szalmám- és szénámat csakis szomszédom katonája lopta, a magamé megkimélt; de mint tudom, máshol és általában jól viselték magukat, csak ott gorombáskodtak, hol nyersen fogadtattak. Kétségkivül az adómegtagadás pénzbe került, sok kellemetlenséget okozott, a hazafias hangulatot azomban nagyban elősegitette, mert a nép látván, hogy a nem fizető urat nem akasztják fel, a nem fizetésre kedvet kapott, és midőn az adót a költ-

ségekkel tetézve behajtották, dühösködött. Az adómegtagadás által az osztrák kormányzat kereke fel nem akadt, de az adómegtagadás határozott ellenszegülési tény lévén, Magyarországot forradalmi szinben tüntette fel, mi Austria megrongált hitelét még alább sülyesztette; a tőzsérekct, kik osztrák állampapirossal el voltak árasztva, az egyezkedők táborába vitte, és pedig ez időben ezek és ügyvéd szövetségeseik az osztrák politikát nagyban befolyásolták, mert náluk nélkül a nagy deficittel küzdő Austria képtelen volt az állam szükségleteit fedezni.

Az országgyülés eloszlatása után három politikai párt alakult: a béke- vagyis Deák-párt Deák Ferencz vezénylete alatt, a balközép Tisza Kálmán alatt, a szélső bal 49-es szinezettel, vezér nélkül. Deák Ferencz 48-at akarta, de kész volt megszüntetni azon akadályokat, melyek a királyban 48. iránt bizalmatlanságot gerjesztettek, az osztrákokkal a benső államszövetséget lehetlenné tették; Deák Kossuthal nem érintkezett, mert ez loyalitásával, politikájával ellenkezett, az ország jogai visszaszerzése legbiztosabb eszközének az erkölcsi ellenállást tartotta, biztosan és nyugodtan várta a jövőt. A békepárthoz tartozott minden hazatérő számüzött, a közönség nagy része nem ösmerte a külviszonyokat, csakis csalékony látszat után itélt, azt hittük, hogy Magenta- és Solferinónál az osztrák hadsereget agyon verték, hogy a magyarok tömegesen átszöktek, tehát az osztrák hadsereg legalább erkölcsileg egészen felbomlott, a forradalom vihara el fogja fujni, maga a magyar nemzet ha egyesülten fegyvert ragad, a rot-

hadt osztrák hadsereget legyőzheti; a közönség azt hitte, hogy Napoleon Villafrancánál csak azért állt meg, mert Olaszország egysége segélye nélkül is kivihető volt és Velencze meghóditását az egyesült olaszokra bizva, Austriát Magyarországban fogja megtámadni és megsemmisiteni, azt hitték, hogy Oroszország az osztrák császári háznak halálos ellensége, és hálátlanságát Magyarország felszabaditásával fogja megboszulni, azt hitték, hogy a románok, szerbek Magyarország őszinte barátjai, a forradalom Szerbia- és Romániában biztosan összpontosulhat, Magyarországot a nemzetiségek megcsonkitani nem akarják, Erdély és Horvátország feláldozását nem követelték és Kossuth, ha kérték volna, velök szóba sem áll; azt hitték, hogy Németországban az alkotmányos szellem 48-ban erős gyökeret vert, Magyarország sikere Németországban a forradalmi vihart feltámasztja, Poroszország a magyar forradalmat Austria megsemmisitésére fogja felhasználni; mindez azomban másképen volt, mert mint munkám előbbi kötetében bebizonyitottam, Napoleon Magyarország függetlenségére komolyan soha sem gondolt, az osztrák olaszországi vereség nem volt halálos, a csatát főleg a tolvaj élelmezők, a rossz hadvezérek vesztették el, a magyar katonák közül csak kevés egyes művelt egyén szökött át, a tömeg a felhivásra nem hallgatott, a magyar legio a foglyok- és számüzöttekbül alakult, az orosz Magyarország felállitása, sőt általában a magyar forradalom által lengyelországi nagy tartományát vélte veszélyeztetni. A románok és szerbek üzletet akartak velünk csinálni, Magyar-

országot Erdély- és Horvátországtul akarták megfosztani, Kossuth multjával szakitva, Magyarország részleges megmentéséért az ország tudta nélkül Magyarország feldarabolását elfogadta. Az emigratio mindezt jól tudta, haza jött, mert a külsegély lehetetlenségérül meggyőződött, mert Magyarország feldarabolását Magyarország bukásának tartotta, mert külsegély nélkül a forradalom sikerét nem hitte, mert az osztrákokat kevésbé veszélyes szövetségesnek tartotta az aldunai bizonytalan szövetségnél; a béke-párthoz csatlakozott, mert ösmerve Austria pénzügyi és egyéb gyengeségeit, a tisztességes békét Austria és Magyarország közt lehetőnek tartotta. Mindezt a nagy közönségnek kidobolni nem lehetett, mert a sajtó meg volt kötve, az ügy valódi felderitése szakadást idéz elő Kossuth személyi hivei és a béke-párt között, a szakadás az országot gyengiti, az emigratio nimbusát megrontja, a nemzetiségek vezetőit Magyarország iránt lehűti; a közönség Austria ellen ingerült volt, az Austriávali egyességre még nem ért meg; a nemzet feltétlenül bizott Kossuthban, a Cousávali egyességet a nagy rész kétes mosolylyal fogadta. A nagy közönség tehát a hazatért emigransokat kis hitü szereplési viszketegtül vezetett, a nyugalom és élvezetek után esengő, elpuhult sibaritáknak tartotta, pedig őket a hazafiság, a helyzet kényszerüsége vezette. A béke-párthoz tartozott az egész katholikus papság, a gazdagok és aristocraták kis kivétellel; az aristocratiának béke-párti tagjaibul is ugyan némelyek Kossuthtal érintkeztek, a béke bizonytalan és kétséges volt; ezen urak tehát

Kossuthot részben Austria ellenében nyomási eszközül akarták felhasználni Austria megpuhitására, — midőn azomban udvaroltak akkor sem szerették, — részben a lehető választások esetére, Kossuth nagy népszerüségét ösmerve, Kossuthot a választásoknál semlegesiteni akarták, a hódolat Kossuthnak tetszett is, mert midőn Madarász József, Kossuth eszméinek és személyének feltétlen hive, az egyedüli magyar republicanus, Baracconeban felkereste, Madarászt hidegen, az aristocratiára tett őszinte figyelmeztetését kelletlenül fogadta és saját pártja a szélső ballal csakis az osztrák-magyar kiegyezés után érintkezett.

A második pártot képezte a később balközépnek nevezett ellenzék, — e párt tömör testet nem képezett, — egy része Tisza Kálmán és Nyáry Pál vezénylete alatt. Deák Ferenczhez igen közel állott, 48-al tökéletesen megelégedett, a nemzetőrség-, a nádor helytartóságához nem ragaszkodott, az államadósságok elvállalása-, a közös vámterülettül, az osztrák tartományokkal küldöttségek általi érintkezéstül nem idegenkedett, a honvédek erkölcsi elismerésével beelégedett, a hadseregnek feltétlenül a király alá rendelését elfogadta, a forradalomért nem rajongott. A másik és nagyobb rész azomban Komáromy György és Almásy Pál befolyása alatt áll, ezen pártot 48. nem elégitette ki, Klapkában és a forradalomban helyezték reményeiket, nemcsak Magyarország önállását, de az Austriávali szakitást kivánták, Klapkával folytonos összeköttetésben voltak, Komáromy nagyszerü erő-kimutatása a pártot elámitotta, minden bokorban kész honvédet

láttak. A szervezést vezérök, Tisza Kálmán előtt is titkolták, ki ugyan az emigratiót kész volt mint ijesztő tényezőt felhasználni, Magyarországot azomban a forradalom sikamlós terére vezetni nem akarta. Tisza a titkos üzelmeket nem kutatta, mert méltán félhetett, hogy ez esetben pártja a szélső ballal egyesül, melyet forradalmi veres republicanusnak tartottak, pedig sem forradalmár, sem veres, sem republicanus nem volt.

A harmadik, szélső balnak nevezett párt a határozati párt maradványábul alakult. A pártot Kállay és Madarász alapitották, a párt azomban sem tömör testet nem képezett, sem vezérrel nem birt. Madarász tiszta republicanus democrata, Kállay Ödön democraticus táblabiró, a köztársaságit negélyezte, valóban azomban király-párti volt, a hazát mindkettő szerette, önzés, hiuság nélkül, egyik sem vágyott sem haszon, sem hatalom után. Debreczenben mindketten egy párthoz tartoztak, a tiszta 49-esekhez; a határozati párt felbomlása a 49-es eszmék bukását jelezte, 49-et 61-ben hirdetni nem lehetett, egyéni népszerüséggel nem birtak, mert modoruk nem hóditott és 49-ben a tehetséges Madarász László alatt a fanaticus, vakmerő Perczel segélye, Kossuth támogatása, a 49-iki levegővel sem tudtak hatalmas pártot alakitani, 48-at tüzték ki tehát zászlójokra, s mert 61-ben nyiltan pártot szervezni nem lehetett, heti lapot, a „Jövő“-t alapitották. Madarász falura ment, a lapot Kállay és Szilágyi Virgil vezették, Szilágyi Virgil meglátogatta Kossuthot és reményekkel telve jött haza. Kállay ovatos volt, a 61-es maradványokat leginkább személyesen szólitotta fel

első sorban a „Jövő“ szellemi támogatására, a laphoz nagy reményeket helyeztek, kezdetben azt hitték, hogy segély nélkül is fennállhat. A toborzás, a szervezés nem volt tervszerü; Kállayt, mint művelt, okos, igaz hazafit szerettem, meglátogattam 1862. január első napjain, midőn bucsuzok ezt mondá: Mi egy lapot adunk ki, nevedet is betettük a szellemi patronusok közé, nem veszed rosz néven? — Nem veletek szavaztam, 48-at akarom! — De fogsz irni is. — Nem bánom, azt is megtehetem. — Azt hiszem másokkal is igy jártak el, mit az is bizonyit, hogy február közepéig semminemü összejövetel tervérül sem hallottam, a lap jól indult, 1000 volt az előfizető. Szilágyi azomban a nemzetiségekrül a magyar nyelv diplomatikai fensőségét feladó czikkeket irt, ennek következtében az előfizetők száma 600-ra leesett már február 1-re. Szilágyi Kossuthtal levelezett, én azomban sem kiváncsi, sem forradalmár nem levén, nem tudakozódtam. Február közepén a rendőrség megszagolva Szilágyi forradalmi összeköttetését, Szilágyi Virgilt elfogták, a „Jövő“ szerkesztőségében kutatást tartottak; Kállay megijedt és csomagolt. Ily hangulat- és foglalatosságban találtam. Ezzel fogadott: Épen ki akartam hozzád a nagy fejüt küldeni (Kövér Lajos szerkesztő), Szilágyit elfogták, a levegő Pesten gyanus, megyek, — csak te vagy itt, vedd át a lapvezérséget és a kasszát, intézkedj! — Igen, de én Pesten nem lakom és ezért Pestre nem is jövök be. — Kállay: Az nem szükséges, 2 óránvira laksz, a lap kétszer jelenik, a szerkesztést Kövér elvégzi; tedd meg ezt a barátságot, csak te mentheted meg a 48-iki esz-

méket! — Kövér délután már hozta a fizetetlen számlákat fizetés végett. — Ez mind szép, de minek hozod ezt nekem, a hónap és az évnegyed közepén vagyunk, fizess, én nem akarok a pénztárkezelésbe avatkozni. — Barátom (együtt jártunk iskolába) a pénztár üres, ha nem fizetsz, a lap holnap nem jelenhetik meg, egyuttal méltóztassál programmodat jelezni és vasárnapra irjál vezérczikket, nehogy Szilágyi elfogatván, a közönség elhagyjon; én költő vagyok, a politikához nem értek. — Igy lettem én mindenese egy pártnak, melynek csak vezére, de közkatonája nem volt és egy hirlapnak, mely a negyed közepén egy piczulával sem birt. Szilágyi magyarellenes czikkeivel a közönséget elriasztotta, hiába hirdettem én a magyar nyelv diplomatikai fensőségét, a magyar jogi democratiát, közönségünk soha sem tért vissza, a nemzetiségek közül lapunkat pénzért senki sem hordatta. Kállay, megtisztulván a levegő, pár hét mulva megjött; összehivtuk tehát Kállayval a hiveket tanácskozmányra, néhányan, talán a fele, megérkezett, a távol maradtak segélyökrül biztositottak, én előadtam a lap helyzetét, a szükségletet, kértem a lap vezérletérüli intézkedést, elvbarátaim, kikkel nagy részt személyesen most ismerkedtem meg, felkértek a további vezetésre, én elfogadtam, mert más ezen veszélyes és kellemetlen állásra nem vállalkozott, de kijelentém, hogy csak az esetben fogadom el, ha programmomat osztják:

1. Kivánom 48. teljes, feltétlen helyreállitását.
2. A forradalmat ma lehetetlennek tartom.

3. A 48-iki democrat alapot elfogadom, de szélesbitését czélszerütlennek tartom.

4. A magyar nyelv diplomaticai fensősége-, Magyarország épségébül egy hajszálat sem engedek.

Kötelességemnek tartom barátim czikkeit elfogadni, teljesen kiadni, értök a felelősséget elvállalom, ha azok programmom 4 pontjával nem ellenkeznek. A jelenlevők nézeteimet helyeselték és vita nélkül elfogadták. Ez volt a szélső bal első alakulása, e pártra reá fogták a demagogiát, a nemzetiségekkeli túlságos barátkozást, a forradalmi irányt, pedig sem forradalmár, sem demagog nem volt, mert csakis 48-at kivánta, mihez ekkor még mindenki ragaszkodott, Magyarország magyarságához hűségesen ragaszkodott. A programmkészitéssel ez időben még felesleges, sőt lehetetlen volt foglalkozni, mert a nyilvános párttanácskozást a kormány nem engedte meg, Bécsben a magyar alkotmány visszaállitására nem gondoltak, a megyék kapuit bezárták, a hirlapokban a szabad nyilatkozatokat eltiltották, ennélfogva programmot, nyiltan tanácskozni nem lehetvén, nem készithettünk, nem tehettük ezt azért, mert ha nagy számu titkos összejöveteleket tartunk, mint összeesküvőket elfognak, lapunkat azonnal beszüntetik. A helyzetet azonban barátaimmal kisebb-nagyobb körben megbeszéltük, nézeteink — és pedig vita és ellenkezés nélkül — a következőkben összpontosultak:

1. Önálló független Magyarország, az esztendő egy részében Budán lakó királylyal.

2. Önálló felelős kormány nem csak honvédelmi,

de valóságos hadügyministerrel és magyar külügyministerrel.

3. Önálló magyar hadsereg.

4. Önálló vámterület.

5. Vallásegyenlőség.

6. A felsőház megyei választás utjáni alakitása és jogainak megszoritása.

7. Az esküttszékek behozatala, bün- és politikai ügyekbeni biráskodása.

8. A nemzetiségeknek kivántuk megadni mindazt, mit a magyar nyelv diplomaticai fensősége, a magyar nyelv haladásának akadályozása nélkül megadni lehetett.

9. A pragmatica sanctióért nem rajongtunk, de a 49-iki trónvesztési nyilatkozathoz sem ragaszkodtunk, nem kivántuk, hogy a magyar király osztrák császár ne legyen.

10. Az osztrák államokkal az egyenlőség alapjáni méltányos szövetséget nem elleneztük.

11. Kivántuk az autonomia lehető kiterjesztését, a bureaucratia korlátozását.

12. A képviselőválasztási alappal a többség megelégedett.

13. Ohajtottuk a 48-iki sajtótörvények tágitását.

14. Kivántuk a népnevelés elősegitését.

15. Kivántunk önálló nemzeti bankot és általa az országos hitel alkalmazását és fejlesztését.

16. Az adórendszernek főleg a közvetett adóra fektetését.

17. Szükségesnek tartottuk pártunk megalapitását

és fejlesztését, mert a balközépet ingatagnak hittük, a Deák-párt túlságos egyezkedési hajlamától féltünk.

A nemzetiségi kérdésben nem voltunk mindnyájan egy véleményen, Kállay ösmerte a Cousa-féle egyességet, Austriát gyülölte, kész volt tehát ezen egyességet elfogadni, Komáromyval is érintkezett, de nézetét csak Csernovits Péter és Szilágyi osztották, Madarász József az egyedüli telivér democrata, mindég testestül, lelkestül magyar volt, a magyar terület szabadságát Magyarország feláldozásával nem volt hajlandó elfogadni, Kállay látva elszigeteltségét, a Klapka-Cousa tervvel nem dicsekedett és mellékes utakon igyekezett érvényesiteni, mi később közte és köztem 63-ban pillanatnyi idegenséget idézett elő. A választási alapra is volt köztünk némi külömbözet, Kállay és Madarász az általános népszavazatot óhajtották, én és a párt többi tagjai megelégedtünk a 48-as alappal, ez azomban vita tárgyát nem képezte, mert csakis a távol jövő zenéje volt, pártunk majdnem tisztán magyar párt volt, mert a nemzetiségek Almásy- és Komáromyhoz csatlakoztak, miután ők nekik mindent megigértek. A párt sem Deák- sem Kossuthtal nem érintkezett, mert Deák más vizeken hajózott, Kossuthtal nem, mert mi forradalmat nem akartunk, pártunkban nem voltak gazdag könnyü vérü emberek, kik Kossuthot áldozat nélkül felkereshették volna. Az első argonautát a kormány elzáratta, Kossuth ekkor reményét főleg az aristocratiára fektette, bennünket nem kerestetett fel, a lapot küldtük, a párt érintkezése csakis ebből állt. A balközép pártunk alakulását zokon vette, ennélfogva hol lehetett ellenünk

dolgozott, lapjában megtámadott. A magyar eszme feladásával támadott meg bennünket, melyet ők adtak fel, demagógiával, veres republicanismussal vádoltak ők a forradalmárok.

II. FEJEZET.

Anyagi viszonyaink. — A hitel. — Termelésünk. — Uzsora. — Ipar- és gyárviszonyok. — Az ügyvédek.

Magyarország vagyonának alapját minden időben a földbirtok képezte, a birtok emelkedése- és sülyedésétül függött tehát az ország vagyoni állása, mert az országban gyárak nem voltak, a kevés tőkepénz az eddig elősorolt okoknál fogva megfogyván, a kereskedelem főleg nyers terményekkel foglalkozott, a pénz a polgári osztálynál, mely a kereskedelem egyéb ágait kezelte, nem szaporodhatott meg, mert a fő fogyasztó csakis a birtokos osztály volt, ha a termés jó, értékes volt, a kereskedő is vagyonosodott, ha nem, pangott. A földbirtok jövedelme látszólag ugyan emelkedett, mert a tiszta buza ára métermázsánkint 7 forintra felment, ez azomban csak látszólagos emelkedés volt, mert azon mértékben, a melyben az életárak növekedtek, emelkedett a napszám, a fuvar, a cselédbér, a 4—5 forintos buzaárak idejében a szántásbér 1 forint, a cseléd évi fizetése 16 frt 80 kr., a kapás-napszám 12 kr., egy pár csizma 2 frt volt, 61-ben már a szántónapszám 2 forint, a béres fizetése 40 frt, a kapásé 40 kr., 1 pár csizma 7 forintra emelkedett, az adó az urbéri kárpótlás- és tagositásokkal 100 perczenttel emelkedett, mindezen okoknál fogva a birtokos a nagyobb gabonaárak daczára sem birt a rossz évekre tartaléktőkét gyüjteni, a termések 63-ig általában az egész országban jól sikerültek, 63-ban azomban beütött a mennykő az aszály képében, a Mátrától a szerb és román

határig semmi sem termett, és pedig nem csak mag, de szalma és széna sem, a kiégett legelőkön eleség- és vizhiány miatt a marha eldöglött, az alföldiek Erdélyben és a hegyek között vettek szénát, vagy felébe adták telelőre marhájokat, a hajtásban a marha megromlott, a kiéhezett bárány, borju, malacz eldöglött, ezen rossz esztendő tehát az aszálysujtott birtokost legalább 15 perczent értékétül fosztotta meg. Kinek birtoka tehát csak 5 perczent örökösödési százalékkal is volt terhelve, az aszály adósságát 20 perczentre emelte, mert a birtokosnak és családjának élni kellett, a nevelőt, nevelőnőt nem lehetett elcsapni, a gyermekeket nem lehetett az iskolától visszatartani. Ez év megtámadta tehát a rendezett viszonyuakat is, a rendezetleneket pedig végkép az uzsora karjaiba taszitotta. A szegény gazda alig pihente ki 63-at, jött 66, ez évben az ország nagy részében elfagyott minden magtermés, tehát már vetőmagot is venni kellett, ennek fedezete a birtok értékének 7 perczentjét vette igénybe, vagyis a magyar gazdát a balsors terhelte 27 százalék adóssággal, ezenkivül volt a felszerelési adósság tiz százalék, a tagositás 2, vagyis 66-ban már ki 48-ban felszerelt gazdasággal, készpénzzel nem birt, a végzet adósságát 39-re felszaporitotta. A hitelviszonyok az országban fokozatosan romlottak. Az osztrák földhitelintézet későn terjesztette ki Magyarországra hitelét, a magyar földhitel-intézet 62-ben alakult meg és 63-ban a kölcsönadást megkezdte, a földhitel-intézetet egyesek alapitották, a kormány 500,000 forinttal segélyezte, az igazgatóság azomban mindjárt kezdetben szükkeblüen

járt el, értékalapul az egyenes adó százszoros értékét vették, az összes adó elég nagy volt, de ebbül 13-at tett az urbéri pótlék, mely értékalapot nem képezett, ennek következtében a kölcsön papiroson az érték 25 százalékát tette, de csak papiroson, mert félévi kamatba $3^1/_2$, biztositékba 1 perczentet levontak, a papirosért az eladási százalék levonása után 79 százalékot adtak, vagyis a folyó kölcsön a valódi értéknek csak 19 százalékát tette, hol azomban erdő vagy gyeptörés volt, sokkal kevesebbet, mert az osztrák adóideiglen szerint a legjobb gyepföld 27 kr. egyenes adót fizetett, a középszerü erdő legfeljebb 40 krajczárt, a becs diszelgett ugyan a földhitel-intézet szabályai közt, de figyelembe csakis a pártfogolt nagy hatalmasságoknál vették, kit tehát a 63-iki aszály és a 66-iki fagy sujtott, az már földhitel-intézeti hitellel a csapások által okozott terheit sem fedezhette, de fennmaradt uzsora-magnak az érték 20 százaléka, vagyis 100,000 érték után 20,000 forint, mi jó hitelü birtokosnál 3200 forint kamatot és terményveszteséget vett igénybe, ez már kész bukás volt, mert ha a jól felszerelt birtok 8000 forintot jövedelmezett, kamatba és adóba fizetett 5800 forintot, a szerelvények értékcsökkenését 10 vagyis 1000 frtra, az épületjavitásokat csakis 200 forintra téve, a tiszta jövedelmekbüli kiadás tett 7000 forintot, vagyis ezek levonása után az urnak kevesebb jövedelme volt, mint gazdatisztjének, kétségkivül, hol a birtok az uralgó viszonyokhoz mérten túl van terhelve, az eszély az eladást parancsolja, eladni azomban ismét csak akkor lehet, midőn az eladási viszonyok egészségesek, midőn

a maradvány-tőke biztos. A birtok rendes forgalma azonban hiányzott, mert az adó a birodalmi viszonyokat tekintve bizonytalan volt, az örökös deficzittel küzdő államban a vevő biztosan számithatott az adó emelésére, a terményárakat csakis az arany- és ezüstagio tartotta fenn, a jövedelem tehát biztos nem volt, az állam maga drága kölcsönöket csinált, ezek kamatjai ezüsttel fizettettek, 100 forint névleges papirost lehetett venni 70 forintért, ez jövedelmezett bankjegyben 6 frtot, tehát $8^1/_2$ perczentet, a kölcsönt biztosan el lehetett 12—16 perczentre helyezni, a legszolidabb vevő tehát azt kivánta, hogy a veendő birtok legalább 8 perczentet jövedelmezzen és pedig a befektetések 8 perczentes kamatjait a vétel-százalék levonása után, ezen mérték szerint a vevő holdankint 75 forintnál többet nem adhatott, erre sem szivesen szánta el magát, mert az állampapiros a földnél biztosabb jövedelmet adott. Az eladót az olcsó ártul eltekintve feszélyezték a pénzviszonyok, azon hetvenöt forint akkor csakis 50—60 ezüst forintot képviselt, visszaemlékezve a régi devalvatióra, lemehetett 15 forintra. Az eladó maradvány-tőkéjét nem helyezhette el birtokkölcsönbe, mert ez rögtön be nem hajtható, tehát devalvatio esetében tönkre silányul, az esélyek a birtok-áremelkedés valószinüsége, tehát a birtok megtartása mellett szóltak. A kisbirtoknak kevés vevője volt, mert a parasztok csak szórványosan, egyes helyeken gazdagodtak, a keresztény szatócs, mesterember sehol, pedig a kisbirtokot ezen három osztály veszi. A középbirtoknak még kevesebb vevője volt, mert a zsidó birtokot nem vett, az uraknak csak

passiv tőkéje volt, vette tehát az ügyvéd, ez válogathatva a birtokba, olcsón vásárolt jó földet, az országut vagy vasut mellett, parkot, kastélyt követelt. Az uradalmaknak még legtöbb vevője akadt, mert a nagy zsidók már kevesebb kamattal elégedtek meg, féltve papiros kincseiket, pénzök egy részét szivesen helyezték el magyar uradalmakba.

A hitelviszonyok az osztrák kényuralom alatt naponta rosszabbak lettek, az uzsora szemtelenül rabolt. Az uzsora nem a németek teremtménye, de az anyagi és politikai viszonyoknak, a tőkének egyes üzér idegen fajnáli felhalmozásának természetes fejleménye. Uzsora Magyarországban mindég volt, a régi időben is, midőn pazar, gondatlan királyok uralkodtak, mint munkám első kötetében már megvilágitottam, midőn II. Endre, IV. Béla kormányozták Magyarországot, a zsidó uzsorásokat különös előjogokkal ruházták fel, a lyukas erszényü Zsigmond a rendes zsidó kamatlábat 104 perczentben állapitotta meg, az uzsorát legremekebben minden időben a zsidók kezelték, mert kereskedelem és fukarságuk által a pénz nálok halmozódott fel és midőn a római pápák még a rendes kamatot is elitélték, a zsidó vallás a nagy kamatot nem csak nem rosszalta, de a kereszténynek mint ellenségnek megrontását helyes cselekménynek minősitette. Uzsora Magyarországban későbben is volt, mert ha nem lett volna, nem ismétlik az uzsora elleni törvényeket. Az uzsora hatása azomban 40. előtt nem vala észlelhető, mert a pénztőke a 40-es évek szükségletét fedezte, a társadalom az uzsorásokat megvetette, a törvény büntette, a 40-iki váltó-

törvény azonban megvetette ágyát, melyben kéjelegheteti, megszüntette az akadályokat, melyek eddig korlátozták, 48. előtt azomban csak a könnyelmüeket seperte el, mert a pénz áruczikk, melynek értékét keresettsége határozza meg, 48. előtt még a pénz nem volt nagyon keresett, az uzsora tehát nem uralkodhatott, 49-ben azomban 60 millió forint elveszett a hadi felszerelés, a seregek élelmezése, a zsidók ügyessége által, a forgalmi pénztőke majdnem kizárólag a zsidók kezeibe összpontosult, az urbériség által okozott gazdasági hiányt az uraknak minden áron pótolni kellett, a pénz keresett ennélfogva drága is lett. Az osztrák kormány 49. óta folytonosan kölcsönbül élt, kölcsönei a magyar birtokosnak erős versenyt csináltak, ez által a pénz drágább lett, az osztrák kormányt 52. óta ügyvédek vezették, ezek szövetségbe léptek a zsidókkal, a személyes fogság, a biztositási foglalások által az uzsorát megerősitették. A pénz egy része kezdett a takarékpénztárakban meggyülni, a zsidók részint maguk alapitották a takarékpénztárakat, hogy a keresztény pénzt is kezelésök alá vehessék, részint a mások által kezelteket is hatalmokba kaparitották elannyira, hogy 1862-ben már a pestmegyei nagy takarékpénztáron kivül majdnem minden pénzintézet tőlük függött és kölcsönöztek három jó aláirásra, váltóra (a pestin kivül) 8—12 perczentre; ez természetesen feljebb emelte és megizmositotta az uzsorát, mert mindenki szivesebben fizetett 3—4 perczenttel többet azért, hogy mást ne kellessék az aláirásra megkérni. Maga a földhitelintézet részben leszállitotta, de részben emelte az uzsorát, mert illő

kölcsönt nem adva, a megmaradt adósságokért nagyobb kamatot kellett fizetni, mert a földhitelintézeti kölcsön világos teher-tételt képezve, az uzsorás a helyzetet ösmerte, ha az adóst megtámadta, a földhitelintézeti adósságot is ki kellett fizetni, az uzsora-meghosszabbításoknál tehát tetszése szerint csapolt, a törvény által kitünően védett földhitelintézet után más intézet mérséket kamatra nem kölcsönzött, mert a földhitelintézet két évi kamathátralékért is nem a termést, de az egész birtokot árvereltette, a másodrendü hitelező tehát nem volt teljesen biztos, mert az árveréseken a birtok gyenge árakon kelt el. A kis paraszt-birtok helyzete a középnél még rosszabb volt, mert erre a földhitelintézet, a takarékpénztárak nem kölcsönöztek, ez tehát kizárólag a falusi kis zsidó tőkepénzes körmei közé került. A marha- és kézi-napszám kétségkivül emelkedett, de a marha-napszám már ez időben nem volt annyira keresett, mint a 60-as évek előtt, mert birtokát mindenki felszerelte, csak a gabonatermények fuvarja maradt meg, e mellett egy fertályos gazda középszerü esztendőkben legfeljebb 10 forintot kereshetett meg oly helyeken, hol a határ két harmadát a földesurak birták és a földesuri birtok csak túlságos szántóföld-, kevés rétbül állt, az $^1/_4$ helyes gazda is tehát főleg földje termésére volt és van ulalva; egy negyed telek birtok, hol a legelő is földnek használható, általában áll 11 holdbul, ebbül termel $^1/_3$ buzát is, mely is átlagban a jobb földeken megterem a vetőmag leszámitásával 14 és fél köblöt és ugyanannyi kukoriczát; e tizennégy köbölbül már 5 tagbul

álló család is megeszik egész éven át, miután a magyar parasztnak fő étele a kenyér- és liszt-ételbül áll, 12 köblöt, vagyis a mostani számitás szerint 11 métermázsát, és ez nem nagy lakomázás, mert 12 köböl buza régi mérték szerint 1700 font, esik tehát egy napi eledelre nem egész $4^3/_4$ font, a családot 5 tagra számitva, naponta tehát egy családtagra 1 font táplálék sem esik; párbérben fizet 3 vékát, marad tehát eladóra $1^3/_4$ köböl, mi ezen időben tett 14 forintot, a fuvart semmibe sem számitva. A kukoriczábul le kell számitani 1 sertés hizlalására 5 köblöt, a lovakra, szárnyasokra, párbérbe 6-ot, maradt eladóra 5 köböl, per 3 forint = 15 forint, vagyis összes háztartása, ruházata, adója fedezetére fennmaradt 29 forintja, ebbül az adó megemésztett 12 forintot, só 5 forintot, egy pár férfi csizma 6 forintot, női csizma 4 forintot, községi adó 2 forintot, maradt tehát maga, felesége, 3 gyermeke ruházatára 2 forintja; ebbül a legfukarabb osztrák vagy olasz paraszt sem volna képes egy fillért is meggazdálkodni; az örökös tehát már a százalékot kölcsönbül fizette, a két rossz év már 300 forinttal terhelte, vagy tehene, sertése elpusztitására kényszeritette, a kisbirtokosok másod és harmad osztálya tehát zsidókézbe került; hasonló sorsra jutottak a mesteremberek, az ur hitelre dolgoztatott, a paraszt semmit sem vásárolt, tehát két évig a mesterember is hitelbül élt; a földmives osztály tehát 62—67-ig nemcsak nem boldogult, de valósággal szegényedett. A fertályos a zsidónak keresett, évekig ingyen hordta az uzsorás áruczikkeit és terményeit. A nagybirtokosokat a válságok épen

ngy sujtották, mint a középbirtokost, sőt sok tekintetben még jobban, mert a nagybirtoknál, miután az majdnem lehetetlen, hogy már 10,000 hold birtokosa is az uradalmat szigoruan ellenőrizhesse, a kezelési költség mindig nagyobb, a nagybirtokosok egy része is tehát az uzsorások kezébe jutott. A hitel állását legjobban megvilágitja egy akkori kölcsön-üzleti ajánlat; egy 6 millió értékü grófnak 800,000 forintra volt szüksége, kopogtatott egy gazdag zsidó uzsorásnál, ez kijelenté, hogy a 800,000 forintot kész, de csak váltóra adni és csak azon feltétel alatt, ha a váltót Magyarország leggazdagabb grófja is aláirja és 18 perczentet fizet; a gróf természetesen hátat forditott a zsidónak, felvett mástul saját aláirására, de valószinüleg nem sokkal olcsóbb kamatra. A nagybirtokosok is tehát csak ugy eladósodtak, mint a középosztály és később aránylagosan a milliomosokbul csak annyi bukott el, mint a százezresekbül. Kivételt csakis az igen nagy birtokosok képeztek; ezek Bécsben 6 perczentes kölcsönöket csináltak, mert a bécsi bankárok nagyrészét személyesen is ismerték, nagy birtokuk vakitott, Bécsben a kamatláb csekély volt, a bécsi tőzsérek a magán-fedezetet az állami fedezetnél többre becsülték.

Termelési viszonyaink kedvezőbben néztek ki, valódilag azomban csökkentek. A tagositások által sok eddig legelőnek használt föld művelés alá került, a gyepeket mindenki kincsbányának tartotta, elegendő pénztőke azomban az igavonó marhaállomány szaporitására nem volt, a földeket tehát rosszul művelték; a magtermény még 7 forintos ár mellett is többet

jövedelmezett a juh- és marhatenyésztésnél, a jobb és tehetősebb gazdák tehát marhaállományukat megtartották, de nem emelték, a rosszabb és eladósodott gazdák a szükségtül szoritva, juhaikat, szarvasmarháikat eladták, ez által a javitó tényezőtül a föld megfosztatván, kezdett soványodni. Az urak példáját a nép is, és pedig tömegesen követte, a tagositás által nyert legelőt felszántották és a gyepföldeket mind bevetették. A birtokos a szükségletnek megfelelő munkaerővel nem birván, a szántás-vetés november végeig elmaradt, a késői szántás megörökitette az üszögöt, ez által a termelés mennyiségére megapadt, minőségére alászállt. A rossz szántás által a földek elgazosodtak, tehát a termelés mennyisége ez által is fogyott; általában ez eleinte nem volt észrevehető, mert sokkal nagyobb területen termeltünk. A termelés mennyiségét és minőségét nevelték a divatba jött gőzcséplőgépek, mert a szalmából az utolsó szemet is kiverték, a cséplés gyorsan végeztetvén, a mag a kazalban, ágyazásban nem romlott meg. A termelés hanyatlását előmozditotta a dohánytermelés szükkeblü korlátozása, ez közvetve is hatott, mert a dohány legjobb előnövény, a földben megőrzi a nedvességet, a gyomot kiirtja, a földet porhanyón tartja, rendesen tehát utána a fekete földekben jó buza terem; a kormány a dohánytermelést nem nemzeti gyülöletbül korlátolta, de a csempészettüli félelembül, a csempészetnek pedig a termelés korlátozása általi megakadályozása téves fogalom, mert a csempész mértföldekre is elutazik és Magyarországban mindenütt elrejtik; a csempészetet csakis

ugy lehet megakadályozni, ha a kormány mérsékelt haszon mellett a közönség külömböző izlésének megfelelő külömböző jó minőségü dohányt ad; a kormány ezt még ma sem fogta fel, a csempészet tehát most is divatban van. A hatvanas években kezdett divatozni a földbérlet. A bérrendszer a földmüvelésnek egyik főtényezője, a bérlet által a pénztőke egyesül a földdel és ha a bérlő-osztály erős, értelmes, a termelést mind mennyiség-, mind minőségre emeli. Különös jövedelmi tényezője ez a nagybirtoknak; a nagybirtokos állása, hajlamai, nevelése szokásainál fogva a gazdaság mindennapi kellemetlenségeivel nem bajlódhat, a gazdaság pedig szorgalmas és folytonos felügyeletet igényel; a gazdaság ma már tudomány, erre a nagyobb igényünek köre más, a szerény és büdös tudománynyal a nagy ur nem foglalkozhat, egy ur már 10,000 holdat sem képes ellenőrizni, mert a gazdaság önvédelmi harcz, melyben a tulajdonos maga áll egy csomó élősdi ellen, minden cseléd alázatos, engedelmes, de ha egyébben nem, a munkában csal, egyik sem éri be bérével, de ha megejtheti, markol az uréból. A tisztek uraikat majmolják, kényelmesek, uraik érdekével nem gondolnak, élveznek és henyélnek. A nagy uri birtok felét jövedelmezi a középbirtoknak, ha a talaj nem nagyon kedvező, harmadát, pedig épületei, állatjai szebbek; keveset jövedelmez pedig, mert tulajdonosa a gazdaságot sem nem érti, sem nem ellenőrizheti, a nagybirtok feladata tehát az, hogy a nagybirtokos legjobb 1000 holdas birtokán vigyen mintagazdaságot, hol bérlői a legjobb gépekkel megismerkedhes-

senek, melybül a legszebbb tenyészállatokat megve
hessék és birtoka többi részét adja ki becsületes, értel
mes, jó gazdáknak hosszu időre haszonbérbe. A nagy
birtokosok egyrésze a bérlet czélszerüségét belátta, s
középbirtokosok közül többen adósságaiktul szoron
gatva, birtokaikat haszonbérbe adták, a bérlet azom
ban kevés esetekben vitte elő a termelést és okszer
gazdálkodást, mert a bérletre mindenütt, de különöse
nálunk a 20—30,000 forint értékkel biró kisbirtoko
osztály van hivatva, mert ez a gazdaságban nő fel,
földet, állatot szereti, ez pályája, igényei mérsékeltek
kevesebb haszonnal megelégszik, czélja az örökös bér
let lévén, a földet nem zsarolja, ezen osztály azomba
földjét illendően el nem adhatván, a bérletre nem vál
lalkozhatott, béreltek tehát a földmüvesek és a kis
zsidók; a földmüvesek jó bért adtak, mert igaerejéve
kis bérletrészét mindenik megmivelhette, tehát a vető
mag és félévi árendánál több tőke nem kellett, mer
a második félévre már a zsidó paprikásan ugyan, d
előlegezett. A földmüvesek azomban a földet megron
ották, mert a birtokon sem juhot, sem szarvasmarhá
nem tartottak, lehetőleg kevés ugart hagytak, rosszu
és későn szántottak, kezök alatt tehát a föld elgazo
sodott. A zsidókbul nem a milliomosok és százezresel
vállalkoztak a bérletre, de a szegények, és pedig főleg
a gazdagabbak drága pénzén; nem birták tehát a bir
tokot kellőleg felszerelni, vetettek derüre-borura, ren
detlenül fizettek és mindezt tehették, mert az ügyvé
dek barátjai, a birák pártolt gyermekei voltak, a ha
szonbért csak kiindulási pontnak tekintették, ennél

fogva a földet kisoványitották, az épületek rendetlenségök, fösvénységök miatt romba dültek. Ha a szerencse kedvezett, pontosan fizettek sőt szorgalmasan is gazdálkodtak, ha azomban csapások sujtották, vagy a kapufélfától vettek bucsut, vagy bonyolódott pereket szerveztek, az ily bérlet a birtokosra még rosszabb volt a saját kezelésénél, mert nemcsak egy, de néha két évi haszonbérletöket elvesztették és romokat kaptak vissza. A haszonbérlet tehát csakis kevés uron segitett, a termelést visszalökte. 1862-ben belga földvétel-közvetitő társulat alakult; az eszme nagyon üdvös volt, mert a társulat nagy birtokokat vett és részletezve adta el, természetesen haszonnal, paraszt társulatok és egyes vevőknek; ez a földvételt megkönnyitve, a birtok egészséges forgalmát idézhette volna elő. A társulat kétféleképen működött: vagy maga vett és a vett birtokot kis haszonnal, kevés százalék lefizetésével eladta, ez esetben biztositékul 10 perczent szolgált, vagy közvetitett, ez esetben azomban már a vevők hasonló értékü biztositékot tartoztak kimutatni; e tőke 8 perczent kamattal törlesztetett 32 év alatt. A társulat ezüst pénzt adott, a törlesztés is természetesen ezüstben történt; ez sokakat visszariasztott, mert az agio ez időben nagyon is hullámzott és senki sem tudta hol áll meg, a gabonaár pedig az agio emelkedésével egyenlően nem növekedett. A társaság azomban épen ezen hullámzás- és bizonytalanságnál fogva tőkéjét papir pénzbe nem koczkáztathatta. A törlesztési kamatláb sem volt épen olcsó, de nem is drága, mert tekintve azt, hogy a magyar földhitelintézet adó-

sai csak záloglevél-kölcsönt kaptak és ezeket 20 százalék veszteséggel értékesitették, a magyar földhitelintézet kölcsönei tényleg nem 7, de 8½ évi kamattal törlesztettek, tehát a belga bank kölcsönei nem voltak drágábbak. A magyar hitel kárára azomban a bankot és vevőket egy ügynöke megcsalta, ebbül nagy zajt csináltak, mi bizalmatlanságot idézett elő, később a belga bank fő embere Langrand Dumonceau megbukott és a társulatot is berántotta, annak következtében üzlete megszünt és működését a 100,000 hold herczeg Grassalkovics-féle tömeg megvétele- és eladásával fejezte be. E társaságrul sokat regéltek, én a társulattal kötöttem egy kis közvetitő üzletet, velem tisztesen járt el, róla tehát csak jót mondhatok és ebbül azt kell következtetnem, hogy a vádak nagy része csakis rágalom volt, mert én a bank intézőivel teljesen idegen viszonyban álltam, ennélfogva különleges kedvezésben nem részesitett.

Mig a földbirtokos osztály, a kereskedők, iparosok, mesteremberek tényleg szegényedtek, a zsidók, az ügyvédek rohamosan gazdagodtak, a vasipar tekintélyesen emelkedett. A vasipar emelkedését, részben a nagyobb szükséglet okozta ; több föld került művelés alá, megszaporodott tehát az eke, borona, kasza, rosták szükséglete, a régi faekéket az urak felégették, minden gazdaság vasekéket használt, a bor értékesebb lett, a faabroncsos hordókban a vitel bizonytalan lévén, vasabroncsokat alkalmaztak, a nép az urak példáján okulva, hasonlag megkedvelte a vasat, főleg azomban emelte a vasipart a nyers vas nagy kivitele. Stiria, Morva, Karinthia, Cseh-

országban a vasszükséglet emelkedett, az osztrák vaskő sokkal kevesebb vastartalommal bir, mint a magyar, a fa az osztrák tartományokban drágább volt a magyarnál, az osztrák nyersvas-termelés tehát még a magyar nyersvas-fuvar hozzá számitásával is többe került a magyarnál, kőszénre számos vasfinomitó gyárakat alapitottak oly helyeken, hol nyers vasat vagy épen nem, vagy csak kis mértékben lehetett termelni, Magyarországban kőszénnel csak három helytt finomitottak: Ózdon, Tarjánban és a Banátban, de csak kis mennyiségben, az osztrákok tehát a magyar nyers vasat nagy mennyiségben vásárolták, a mely gyárak üzemöket nyersvas-termelésre változtatták át, értéköket 50 százalékkal emelték, a gyárak értékemelkedése Gömör- és Szepesben a földbirtok értékére, a fuvarosok és napszámosokra is jótékonyan hatott, mert a nagyobb és értékesebb termelés következtében a fát nagyobb mennyiségben és árakért vásárolták, ennélfogva a birtokos erdeje jövedelem- és értékre emelkedett, sok erdőség, mely eddig az adót sem birta fizetni, rendes jövedelmi forrássá alakult, a fuvarosok a faszén, vaskő, nyers és kovácsolt vas fuvarja által szép összegeket kerestek, a bányász, favágó szerény de biztos létet nyert, a zsidók a provisorium alatt megszaporodtak és óriásilag kezdtek gazdagodni. A kisebb zsidók az egész országban kezökre keritették a korcsmák bérletét, a népnek nagy torokhitelt nyitottak, ez által a nép sok helyütt korhelylyé és dologtalanná vált, a nép a takarékpénztárak- és földhitelintézettül pénzt kölcsön nem kapván, a pénz általában a zsidóknál halmozódván fel, ha a kis gazdát országos vagy helyi gazdasági csapások sujtották, ha osztályoknál a

testvéreket ki kellett elégiteni, ha örökösödési százalékot, a fiskálisok rőfös számláját ki kellett fizetni, kényszerült a falu tőzsérje a zsidó korcsmároshoz folyamodni, a kedves tőzsérek kölcsönöztek is 50—100 perczentre. Vasutak még ez időben kevés vidéken lévén, a nép és a 100 holdas birtokos nyers terményeit a megyék székvárosai piaczain adták el, a terményeket a közép vagyonu zsidók vásárolták, mert ez időben már a régibb keresztény kereskedőket mind megbuktatták, a zsidók a piacz urai lévén, az árakat leverték, kétségkivül a kerresztény kereskedő sem volt lovag, mert az üzlet jelszava a haszon, de a keresztény az akkori viszonyok közt sem tehette azt mit a zsidó, mert a zsidóságot a faj és vallási kötelék kötötte össze, mi a keresztény kereskedők közt soha sem létezett, a keresztény csak saját tőkéjével kereskedett, tehát ha nyerni akart, kisebb haszonnal is be kellett érnie, tőkéjét nem hevertethette, ellenben a közép zsidó a gazdag zsidók pénzével, értékét háromszorosan meghaladó tőkével működött, a zsidók uralták a takarékpénztárakat, tehát a keresztények tőkéjét is forgatták, ha tehát egy hetivásáron nem vásároltak is, az ár letörése általi háromszoros nyereség kárpótolta a 8 napi hiányzó hasznot. A zsidók a vásári árlenyomásokat azért is tehették, mert a falusi zsidó korcsmáros, terménykereskedő, sok tekintetben ügynöke, haszontársa volt a városi kereskedőknek, ezek tehát hitelesen tudósitották a városi kereskedőket azon kényszerviszonyokrul, melyektül nyomatva a falusi nép kényszerült terményeit minden áron eladni. A zsidók nyomása következtében a piaczi árakban mesés külömbözlet uralkodott. Gyöngyösrül, midőn még vasut nem volt, a buza

mázsáját (akkori szokás szerint köblét) 1 frt 20 krért szállitották Pestre és mégis a buza két forinttal volt olcsóbb mint Pesten; nyert tehát a kisvárosi kereskedő egy hét alatt 7 frton 80 krt, mi 500 perczentet haladó nyereség; időnként sokat nyertek a boron is, mert a közép- és nagykereskedő csak bő szüretkor vásárolt. Nagyszerüen fokozták a zsidók vagyonát az államkölcsönök, az állami szállitások, a sereg felszerelése, élelmezése, az állami utak épitése, a dohánymüvelés, a bérletek, utépitések, a katonamentesség, a rabok élelmezése, a hivatali szerelvények. Az osztrák birodalom 49. óta folytonos deficzittel küzdött, államkölcsönökön tengődött, a pénzhatalom a bécsi zsidók kezében összpontosult, a kölcsönöket nem ők adták, de az európai kis és nagy tőkepénzesek, de a miniszterek ügyetlenek voltak és a tőzsérekkel összejátszottak, a kölcsönök tehát a zsidók közvetitésével történtek, a főbbek a beltőkepénzeseket nem bocsájtották az aláiráshoz, kölcsönöknél az aláirásnál csakis a kibocsájtási árnak csak 10 százalékát kellett lefizetni vagy 80 forintért 8 frtot, 80,000 forintért tehát a mesterek 800,000 forint értékü, 1 millió forint névleges értékü papirost vettek, a kölcsönöket a közvetitők a börzéken 1 hónap alatt 5—10 százalékkal felverték, ki tehát 80,000 forintot lefizetett, ezen összegért 1 hónap alatt kapott 120—160,000 forintot. Ezen nyeremények nagy része ugyan Bécsben maradt, nehogy azomban a pesti matadorok az üzletet a császár előtt leálczázzák, a bécsiek a pesti főbb fajrokonaikat bevették. Az osztrák állam a szuronyokra támaszkodott, 800,000 katonát tartott, ebbül 260,000 Magyarországban volt elhelyezve, a sereg ruházatát az osztrákok monopolizálták,

a magyaroknak maradt a bentlevő katonaság, a nagyszámu lovasság élelmezése, ezt a zsidóság magához kaparitotta, a zsidókkal a birtokos osztály nem versenyezhetett, mert a zsidók az intéző köröket megvesztegették, a magyarok az osztrák hadsereget gyülölték, az osztrák tisztikar az urakkal ellenszenvezett, a zsidót ha az ajtón kirugták, bemászott az ablakon, a zsidó megvesztegette az őrmestert, rossz szénát, rossz zabot adott, rosszul mért; a fuvarban is előnynyel birt, mert a község nagy része a zsidó korcsmárosnak tartozott, a szállitó fajtársának kis hasznot adott, ez adós hűbéreseivel a községben vett szénát és zabot olcsón és pontosan beszállitotta, ezenkivül előnynyel birtak azért is, mert a falusi zsidó korcsmáros a szállitókat a készletek, az eladás kényszerkörülményeiről hűségesen tudósitotta. Sokat nyertek az állami utépitéseknél is, megnyerték a hivatalnokokat, ha egy kis utrész készen volt és az épitendőn néhány rakás kavics le volt rakva, nagyszerü előlegeket utalványoztak, elannyira, hogy az állam maga pénzébül épitett és a zsidónak hasznot is előlegezett, az utakat rossz anyagbul keskenyebbre csinálták, e téren ismét nem versenyezhetett velük senki, de még becsületes uton is előnynyel birtak, mert korcsmáros összeköttetéseik által a kő és kavics fuvarját olcsóbban állithatták elő. A dohánytermelésnél is sokat szereztek, már ez időben a zsidók tömegesen haszonbéreltek, saját és álnév alatt nagy dohányengedélyeket eszközöltek, a dohánybeváltási hivatalokat megvesztegették, első osztályba vették középszerü terményeiket és czért a többi termelőét leszállitották, tehát nemcsak a zsidók nyertek, de miattok mások is megkárosodtak. A rabok

élelmezését, a só- és faszállitást, a hivatalok szerelvényeit megszerezték, a haszon feloszlott az egész zsidóság közt. Nagy előnyükre szolgált a katonamentesség, a zsidó ugyan nem volt katonamentes, váltságot Izrael fiainak is kellett volna fizetni és pedig 500, utolsó időben 1200 frtot, a zsidók azomban a dúsgazdag tőzsér kivételével vesztegetéssel kihuzták magukat a szolgálat és váltságfizetés alul, a községekben majdnem mindenütt a korcsmáros és mészáros zsidó volt, a jegyzőnek szabad számlára adták a legjobb hust és bort, minden jegyző kebelbarátjok lett, a rossz bor- és hus-mérték a számlát kiegyenlitette, a jegyzők segélyével az alkalmasak helyett egészségtelen egyéneket állitottak az ujonczozó bizottság elé, hol ezt a községi biró vagy más okok miatt tenni nem lehetett, megfizették az orvosokat, főnököket, mig tehát más idejét 4 évig a katonaságnál pazarolta, a zsidó fiu pályát keresett, családot alapitott, miután a zsidók már ez időben is az ország lakossága $^1/_{24}$-ed részét tették, a katonaságtul megmenekült évenkint 1290, s mert a zsidó élelmén kivül is megkeres 200 forintot, már ez által a zsidó vagyon, 3 évi szolgálatot véve, évenkint szaporodott majd 800,000 forinttal, és helyettök a magyarok $^1/_{24}$-el több katonát állitottak. Leginkább nevelte azomban a zsidók vagyonát az uzsora, az uzsora mindenütt az elszegényedés, a pénz- és hitelhiány eredménye, Magyarországban az általam elősorolt okoknál fogva a pénz kevés volt, a földhitelintézet, a takarékpénztárak a hitel szükségletét nem fedezték, a zsidók belátva a kedvező helyzetet, hévvel karolták fel az uzsorát, kik eddig főleg kereskedelemmel foglalkoztak, tőkéjök és hitelök nagy részét uzsorába fektették, illetőleg

a pénzüzletet a kereskedelemmel összekötötték, a zsidókat az osztrák nemzeti bank különösen pártolta, a takarékpénztárakat uralták, a mely zsidó tehát 100,000 forint értékkel birt, 100,000 forint hitellel rendelkezett, ha tehát Herr Küffer-Stinkeles ur (mert még ez időben sem a von sem a nagyságos czimet nem bitorolták) 100,000 forinttal birt, azt következőleg helyezte el: a legtisztesebb kétségkivüli birtokosnak 12 perczentre váltóra kölcsön 200,000 forintot és adósaival jutalmi üzletet kötött 400,000 frtig vagy az idő szerinti árak szerint, például csakis egy terményt hozva fel, 120,000 pozsonyi mérő tiszta buzát, a szerződőt oly feltétel alatt, hogy az értékfölösleget, a véltókölcsönt leszámitva, minden mérő után 15 kr. jutalomdij letudásával kifizeti, vagy Sárkány nagyságos ur ha Stinkelessel az árban meg nem egyezhet, visszaváltva váltóját, lefizetve mérőnkint a 15 krajczár hasznot, illetőleg jutalmat, buzáját bárkinek eladhatja. Ezen üzletek rendesen a cséplés előtt 6 hónappal köttettek, Stinkeles tehát pénzeért kapott hat hónapra kamatban 12,000 forintot, jutalom fejében 18,000, összesen 30,000 forintot, hiteleért kamatban a bank- vagy takarékpénztárnak fizetett 3000 forintot, tehát félévre 82,000 forintja (mert a kamatok előre levonattak) jövedelmezett 66 százalékot, mibül a kezelés- és családjára leszámitva 8-at, tiszta haszna maradt 58 perczent, pénze pedig egész évre el volt helyezhető, mert a repcze-, gyapju-üzlet legombolyitódott julius 8-án, a buza augusztus-szeptemberben, azt követte a szesz-, kukoricza-üzlet. Tényleg azomban a haszon nagyobb is volt, mert a szerződő adós birtokos az üzleti összeköttetés kedveért pozsonyi mérőjét legalább 5

krajczárral olcsóbban adta, mi ismét 6000 forintot csusztatott Stinkeles ur zsebébe, ha azomban jutalmi üzletet nem köthetett, pénzét és hitelét a jutalmi idény megkezdéseig vagyis februárig a kereskedelemben forgathatta. Ha a birtokos háta a váltó- és jutalmi kötvénytül borsódzott, Stinkeles ur álláspontját következőleg védelmezte: Méltóságos uram, én nem vagyok uzsorás, de kereskedő (mindenik ezt mondta), ha pénzemet a bécsi börzén vagy a kereskedelemben megforgatom, egy nap alatt nyerhetek 12 perczentet, tehát én pénzemet csak terményre adhatom, a váltót két oknál fogva nem nélkülözhetem, mert ha megszorulok beteszem a bankba, segithetek magamon méltóságod kára nélkül, mert váltója a bank vasszekrényében hever, méltóságod e váltót terményébül akarja fizetni, ha méltóságodat csapás éri és nem fizethet, én pénzemhez csakis hosszu per utján juthatok, ellenben ha váltó által biztositva vagyok, én méltóságoddal hosszabb összeköttetésben akarván lenni, a wechserlit prolongálom, a váltónál a váltós terményszerződés jobb méltóságodra, mert a váltónál napra kell fizetni az uzsorásnak és méltóságod kénytelen lesz terményeit nyomott áron rögtön eladni, ellenben ha velem kettős szerződést köt, van ideje és eladja az aratás után, akkor midőn az ár legmagasabb. Valóban, ha ki nem telt is a lekötött mennyiség, a becsületes zsidó 12 perczent és uj jutalmi szerződésre a birtokosnál hagyta a pénzt, de már ekkor a fele termést nem 5 de 10 krajczárral is olcsóbban számitotta, vagyis pénze majd annyit jövedelmezett, mint a teljes kielégitésnél és a ki egyszer egynek körmei közé került, annak más zsidó soha felé sem nézett, a többség azomban az előszámolt

nyereséggel nem elégedett meg, de 100 perczent hasznon is túl nyargalt. A pénz- és hitelviszonyok következtében tehát a zsidóság vagyonát 10 év alatt legalább is megtizszerezte, mert tőkéje szaporodásával egyenlően növekedett hitele is. A terménykereskedéssel összekötött uzsora még a tisztesebb üzletet képviselte, a kisebb tőkepénzesek azonban kizárólag az uzsorára adták magukat, a falusi zsidó 3—6 hónapra 1 köböl rozst adott 1 köböl buzáért, ez rendes viszonyok közt tett 50 perczentet, ha a buza ára felment, néha 100 perczentet, készpénz-kölcsönöknél a városi zsidók 18—36 perczentre kölcsönöztek, miután azomban a kamatokat előre levonták, a 18 százalékos uzsora tett 22-őt, a 36-os 44 perczentet, miután ezen váltókat az illető az intézeteknél helyezte el, pénzét kétszeresen forgatta, vagyis a kisebb uzsorás kapott 10,000 forint pénzérték után 38 perczentet, a féktelen uzsorás 72 százalékot, a zsidók pénze tehát rohamosan emelkedett, mi az országra azért is káros volt, mert a nagyon meggazdagodott zsidók vagy Bécsbe vonultak, vagy a milliót elérve, idegen államkötvényeket, idegen vállalati részvényeket vásároltak, a magyarokon kisajtolt pénz tehát más államba vándorolt.

Az ügyvédeknek a viszonyok hasonlóan nagyban kedveztek, a perhalmaz, az ősiségi, tagositási perek következtében nagyon felszaporodott, a sok homályos törvényt senki sem értette, az 1830-tul 1845-ig született nemzedék semmit sem tudott. Az ügyvédek a zsidókkal szövetkeztek, a takarékpénztáraknál az ügyvéd közbenjárását mellőzni nem lehetetett, a földhitelintézeteknél a birtok-érték kimutatását, a betáblázást ügyvédek gombolyitották le, a

zsidókkal a hitelműveleteket ügyvédek közvetitették, a nemesség a kormányhivatalnokokat, a birákat megvetette, minden ügyben tehát az ügyvéd közvetitett, a kereskedőket általában a polgári, a 48-iki egyenlőségi eszmék daczára a birák és hivatalnokok lenézték, a földmívesosztály örökösödési, telekkönyvi ügyeiben ügyvéd nélkül nem tudott mozogni. Az adósági ügyek megszaporodtak, mert már az urbéri kárpótlás elpárolgott, a zsidó uzsorás, ha az adós váltóját pontosan be nem fizette, vagy drágán nem prolongált, azonnal perelt. Mindezen indokoknál fogva a perek száma rendkivül megszaporodott. Az ügyvédek mintaképül osztrák tudor, borbély kartársaikat vették, drága fényes szállásokat béreltek, lakmároztak és fényelegtek, hiveiket hosszu számlákkal tisztelték meg. Az ügyvédek a birói karral lassanként összenőttek, a régi tekintélyes megyei birák, az urakbul nevezett királyi táblai birák és hétszemélynökök, kik a vesztegetést megkisértő ügyvédet megbotozták volna, kivesztek, a kényuralmi és ideiglenes kormány a birodalom fentartására megesküdött, hazaáruló prókátorokbul ujonczozott, a régi kartársak megérték egymást, a leghosszabb ügyvédi számlákat helyben hagyták ; épen ugy mint ma, egy rongyos 20 forintos per ügyvédi dijja 60 forintot tett. A Bach és Schmerling iskolájában felnőtt ujabb doktorok, üzérek és uzsorások lettek, a nagyobb rész a zsidókkal szövetkezett. A zsidó uzsorások némelyike, hogy juhai rendes nyirását biztositsa, tőkéje egy részét ügyvédjének adta kölcsön 18 perczentre, az ügyvéd a biztositékhoz mérve elhelyezte 24—36 perczentig, nyert tehát 6—18 perczentig és nyerte a zsiros perköltségeket, a zsidó

ezáltal elérte azt, hogy az ügyvéd argusszemekkel őrködött többi adósai felett is, perczentjei egy része feláldozásával biztositotta egész tőkéjét az uzsoraszövetség által, a közvetlen hasznon felül a főbb ügyvédek megnyerték a takarékpénztári ügyvédséget, a többiek a zsidók kegyeibül befolyást nyertek a takarékpénztáraknál, forgatták az adósok váltóját és ezért kaptak az adóstul a körülményekhez képest 3—8 százalékot. Némely szerencsések a nagy fontosságu pereknél nagy jutalmakat kötöttek ki, tudtomra egy pesti ügyvéd egy ősiségi jellegü perért kapott 70,000 forintot. Általában a pesti tekintélyesebb ügyvéd 10 év alatt semmibül megkeresett 100,000, a vidéki 50,000 forintot és élt ugy mint egy 1000 holdas birtokos. Ezen osztály keresménye legalább az országban maradt, földbirtok- vagy pesti házban helyeztetett el és magyar kézben maradt, mert ez időben a kevés bécsi jövevényen kivül minden ügyvéd magyar volt.

III. FEJEZET.

Szellemi helyzetünk. — Magyarság. — Pánszlavizmus. — Politikai műveltség. — Közerkölcsiség. — Hirlap-irodalom. — Gr. Pálffy Mórrali párbeszédem.

Szellemi és magyarsági tekintetben az ország 1861. óta kétségkivül haladt. A kényuralom kezdetén a gyermekek-, az ifjuságnál a nemtanulás volt a jelszó; nem tanultak, mert Magyarország zsarnokainak rendeleteit nem akarták ösmerni, az egyetemen, a katholikus, az ó-hitü főiskolákban az észtant, statisztikát, geografiát, a magánjogot, a közjogot, a pénzügytant, a politikát, erkölcstant, magyar- és világtörténelmet hamisitva, elferditve adták elő, a protestans iskolák szigoru felügyelet alatt álltak, nem világithatták meg ennélfogva kellőleg a tudományokat; az ifjak nem tanultak, mert a helyzetet ideiglenesnek gondolták, rövid időni megváltozását reménylték. A német alatt szolgálni senki sem akart, csakis azon szegény gyermekek tanultak, kik helyzetöknél fogva az ügyvédi, orvosi, mérnöki, papi pályára készültek. A nagy rész általában ujságon kivül semmit sem olvasott, felnőtt tehát egy tanulatlan, buta nemzedék, mely 48-on kivül semmit sem ismert. 1861-ben azomban az országgyülés rövid időre megnyilván, az alkotmány rögtönös visszaállitását mindenki reménylte, a nemesség belátta, hogy a kiváltságok kora lejárván, a közügyek vezetését csak ugy tarthatja meg, ha értelmi felsőségét továbbra is fenntartja; a szegényebbek eladósodtak, belátták, hogy ha kis birtokaik gyermekeik közt feloszlanak, az ősiség, a hivatalviselési, nemesi kiváltság megszünvén, gyermekeik a régi módon meg nem

élhetnek, ennélfogva a gyermekeknek tudományos minősitvénynyel kell birni, pályát kell választani; a polgárság belátta, hogy a jog egyszersmind kötelesség is; minden szülő tehát gyermekeit tanittatta. Legjobban meg voltunk azomban akadva a német és latin nyelvvel, a gyermekek örömmel tanultak franeziául és angolul, németül azomban az osztrákgyülölettül vezérelve, semmiképen sem tanultak, hiába mondtuk, hogy ez a műveltség nyelve, semmikép sem akarták tanulni; a latin nyelv sem izlett, ha valamit tanultak is, midőn a világba léptek, a latin nyelv főleg a közjogi műveltség kelléke lévén, elfelejtették, midőn tehát még 1846-ban minden művelt nemes tudott latinul, 1866-ban már a nemes urfiak fél százaléka sem értette törvényeinket és családja okleveleit. A magyar nyelv a kényuralom alatt rendkivül hóditott, a főurak, kiknek 48-ban csak egy része beszélt magyarul, a nőknek nagy része pedig nem is értett, 1866-ban már kivétel nélkül magyarul beszéltek családi körükben, közhelyeken, a kaszinóban, és pedig magyarul társalogtak a nők is; a magyar nyelv tehát társadalmi helyét is visszafoglalta. A pesti és vidéki idegen ajku nyárspolgárságnak még az öregje is tanulta, törte a magyart, a gyermekek pedig, hol még az öregje nem sejtette is a hazai nyelvet, magyarul beszélt, a boltok, szállodák is megmagyarosodtak, legjobban igyekezett a magyar nyelv elsajátitásában a német elem, a zsidók is megszagolva Sadovát és következményeit, már 1864-ben simultak a magyarsághoz. Ellenszenv csakis a felvidéki katholikus tót papok, a szászok és a felvidéki lutheranus papok söpredékénél mutatkozott. A katholikus papok egyrészé-

nél a nemzetellenes érzelmet a beszterczei, szepesi, nyitrai püspökök, Bach-Schmerling szolgái, mesterségesen idézték elő és tartották fenn pásztorbotjaikkal. A felvidéki papság főjövedelmét a tized képezte, mig a papság a tizedet huzta, a plebániák szépen jövedelmeztek, a nemes családok fiai közül számosan vállalkoztak a papságra, ezek tehát már családjokban beszélték a magyar nyelvet, a magyar nyelv diplomatikai méltóságra emelkedvén, azon urak és polgárok, kik magyarul nem beszéltek, gyermekeiket magyar városokban iskoláztatták, a papnöveldékben is tanulták a magyar nyelvet, 48-ban tehát minden papnövendék beszélt magyarul, 49-ben azomban minden megváltozott; 48. és 49-ben a papnövendékek nagy része fegyvert fogott, tehát a magyar törzs a seminariumbul kifogyott, a tizedet a plebániák elvesztvén, az egyházak elszegényedtek, az urfiak, a vagyonos polgárok fiai a 700 forintos papságokra nem vágytak, a fekete-sárga püspökök a német kormánynak hizelegni óhajtván, a magyar nyelv tanitását a papnöveldékben beszüntették, a katholikus papság tehát az emlitett megyékben törzsökös szlávokbul alakult, kik magyarul beszéltek és a közönyösök a magyar nyelvet elfelejtették, mert hiveikkel szlávul, a politikai hatóságokkal németül vagy tótul érintkeztek, a püspökök az esperesekkel latinul vagy tótul beszéltek, a hatalom és kegyelem körébül a magyar nyelvet számüzték, a magyarságot bünnek tekinték, a jobb érzelmüek is kényszerültek türni és hallgatni, mert a hierarchiában a legmerevebb fegyelem uralkodik, mint ezt a concordatum is mutatja; a katholikusoknál a püspökség egész területén az

egyedüli plebános csakis a megyés püspök, a tényleges plebános pedig a püspök helyettese, az ünnepélyesen nem installált (be nem helyezett) községi plebánost a püspök önkényesen elmozdithatja, de az installáltak ellenében is igen nagy hatalommal bir, mert a szegény plebános Bécsbe vagy Rómába nem utazhat, szava a hatalmas püspök ellenében nyomatékkal nem bir. A püspöki befolyás hatott a nép- és középiskolákra is, nem rontotta meg azomban a tehetősebbek magyarságát, mert ezek gyermekeiket a magyar városokba küldték a magyar nyelv megtanulására, általában tehát csak néhány száz papot és tanitót vesztettünk, kiknek nagy része az alkotmányos uralom helyreállásával ismét megtért. A lutheránus papoknál a pánszlavizmus főleg hierarchicus mozgalom volt, ezen tiszteletes urak szakitva a protestans hagyományokkal, a világiak vezénylő befolyását akarták megsemmisiteni, erre a nemzetiségi mozgalmat kivánták felhasználni, számuk 1846. óta inkább fogyott, bár helyzetök kedvezőbb volt, mert a kormány a hazaárulókat nyiltan pártolta, általában azomban sikert nem vivhattak ki, mert a protestans nép papjaiért soha sem rajongott, józan eszével belátta mit akarnak a pánszlavizmus álczája alatt, tudta azt, hogy a protestantizmust az üldözés korszakában az urak mentették meg, csatlakozott tehát az urakhoz. Az urak, szabadsághős őseik méltó utódai, a pánszláv papok terveit meghiusitották ; a pánszlávok Árva, Nógrád, Zólyom, Liptóban megtartották 48. előtti állásukat, ellenben az alföldi nagy tót községekben, a német városok- és falvakban, a vegyes megyékben a magyarosodás erősen haladt. A szászok Austriához ragasz-

kodtak és a vezetők magyarellenesek voltak, nem nemzetiségi érdekbül, mert nemzetiségöket a leghatalmasabb erdélyi fejedelmek, a 48—49-iki kormány is tisztelte, de ellenkeztek politikai érdekekbül ; ugyanis, ha a magyar uri elem a bécsi reactionarius sógorok segélyével elnyomatik, a birákat, hivatalnokokat a szászokbul kellett volna nevezni, mert az 1.200,000 müveletlen oláhok értelmiségi tekintetben a hivatal- és biráskodásra képesek nem voltak. A szászokra tehát a kétfejü sas uralmi, hatalmi kérdés volt ; ezenkivül anyagi érdekeik a bécsi absolutismushoz vonzották, a szászok ugyanis nagy, oláhok által lakott területet birtak, a szász közönség (universitas) az oláhokat elnyomta, az oláhok jogaikért a hatalmas szászokkal folytonosan pereltek, a szegény, elhagyatott oláhok azomban a kétfejü sas szárnyai alatt nem nyerhettek, mert az oláhok közt nem voltak sem értelmi, sem vagyoni kitünőségek, a szászok túlnyomó befolyása megszünte esetében tehát az oláhok jogi győzelme valószinüséggel birt. A hatalmi és vagyoni érdek lelkesitette tehát a szász főket ellenünk, s mert önérdekek bevallhatók nem voltak, indokaikat a német nemzetiségi palásttal fedték el. Egyébiránt a szászok, mint értelmes, körültekintő nép, a magyar nyelvet titokban tanulták, mert midőn az alkotmány jogaiba lépett, a 20 szász képviselő közül csak egy nem tudott magyarul beszélni, a magyar nyelvet pedig német rövid időn elsajátitani nem tudja ; a köznép 48. előtt sem beszélt magyarul, ezt azomban rosszalni nem is lehet, mer oláhok környezik, a szász köznép a magyarokkal keveset érintkezik. A szászok századok óta szigetet képeznek, ér-

dekeiket a szabadságnál minden időben többre becsülték, a bécsi kormány őket mindenkor az osztrák absolutismus természetes előőrseinek tekintette, autonomiájukat lehetőleg kimélte, a hatalom árnyékában tehát magukat jól érezték. Az erdélyi német, a magyarországi németektül mindég külömbözött, mert az erdélyi német minden időben szász maradt, Magyarország fénykorában a legnagyobb, legigazságosabb király, a hatalmas, a lovagias I. Lajos ellen is feltámadt, ellenben a magyarországi német a magyar nemzetbe szellemileg csakhamar beolvadt, a szabadságharczokban mindég az önállás, a jog, a szabadság mellett harczolt.

Az ország közerkölcsisége 1861-tül 1866-ig is sok tekintetben sülyedt. Magyarország a proletariatust 1849-ig nem ismerte, a birói osztály kizárólag a földbirtokos nemesekbül alakult; az ügyvédség nem volt elszaporodva, ügyvéd többnyire a vagyonos ügyvédek, papok, kisbirtokosok fiaibul lett, a teljesen vagyontalan mindaddig segédkedett, mig vagy vagyont, vagy biztos állást szerzett, vagy házasság által vagyont nyert; a fényelgést nem ismerték. A falusi jegyzőket kis fizetéssel, alacsony állásu egyénekbül választották, kézműves kevés volt. A nép városokba keveset járt, 19 éves korában családot alapitott, a középrend falun lakott, a nép vallásához ragaszkodott; mindezt az absolutizmus, az uralgó korszellem részben megváltoztatta. Az absolut kormány Magyarországban 19,000 egyént alkalmazott államszolgálatban, a jegyzők, ügyvédek tettek 18,000-et, ezen 37,000 egyén közül alig volt 2000 egyén, mely saját vagyonnal birt, 35,000 tehát értelmes proletár volt; ezen urak a társa-

dalomban kisebb-nagyobb mértékben szerepelni óhajtottak, élvezni kivántak, fizetésök-, törvényes keresetökbül csakis szerényen élhettek, mellékes, tiltott módokon szerezték meg tehát a fényelgés, kényelem, vagyonképzés eszközeit, vagyis az erkölcs rögös, de tisztes ösvényérül letértek, a hatalomnak mindenben hódoltak, politikai véleményök megszünt, rángatható fabábokká aljasultak. A rossz példa ragályosabb a jónál, a tömeg boldogulásukat látva, vágyott mindenáron vagyonát szaporitani és fényelegni. Mindez hatott a társadalom egy részére, csak a birói itélet által sujtott tényt kezdték becstelenségnek tartani; legalább 100,000 ember vágyott a kiváltságos 36,000-nek helyét minden áron elfoglalni. A birtokos nemességnek valódi fényt az absolutismus előtt az országos és megyei politikai befolyás adott, ezt az absolutismus megszüntette, sokan ezt vagyonukat haladó társadalmi fényüzéssel akarták megnyerni, adósságba keveredtek, az adósság pedig függés, ki mástul függ, kénytelen meghajolni és szemet hunyni sok oly cselekményekre, melyeket belsejében kárhoztat, sőt elitél; a fényelgő adósnak nincs pénze a közczélokra, az egyensulyt hivatal által vágyik helyreállitani. A főurak erkölcsi tekintetben már rég XIV. Lajos divatjának hódoltak, e divat a többi osztályoknál is számos utánzókra talált. A katholikus papság főleg egyéni érdekeit gondozta, a közjóra, az irodalomra nem áldozott, csinos gazdasszonyokat és rokonokat tartott, ezért és a magas párbér kimélytelen követeléseért a népnél befolyásukat elvesztették. A népnél a vallási közöny elterjedt, a katonaköteles nem házasodhatott, az ifjuság erőteljesebb részét besorozták,

több volt a leány, mint a fiu, a falusi népség is, mely vallásánál fogva is a fajtalanságot bünnek tartotta, a tizparancsolatok egyik főpontját kezdte félre tenni és szabad életet folytatott. A fajtalanság a nép szaporodását akadályozta, mert sok fattyut elhajtottak, a törvénytelen gyermekeket nem gondozták, a megesettek közül a szülésben sok megromlott és midőn férjhez ment vagy magtalan maradt, vagy egészségtelen gyermekeket szült.

A politikai műveltség sok tekintetben megcsökkent; 48. előtt nem volt oly 200 holdas birtokos, kinek fia a jogot el nem végezte, a megyegyülések politikai iskoláúl szolgáltak, az eszesebbek, vagyonosabbak a politikai reform szükségét belátták, a magyar törvénykönyvön kivül német és franczia könyveket olvastak, a vagyonosabbak Európa műveltebb országait bejárták, intézményeiket, földmivelésöket tanulmányozták. A könyvekre kevés ember áldozott ugyan, de ingyen szivesen olvastak, egy munka száz ember kezén is megforgott; az ifjuság tömegesen ment Pozsonyba, szorgalmasan jártak az országgyülésekbe, a megyei gyüléseken minden vagyonos ember megjelent, a korkérdéseket a megyei értekezleteken, kaszinóban, társaságokban megvitatták, a tudatlanokra is ragadt. A 48-iki események nagy változást idéztek elő; 48- és 49-ben a 18 éves fiatalember honvéd lett, az iskolai pálya megszakadt, 49-ben az iskolába csak az orvos-, papnövendékek egyrésze tért vissza, a hadnagy és kapitány urak resteltek tanulni és engedelmeskedni. A 48-iki törvényeket senki sem világitotta meg, a fiatalság ezeket a bölcseség és jog tárházának, csalhatlan műnek tartotta, az osztrákokat mindenki gyü-

lölte, a változást, a jog diadalát évrül-évre várta, ennélfogva az uj nemzedék kevés kivétellel 1830—1850-ig semmit sem tanult, sem nem olvasott, legfeljebb az ujságokbul a külföldi hireket; 1861. után a hireket és vezérczikkeket olvasta és ez a nemzet közértelmiségére nagy veszteség volt, mert 61- és 66-ban a nemzet legtevékenyebb, ruganyosabb része tudatlan maradt; a 61- és 66-iki országgyülés a kopaszok és őszek országgyülése volt, a fiatalságot csakis a nagytehetségü Tisza Kálmán, Tisza Lajos, gróf Ráday László képviselték.

A hirlapirodalmat a közönség legjobban kedvelte, a közönség azomban annak daczára, hogy az országban 12,000 nagyobb birtokos család, 5000 gazdag és vagyonos pap, néhány ezer ügyvéd, sok százra menő kaszinó volt, nem pártolták, az összes politikai magyar lapok előfizetője alig haladta meg a 6000-et, csak a „Pesti Napló“ élt meg maga emberségébül, a többi folytonos hiánynyal küzdött, a pártfők zsebébül élt, pedig az országos kérdéseket a kényszer daczára komolyabban megvitatták, mint ma. A politikai hirlapirodalmat a „Pesti Napló“, „Magyarország“, a „Hon“ napilapok, a „Jövő“ hetilap, majd a „Magyar Ujság“ napilap, a német zsidó lap: a „Pester Lloyd“ képviselték. A politikai lapok, még a német „Lloyd“ is, 48-at követelték. A „Pesti Napló“-t báró Kemény Zsigmond, „Magyarország“-ot Pompéry János, a „Hon“-t Jókai Mór, a „Jövő“-t Máriássy Béla, végperczeiben Szelestey László, a „Magyar Ujság“-ot Böszörményi László vezette. A „Napló“ volt a legolvasottabb lap, szerkesztője doctrinair szabadelvü irányban irt, báró Keményre az események

nagyon hatottak, a 48—49-iki békepárt reszkető oszlopát, ki Pesten 48-ban minden suhanczban veres republikánust látott, az osztrák doktorok annyira megbokrositották, hogy Schweizbul egy tudós pap barátjával a félelmes Kossuthot is felkereste, 48-nak határozott hive volt már 1860-ban is, ezen szellemben működött egész 65. végeig; a conservativ szellemet 48. megölte. A hatvanas években tehát már minden lap a szabadelvüséget negélyezte. A békepárthoz tartozott Pompéryt leginkább Lónyay Menyhért befolyásolta. Jókai már ekkor genialis regényeivel a közönséget elbűvölte, szóvirágaival mint ujságszerkesztő megnyerte, helyzete politikájának kedvezett, pártja két különböző árnyalatbul állt, lengő fantasiáját követhette, egy nap lehetett forradalmár, másnap királypárti. A „Jövő“ 48-as lap volt 49-es szinezettel; 1864-ben nagyon is Cousa-szagu czikket irt bele Kállay Ödön, miért én kiléptem és közönségünk is elhagyott. Böszörményi az általam jelzett szellemben irt; azt azomban, mit akartunk, nem irhattunk, mert a censura kihuzta, sokszor egy hasábot irtunk egy eszme megemlitéseért, a gonosz censor néha észre vette, a velőt kifujta, a csontot meghagyta. Egyénileg a szerkesztőket és irókat nem üldözték, sőt néha a kormányzó gróf Pálffy Móricz kegyes is volt. A „Jövő“ cautiója nem volt rendben, a kormány a rendezést követelte, én már a „Jövő“ szerkesztésével felhagytam, Kállay Ödön barátom rám erőszakolta a gróf Pálffyhozi menetelt, bár én személyesen nem ösmertem. Tisztességesen fogadott, germánul és magyarul társalogtunk vegyesen; beösmertem, hogy szénánk nincs rendiben, de időt és elnézést kértem, ő excellentiája haj-

lott, de a democratiát gyülölve, e térre ment és németül ezt mondá: „Azt értem, hogy valaki magyar alkotmányt akar, de hogy az ország ügyeibe minden szabó és csizmadia az orrát beüsse, az nem megy, nem értem, hogy egy Máriássy vagy Kállay hogy lehet democrata.“ A szabad eszmék terjedésére mutatott már az is, hogy az a gróf Pálffy Móricz, ki 49-ben Miskolczon azzal lépett be 5000 osztrák élén: „Én vagyok a hazaáruló gróf Pálffy Móricz (a kormány hazaárulónak nyilatkoztatta), Kossuth-kutyák fogjatok el“, ki a kényuralmat képviselte a budai várban, 1864-ben már az alkotmány jogosultságát elösmerte; politikai értekezletet nem kezdhettem, azt mondám: „valjon helyes volt-e vagy nem a jogoknak ily nagy mérvü kiterjesztése, nem vitatom, de törvény; a választási rendet ő felsége is elfogadá és miután ennek kell lenni, sokkal jobb, ha a democratia élén ős magyar vagyonos urak állanak, mint én és Kállay, mert mi a féktelenséget családi hagyományaink- és érdekeinknél fogva soha türni nem fogjuk; ez hatott, erre kijelenté, legyünk nyugodtan, az ujságot nem zaklatja, a rendezésre kivánságunk szerint időt ád; szivélyesen váltunk el, szavát meg is tartotta, nem is felejtett el, megemlékezett rólam az Almásy-ügyben, midőn személyem azonosságát a főispán kétségbe vonta, ezt mondá: „Ja den von „Jövő“, den muss man einkasteln.“ Az irók közt csak gróf Zichy Nándort büntették meg, egy a „Hon“-ban kiadott czikkeért néhány heti fogságra, rangja, czime elvesztésére itélték; a nagyon gazdag gróf elitélése által reá akartak ijeszteni a valódi irókra, az ijesztéstül azomban már akkor senki sem félt, mert a haza-

fias érzelem minden kebelben lángolt, az önérdek fölé helyezték az ország érdekeit, a kényuralom hatalma szemmel láthatólag gyengült, a kényuralom közeli bukását biztosnak tartottuk, az országgyülés összehivását minden évben vártuk.

A közszellem kedvezően alakult, 48-ban az országgyülés kimondta ugyan a democratia uralmát, e nyilatkozat azomban főleg a pillanatnyi lelkesedés, a politikai szükség műve volt, tényezők nagyrésze sokalta a jogokat, a népet és polgárságot a jogok nagymérvü gyakorlatára éretlennek tartotta, nem bizott hazafisága-, áldozatkészségéhez, féltek, hogy a nép meg fogja torolni eddigi alárendeltségét és az izgatók vad eszközévé sülyed. Az események ezen balhitet megczáfolták, a nép 48-ban hiven csatlakozott régi uraihoz, harczolt és fizetett, csakis a nemzetiségek egyrésze követte az aljas izgatók sugallatát, ezt is azomban részben a magyar kormány tapintatlansága, ügyetlensége, közönye, lomhasága idézte elő; 49. óta a nép határozottan az urak-, az értelmiséghez csatlakozott, ez a kétkedőket tévedésükrül meggyőzte, a democratia erkölcsi uralmát megalapitotta, a régi válfal a szabadelvüek és conservativek közt összeomlott, mindenki szabadelvünek vallotta magát. A társadalom is, melyben az előitéletek legtovább uralkodnak, lassankint simult; a főurak belátták, hogy az oligarchia uralma lejárt, nagy vagyonuk daczára politikai befolyásuk megszünik, ha a nemességhez nem közelednek, ha a közügyekben tevékeny részt nem vesznek; érdekbül tehát a nemesség vagyonosabb részét magukhoz vonták, a közügyekben tevékeny részt vettek, a jogegyenlőség elvét

hirdették, a képviselőségre áhitoztak, sőt képviselőségi hadjárataikban a néphez is leereszkedtek. A nemesség és polgárság közti idegenkedés megszünt, a jogegyenlőség eszméje tehát diadalt aratott. A 48-iki törvények helyreállitását, a vallásegyenlőséget, az önálló nemzeti bankot, az esküttszékeket, egyrésze a felsőház reformját, sokan teljes eltörlését kivánták. A városi polgársag 48-hoz hiven ragaszkodott, politikai érzék- és műveltséggel azomban nem birt, az országos kereskedelem érdekeivel nem foglalkozott, nem igyekezett az osztrák kereskedelmi függésbül kibontakozni, a magyar kereskedelem hiányait, szükségleteit nem mutatta ki, a nemzeti önálló bankért nem lelkesedett, nem izgatott; nem gondolkozott a közlekedés czélszerüsitése- és olcsósága-, a külfölddeli czélszerü érintkezésrül, képviselőkül ügyvédeket, grófokat választott. Csakis a pesti zsidók érdekelték magukat a kereskedelmi érdekekért, ezek a „Pester Lloyd"-ban többször felszóllaltak a kereskedelmi érdekek mellett. Ezen szenvedőleges és közönyös állás oka főleg a tudatlanságban rejlett, a magyar kereskedő 15 éves korában boltoslegény lett, az iskolában fiatalsága miatt nem tanulhatott, mint legény egész nap dolgozott, midőn maga ura lett, üzletét vezette, a kávéházban ujságot olvasott vagy tekézett, a nemes becsvágy hiányozván, csakis pénz és vagyon után sóvárgott. A kereskedő-osztály közönye és tudatlansága károsan hatott a kiegyezésnél a kereskedelmi ügyekre, mert a törvényhozás a helyzetet biztosan nem ismerte és róla hiteles tudomást szakemberek hiányában nem szerezhetett.

IV. FEJEZET.

Austria külviszonyai. — A német uralom utáni vágy. — Schleswig-Holsteini hadjárat. — Poroszország készül. — A gasteini egyesség. — Aldunai viszonyok. — Olasz ellenszenv. — Bismarck Napoleonnál. — A kis császár nagy követelményei. — Nyomorult pénzügyek. — Folytonos deficzit. — Hitelhiány. — Szemtelen kezelés. — A Deák-, a határozati párt polilikája. — Almásy-mozgalom. — Elfogatások. — A közegek tisztes eljárása. — IV. Endre trónkövetelő. — A kaland vége. — Ki inditotta az Almásy-mozgalmat. — Majlát György kanczellár lesz. — A pártok kivánalmai. — Választások. — Országgyülés.

Austria külviszonyai.

Magyarország helyzetére a külpolitika minden időben döntő befolyást gyakorolt; a Habsburg-ház I. Ferdinánd és V. Károlytul kezdve az alkotmányosság megszüntetését és Németország uralmát tüzte ki végczélul, a korlátlan uralom csakis akkor lehetett biztos, ha Magyarország, a szabadság vára lerontatik, mert Magyarország a többi tartományok ügyeibe ugyan tényleg nem avatkozott, de a szabadságérzet minden faj- és népben megvan, a szolgaság kétszeresen keserü, ha az államtestnek egy része szabad, tehát a Habsburg- és a Lothringen-ház politikája Magyarország megsemmisitését elvi tekintetbül óhajtotta, Magyarország megsemmisitése azomban csak ugy volt elérhető, ha Magyarország a birodalomba tényleg beolvad. Austria császárja 1860-ban, midőn az októberi diplomával a félalkotmányosság terére lépett, nem akart magyar király lenni, de a czimet meghagyva, Magyarországot tényleg Austriába akarta bekeblezni, a régi hagyományos alkotmányellenes politikán kivül a beolvasztás mellett harczolt az osztrákok által képzelt politikai helyzet is, Austria magában kevéssel volt nagyobb Poroszországnál, ennélfogva Poroszország a protestantismus- és családi összeköttetéseire támaszkodva, Austria hatalmát Németországban ellensulyozhatta, ellenben ha Austria 40 millió lakosságával a német szövetségbe be-

lép, Poroszországot elnyomta volna. A német császári korona utáni vágy a bécsi várban még teljes erővel kisértett, Schmerlinget és társait a német egység eszméje elkábitotta, Magyarországot mint akadályt, mint ellenséget tekintették.

A külviszonyok a bécsi ministeri szemüvegen nézve, kedvező szinben tüntek fel, az aldunai tartományok rendezése, Olaszország egyesitése után, a politika ege tisztának látszott, volt ugyan egy foltocska, a kis Schleswig-Holstein, de e kis felhő fontosságát a bécsi minister urak nem fedezték fel, sőt inkább részben könnyü zsákmány-, részben Poroszország jutalmának tarták. Velenczét már nem nagyon féltették, mert Olaszország még a hóditásra gyenge volt, Napoleon pedig Olaszországot nevelni nem akarta, Poroszországot nagy becsvágyu, de középszerü hatalomnak tartotta, ennélfogva 61, 62, 63-ban nyugodt és boldognak érezték magukat, a német császári korona- és Magyarország beolvasztásárul álmodoztak. Poroszország jeles királya Vilmos és hatalmas ministere Bismarck, az ország anyagi jólétét fejlesztették, takarékosan gazdálkodtak, a sereget begyakorolták s a legczélszerübben felszerelték, a szerény patriarchára játszották magokat, kit az egyszerü családi boldogság kielégit és semmi kitüntetések, kalandok után nem vágyik, a buta osztrák diplomaták mindezt elhitték, a császárt a fenyegető veszélyre nem figyelmeztették. A dán király meghalt, a Holsteini és Schleswigi herczegségek a meghalt király magántulajdonát képezték, sajátlag tehát a dán királysághoz nem tartoztak, az örökség ezen herczegségekben az Augus-

tenburgi herczeget illette, az angolok azonban 1852-ben Londonban egy egyességet hoztak létre, melyben a dán király a Schleswig és Holsteini herczegségekben a Sonderburg-Glücksburgi herczeget örökösének fogadta, a dánok pedig a herczeget jövendő királyuknak választották, az angol ministerek és a dánok e szerint az örökösödési ügyet befejezettnek tekintették és Dánia eddigi területi épsége megmaradt volna. Ezen szerződés azomban a herczegségek ügyét a legtávolabbrul sem oldotta meg; mert az örökség az Augustenburgi herczeget illette, az örökség tehát idegenre csak azon esetben szállhatott volna, ha róla az Augustenburgi herczeg és családja lemond, a herczegségek még ezen esetben is csak akkor csatoltathattak volna Dániához, ha a német birodalmi szövetség, melyhez a herczegségek tartoztak, szövetségi határozattal a német szövetségből kibocsájtja, az Augustenburgi herczeg ugyan az örökségrül lemondott, de fia a lemondást nem irta alá, sőt később tiltakozott. A német szövetség a dánok eljárásában a német terület megtámadását látva, seregeit Dánia ellen küldte, a dánok Holsteinbul kivonultak, Austria- és Poroszországnak az örökösödési ügy békés kiegyenlitése nem tetszett, foglalni akartak, 1864-ben tehát háborut inditottak Dánia ellen, a derék kis Dánia két nagy hatalom ellen 6 hónapig védte magát és csakis erős küzdelem után mondott le Schleswig-Holsteinrul Austria és Poroszország részére, ezen 6 hónap alatt a poroszok megösmerték az osztrák tisztikar és fegyverzet gyengéit. A hóditás nem tetszett sem Napoleonnak, sem Angliának, sem a német fejedelmeknek,

Anglia, Francziaország és a német fejedelmek tehát a herczegségek rögtöni kiürítését sürgették, Anglia azomban a szárazon keveset nyomott, Napoleonról tudták, hogy a két német nagyhatalmasságot nem meri megtámadni, a német fejedelmek közt nem volt kitünő egyéniség, ki alatt sorakozhattak volna, de magukban a két nagy hatalommal sikerrel nem is küzdhettek volna meg, csakis Napoleon segélye és védnöksége alatt reménylhettek sikert, a németek azomban általában, de különösen a fejedelmek, kiknek egy részét Napoleon nagybátyja elkergette, a francziákat gyülölték. A két nagy német hatalom tehát csak nevette a francziák és angolok sürgetéseit, mert Anglia nem volt szárazi tényező, az angol régi nagyszabásu politika egyszerü kalmárpolitikává silányult, pénzzel seregeket vásárolni többé nem lehetett. Anglia mérsékelt haderejét maga India igénybe vette. Napoleon a poroszok komoly intésére Villafrancánál megállt, nagybátyjának csak nevét örökölte, hadvezéri tehetségei nélkül, nem tarthattak tehát attul, hogy a két szövetséges nagyhatalmat, miután a forradatommal szövetkezni nem mert, megtámadja ; a német kis fejedelmek berzenkedéseit még mosolyra sem méltatták, mert tehetetlenségöket ösmerték, tudták, hogy fejedelemségeikben csakis hivatalnokaikra számithatnak. Poroszország hóditási pályáját tényleg meg akarta kezdeni, 1865. augusztusban Gasteinban a két hóditó a hóditmányra kiegyezett, az egyesség csak ideiglenes jelleggel birt, e szerint Holstein Austria, Schleswig Poroszország kormánya alatt maradt. Luxenburgot a Kieli kikötővel $2^1/_2$ millió dán

tallérért Poroszország vette át, az épitendő csatorna Poroszország felügyelete alatt lesz. Rendsburgban egyenlő számu feles őrséget tartanak. Salzburgban az egyesség augusztus 19-én megerősittetett. Már ezen egyességnél Poroszország szarvait jelezte, a barátság rövid tartamának előjelei mutatkoztak. Az aldunai tartományokbul Oroszország Austriát teljesen kiszoritotta, az olasz kormány nyiltan izgatott mindenütt Austria ellen.

Bismarck, e század legnagyobb államférfia, a nagy tervek végrehajtására az időt alkalmasnak tartva, a salzburgi egyesség daczára, Austria ellen szövetségeseket keresett, Biarritzban tisztelgett Napoleonnál, Napoleon örült a két német nagyhatalom veszekedésének, Poroszországot gyengébbnek hitte, szövetségeért jutalmul német területet kért a Rajnánál, Vilmos király már ekkor Németországot magáénak nézte, elég erősnek hitte magát, a császár kivánatát tehát ridegen visszautasitotta, kijelentve, hogy idegennek Németországbul egy rongyos falut sem ád. Poroszország kezdetben Németország kétfelé osztásával is megelégedett volna, magának követelte Észak-Németországot a Majnáig, természetesen a Schleswigi és Holsteini herczegségek birtoklását is, Austriának felajánlotta a Dél-Németország vezetését, az ajánlat nem volt szerénytelen. Austria azomban egész Németország uralmára vágyott, végre Poroszország valódi czéljárul meggyőződött és belátta, hogy ez csak kiindulási pont egész Németország elfoglalására, minthogy valósággal az is volt, azt hitte hogy Dél-Németország vezetését még kis vereség esetében is megnyerheti, Franczia- és Oroszországtul nem félt, Po-

roszországot kicsinylette, a német fejedelmekben és seregében bizott, a magyar országgyülést összehivta, hogy ha győz, a beolvasztást elrendelje, ha veszit, a magyarokkal kibéküljön, mindezekben bizva tehát Poroszország ajánlatát visszautasitotta.

A poroszokon kivül Austriának volt még egy hatalmas ellensége: nyomorult pénzügyei. Austria az adók különböző nemei feltalálásában első helyet vivott ki magának, V. Károly óta a levegő kivételével mindent megadóztatott, a kiadásokat soha sem alkalmaztatta a bevételekhez, soha sem igyekezett államai termelőképességét emelni, de meritette a forrásokat kiméletlenül, nagyszámu hivatalnoki kart alakitott, hivatalnokait ugyan rosszul fizette, de sok haszontalan egyént tartott, a kezelés a jövedelmek nagy részét felemésztette, a rosszul fizetett hivatalnokok magukat egyesek zsarolása, az állam megcsalása által kárpótolták. A győzelmes Napoleoni háboru, a devalvatio az osztrák pénzügyeket helyreállitották. Metternich államkanczellársága alatt nagyobbszerü lopásokat nem követtek el, a pénzérték helyreállt, az állambevételek a kiadásokat fedezték, az egyensulyt azomban a 48. és 49. háboruk felbillentették, megkezdődött és megörökült a deficzit, mert az állm a bel- és külviszonyok következtében folytonosan fegyverben állt, az osztrák bankjegy teljes értékkel nem birt, a kamatok ezüstben fizettetvén, a kamatmennyiséget 20, néha 30 százalékkal is kellett pótolni, 17 év alatt az adósság megkétszerczödött, a hitel megdrágult, mindezen bajokon a kedvező időszakokban könnyen lehetett volna segiteni, ha Austriának eszes pénzügy-

ministere és becsületes kormánya van, mert az adósság az értékhez arányitva túlságos nem volt, ma már Magyarország adóssága annyi, a mennyi 56-ban Austria és Magyarországé volt. A deficzitek fő okát a drága hadi felszerelések, az élelmezési csalások, a drága kölcsönök, a rossz adókezelés, a zsidók nyomása képezték. A forradalom után a pénztőke Austriába is főleg a zsidók kezébe került, az európai pénzpiaczot br. Rotschild fő zsidó család uralta, a zsidók Austriában tömör testté alakultak, a kormányban a hatalom a renegát ügyvédek, pénzüzérek kezébe került, ezek a zsidókkal már 50-ben benső baráti viszonyba léptek, a zsidók tehát minden hasznos vállalatrul jó előre értesültek, megszerezték tehát nagy haszonnal, a szállitási ár ugyan nem látszott túlzottnak, de azért mégis drága volt, mert a lisztet kőporral keverték, a bort vizzel szaporitották, a posztó állott és rossz volt, a szénához csátét kevertek, a lószállitásoknál a bizottságokat megnyerték, gyenge, hibás lovakat adtak, egyesek nem versenyezhettek, gyakran megtörtént, hogy egyesek legjobb lovait visszautasitották, Áron vagy Ábrahám a visszautasitott lovat a tulajdonostul olcsón megvette és a két órával előbb visszautasitott lovat ugyanazon küldöttség jó drágán elfogadta, a zsidók rossz dohányát első osztályba sorozták; a szeszfőzdéknél föld alatti csatornákat készittettek, a mértékeket meghamisitották, az utakat rossz anyagbul készitették, a vasutakat drága államgarantia mellett keritették meg; egyes panaszok elhangzottak, mert a kormány és főbb emberei az üzérekkel egyetértettek, a német lapokban nem lehetett

felszólalni, mert a lapokat a zsidók megvették. A tőzsérek az állam pénzügyi zavarát és gyengeségét túlzottan festették, az államkölcsönök árfolyamát mesterségesen leverték, a kormány a kölcsön-közvetités nagy számláit elfogadta; a közönség nem versenyezhetett, mert midőn az olcsóra levert kölcsönökbül venni akart, a kölcsönt már a nagy tőzsérek aláirták, a közönségnek már csak a morzsák jutottak. Az állam a kölcsönöket nem merte megadóztatni, mi által 10 percent adó mellett is, az agiót ide számitva, évenkint 13 milliót nyert volna meg. A bankjegy értékének helyreállitását az ezüstbeni beváltás eltiltása által megakadályozták, mi által az állam ismét évenkint 21 millió forintot vesztett. Mindezek következtében Austria pénzügye vonaglott, évrül-évre drága adósságokbul elősködött; háborut csakis idegen kölcsönökbül viselt, pénzhiány miatt sem idejében, sem teljesen soha sem tudott felkészülni. Az osztrák alkotmányosság mindezen semmit sem segitett, mert az októberi alkotmány az alkotmánynak csak torzképe volt, a bécsi birodalmi gyülés magas feladatának sem öntudatával, sem erkölcsi önérzettel nem birt, mert ha politikai fogalommal bir, be kellett volna látnia, hogy alkotmányosság egy oly birodalomban, melynek fele kényurilag kormányoztatik, csak játék, mert a szolgák erejével az alkotmány uralma bármikor megsemmisithető, be kellett volna látni, hogy amely birodalom fele a másikat gyülöli, csakis nemleges hatalom; a birodalmi gyülésnek tehát fel kellett volna szóllalni Magyarország mellett, ha önérzettel bir, követelni kellett volna az osztrák mi-

niszterek felelősségét, az adóügyekbeni korlátlan rendelkezést. Pénzügyekben a fél alkotmányosság rosszabb a kényuralomnál, mert a miniszter a képviselők közt társakat szerez, ezek műveleteit fedezik; az uralkodót a képviselő czinkostársak paizsa elvakitja, ellenben az absolut uralkodó, ha a mesterséges felhőket a szerencse vagy véletlen eltávolitja, ha gyanuja támad, fesztelenül megkisértheti a bünös leálczázását és megbüntetését. Bonyolódott pénzügyeknél még valódi alkotmány sem általános csalhatatlan orvosság, mert nagy betegségeket rögtön megszüntetni nem lehet, az orvosságot nemcsak a betegséghez, de a beteg szervezetéhez is kell alkalmazni, nemcsak a lázt kell megszüntetni, de a testet is meg kell erősiteni. A pénzügyek tehát csakis eszélyes, merész, becsületes, tevékeny minister által rendezhetők, ilyen egyén pedig még eddig Austriában nem termett; miután tehát sem alkotmány, sem jó pénzügyminister nem volt, Austria a pénzügyi bukás örvényéhez gőzerővel közeledett, hitele fagyponton állt.

A politikai hangulat Magyarországban 1861—65-ig lényegileg nem változott; részben azomban 1865-ben már megszelidült. A 48-iki törvények, Magyarország függetlensége volt és maradt a jelszó, csakis ezen feltételek alatt akartunk egyezkedni. A kivitelre azomban két különböző nézet uralkodott; Deák Ferencz és pártja határozottan az osztrák szövetség mellett volt, forradalomra semmi eshetőségre nem gondolt, a pártnak több jelentékeny aristocrata tagja Kossuthot felkereste, mint Kossuth irataibul látszik, a látogatók for-

radalmárra játszák magukat, ezen urak azomban távolrul sem gondoltak a forradalomra, de az emigratiót Austria ijesztőjéül akarták felhasználni, ezért tisztelgettek és Kossuthot valósággal tévutra is vezették. A balközép Almásy Pál-féle része megunta a várakozást, papiroson szervezte a forradalmat; Komáromy, Klapka megbizottja, biztatta Klapkát, nagyra felfujta a semmit; az olasz kormány az emigratio terveit folytonosan támogatta, pénzt és fegyvert adott. A forrradalomnak 1864-ben kellett volna kiütni; vezérekül Ivánka Imre és Asboth Lajos voltak kiszemelve. Almásy Pál és pártja azt hitte, hogy a szélsőbal Kossuthtal egyenes összeköttetésben áll és a forradalmi babérokat mi akarjuk megszerezni, ezt kikerülendő, felszólitott bennünket a közös cselekvésre. Közlönyünk a „Jövő“ 1863. végén megbukott, én 1863-ban a lap vezetésérül határozottan lemondtam, miután tudtom és akaratom ellen Kállay Ödön barátom túlságos nemzetiségi czikkeket adott ki, a lemondásom esetében szükségelt intézkedések megtételére barátaimat összehivtam Pestre, a párt általában szervezve nem lévén, arrul is kellett gondoskodni, hogy ha az országgyülést össze találják hivni, legyen valaki, aki a pártot az alkotmányos helyzetrül kellő időben figyelmeztesse, szervezze; a „Jövő“-nek terhei is voltak, minek rendezésére sem Kállay, sem Szelestey az uj lapvezér vállalkozni nem akart, barátaim mindkét teendővel engemet biztak meg; 1864. januárban az országgyülés hire kisértett, a „Jövő“ hitelezői zaklattak, összehivtam tehát barátaimat pestmegyei bényei házamba. Többen megjelentek, össze-

esküvésre, belforradalomra egyikünk sem gondolt, egyszerre csak Szelestey László előáll, hogy őt Almásy Pál megbizta, hogy szólitson fel bennünket az általa kitüzendő magyar forradalombani részvétre; fegyver és pénz van, a siker biztos, Kállayval összenéztünk, a forradalmat az akkori viszonyok közt hóbortos kalandnak tartottuk, meg akartuk barátainkat a biztos veszélytül kimélni, ha egyenesen ellenezzük, átrohannak a veres táborba, Kállay emelt tehát szót: Magyarország fejének ő Kossuthot tartja, azt ajánlja tehát, küldjünk Kossuth-hoz, kérdezzük meg, mit akar, mit ajánl és addig várjunk; én támogattam, Szelestey magában maradt. Böszörményi Lászlót Kossuth-hoz küldtük, Szelesteyt határozatunknak Almásy Pállali közlésével megbiztuk, a „Jövő“ ügyét rendeztük, országgyülés esetére teendőinket megbeszéltük és egy napi mulatás után barátaim elutaztak. Örültem, hogy barátaimat a bajbul kimentettem, a végzet azomban rólam másképen intézkedett. Almásy Pál néhány nap mulva magához kéretett, ha meg nem jelenek, gyávának tartott volna, kénytelen voltam azért is meglátogatni, hogy pártunk állásárul felvilágositsam; Almásy elmondta szándékát, mire azt felelém: Mind igen szép édes Pálom, de hát hány ezer a fegyver, hány millió a scudi, mert fegyver és pénz nélkül háboruskodni nem lehet! Almásy mosolyogva: Fegyver lesz vagy 80,000, a scudi azomban mennél kevesebb. Nyilatkozata még jobban meggyőzött ezen kaland hóbortosságárul; én jeleztem határozatunkat, miután mindketten rendőri felügyelet alatt voltunk és összejövetelünket nem titkolhattuk el,

elhatároztuk, hogy elfogatásunk esetére miként adjuk elő összejövetelünket. A magyar ember mindenre képes, de legügyetlenebb összeesküvő; harmadnapra már a bényei értekezletrül a kávéházakban a legbadarabb hirek keringettek; az Almásy-párt részérül névsorok forogtak kézrül-kézre, melyben a forradalmi ministerek, tábornokok, ezredesek, őrnagyok meg voltak nevezve; Benyiczky Lajos, kinek magának semmije sem volt, pezsgőzött, szórta a pénzt, fenyegetődzött, általában többen az olasz és Almásy pénzébül nagy zajt csaptak; a kitörendő forradalomrul nyiltan beszéltek a casinóban, vendéglők- és kávéházakban. Az osztrák rendőrség ugyan a legbutább rendőrség, de a gyermekek is csacsogván róla, végre a süket rendőrségnek is értesülni kellett, az első fegyverküldeményt Klapka schweizi kereskedőkkel csempésztette be, egy küldeményt egy vasi földesurnak kellett volna elfogadni, ez azomban megijedt, visszautasitotta, a fuvarosok az országut árkába hányták és itt a csendőrök felfedezték; ez figyelmet gerjesztett, egy másik küldemény Váczra volt czimezve Zambelli 49-iki volt ezredes és váczi vasuti raktárnokhoz, ezt a raktárban ösmerték fel. Megkezdődtek az elfogatások, márczius 13-án Pesten elfogták Almásy Pált, Benyiczky Lajost, Horváth János volt ezredest, Nedeczky Istvánt, Szelestey Lászlót, Sebes Emilt, Zambellit Váczon és elrendelték az elfogatást falun is; elfogták még Német Albertet, Nedeczky Jenőt, Lejárt, Máriássy Bélát, Sponer Gusztávot, egy honvéd ezredest, Salamon Lajost, Asboth Lajos tábornokot, az Almásy Pál inasát, mindössze 85 elfogatást rendeltek

el, márczius 18-án azomban Rajner herczeg elnöklete alatt egy ministeri tanácsot tartottak, melyben a további elfogatásokat felfüggesztették és igy csak 15-en kaptunk ingyen szállást a Károly-kaszárnyában. Az elfogatásoknál most már a megyei hatóságok is közreműködtek és igen becsületesen viselték magukat, elfogatási rendeletemet Kapi Eduard főispányhoz elküldték 15-én. A rendeletben ez volt: „Albert Máriássy, gebürtig aus Sáros, wohnhaft in puszta Bény“; nem hittak Albertnek, Gömörben születtem, nem Bény pusztán, de Bénye faluban laktam; a becsületes főispány tudta, hogy engemet akarnak elfogni, a tévedéseket felhasználta, felirt a helytartóhoz, hogy az emlitett okoknál fogva talán nem én vagyok az elfogandó és orvosának, kivel gyermekkorom óta jó viszonyban voltam, megmondta, hogy el akarnak fogni, ki egy félórányira lakó rokonomat az értesitéssel megbizott (de a gyáva nem mert értesiteni), ez által 3 napot nyertem volna; rendkivüli előny, ha összeesküvő vagyok. Szerdán végre a szolgabiró Pesko Medárdnak, Laczkovics esküttt társával, egy főhadnagy- és 6 katonával meg kellett indulni, de későn indult, Monoron megállott, azt mondván: én tudom, hogy annál az urnál semmit sem találunk, de pusztán lakik, dühös ember, sok cselédje van, tanácsosabb reggel menni; Monortul félórányira laktam, a boltba és postára naponta küldöztem, ezt tehát azért tette, hogy talán értesülni fogok szándékukrul; másnap reggel 7 órakor megérkeztek, nagyon jól ösmerte házamat, mert mint tagositási biró többször nálam szállt; hogy figyelmessé tegyen,

bekopogtatott a vendégszobákba, a nevelő szobájába, mely más szárnyon volt és végre egy félórai zaj után jött háló-lakosztályomba. A zaj által figyelmeztetni akart. Almásy elfogatását kedden olvastam, megéreztem, hogy rám kerül a sor; nem lévén tényleges társ, nem tartottam a következményektül; volt azomban egy barátomtul egy ártatlan levelem, mely a jelen körülmények közt mindkettőnk nyakát szeghette volna, felelt a „Jövő“ és országgyülési ügyben: Én határozatotokat mindenben elfogadom, tettre kész barátod Vályi János. Ezen készség pedig jelezte a fizetéshezi járulást, hadbiró és hadi törvényszék előtt azomban forradalmi készséget jelentett volna, midőn e levelet kaptam, semmi fontosságot sem helyeztem reá, elhánytam; Almásy elfogatásárul értesülve, 24 óráig kerestem, nem tudtam megtalálni; végre is arra határoztam el magamat, hogy ha kutatnak, az iratokat magam adom egyenkint át és eltüntetem. Igy is történt, a hadnagy nem tudott magyarul, csak nézte, végre rátaláltam a levélre, a szolgabirónak egyet kacsintottam: ezen levél gazdasági levél, a becsületes szolgabiró megértett, elolvasta, megmagyarázta a hadnagynak, hogy ez gazdasági és visszaadta, én pedig még házamban megsemmisitettem; volt 2000 darab könyvem, megkináltam őket a kutatással, ehhez azomban már hadnagy urnak sem volt kedve; a hadnagy keresett azomban a padláson és pinczében ágyut, szuronyos puskát, puskaport, megengedték, hogy saját fogatomon vitessem Pestre, a szolgabiró köre a kutatással megszünt, a hadnagy mellém ült, szemben 2, a bakon 1 katona foglalt helyet;

bezártak egy kis piszkos szobácskába, megengedték, hogy karszéket, szekrényt, könyveket, ezüst órát hozathassak be, megengedték a városbuli élelmezést, a hadnagy jelenlétében megengedték az idegenekkeli beszélgetést, csak a feleségemmel nem beszélhettem és ujságot sem engedtek; mindennap a kaszárnya udvarán 1 órát megsétáltattak, a profószhoz naponta kétszer volt szerencsém, mindnyájunkra egy alhadnagy ügyelt, ki az ajándékokat nagyon kedvelte, néha a sétán társalgásával szerencséltetett, szivart és dohányt is hozathattunk, a lámpának egész éjjel az ablakban levő asztalon égni kellett, a csizmát és ruhát azomban magunknak kellett tisztogatni, sőt a szobát is, mert a katona csak nyirfaseprüvel sepert, az ablak igen nagy volt, az őr mindent láthatott. A parancsnok Neuwirt tábornok minden tőle függő szivességet megtett, általában igen udvariasan viselte magát. A küleseményekrül is néha értesültünk; egy délután a második emeletrül egy hang üté meg fülemet: Jó estét! nem ösmer? — Nem. — Én Helmann vagyok Abonybul; nem szabad ugy-e ujságot olvasni? — Nem bizony; mi már el vagyunk ítélve. — Majd le fogom kiabálni, tessék vigyázni! — és valóban pompásan is teljesitette igéretét, ily módon értesitett: Zichy kanzler, Kossuth Fiume stb. Szerencsétlenségünkre egy társunk siket volt, ez az ablak alatt megállt és felbámult, az udvaron járó katonatisztek egyike észre vette, feladta, Helmannt és társait eltették más udvarba. Sponert egy egyszerü házi bálért fogták el.

Kivülünk még be volt zárva IV. Endre trónköve-

telő néhány hiveivel. Jámbor Endre szabó 49- és hazájáért rajongott, a szerencsétlen ember eszét vesztette és azon rögeszméje támadt, hogy Árpád-vér és III. Endrétül származik, több sehonnai a szerencsétlen rögeszméjét kizsákmányolta, a Jámbor pénzén a falukra eljártak és a szabó urnak hiveket toborzottak, némely buta ember elhitte, és Pestmegyében IV. Endrének együgyü parasztokbul pártja alakult, alkapitányai Jámbor Endre urat fényes magyar ruhába öltöztetve, egy pandur lován a gubacsi pusztán hajnalban bemutatták; a trónkövetelő a haza megmentésére mint Endre herczeg életét és vagyonát fölajánlotta, az együgyü nép nagy lelkesedéssel királynak kiáltá és akadály nélkül szétoszlott. A titok fátyola mindaddig tartott, mig a tébolyodott trónkövetelőt czimborái teljesen ki nem fosztották, ez azomban csakhamar bekövetkezett, a zászlós urak, a kincstár megüresülvén, hiveikre adót vetettek készpénz- és terményekben; nem voltak kényesek, mert adóban burgonyát és babot is elfogadtak és hiveiknél lakmároztak és korhelykedtek. A hivek a legszegényebb néposztályhoz tartoztak, megunták a zászlós urakat, másrészrül a csendőrségnek feltünt a pesti polgároknak a szegény pásztor-, zsellér-, fertályhelyes emberekkeli dorbézolása, tolvajbandát gyanitottak, elfogtak tehát néhányat és rablás miatt faggatták, a nép a lopást büntény- és gyalázatnak, a magyar király támogatását erénynek tartotta, büszkén kijelenték tehát, hogy ők nem tolvajok, de IV. Endre, a valódi magyar király hivei, igy azután nagy kutatások után uri-utczai boltjában felfedezték a magyar trónkövetelőt.

A mi vizsgálatunk lassan haladt, a kormánynak a töltés árkába hányt ládák- és a Váczon Zambellinál lefoglalt fegyvereken kivül semmi bizonyitéka nem volt, egész tudomása kávéházi mendemondákon alapult, az árulást a magyar minden időben gyalázatnak tartotta, az osztrák rendőrség ostobább volt minden négylábu állatnál. A vizsgálatot Freiberger becsületes hadbiró vezette, vádiratom állott 20 ivbül, a vád németül volt szerkesztve, nem tudtam, hogy a hadbiró magyarul tud; valószinüleg mert 55-ig Gömörben laktam, azzal vádoltak, hogy a gömöri forradalomnak én vagyok vezére, e vádat valószinüvé tette gyakori felföldi utazásom, azt tudták, hogy többször a kassai vasuton utaztam, ebbül azt következtették, hogy Gömörbe jártam, pedig ha nem ügyetlenek, tudhatták volna, hogy Szepesbe utaztam, de a falusi jegyző roszul kémkedett; faggatott: ösmerem-e Almásyt, Benyiczkyt? — Igen, 20 éve. — Mit beszéltem Almásyval; az országgyülésrül. — Midőn semmit sem vehetett ki, előmutatott egy 85-bül álló névsort, melyben három minőség volt: kétkeresztes, egykeresztes és keresztnélküli; két kereszt hármunk nevét diszitette: az Almásy Pálét, Benyiczkyét és a Máriássy Béláét; ebbül láttam, hogy egyik vezérnek tartanak. Semmit sem vehetvén ki belüllem, három hét mulva még egyszer kihallgatott, de már csak röviden. Almásy és a többiek szerencsétlenségére Zambelli és Benyiczky megijedtek, Zambelli vallott Benyiczkyre, Benyiczky Almásyra, igy azután folytatólagosan az összeköttetést a beszédesekkel meg lehetett állapitani. A be nem fogott Almásysták ellen nyomozást nem indi-

tottak, a kisérlet meghiusulván, a kormány — adatai nem lévén — tekintve a porosz bonyodalmakat, a bizonytalan nyomozások kiterjesztését feleslegesnek vélte, egyik fogolyt, Sebesy Emilt azomban az itélet előtt agyonlőtték. A Ludovica-épületben a foglyok több szabadságot élveztek, a csüggedtek mind oda vágytak. Sebesy is ide tétette magát, itt tifosus hideglelésbe esett; már gyógyulófélben volt, de a kábultság uralta, pongyola-öltöny-, papucsban, kalap nélkül az őr mellett a kert keritésén átugrott, az őr rákiáltott, mely kiáltástul megdöbbenve, szaladásnak indult, egy barom őrmester az őrrel tüzeltetett, a szerencsétlen halva rogyott össze. Ezen gyilkosság a véletlen műve, az esetnél tiszt nem volt jelen, a barom őrmestert a szabályok vezették, nem tudta hogy a fogoly beteg, nem gondolta meg, hogy ép elméjü ember papucsban, hálóöltönyben, az őrség láttára, fényes nappal szökést nem kisérelhet, külömben is könnyen elfoghatták volna, mert a kert magas keritéssel volt elkeritve, a szerencsétlen özvegyet és árvákat hagyott hátra. Végre 100 napi fogság után az itéletet meghozták, Salamont már előbb elbocsájtották, Horváth Jánost, Németh Albertet, Nedeczky Jenőt és engemet bizonyitékok hiánya miatt elbocsájtottak, a többieket 12—14 évre terjedő fogságra itélték, a porosz háboru után azomban mindenkit szabadon bocsájtottak. Komáromy forradalmi műveleteirül azomban semmit sem tudtak, mert benn volt ugyan a 85 közt, de róla nem tudakozódtak. Ezen mozgalmat csakis Klapka inditotta meg, Kossuth Lajos nem helyeselte és Böszörményi László által, ki a befogatások

után érkezett vissza, a mozgalomtuli tartózkodást ajánlotta; nagy szerencse volt az országra, hogy Almásy a zászlót ki nem tüzhette, mert sok embert szerencsétlenségbe dönt és Magyarország ellentállását hitvány szinben tünteti fel, mert a józan gondolkozásuak és a nép közül csak kevesen vettek volna részt a hóbortos kalandban.

65-ben Majláth Györgyöt kanczellárnak, báró Sennyey Pált tárnoknak, Bartalt helytartósági alelnöknek nevezték. A nemzet nagy része a kiegyezés után vágyott, a békepártnak két táborhelye volt: Deák szobája az „Angol királynő"-ben és a kaszinó; a főurak kis kivétellel gr. Andrássy Gyula körül csoportosultak, a régi megyei tényezők Ghiczy és Nyáry Pál kivételével Deákhoz csatlakoztak, mindezek daczára Deák féltette a kiegyezést, husvétkor tehát a „Pesti Napló"-ban egy czikket bocsájtott közre, mely 48. mellett szólt ugyan, de a választandó követekre kijelentette, hogy a régiekhez nem kell feltétlenül ragaszkodni, ezzel hadat üzent az ellenzéknek, a korteskedést, itatást, vesztegetést néhol már juliusban megkezdték, a helytartóság az ellenzék ellen foglalt állást, 61-ben a kiegyezéshez nem biztak, 65-ben azomban bizonyosnak tartották, érdemes volt tehát a jövő jutalom reményében vesztegetni, a grófok és bárók a felsőház sulyát kicsinyelve, képviselőjelöltekül léptek fel. Deák mindenesetre nagy hibát követett el, midőn pártjának a vesztegetést, erkölcsi erőszakot megengedte, mert pártja e nélkül is többségben volt, sok nagy férfiu, ki Brutusra játszotta magát, csak a Deák hivását várta. A 48-iki

alappal csak a szélső bal nem elégedett meg, mi nagyobb biztositékokat kivántunk, a párt különben a republikánus Madarász kivételével, sem a Lothringen-ház királyságát, sem az osztrákokkali állami szövetséget nem ellenezte, ezen pártnak tehát parlamenti helyfoglalása a kiegyezést nemcsak nem veszélyezteté, de elősegiti, mert a békepárt Bécsben az egyezkedésnél fenyegető rémként használhatta volna fel, a nemzetiségek Deákhoz csatlakoztak, az ellenzék tehát nagy vereséget szenvedett, a szélső balbul a balközéphez átment kettő, megbukott 18, az országgyülésbe csak 14 jött be, a balközép sorai is megritkultak, balközépi képviselőket kizárólag a magyar területek és városok választottak. Deák Ferencz tehát az 1865. deczemberben összehitt országgyülést az erdélyi kivétel nélkül Deák-párti képviselők bejövetele előtt is teljesen uralta.

V. FEJEZET.

A király őszintén egyezkedni akar. — A porosz háboru kétségkivüli. — A király az országgyülést személyesen nyitja meg. — A külhelyzet. — A pártok. — A közhangulat. — Deák Ferencz, Tisza Kálmán, Ghiczy Kálmán. — Porosz-olasz szövetség. — Szentiványi Károly, gróf Andrássy Gyula beszédeik.

Az országgyülés deczember 14-én nyilt meg. A császár érzelmei és politikai fogalmai 9 év alatt gyökeresen megváltoztak. A császár a kényuralom czélszerütlenségérül, Schmerling és társai léhasága-, ügyetlenségérül meggyőződött, belátta, hogy Magyarország önállásának eszméje nem egyesek ábrándja, de az egész nemzet kivánalma, belátta, hogy ezen eszméért a németek, szlávok, oláhok épen ugy lelkesednek mint a magyarok és Magyarországot semmi körülmények között rabbá tenni nem lehet, megsemmisitése-, erőszakos beolvasztására a birodalom elegendő erővel nem bir, a 17 évi tapasztalat meggyőzte, hogy Európában a valódi nagyhatalmi állást mindaddig el nem foglalhatja, mig birodalma fele urának nem ösmeri, mig birodalma felében seregei, politikája vereségeit örömrivalgással fogadják, belátta, hogy az absolut kormányzat birodalmát pénzügyileg megsemmisiti, belátta, hogy ha Magyarországot jogilag el nem ösmeri, még osztrák tartományai egységét sem létesitheti, a szláv áramlat magában Austriában többségre emelkedik és a viszonyok kedvezőtlen fordultával az egész birodalom a belharczok következtében szétfoszlik. A császár uralmát 19 éves korában, általános forradalom közepette kezdte meg, Magyarország alkotmányát, sőt állami önállását is megsemmisitette, a nemzet az erőszak ezen ténye ellen férfiasan védte magát, a császár az önvédelmet forra-

dalomnak tekintette, a császár ennélfogva azt hitte, hogy a Debreczenben Kossuth által kierőszakolt függetlenségi nyilatkozatot osztja, ennélfogva nem csak Magyarország önállását követeli, de őt és uralkodóházát is a királyságtul meg akarja fosztani, pedig ha az alkotmányos kiegyezés terére lép, már 49-ben is meggyőződhetett volna, hogy a magyar nemzet csak jogait követeli és a szakadár rajongók az országban törpe kisebbséget képeznek. A császár tehát a magyarokat javithatlan konok forradalmároknak tartotta, min épen nem csudálkozhatunk, mert a császár 19 éves volt, Magyarországot nem ösmerte, a császári udvartul minden becsületes hazafi visszavonult, még azok is, kik nemcsak 49-et, de 48-at is kárhoztatták, sőt Magyarország megsemmisitése kimondatván, hivatalaikat azok is elhagyták, kik előtt 47- és 48-ban első volt a király, második a haza, kik eddig a haza érdekeit a király és dinastia érdekeinek alá rendelték, magyarrá lettek a hajlongásban meggörnyedt gróf Cziráky János, a tót szolgalelkü vakbuzgó alázatos Scitovszky bibornok esztergomi érsek, kit nem tehetsége és érdemei, de a császári kegy emelt fel a porbul; a katonai környezet gyülölte Magyarországot a szenvedett vereségekért, a demagóg barrikádhősökbül lett renegát ministerek gyülölték a magyarokat alkotmányos érzelmeik-, büszke jellemökért, nem volt tehát senki, ki a fejedelmet Magyarország érzelmei-, jogos követelései-, a fejedelem és nemzet érdekeirül, az események valódi okairul felvilágositotta volna. A király és nemzet közé sötét köd ereszkedett, a király a magyarokat forradalmárok-, maga

és családja engesztelhetlen ellenségeinek képzelte. Az 1861. országgyülés nem a magyar alkotmány helyreállitása czéljából, de az önbeolvasztás eszközlésére hivatott össze s báró Vayt, ki hazájának buzgó hive volt, vak eszközül akarták felhasználni. Az 1861. országgyülésnek azomban tiszteletteljes komoly tanácskozása, a remek felirat, Deák Ferencz jeles szónoklata, őszinte nyilatkozatai, az éles elméjü, jó akaratu királyt meggyőzték, hogy Magyarország csak jogait kivánja, a királyt és királyságot tiszteli, nem szakadár és nem forradalmár, de léteért, jogaiért kész az utolsó emberig harczolni. A helyzet megvilágitásában becsületesen fáradozott Majláth György kanczellár is, midőn tehát ő felsége az országgyülést összehivta, az alkotmány visszaállitására komolyan elhatározta magát.

Az alkotmány azonnali visszaállitását a had- és közös pénzügyek mikénti kezelési módozatának megalkotása akadályozta, a király a hadsereg közösségét, a hadsereg feletti rendelkezést birodalma és uralma létfeltételének tekintette. Az 1861-iki felirat a közös ügyeket ugyan elismerte, de a közös védelem mikénti kezelését nem jelezte, sőt a 48-iki törvények helyreállitását erősen hangoztatta. 48-at eddig mind az udvar, mind a magyarországi közvélemény tévesen értelmezte, Bécsben a honvédelmi ministerium logicai következményének tartották az önálló magyar hadsereget, Magyarországban a király személye melletti minister hatáskörét a honvédelmi minister hatáskörével összetévesztették, valódi hadügyministernek tartották a honvédelmi ministert, ki sajátlag csakis a nemzetőrség ministere

volt. A felelős kormányzat és megyék rögtöni helyre nem állitásának másik főokát képezték a külügyek; deczemberben a porosz háborut kétségkivülinek tartották, a német ügyekbe való beleavatkozást Magyarország nem kedvelte, Austriának németországi uralmát nem kivánta, a király pedig győzelem esetében erre számitott, nem akarta tehát magát politikájában a magyar országgyülés által feszélyeztetni; vereség esetében pedig attul tarthatott, hogy a szervezett ország a hadsereg egységét határozottan meg fogja tagadni. A király szándokai őszintesége jeléül a magyar országgyülést személyesen következő trónbeszéddel nyitotta meg:

Deczember 14.

Királyi megnyitó beszéd.

Midőn kedvelt Magyarországunk országosan egybegyült főrendeit és képviselőit körülöttünk egybeseregelve örömmel szemléljük, üdvözöljük; egyuttal nyilvánitani kivánjuk szándékainkat, melyek körükbe vezérlettek és tenni ezt azon őszinte nyiltsággal, mely a fejedelmek és népek közötti bizodalomnak nélkülözhetlen föltétele.

Befejezni jövénk, mit uralkodói kötelességünk érzetétül áthatva, megkezdettünk; saját személyünkben, és igy annál sikeresebben szándékunk eloszlatni azon aggodalmakat, elháritani az akadályokat, amelyek eddig a függő közjogi kérdések elintézését gátolták.

Ez akadályok közt első vonalban áll azon ellentét, mely a kiindulási pontok közt létezik. *Jogvesztés* egyrészrül, *merev jogfolytonosság* másrészrül, kiegyenlitésre nem vezethetének.

A fent érintett *akadályt mi magunk háritjuk el,* midőn *a sanctio pragmaticában,* egy kölcsönösen elismert *jogalapot* választunk kiindulási pontul.

Ez alaptörvény, midőn Magyarországnak és az ahhoz kapcsolt részeknek *közjogi és belkormányzati önállását* biztositotta, egyuttal állandóan megalapitotta uralkodó házunk kormányzása alatti országaink és tartományaink feloszthatlan és elválhatlan együttmaradását és ezzel azok összegének nagyhatalmi állását. És valamint mi ebben találjuk az önállóság törvényes és okszerü korlátozását, ép ugy tartalék nélkül elösmerjük annak e korlátok közti jogosultságát.

Hasonlókép érintetlenül kivánjuk fentartani a sanctio pragmaticának a magyar korona épségére vonatkozó határozmányait, s azért noha számitásba kellett vennünk a mult évtizedek lefolyása alatt közbe jött tényeket, mégis kiváló fejedelmi gondjaink közé soroltuk annak eszközlését, hogy magyar koronánk országai már a jelen országgyülésen képviselve lehessenek.

Egybehivtuk e czélbul erdélyi nagyfejedelemségünk országgyülését, hogy az a Magyarország és Erdély egyesüléséről szóló 1848. évi 1. törvényczikkelyt komoly és beható megfontolásának tárgyává tegye és az 1848-iki magyar országgyülés VII. törvényczikkét illetőleg hason eljárásra szólitjuk fel kedvelt Magyarországunk hű rendeit és képviselőit a végbül, hogy e kérdés ne a törvény holt betüje nyomán, szinleges és épen azért kétes eredményü, hanem minden életerős tényezők számba vételével s azok bizalmas csatlakozása alapján tartós és maradandó megoldást nyerjen.

Felszólitottuk továbbá Horvát- és Tótországok gyülését, hogy eleve gondoskodjék a felül, miszerint a jelen országgyülésen kellőleg képviselve legyen és midőn a horvát országgyülésnek az 1861. évben hozott s a közjogi viszonylatra vonatkozó határozatát közöljük, egyszersmind hiszszük és reméljük, hogy a századok során egyesült társnemzetek frigyesülése kölcsönös engedékenység alapján és a méltányosság azon szellemében fog létre jönni, melynek kedvelt Magyarországunk hű rendei és képviselői 1861. évi szent Jakab hava 6-án kelt felirásukban az ügyre nézve kétségtelen tanuságát adták.

Ez országgyülés első feladatául kell, hogy birodalmunk egyéb országai- és tartományaival közös ügyek tárgyalásának és kezelésének elhatározását sorozzuk.

E közös ügyek létezése már a sanctio pragmaticában találja alapját, kezelésük módjára nézve mégis a lényegileg változott viszonyok lényeges változást igényelnek.

Ugyanis, tekintettel a politikai, nemzetgazdasági és társadalmi tényezők időközben helyt foglalt teljes átalakulására, fejedelmi hivatásunk tudatában *többi országainkat* és tartományainkat is alkotmányos jogokkal ruháztuk fel és ép azért a közös ügyek kezelésénél ezeknek alkotmányszerü befolyása immár nem mellőzhető.

Ez eszme vezérelt minket 1860. évi október 20-án kelt diplománk kiállitásában és jelenleg is azon erős meggyőződésben élünk, miszerint az abban körvonalozott közös ügyek közös alkotmányszerü kezelése, *biro-*

dalmunk egységes *létének* és hatalmi állásának *elutasithatlan követelményévé vált,* mely elől minden egyéb tekintetnek háttérbe kell vonulni.

A közös ügyek kezelésének módozatára nézve 1861. február 26-án egy nyilt parancsot bocsátottunk közre, mely azomban több oldalrul élénk aggodalmat költött fel; minthogy pedig ezen kérdést nem az *anyagi vagy erkölcsi kényszer* fegyvereivel, sőt inkább a kölcsönös értesülés és a szükségesség érzetébül folyó meggyőződés alapján hiszszük egyedül czélszerüen megoldhatónak, folyó évi szeptember 20-án kelt nyilatkozványunkban fentebbi nyilt parancsunk hatályát ideiglenesen beállitottuk, és jelenleg valamint ezt, ugy az 1860. évi október 20-án kelt diplománkat, kedvelt Magyarországunk Rendeivel és Képviselőivel, érett *megfontolás, beható tárgyalás* és *elfogadás* végett közöljük.

Nemcsak Magyarországunk helyesen felfogott érdekei, hanem a birodalom jólléte és biztossága parancsolólag követelik ez ügynek közegyetértésen alapuló mielőbbi elintézését, hogy ekként egyes országaink alkotmányos szabadsága, népeink benső szövetkezése által tartósan biztositva, szilárd alapokon fejlődhessék és örvendetes virágzásnak indulhasson.

Elvárjuk tehát kedvelt Magyarországunk hű rendeitül és képviselőitül, hogy érintett határozmányainkat a méltányosság békülékeny szellemében tárgyalandják, és ha az e részben felmerült aggodalmak eloszlathatók nem lennének, egyedül oly módositási javaslatot terjesztendnek elénkbe, a mely birodalmunk életfeltételeivel öszhangzásba leend hozható.

Szoros összefüggésben, sőt elválhatlan kapcsolatban áll e kérdés elintézésével az 1848-iki törvények azon részének átvizsgálása, illetőleg módositása, mely a fejedelmi jogok hatályára és a kormányzat hatáskörére vonatkozik, ami egybe függ, a minek egymásra kölcsönös hatása van, azt a gyakorlati elintézésben egymástul elválasztani nem lehet, birodalmunk hatalmi állására, fejedelmi jogaink épségére, a társországok méltó igényeire való tekintetek, ezen törvények változatlan életbeléptetésének lehetőségét kizárják. Bár *alaki törvényességök kifogás alá nem eshetik*, mégis uralkodói tisztünk és népeink valódi java iránti kötelességünk érzete egyaránt tiltják, hogy a kölcsönös jogok és kötelmek viszonylatának egyidejü megoldása előtt, királyi hitlevelünkben azoknak változatlan megtartását és végrehajtását elfogadjuk és biztositsuk.

Szükség tehát, hogy az érintett törvények azon határozmányai, a melyek fejedelmi jogainkba ütköznek, vagy az ország kormányzatának alakját változtatják anélkül, hogy azt a birodalom létének feltételeivel és az ország ősi intézményein alapuló belszerkezetével összhangzásba helyezték volna, gondosan átvizsgáltassanak és czélra vezetőleg módosittassanak, eszközölhető lesz ekképen, hogy mi is lelkiismeretünkben megnyugtatva, a kellőleg átidomitott és az utókor számára maradandólag biztositott magyar alkotmányt királyi eskünkkel szentesitvén, feltehessük Szent István apostoli elődünk szent koronáját, melybe kedvelt Magyarországunk boldogságát és népeink törhetlen szeretetét legragyogóbb ékszerként óhajtjuk beilleszthetni.

Mint Magyarország koronás királya nem késendünk azokon túl, miket már az 1861. évi április 2-ára egybehivott országgyülés elé terjesztettünk, az országos főrendek és képviselőkkel még számos egyéb tárgyra nézve királyi előadásainkat közölni. Oly tárgyak ezek, melyek a szellemi és anyagi érdekeket tág körben érintik s melyeknek czélszerü rendezése, az ország érzékeny hátránya nélkül továbbra alig halasztható.

Az isteni gondviselés akarata nagy és nehéz feladásokat tüzött előnkbe, komolyakat, és tekintettel az alkotmányos életnek birodalmunk nagy részében beállott szünetelésére, a felelősség sulyos terhével járókat az ország elébe is; hinni szeretjük, hogy fejedelmével egyetérve, az ősöktül öröklött áldozatkészséggel és öntagadással járuland e feladat megoldásához annál is inkább, miután azon helyzetben van, hogy midőn erőt és sulyt kölcsönöz, saját erejét és sulyát neveli, midőn emel, önmagát emeli, midőn az egész fenmaradását biztositja, saját épségét tartja fenn. És ha sikerül egy viszontagságos időszak után birodalmunkat a nehézségek legaggasztóbb fordulatain, ez ország támogatásával szerencsésen vezetni keresztül, áldani fogjuk azon perczet, mely abbeli elhatározásunkat szülte, hogy felköltsük ujbul és megszilárditsuk a fejedelem és ország közti bizalmat.

Biztos és szilárd reménynyel nézünk az országosan egybegyült főrendek és képviselők őszinte nyilatkozatai elébe és midőn a magyar országgyülést ezennel ünnepélyesen megnyitottnak nyilvánitjuk, azon élénk óhajnak adunk kifejezést: vajha sikerülne a kiegyenli-

tésnek nagy művét Isten segélyével valamennyi népeink megelégedésére szerencsésen befejeznünk.

Ezen trónbeszédben már nem az osztrák császár, de a magyar király beszélt szivélyesen és világosan a magyar nemzethez. A király nyiltan és határozottan elutasitotta a jogvesztés, a hóditás elméletét, a pragmatica sanctiót kölcsönösen kötelező szerződésnek ösmerte el, és pedig az 1861-iki felirat magyarázata szerint, vagyis a pragmatica sanctiót nem csak örökösödési okmánynak nyilatkoztatta, de elösmerte, hogy ezen okmány a királyt Magyarország alkotmányos jogainak tiszteletére, államisága, területi épsége fenntartására kötelezi, és ezen kölcsönösen kötelező szerződés a magyar király uralmának mellőzhetlen, feltétlen jogalapját képezi; — elösmeri továbbá az 1848-iki törvények jogérvényét. Az októberi diplomának elfogadását az országtul nem követeli, de azt csak mint a közös ügyek megoldása módozatát ajánlja az országgyülés figyelmébe. Ezt a király jogosan tehette, mert a magyar király mint a törvényhozás egyenjogu tényezője, az országgyülés elé törvényjavaslatokat mindég jogosan terjeszthet elő, hogy azomban ez csak tisztességes visszavonulási mód volt és hogy az októberi diplomához nem ragaszkodik, már előlegesen bebizonyitotta Schmerling és társai, az októberi diploma fiskálisai elbocsájtása, az októberi diplomának Austriábani ideiglenes felfüggesztése által.

Elméletileg tehát a király Magyarország jogait és

államiságát elösmerte, tényleg azomban még mindég önkényesen uralkodott, mert az országot kanczellár által kormányozta, a kanczelláriát és hatáskörét pedig a 48-iki törvények eltörülték; az országgyülésre a Királyhágón túli részeket, Horvátországot nem hivta meg, az országgyülés tehát csonka volt; a megyéket, a magyar állam ősi mentsvárai kapuit elzárva tartotta, az adót, katonát törvénytelen alapon vetette ki, törvénytelen közegekkel hajtatta be. Az önkényes kormányzat tehát a trónbeszéd kedvező hatását az országban egyrészt tetemesen lehűtötte, az emigratio, bizva a porosz és olasz segitségben, az országban a kiegyezés ellen izgatott; az ország nem ösmerte a királynak sem loyalitását, sem kitünő elméjét, igéreteiben tehát sokan bizalmatlankodtak; e bizalmatlanságot táplálta az osztrák változékony kormányzat, hol a császár alkotmányt adott ugyan, de a 17 év alatt az alkotmányt kétszer függesztette fel és a 17 év alatt 8 évig önkényesen uralkodott.

Az 1865-iki törvényes helyzet az 1861-ikitül keveset külömbözött, mert 61-ben ugyan nem ösmerte el a király az ország jogait, de az alkotmány mentsvárai, a megyék helyreállittattak, a megyékben a nemzet politikai központokkal birt, a külhelyzet az országra 65-ben kedvezőbb volt mint 61-ben. 61-ben Bécsben még a feltétlen hódolat-elmélet kontár doktorai uralkodtak, a szlávok Magyarország mellett röviden felszólaltak, de Magyarországért a ministeriumot nem támadták meg, megkisérlették az osztrák zagyvalék ministerium- és párttali megélhetést; ezen politikai szemét gőgje, szük-

keblüsége, erkölcstelensége 65-ben már a szlávokat teljesen kiábránditotta, azon jogos reményt táplálva, hogy a felszabadult Magyarország önállása biztositására a Lajtán túl is a valódi alkotmányosság felállitása és fenntartása mellett fog működni, Magyarország önállása mellett buzogtak; a szabadság érdekétül eltekintve, a cseheknek a magyar önállás tetszett, mert az Csehország államisága elösmerésére kedvező előzmény- és indokul szolgált, a lengyelek kivánták, mert a két nemzetet százados rokonszenv köté össze, az elnyomott Lengyelország mellett csak Magyarország szólalt fel, az orosz bitó, a császári 1 aranyos gyilkosok ellen Magyarország nyujtott az üldözött nemességnek menedéket. Maga az osztrák pártnak tekintélyes rugója, a zsidó tőzsérség is óhajtotta Magyarország visszaállitását; a szám emberei pénztáraiban az osztrák államkötvények nagy helyet foglaltak el, féltek, hogy a folytonos deficzit az államtönköt fogja maga után vonni és papiroskáik 25 százalék- vagy kisebb értékre fognak leolvadni, ellenben Magyország önállása által azt remélték elérni, hogy a belbéke helyreállván, a katonaság csendőri kötelessége megszünvén, a katonaság leszállittátik, az egyensuly helyreáll, a papirosok tehát nemcsak jelenlegi értéköket megtartják, de emelkedni fognak. 1861-ben egész Európában békés hangulat uralkodott, ellenben a porosz háboru 1866-ban már csak hetek kérdése és sokkal veszélyesebb volt az olasz-franczia hadjáratnál, mert a franczia hadjáratban Ausztriának csak egy területen, Olaszországban kellett magát védeni, mert a Magyarországban támadható mozgalom ellenében számit-

hatott még 1859-ben a poroszok segélye-, az oroszok barátságos semlegességére, ellenben a porosz háboru nemcsak porosz, de olasz-porosz háboru volt, ezen háboruban tehát Austriának seregeit meg kellett osztani; időközben a kis Piemont nagy Olaszországgá nőtte ki magát. A porosz Austriával határos volt, tehát a birodalom központját fenyegette, az osztrák-németek egy része nagy-német érzelmekkel birt. Austria ha győz, diadala teljes kiaknázására nem számithatott, mert Németország egysége ellenkezett Francziaország hagyományos és Napoleon családi politikájával. Győzelem esetére kétségkivüli volt az oroszok támadása, mert az orosz czárt benső családi kötelékek füzték a porosz királyhoz; mert ha Austria Németország ura lesz, Oroszország törökhóditási vágyait meggátolja és mint szláv hatalom, lengyel védnöki szerepre vállalkozhatott volna. Poroszország eddig még conservativ fejedelmi politikát folytatott, sem királya, sem ministere a forradalommal nem kaczérkodtak, ha azomban vereséget szenved, hatalma, önfentartása érdekében kényszerült volna hagyományos politikájával szakitani és a magyar forradalmárokkal szövetkezni; ezen szövetség pedig válságossá válhatott volna a birodalom- és a dinastiára, mert Magyarországot csak nehány mértföldnyi terület választván el Poroszországtul, a poroszok Magyarországot felfegyverezhették és seregeikkel tényleg támogathatták volna. Vereség esetében fenyegetve voltak Velencze és az osztrák-német tartományok, a külpolitikai helyzet tehát a dinastiára válságos, Magyarországra előnyös volt.

Az országgyülési pártok és hangulat. Deák Ferencz és Tisza Kálmán.

Mint már előbb előadtam, a törvényes tényleges helyzet 1861. óta nem változott, ennélfogva logice véve a pártok politikája sem lehetett volna más mint volt 61-ben. Deák Ferencz már 61-iki feliratiban a pragmatica sanctiót állitotta fel alapul, a közös ügyeket elfogadta, sőt azt is kijelentette, hogy az ország kész törvényeit módositani; miután a király a Deák Ferencz, illetőleg az országgyülés által kijelölt alapot elfogadta és az országgyülést, a közös ügyek részletezésére és kezelése módozatának előterjesztésére szólitá fel, Deák Ferencz feladatát a közös ügyek módozatának kimunkálása képezte. A határozati párt ellenben 61-ben és számos programmjaiban kijelenté, hogy forradalmat, szakadást ugyan nem akar, de az ország törvényeibül egy hajszálat sem enged, e pártnak tehát egész erejével kötelessége lett volna első sorban a törvények és alkotmány teljes helyreállitását követelni, a közösügyi bizottság kiküldését szónoklataival akadályozni és eszméi diadala kivivására törekedni, talaja pedig kedvező is volt, mert az ország a felelős ministerium kinevezése-, az országgyülés kiegészitéseig, a megyék helyreállitásáig törvénytelenül kormányoztatott, az országgyülés szorosan véve a kanczellár által ellenjegyzett királyi leiratokat nem is fogadhatta volna el.

Az 1865-iki választások általában sokban különböztek a 61-ikiektül. 61-ben a kormány a választásokba nem avatkozott, a jelöltek nem itattak és nem vesz-

tegettek, a választások idejében külön pártok nem voltak, minden jelölt 48-at, az ország alkotmánya épségének helyreállitását tüzte zászlójára, a képviselőséget kötelességnek és nem a hatalom, a hiuság, anyagi érdekek, hivatal eszközének tekintették, a választásokat a megyei értelmiség, a tisztviselői kar vezették. Mindez 61. után lényegesen megváltozott, Deák a közös ügyek létezését, az alkotmány módositását kimondta, Teleky és utóda Tisza Kálmán az alkotmány teljes, feltétlen helyreállitását követelték, a pártok tehát megalakultak, Deák Ferencz husvéti nyilatkozatában kimondá, hogy a 61-iki képviselőkhöz feltétlenül nem kell ragaszkodni, ez annyit jelentett, hogy a határozat-pártiak megbuktatása helyes, a 65-iki választásoknál tehát nem azt tekinték, ki eszesebb, műveltebb, szilárdabb, de ki melyik párthoz tartozik. A Deák-párt Pesten szervezte magát, jelölteket állitott; e párthoz csatlakoztak a főurak, a főpapság. A kormány maga jelölteket nem állitott, de hivatalnokai által a Deák-párt jelöltjeit támogatta. A valószinüség szerint a magyar kormánynak a Deák-pártbul kellett alakulni, az érdek emberei tehát mind Deákhoz csatlakoztak; már a választások alatt gyanitani lehetett, kikbül alakuland a magyar ministerium, ez a jelölteknek megyéjökben nimbust adott, a gyengék nem mertek a jövendő minister vagy pártoltjai ellen működni. A megyéket hajdan a középosztály vezette, ez osztály anyagi helyzete megromlott, némelyek tehát hivatal után kapkodtak, sokan visszavonultak; nagy rész tevékeny részt vett ugyan a választásokban, de anyagilag a jelöltet nem

támogatták. A birtokos-osztály bizalma a külsegélyben megingott, látták a lelkesedés hiányát, a lehető békét óhajtották, ennélfogva elv- és meggyőződésbül Deákhoz csatlakoztak. A Deák-párt nagy tevékenységet fejtett ki, minden rugót megmozgatott. A határozati pártot Tisza Kálmán vezette ; Tisza Kálmánt a protestansügy, gróf Telekyveli rokonsága, megyéje szelleme, a határozati párt körébe sodorta, Teleky halálával e párt vezetése kezeibe hullott. 61-ben jeles beszédjében a hideg, komoly, nagy tehetségü ifju jobban védelmezte, mint talán az elhunyt kitünő, de ideges forradalmár védte volna. Tisza hazáját szerette, az alkotmányos szabadsághoz hiven ragaszkodott, a koczkáztató politikának azomban nem volt barátja, a szakadásért nem rajongott, az egyezkedés czélszerüségét belátta, a feliratnak 61-ben Almásy a későbbi összeesküvő valószinüleg tudtával szerezte meg a többséget, pártja emberei megválasztása mellett ugyan serénykedett, de nem bánta a közös ügy diadalát, a határozati eszmék mellett táborát nem lelkesité, később midőn Deák Ferencz javaslata elkészült, mint utóbb látni fogjuk, adott be ugyan egy ellenjavaslatot, ez azomban gyengébb volt Deák Ferencz javaslatánál, vezértársát Ghiczyt a sértett becsvágy tette ellenzékké, Ghiczy fiatalságától kezdve a hatalom előtt mindég meghajlott, királyi ügyész lett akkor, midőn a közönség a királyi ügyészeket megvetette, később királyi ügyészbül Komárommegye ellenzéki alispánja és követje, ellenzéki követbül királyi táblai biró lett, 48-ban elvállalta az államtitkárságot, 49-ben hátat forditott Debreczennek

és meghódolt herczeg Windischgrätznek, pedig e hajlékony politikára nem kényszeriték anyagi viszonyai, mert vagyonos, rendezett viszonyu ur volt, ily hajlékony jellem Magyarország önállásáért nem rajonghatott, ellenzéki lett, mert bár mint elnök 61-ben kötelességét hiven és ügyesen teljesitette, már az országgyülést megelőzőleg a ház elnökségére Deák Szentiványi Károlyt jelölte ki. A szakadár eszmékért e pártban a határozati párt maradványai és az emigráczió által befolyásolt néhány tag rajongott, ha Madarász és Kállay ezen eszmék mellett nyiltan, határozottan és okosan fellépnek, kis pártot alakithattak volna, de egyik sem birt elegendő politikai bátorsággal, csakis egyéni tüntetések, tiltakozások és csipkedésekre szoritkoztak, e töredék is tehát beolvadt ideiglenesen a Tisza-pártba és sem a felirati vitákban, sem a közös ügyek tárgyalásánál Magyarország önállása, korlátlan függetlensége mellett nem tudtak és nem mertek egy egyszerü inditványt benyujtani, e párt tehát mint párt az országgyülésen nem létezett, miután tehát az ellenzék a választásoknál sem működött rendszeresen, miután vezérei a győzelmet maguk sem akarták, Deák Ferencz óriási többséggel rendelkezett.

1866. februárban Poroszország már Olaszországgal szövetkezett és Govone tábornok a berlini haditanácsban részt vett, Poroszország ezt megelőzőleg januárban Austriához egy nyers jegyzéket intézett, Austria látta, hogy a háborut el nem kerülheti, de időt akart nyerni, részben seregének olaszországbani összpontositására, melylyel a rettenthetlen Victor Emánuelt akarta meg-

ijeszteni, részben a német fejedelmeket kivánta megnyerni, illetőleg szorosabban magához füzni, ennélfogva a gőgös jegyzékre kitérőleg felelt. Austria mérsékelt hangu válaszában Németország uj szervezését ajánlotta, Schleswig-Holstein ügyét a német szövetségi gyülés birósága elé kivánta terjeszteni, Poroszországot lefegyverezésre hivta fel. Az ijesztés nem sikerült, Victor Emánuel akkor sem félt, midőn a kis Piemont királya volt, most tehát, midőn Olaszországot uralta, midőn Poroszországra támaszkodott, a magyar forradalmárokra számitott, Austria fenyegetését lenézte; a német kis fejedelmeket azomban sikerült megnyerni, ezek régi hagyományaiknál fogva is ragaszkodtak Austriához, de ragaszkodtak főleg azért is, mert a Habsburg-Lotringen házat az absolutismus védnökének tekintették, tudták, hogy Austria a vezetéssel is beelégszik, ellenben Poroszország mohó étvágyától uralmukat, tartományaikat félték, és pedig mint a következés mutatja, félelmük alapos is volt, Poroszország minden áron terjeszkedni akart, kedvezőnek látta az alkalmat Austria megalázására, a herczegségek ügyében tett felhivást tehát mérgesen visszautasitotta.

A magyar képviselőház üléseit békés hangon Bernát Zsigmond korelnök nyitotta meg, a trónbeszédet felolvasták, mi tetszéssel fogadtatott. Elnöknek Szentiványi Károlyt, alelnöknek gróf Andrássy Gyulát választák, a többség hatalmával élt és az ellenzéket teljesen mellőzte; következő közös ügyi szellemü beszéddel köszönték meg megtiszteltetésöket:

Szentiványi Károly: T. Képviselőtestület! A

haza, melynek nevében és érdekében összegyültünk, a nemzet, mely képviselőivé választott, nem hosszu szónoklatot, hanem üdvös cselekvést vár tőlünk. Én sem fogok tehát hosszas lenni, midőn e helyen, melyre a tisztelt ház nagybecsü bizalma emelt, a nemzet képviselőit szivből üdvözlöm, s a megtisztelő bizalomért hálás köszönetemet nyilvánitom.

A mult idők szenvedéseit és fájdalmait nem akarom emlegetni; fordulok inkább a szebbreményü jövő felé. Sok év óta ez évnek nyara volt az, mely kölcsönös bizalmat kezdett ébreszteni, s ez által reményeink látkörét derültebbé tette. A rég óhajtott országgyülés megnyittatott, ő felsége őszinte bizalom szavával szólt hozzánk, bizalmat és őszinteséget várva tőlünk. A legmagasabb trónbeszéd ama veszélyes tant, mely annyi keserüséget okozott s minden őszinte közeledést lehetlenné tőn, a jogvesztés kárhozatos tanát végkép eltemette és egy kölcsönösen elismert jogalapot választott kiindulási pontul: a sanctio pragmaticát. Elismeri a trónbeszédben ő felsége Magyarországnak és a kapcsolt részeknek a sanctio pragmatica által biztositott közjogi és belkormányzati önállását, s épségben kivánja fenntartani a sanctio pragmaticának a magyar korona épségére vonatkozó határozmányait; e szilárd és biztos jogalapokon lehet és kell kiegyenlitenünk a fennforgó közjogi kérdéseket. S bár nem titkolhatjuk, hogy nehéz akadályokkal kell küzdenünk, reménylhetjük még is, hogy tiszta hazafiság, kölcsönös bizalom és tiszta jóakarat el fogják az akadályokat háritani s a fejedelem és ország közmegnyugvására

biztositani fogják a haza szebb jövőjét. Nem sorolom elő azon fontos teendőket, melyeknek okvetlenül meg kell előzni azt, mit a nemzet szivbül óhajt, az alkotmány megkiván: ő felségének dicső koronázását. Nem szólok azon számos törvényekrül, melyeknek mielőbbi meghozását szellemi s anyagi közérdekeink parancsolólag megkivánják. Mindezekrül annak idejében a tisztelt ház bölcsesége czélszerüen fog gondoskodni.

Engedje a tisztelt ház saját személyemet illetőleg, hogy szivbül eredő s őszinte köszönetemet nyilvánitsam azon megtiszteltetésért, melyre engem szives bizalmuk érdemesitett. Legyenek szives elnézéssel, ha erőm s tehetségem a legbuzgóbb szándék mellett sem lesz képes mindenben megfelelni állásom nehéz kötelességeinek, támogassanak bölcs tanácsaikkal s erősitsenek bizodalmukkal.

Kedves kötelességet teljesitek, s ugy hiszem közkivánatot jelentek ki, midőn szabadságunk hű bajnokának, a törvények védelmében megőszült veteránnak, Bernát Zsigmond képviselőnek korelnöki fáradozásaiért a ház nevében köszönetet mondok.

Nem zárhatom be szavamat anélkül, hogy ő felségének és a hazának üdvöt és boldogságot ne kivánjunk. S most Isten segitségével fogjunk a munkához.

Gróf Andrássy Gyula: Tisztelt képviselőház! Fogadják mindenek előtt tisztelt képviselőtársaim mélyen érzett hálámat azon nagybecsü bizalomért, melylyel választásuk által megtisztelni méltóztattak, de engedjék egyszersmind kifejeznem azt, hogy midőn ezen helyet, melyre egyéni hajlamaim vágyni nem

engedtek, habozás nélkül fogadom el, nem elismerést hanem parancsot gondolok elfogadni, mely elől annál kevésbbé szabad kitérnem, mentül terhesebbnek érzem azt.

Az 1861-iki országgyülés működésének méltánylását bátran bizhatjuk az utókorra, mely nem az eredmény szerint itél csupán, hanem az adott helyzet nehézségeit is tekintetbe veszi, mely nem csak a közvetlen sikeres alkotásnak, hanem a sikeres védelemnek is tart fenn helyet a történelem érdemlapjain, nem szándékom tehát nemzetünk jelen állását az 1861-iki országgyülés működésével szorosabb kapcsolatba hozni, hanem csak egy pillanatot kivánok vetni mult és jelen helyzetünkre.

Az 1861-iki országgyülés az akkor fennállott jogeljátszás rendszerével szemben megtette, mit tennie lehetett, midőn kijelölte azon alapot, melyen legbiztosabban nyugszik a fejedelem és népek közti bizalom: a jogfolytonosság alapját, de nem alkothatott, mert minden ereje a fentartásra, a védelemre volt szükséges.

Csak azon valódilag *fejedelemi kezdemény*, mely napjaink nagy és reménylem szerencsés eseményei közé fog számittatni, nemcsak hazánk, de a világ történetében is, mentett fel bennünket ezen kinos helyzet alól.

A szeptember 20-ikai nyilatkozmány s ennek nyomán a trónbeszéd, midőn jogunk alapját a sanctio pragmatica nyomán elismeri, a közösöknek vélt kérdésekre nézve oly javaslatokat vár tőlünk, melyek végérvényességéhez a birodalom minden *népeinek szabad hozzá-*

járulása kivántatik; felette nagy és terhes feladat ez uraim, mely még terhesebb lesz az által, hogy midőn a kezdemény e kérdésben reánk bizatik, mi nem tudhatjuk kik azok, kik a közös fejedelmen kivül hivatva lesznek e kérdés végeldöntéséhez hozzájárulni, azomban csüggednünk nem kell; mert nem lehet, hogy azon jogállapot, mely annak kebelében és viszonyaihoz képest néha megszakasztatott, de következetes formációban fejlődött, melyen az századokon keresztül fennált, ellentétben legyen az összbirodalom életfeltételeivel.

Nem kell csüggednünk, mert nem először van a gondviselés akaratából hivatva a magyar nemzet, európai kérdések eldöntéséhez járulni, bizván tehát nemzetünk geniusában, remélhetjük, hogy az annyi megpróbáltatáson keresztül erejében mindég gyarapodott nemzet ez alkalommal sem fog hivatása alatt maradni. (Helyeslés).

De, hogy a *sikert* lehetőleg *biztositsuk*, az országgyülés egyik feladatának gondolnám, az 1861-iki országgyülés működését mintegy kiegészitőleg bebizonyitani, hogy e nemzet joga egyszersmind a birodalom érdeke és ezért kivánatosnak tartom a birodalom népeit meggyőzni arrul, hogy midőn a nemzet állami önállását feladni nem akarja, nem azért teszi ezt csupán, mert történeti joga, hanem azért mert *történeti hivatása* van, melyet teljesiteni csak igy képes (helyeslés); hogy midőn e nemzet az 1848-iki *törvények lényegéhez* tántorithatlanul ragaszkodik, nem azért teszi ezt, mint ellenеink állitják, hogy a birodalom másik felétül *elszakadni akarna,*

hanem azért, hogy azzal századokon keresztül becsületes, őszinte és tartós kapocsban maradnia lehessen. Azomban *államközi viszonyainkat illetőleg,* a kezdemény reánk van bizva ugyan, de a végmegállapodás, az alkotási téren *nem egyedül tőlünk függ;* hogy tehát szerencsés eredményre számithassunk, szükség, hogy a birodalom másik felének népei átlássák, hogy midőn a közös fejedelem Magyarország integritását állitja vissza, az összbirodalom alapját erősiti, mert szent István koronája különböző népfajok érdekeit egyesiti egy ezredéves alkotmány jogai és szabadságai által és azok sulypontját a birodalom belsejébe helyezi, hogy midőn a közös fejedelem a pragmatica sanctio alapján a jogfolytonosság elvét ismeri el, épen ugy cselekszik az ő, mint a mi érdekünkben, mert jogfolytonosságot egy bizonyos naptul kezdeni nem lehet, azt csak folytatva lehet fenntartani, mielőtt tehát ezen elvet a birodalom két felében gyakorlatilag érvényesiteni lehetett, mind a két félnek vissza kelle adni, a mi kizárólag őt illette.

Kivánatos és szükséges, hogy akik hivatva vannak az örökös tartományok népeinek sorsát vezérelni, az osztrák birodalom alkatrészeinek természetét fontolóra vévén, átlássák, hogy ezen birodalom nem tartozik azon államok közé, melyek a törvényhozás központositása által erőben és állandóságban gyarapodnak, hanem oly kivételes állapotban lévő állam, mely csak a *történeti szabadság* fenntartása által lehet nagy és hatalmas. Végre szükség, hogy a birodalom másik fele átértse érdekét és feladatát, mely nem az,

hogy Magyarországot hóditsa meg, hanem hogy általa azon állást szerezze vissza, mely a közös fejedelmet és az összbirodalmat az európai hatalmak tanácsában megilleti.

Csak ha minderrül meggyőződnek azok, kiket a fejedelmi szó a végleges közremunkálásra felszólit, várhatjuk azon eredményt, melyet mindnyájunknak egyaránt óhajtani kell: hogy a birodalom mindkét fele saját formái szerint, de egyaránt legyen szabad és alkotmányos.

Ily feladatokkal szemben, ha netalán az elnöki kötelesség terhe reám is háramlanék, lehetetlen teljes elégtelenségem érzetében a házat nem kérnem, hogy midőn parancsait elfogadni kötelességemnek tartottam, tegye bölcs tanácsa és szives támogatása által lehetővé, hogy annak megfelelhessek.

De ha hivatalom terheire nézve még e remény sem tud megnyugtatni, teljes nyugalommal fogadom annak erkölcsi felelősségét, mert amint nem kétlem, hogy a nemzet képviselői örömmel fogják megadni azon biztositékokat, melyeket a fejedelem jogai és a birodalom valódi érdekei követelnek, ugy erősen hiszem, hogy e ház rendeletéből annak egyik elnöke sem lesz hivatva oly feltételek elfogadását kimondani, melyek hazánk történeti függetlenségének közvetitett vagy közvetlen feladása által csak egy ujabb átmeneti állapotot idézhetnének elő, mely nélkülözvén minden egyesség első feltételét: a teljes és őszinte megnyugvást, sem a fejedelem, sem az összbirodalom, sem hazánk érdekeit állandólag biztositani képes nem volna.

Ezek után engedje a tisztelt ház, hogy szavaimat ugy fejezhessem be, mint e ház tisztelt elnöke azt tevé és vele együtt ismételjem: éljen a király, éljen a haza!

A ház elnökének rendes viszonyok közt párton kivül, a pártokon felül kell állni, az uralgó többség politikáját a ministerium jelzi, a kormány a trónbeszédben jelöli ki a teendőket, az elnöki beszéd tehát főleg szertartásos köszönet és a pártatlanság többnyire meg nem tartott fogadalma. 1865-ben az ország összegyült, de még az absolutismus uralkodott, a többség tehát egyenesen nem nyilatkozhatott, ezt pótolták az elnöki nyilatkozatok, nagy fontossággal birt különösen gróf Andrássy beszéde, mert Andrássyt ministerelnöknek tekintették. Andrássy beszéde tehát a párt vezére nevében tett politikai programm volt. Andrássy beszédében a király jóakaratárul határozottan nyilatkozott, a kiegyezés akadályát, lehetőségét nem a király, de az osztrák tartományok-, az osztrák kormányban látta, — Andrássy jól ismerte az osztrák helyzetet, tudta, hogy a szlávok a kiegyezésnek örülnek, tudta azt, hogy Austria alkotmánya nem valódi, tudta azt, hogy az uralgó többség az osztrák országokat nem képviseli, tudta, hogy a legrosszabb esetben, ha a magyar vezérférfiak által titokban megállapitott nagymérvü engedményekkel az osztrákok meg nem elégednének, az osztrák parlament feloszlattatván, a legengedelmesebb többséget lehet alkotni, az osztrák ellentállás lehetősége tehát csakis a magyar képviselőház megpuhitására, a

magyar egyezkedési készség megerősitésére, az egyezkedőknek a nemzet előtti igazolására volt számitva. És ez nagyon szükséges is volt, mert igaz ugyan, hogy Tisza és Ghiczy és benső barátjaik a legszélsőbb engedmények megadására el voltak határozva, igaz, hogy a fátyol-politikát majdnem az egész nemzet elfogadta, igaz, hogy a kiegyezést a nemzet óhajtotta, az adósságok elvállalását a nagy többség elfogadta, de a közös ügyek alatt csak védelmi szövetséget értett, az adósságok felosztása- és különleges kezelésére számitott, 48-at helytelenül magyarázva, önálló magyar hadseregrül álmodozott, a feliratban jelzett nagymérvü engedményeket szóvirágoknak tekintette, vagyis a rideg jogfolytonosság-, a personal unióhoz ragaszkodott, a Deák-párti képviselők igen nagy része programmja alapjául a personal uniót jelenté ki. Fel kellett tehát ijesztőül az osztrákok ellenállása lehetőségét állitani, hogy a független kétkedőket elijeszsze, a personal uniót kikiáltották, hogy a kiegyezés veszélye által programmjoktuli eltérésöket választóik és a közönség előtt kimenthessék. Deák, a párt vezére, ezt nem tehette az országgyülés kezdetén, mert ha Deák határozottan nyilatkozik, Tisza és Ghiczynek, az ellenzék vezéreinek határozottan ellene kellett volna nyilatkozni, ha nyilatkoznak, a Deák-párti kétkedők közül sokan hozzájok csatlakoznak, ha hallgatnak, pártjok mások alatt tömörül, erős ellenzék alakul és a kiegyezés erős hosszas küzdelmek mellett sikerülhetett volna.

Az országgyülés február 14-éig az igazolásokkal foglalkozott, nem siettek, mert részben az erdélyi kép-

viselők megjelenését várták, részint sok választás megtámadtatván, ezek legombolyitása valósággal sok időt vett igénybe. A közjogi kérdésen kivül a pártok közt elvi különbség alig volt, a szabadelvüség divattá vált, a conservativek nem birtak politikai bátorsággal, a Horváth Boldizsár körül csoportosult kevés demagog ügyvéd a birtokos osztály elleni gyülöletét nem merte nyiltan kifejezni, a birtokot csakis a közjogi viták után, a szabadelvüség zászlója alatt, mellékutakon, fedett sisakkal támadta meg. A 49-esek beolvadtak az ellenzékbe, mert kezdetben féltek szint vallani, egyes izetlen csipkedések- és tüntetésekre szoritkoztak, az emigratio befolyását elvesztette, a Kossuth-cultus csakis a népnél maradt meg. Az emigratio némely megbizottjai, mint később látni fogjuk, a politikából szennyes üzletet csináltak. A felirati vita február 15-én kezdődött és csakis 9 napig tartott.

Deák Ferencz következő felirati javaslatot terjesztett a ház elé.

VI. FEJEZET.

Deák Ferencz felirata.

Hódoló tisztelettel mondunk őszinte köszönetet Felségednek azon atyai szavakért, melyekkel a jelen országgyülést megnyitni kegyeskedett. Tanusitják e szavak is Felséged alkotmányos hajlamát, melynél fogva nem saját hatalmával akar intézkedni népeinek sorsa felett, hanem országainak boldogitására intézett magas törekvéseibe magukat a népeket is meghivja — mint tényezőket — az együtt működésre.

Hálaérzettel ismerjük el Felséged fejedelmi bölcseségét, melylyel az évek óta ránk nehezedett zsibbasztó helyzetnek véget akar vetni. Felséged összehivta országgyülésünket, hogy a nemzet ismét gyakorolhassa törvényhozási alkotmányos jogát s működhessék a király és haza közös érdekében. Felséged a jogvesztésnek bizalmat ölő, káros elméletét határozottan elvetette s azzal ellentétben a pragmatica sanctiót, mint közösen elismert jogalapot választotta kiindulási pontul. Felséged kegyelmesen biztositott minket az iránt is, hogy a magyar koronának teljes épségét fenn fogja sértetlenül tartani. Igy tette Felséged lehetővé azt, hogy menekülve legnyomasztóbb aggodalmainktul, nyugodtabb lélekkel s a kedvező siker reményével kezdhetünk sulyos bajaink orvoslásához.

Mélyen érezzük mi fontos feladatunk rendkivüli nehézségeit. Tudjuk, hogy vannak oly válságos időszakok a nemzetek életében, melyek nemcsak az egyes

honpolgárok sorsára, hanem a nemzet egész jövőjére, sőt létére is, végleges elhatározó befolyással birnak. Lehet, hogy ily időszaknak küszöbén állunk jelenleg is.

Ama lényeges *átalakulás* után, melyen Magyarország alkotmánya *1848-ban* keresztül ment, nyugodtabb viszonyok közt is nehézségekkel járt volna az egymástul eltérő érdekeknek méltányos kiegyenlitése. Csendes idők valának szükségesek az átalakulás megszilárditására, *csendes idők folytán lehetett volna biztosan itélni az uj rendszer minden részeinek életrevalóságárul.* De a rögtön bekövetkezett szomoru események igen korán megzavarták alkotmányos működésünket és lehetlenné tették az elkezdett munka befejezését, a hibák orvoslását, a hiányok czélszerü pótlását.

Élő törvény hiányait az élet mutatja ki. Csak az életből meritett tapasztalás vezethet biztosan azon eszközökhez, melyekkel a bajt orvosolni lehet. Nekünk erre a sors időt nem engedett, az átalakulás békés kifejlődése gátolva lőn s 17 év ki lett szakasztva a nemzet alkotmányos életébül, az idő haladott, a viszonyok bonyolódtak s mi tétlenségre valánk kárhoztatva, tétlenségre épen akkor, midőn az alkotmányos tevékenység leginkább szükséges volt. Amit e 17 év alatt fokonkint pótolni és javitani könnyü lett volna, mindazt most egyszerre, kivált azok után, amik időközben történtek, helyrehozni — sokkal, igen sokkal nehezebb leend.

De a legmagasabb trónbeszéd sok akadályt elháritott s ez által visszaadta nekünk a bizalmat és azon reményt, hogy Felséged bölcsesége és alkotmányos érzelmei támogatni fognak minket a nehéz munkában.

Mi polgári kötelességünk érzetében igyekezni fogunk, hogy a király alkotmányos akarata s a nemzet jogos kívánatai teljes összhangzásban és egyesülten valósulhassanak.

Midőn Felséged legmagasabb trónbeszédében a pragmatica sanctiót, mint közösen elismert jogalapot választotta kiindulási pontul, annak nemcsak egy részére forditotta legmagasabb figyelmét, hanem kegyelmesen elismerte egyszersmind azt is, hogy az emlitett alaptörvény Magyarországnak és az ahhoz kapcsolt részeknek közjogi és belkormányzati önállását biztositotta. És ezen önállóságnak törvényes és okszerü korlátozását egyedül abban találja Felséged, „hogy ugyanazon pragmatica sanctio a Felséged uralkodó házának kormányzása alatti országok feloszthatlan és elválaszthatlan együttmaradását és ez által azok összességének nagyhatalmi állását állandóan megállapitotta".

A sanctio pragmatica megkötésénél a fejedelem részérül egyik főczél az volt, hogy a fiág magszakadásának esetére biztositsa a trónöröklést nőági utódainak is; a nemzet részérül pedig az volt, hogy ez esetre a kijelölt leányágban magának már előre uj királyi házat válaszszon és igy a választásnak gyakran izgalmas mozgalmait elkerülje. De mind a fejedelemnek, mind a nemzetnek törekvése egyszersmind oda is volt irányozva, hogy a megállapitott trónöröklés rendje szerint egy közös uralkodó alatt álló s feloszthatlanul és elválhatlanul együtt birtoklandó országok és tartományok együttes erővel, könnyebben és biztosabban ellenállhassanak minden külső és belső ellenségnek. Ezen közös biztosság volt tehát a pragmatica sanctió nak főczélja.

És az idő teljesen igazolta ez előrelátást, mert ha akkor a pragmatica sanctio meg nem alapittatik, ha Magyarország azt 1723-ban el nem fogadja: azon országok és tartományok, melyek azóta egy uralkodó alatt egymást védve, a legnagyobb veszélyek közt is fenn tudták magukat tartani, sőt növekedtek erőben és hatalomban, a Habsburg-ház fiágának 17 év mulva bekövetkezett magvaszakadtával valószinüleg több fejedelem uralma alá kerülve, már régen szétbomlottak volna.

Nekünk tehát, kik szorosan ragaszkodunk a pragmatica sanctio minden pontjaihoz, lehetetlen akarnunk, *hogy* annak egyik *főczélja, a közös biztosság elérhetlen legyen,* lehetetlen akarnunk, hogy azon támasz, melyet e biztosság érdekében egymásnak nyujtunk s egymástul várunk, megszünjék erős lenni.

De van az emlitett főczélok mellett még egy alapeszme a pragmatica sanctióban, mely hasonlóan fontos és lényeges, s amelyet mellőzni vagy amazoktul elválasztani nem lehet, és ez a pragmatica sanctio elfogadásához kötött azon feltétel: hogy Magyarország közjogi és belkormányzati önállása sértetlenül fenntartassék. Miután tehát Felséged trónbeszédében a sanctio pragmaticának ezen lényeges részét is kegyelmesen elismerte és igy a pragmatica sanctiót egész terjedelmében és minden részében fenn akarja tartani: tisztelettel és a legnagyobb készséggel fogadjuk el mi is ezen közösen elismert jogalapot kiindulási pontul és minden javaslatainknál folytonos figyelemben tartandjuk az abban megállapitott jogokat és kötelezettségeket.

Közel másfél század folyt le a pragmatica sanctio

megkötése óta és ez idő folytán a legveszélyesebb harczok közt is meg volt védve a birodalom anélkül, hogy e végett Magyarország önállóságát és törvényes függetlenségét meg kellett volna rontani. Tudjuk, hogy az európai államok hatalmi viszonyai sokat változtak azóta: de még e változások sem teszik lehetetlenné, *hogy egy részről a birodalom biztonsága,* más részről *alkotmányos önállásunk* egymás mellett fennállhassanak. Meg vagyunk győződve, hogy e két eszme nem áll egymással ellentétben s nem leend szükséges azoknak egyikét a másikért feláldozni: feladatunk az, hogy mindkettőt összhangzásba hozva, mindkettőt együtt fenntartsuk. Mert a pragmatica sanctio közjogi viszonyainkra ünnepélyes alapszerződés, de egyszersmind a legerősebb kapocs, mely a Felséged uralkodása alatti összes országokat a közös uralkodónak személye és a közös védelem eszméje által összetartja. A pragmatica sanctiót tehát felbontani, vagy bármely részében megbontani jogilag helytelen volna, politikailag pedig veszélyes lehetne.

Felséged országgyülésünk első feladatául tüzte ki a birodalom egyéb országaival közös ügyek tárgyalásának és kezelésének elhatározását, s kijelenti legmagasabb trónbeszédében, hogy a közös ügyek létezése már a pragmatica sanctióban találja ugyan alapját, de azok kezelésének módjára nézve, a lényegileg változott viszonyok lényeges változást igényelnek, különösen annálfogva, mert Felséged alkotmányos jogokkal ruházta fel többi országait is; a közös ügyek kezelésénél tehát azoknak alkotmányszerü befolyása sem mellőzhető.

Elismerjük mi, hogy léteznek oly viszonyok, melyek

Magyarországot a Felséged uralkodása alatt álló többi országokkal *közösen érdeklik* s igyekezetünk oda lesz irányozva, hogy a viszonyok megállapitására és *mikénti kezelésére* nézve oly határozatok jőjjenek létre, melyek alkotmányos önállásunk és törvényes függetlenségünk veszélye nélkül *a czélnak megfeleljenek.* Ugyanazért haladék nélkül is hozzáfogunk egy, e tárgyra vonatkozó javaslatnak kidolgozásához.

Legtisztább örömet és teljes megnyugvást szerez nekünk Felségednek azon bölcs és igazságos elhatározása, hogy minden országait és tartományait alkotmányos uton akarja kormányoztatni. A polgári szabadság oly kincs, mely nem gyengül az által, ha mások is polgári szabadságot nyernek, sőt a hasonló közjogi állapot gyakran közelebb hozza érzelmekben egymáshoz a népeket, elhárit sok idegenkedést, bizalmatlanságot és keserüséget. Mi Felséged minden országainak szabadságát saját szabadságunk támaszának tekintjük, mert nem hihetjük, hogy azon országok népei oly alkotmányt kivánjanak, mely a mi századok óta fennállott s a pragmatica sanctióban is biztositott alkotmányos önállásunk és törvényes függetlenségünk fenntartását lehetetlenné tegye.

Figyelembe veendjük tehát, hogy Felséged a magyar koronához nem tartozó országait is alkotmányos jogokkal ruházta fel ; s valamint *1861-iki* alázatos feliratunkban kimondottuk, érintkezni akarunk velük, mint alkotmányos népekkel s mint önálló szabad nemzet, más önálló szabad nemzettel, a mi függetlenségünknek és az ő függetlenségöknek megóvása mellett.

Minők legyenek azon országok alkotmányos formái ?

minő alapon rendeztessenek az ő egymás közti viszonyaik? ahhoz nekünk hozzászólni nem lehet, mert ezen ügy kizárólag őket és Felségedet illeti s mi abba joggal nem avatkozhatunk. Mi csak azon óhajtásunkat fejezhetjük ki, hogy a valóságos alkotmányosság hazánkban is, őnálok is, minél előbb tettleg életbe lépjen s ez esetben készek vagyunk, amint már 1861-iki alázatos feliratunkban kijelentettük, azt, amit tennünk szabad s mit önállásunk és alkotmányos jogaink sérelme nélkül tehetünk, *a törvényszabta kötelesség mértékén túl is, méltányosság alapján, politikai tekintetből megtenni,* hogy azon sulyos terhek alatt, miket az absolut rendszer eljárása összehalmozott, az ő jóllétök s azzal együtt a mienk is össze ne roskadjon s a lefolyt nehéz idők káros következései rólok és rólunk elhárittassanak.

Méltóztatott Felséged az 1860. október 20-án kelt diplomát és az 1861. február 26-án kiadott nyilt parancsot hozzánk beküldeni s minket kegyelmesen felszólitani, hogy Felséged ezen határozmányait a méltányosság békülékeny szellemében tárgyaljuk, és ha az e részben felmerült aggodalmak eloszlathatók nem lennének, egyedül oly módositási javaslatot terjeszszünk fel, mely Felséged birodalmának életfeltételeivel összhangzásba hozható legyen. Kijelentette továbbá Felséged azon erős meggyőződését is, „miszerint az októberi diplomában körvonalazott közös ügyeknek közös alkotmányszerü kezelése, a birodalom egységes létének és hatalmi állásának elutasithatlan követelményévé vált, mely elől minden egyéb tekintetnek háttérbe kell vonulni“.

Igen is, Felséges Urunk, a méltányosság békülékeny

szellemében vettük fontolóra ezen két fejedelmi okiratot. Nem tagadjuk mi az októberi diplomának nagyszerü jelentőségét, amennyiben Felséged az által ünnepélyesen biztositotta népeit az iránt, hogy jövendőben alkotmányosan kiván felettök Felséged uralkodni. Ezen diploma alapköve lehet az általános alkotmányosságnak Felséged mindazon országaira nézve, melyek nem a magyar koronához tartoznak.

De a mi alkotmányunk nem az októberi diplomában vette kezdetét; egykoru az országunk lételével s a nemzet életébül fejlődött ki. Magyarországban a királyi hatalomnak mindig tiszteletben tartott jogai az alkotmányon alapulnak, az alkotmány fenntartásának biztositása mellett választotta hajdan a magyar nemzet királyait; ily biztositás mellett állapitotta meg önként és szabad akaratbul a felséges austriai háznak trónöröklési jogát mind a fiágra, mind annak kihaltával a nőágra nézve s e biztositást minden koronázás alkalmával megujitották fejedelmeink királyi hitleveleikben.

Midőn Felséged 1860-ban magát kegyelmesen arra határozta, hogy a kormányzat absolut rendszerérül jövendőre lemondjon, bizton reménylettük, hogy jogilag fennálló, de tettleg felfüggesztett alkotmányunk ismét visszaállittatik s annak alapján fogja Felséged a rendes törvényhozási uton eszközleni törvényeink egyik vagy másik részének netalán szükséges változtatását. Reményünk azomban nem valósult. Magyarországnak ünnepélyesen biztositott alkotmányos jogai mellőztettek s az októberi diploma mindenekelőtt az egész birodalomnak octroyált egy közös alkotmányt, mely miránk is kiter-

jesztetett. Ezen octroyált közös alkotmányba lettek áttéve Magyarországnak azon lényeges jogai, melyeket a magyar nemzet ősi alkotmánya szerint, saját hazájára nézve, maga gyakorolt s melyek a birodalomnak teljes biztonságával soha ellentétben nem állottak, sőt annak fenntartását mindig lényegesen előmozditották.

Miután azomban Felséged ezen októberi diplomát nem octroyálás által akarja hazánkra érvényesiteni, hanem alkotmányos uton leendő „érett megfontolás, beható tárgyalás és elfogadás végett“ közli azt országgyülésünkkel: hallgatunk keletkezésének alkotmányunkkal ellenkező módjárul. De ami tartalmát illeti, azt érett megfontolás alá vettük s teljesen meggyőződtünk, „hogy a közös ügyeknek azon körvonalazása“, melyet e diploma kijelöl, terjedelmében sokban túlmegy a pragmatica sanctio határain, sokat elvon hazánk törvényhozásától, aminek elvonását a pragmatica sanctióban kimondott czéloknak teljes biztositása épen nem igényli. Miután pedig a mi kiindulási pontunk is az, melyet Felséged mint közösen elismert jogalapot kiindulási pontul kitüzött, őszinte bizalommal jelentjük ki Felséged előtt, hogy mi azon diploma szabályainak és elveinek elfogadása által alkotmányunk s alkotmányos önállásunk és törvényes függetlenségünk megsemmisitését vonnánk magunkra. Bővebben és részletesen ki fogjuk fejteni okainkat és nézeteinket erre nézve azon javaslatban, melyet a közös viszonyok meghatározása és miként kezelése érdemében Felségednek felterjesztendünk.

Az októberi diplomának alapján jött ugyan létre a február 26-iki patens, de messze túlterjeszkedett még an-

nak határain is. Az egyes országoknak még azon jogait és külön érdekeit sem kimélte, melyek a közczélokkal s valóban közös érdekekkel nem állottak ellentétben. Inkább egybeolvasztásra, mint egyesitésre látszott irányozva s e miatt nem valósulhatott Felségednek azon atyai óhajtása, hogy „egyes országainak alkotmányos szabadsága, népeinek benső szövetkezése által tartósan biztositva, szilárd alapokon fejlődhessék". Nem valósulhatott, amit a sanctio pragmatica is kiemel, a kedélyek megnyugtatása és őszinte egyesülése. Négy évi tapasztalás végre tanusitotta, hogy azén alkotmány, melyet a patens tartalmaz, a népek megnyugvását nem eszközölte s gyakorlatilag sem volt kivihető.

Irányunkban pedig ezen patens még határozottabb s élesebb kifejezése volt a jogvesztés elméletének, midőn Magyarország a sanctio pragmaticának elfogadása által lehetővé tette, hogy a felséges uralkodóház alatt állott minden országok jövendőre is ugyanazon egy uralkodó alatt maradjanak, s egyesült erővel védjék meg és tartsák fenn közös biztonságukat; szándéka bizonyosan nem az volt, hogy ezen egyesülés valaha még beolvasztásra is vezethessen, sőt magában a pragmatica sanctióban is határozottan kiköttetett az ország alkotmányos önállásának és törvényes függetlenségének sérthetlensége, már pedig azon veszélyt, melyet az októberi diploma hozna ránk, a közös ügyeknek a jog és szükség határain túlterjesztett körvonalozásával, még sulyosabbá tenné a február 26-iki patens elfogadása.

E patens szerint számos közjogi tárgyak, minden megszoritás nélkül, egész terjedelmükben, oly közös tör-

vényhozó testület köréhez tartoztak, melyben Magyarország képviselői csekélyebb számuknál fogva, minden kérdésre nézve a többi országok képviselőinek nagy többségétül függtek volna s ekkép azon érdekeink, melyeket azelőtt hazánkra nézve saját törvényhozásunk intézett el, a többi országok érdekeinek lettek volna alárendelve, kiterjedett volna ezen alárendeltség gyakran oly érdekekre is, melyek nem közös szempontbul, hanem a többségben levő országok javáért határoztattak volna el, a mi jogtalan kárositásunkkal. Sőt miután a közöseknek kijelelt nagy fontosságu tárgyak nagyobb vagy kissebb összeköttetésben állanak majd minden olyan törvényhozási tárgyakkal, melyek az egyes országok törvényhozásának voltak fenntartva: gyakran merülhettek volna fel oly eltérések, sőt nehézségek is, melyek okot vagy ürügyöt szolgáltattak volna a tekintélyesebb közös törvényhozásnak arra, hogy hatalmát terjeszsze és idővel a törvényhozó hatalomnak legnagyobb részét magához vonja.

A kormányzatot illetőleg, annak legfontosabb ágait a februári patens Magyarországra nézve egy, a mi saját kormányunktul épen nem függő tisztviselői testület kezébe adta, mely mellett a közigazgatás többi részének vezetése a magyar kormányt illette, tehát ugyanazon területen, ugyanazon honpolgárok felett, két, egymástul mindenben külömböző közigazgatási hatalmat állitott fel. Lehet-e alkotmányos államban ily kétféle közigazgatást képzelni végtelen surlódások és folytonos zavar nélkül, — s nem alapos-e azon aggodalom, hogy végre vagy megakadna a közigazgatás, vagy a gyengébbet az erősebb magába olvasztaná; alkotmányunknak és önálló

belkormányzatunknak ily megsemmisitését elfogadni, legszentebb polgári kötelességünk tiltja.

Meg vagyunk mi győződve, hogy Felségednek atyai szivén feküsznek Magyarország érdekei, szivünkön hordjuk mi is az érdekeket, mert hiszen azokhoz van kötve hazánk boldogsága, de azon ingatlan hitben élünk, hogy Magyarországnak helyesen felfogott érdekei között egyik legfontosabb alkotmányos önállásunk megőrzése, melyet, mint 1861-iki alázatos feliratunkban is kifejtettük, szem elől tévesztenünk nem szabad.

Felséged maga is azt óhajtja, hogy ez ügynek elintézése közegyetértésen alapuljon. De lehetne-e közegyetértést reményleni oly megállapodásban, mely a midőn egyik országnak alkotmányos szabadságot ád, a másik országot fosztja meg századok óta fennállott s annyiszor biztositott alkotmányától? tudná-e ez feledni a jogvesztést? s tudna-e jó lélekkel örülni amaz, ily módon nyert alkotmányának?

Engedje tehát Felséged, hogy követhessük inkább a legmagasabb trónbeszédnek azon utmutatását, mely az októberi diplomára és februári patensre vonatkozólag minket arra utasit, hogyha az e részben felmerülő aggodalmak eloszlathatók nem lennének, egyedül oly módositási javaslatot terjeszszünk Felséged elébe, mely birodalmának életfeltételeivel összhangzásba leend hozható. Kimondottuk már 1861-iki feliratunkban is, hogy *a birodalom fennállását koczkáztatni* nem akarjuk, most is távol van ily szándék tőlünk s miután meggyőződésünk szerint az októberi diplomát s februáriusi patenst a mi hazánk életfeltételeivel nem lehetne összhangzásba hozni, fogunk

igyekezni, hogy oly javaslatot terjeszszünk Felséged elé, mely alkotmányos önállásunkat is megóvja s a birodalom életfeltételeinek is megfeleljen.

Méltóztatott Felséged kegyelmesen kijelenteni legmagasabb trónbeszédében, hogy a fentebbi kérdések elintézésével szoros összefüggésben, sőt válhatlan kapcsolatban áll az 1848. évi törvények azon részének átvizsgálása, illetőleg módositása, mely a fejedelmi jogok hatályára és a kormányzat hatáskörére vonatkozik.

Előadtuk mi Felségednek már 1861-iki második alázatos feliratunkban is, hogy: vannak az 1848-iki törvény rendeletei közt *egyes pontok*, melyeket a nép jogainak érintetlen fenntartása mellett, mi magunk is óhajtunk czélszerübben átalakitani és határozottabban kifejteni, kijelentettük azt is, hogyha Felséged kivánja, a *törvények* bármi részben *megváltoztatását*, a kiegészitett országgyülés mindazon javaslatokat, miket erre vonatkozólag Felséged felelős magyar ministeriuma előadand, tüsténti tanácskozás alá veendi s megállapodását Felséged elé fogja terjeszteni, készeknek nyilatkozunk tehát most is arra, hogy — amennyiben valamely törvénynek a törvényhozás rendes utjáni megváltoztatása szükséges leend — az iránt alkotmányunk alapelveivel összhangzó javaslatunkat fel fogjuk annak idején Felségednek terjeszteni.

Buzgó óhajtása a magyar nemzetnek, hogy szent István koronáját mielőbb örökös királyának fejére tehesse s a mit 17 év folytán sulyos események gátoltak, az végre teljesedésbe mehessen; nem csupán ünnepélyes szertartás ez honunkban, hanem szükséges kiegészitése az alkotmánynak; legszebb, legszelidebb és mégis leg-

erősebb kapocs, mely a nemzetet királyához köti, mindaddig mig ez meg nem történik, minden megállapodásaink csak javaslatok maradnak, melyeket egyedül a koronás király szentesitése fog törvény erejére emelhetni, reményeink addig, bármily kecsegtetők legyenek is, bizonytalan remények, melyeket egyedül a koronázott király valósithat; politikai életünk még jelenleg kétes és ingatag s annak ingatagságát csak Felséged szüntetheti meg alkotmányunk tettleges visszaállitásával s azt befejező megkoronáztatásával. Hallgassa meg tehát Felséged e kérelmünket s tegye lehetővé buzgó óhajtásunk minél előbbi teljesitését.

Tisztelettel fogjuk mi venni és tárgyalni mindazokat, miket Felséged mint koronás királyunk, az ország szellemi és anyagi érdekeit illetőleg *velünk majd alkotmányos uton közölni méltóztatik.*

Sőt amennyiben *ez érdekekre nézve uj törvények alkotását, vagy* a már létezőknek *módositását* sürgetőleg *szükségesnek tartjuk,* a több időt igénylő előmunkálatokhoz mielőbb hozzáfogunk s megállapodásainkat Felségednek annak idejében fel fogjuk alázatosan terjeszteni.

Mélyen érezzük mi, hogy szellemi érdekeink tekintetében is még sokat kell pótolni és javitani törvényhozásunknak, igyekezni fogunk, hogy e részben is teljesithessük, a mit a haza közjava kiván és polgári kötelességünk parancsol. Működéseinkben az alkotmány alapelveibül kiindulva, irányadónak fogjuk mindenkor tekinteni az igazságot és méltányosságot a hon polgárainak minden osztályai iránt vallás- és nyelvkülömbség nélkül, tekintetbe veendjük különösen azt is, mit már 1861-iki

alázatos feliratunkban kimondottunk, „hogy a mindinkább fejlődő nemzetiségi érzet figyelmet érdemel s nem lehet azt a mult időknek és régibb törvényeknek mértékével mérni, nem fogjuk feledni, hogy Magyarország nem magyar ajku lakosai szintugy Magyarország polgárai s mi őszinte készséggel akarjuk mindazt, a mit e részben az ő érdekeik s a haza közérdeke megkiván, törvény által biztositani“, mi a külömböző nemzetiségek érdekeire vonatkozó törvények alkotásában is az igazság és testvériség elveit követendjük.

De különösen anyagi érdekeink azok, melyekre nézve a sok viszontagságos idők miatt aggasztólag elmaradtunk, nehéz munka leend leküzdeni ezen elmaradás aggasztó következményeit, de mi nem fogunk visszarettenni e nehéz munkától, mert életkérdés az nemzetünkre nézve; politikai helyzetünk javulása elő fogja segiteni anyagi érdekeinket is, valamint anyagi helyzetünk emelkedése lényeges támasza leend politikai állásunknak; szabad legyen reménylenünk, hogy Felséged bölcsesége és atyai gondoskodása, egyikben ugy, mint a másikban, elősegitendi ernyedetlen törekvéseinket. Szellemi fejlődésünk és anyagi haladásunk semmi tekintetben sem áll ellentétben a magyar koronához nem tartozó országok valódi és jogos érdekeivel, sőt midőn az nekünk erőt és sulyt kölcsönöz, neveli azoknak erejét és sulyát; midőn bennünket emel, emeli azokat.

Őszinte hálánkat nyilvánitjuk Felségednek azért is, hogy Horvát- és Tótország gyülését kegyelmesen felszólitani méltóztatott, hogy eleve gondoskodjék a felül, miszerint jelen országgyülésünkön kellőleg képviselve le-

gyen, ugy tekintjük mi ezt, mint a magyar korona épségének fenntartására s országgyülésünk kiegészitésére irányzott legmagasabb fejedelmi szándék tanuságát; mi ezen országok, mint alkotmányos társaink irányában, most is azon nézetben vagyunk, melyeket már 1861-iki alázatos feliratunkban Felséged előtt kijelentettünk, ujra ismételjük tehát, hogy: ha Horvátország mint *ország* akar részt venni törvényhozásunkban, ha előbb tisztába akar jönni velünk azon feltételekre nézve, melyek mellett közjogi állását Magyarországgal kész összekötni, ha ezek iránt ugy akar velünk érintkezni, mint nemzet nemzettel, mi azt nem fogjuk visszautasitani, őszinte bizalommal nyujtunk neki testvéri kezet, csak országunknak és a magyar koronának épsége és alkotmányos önállása fenntartassék.

De tisztelelteljes köszönetünk mellett azon aggodalmunkat sem hallgathatjuk el, hogy midőn a legmagasabb trónbeszéd Horvát- és Tótországrul szólt, Dalmáczia sehol meg sem emliti; ezen ország Horvát- és Tótországgal együtt a magyar koronához tartozik s midőn Felséged kiindulási pontul tüzte ki a pragmatica sanctiót, mely határozottan kimondja: hogy a magyar korona országait nem lehet egymástul elválasztani; nem fogja bizonyosan akarni, hogy a magyar koronának annyiszor biztositott épsége még továbbra is csorbitva legyen.

A horvát országgyülésnek 1861-iki határozatait, melyeket Felséged velünk közleni méltóztatott, akkor véljük legczélszerübben tárgyalhatóknak, ha majd azon országoknak képviselőivel vagy a kiegyenlités végett ki-

küldött megbizottjaival együtt tanácskozhatunk s e tárgyat az ő hozzájárulásukkal intézhetjük el.

Köszönetünket fejezzük ki Felségednek azon fejedelmi gondoskodásáért is, melyel a Magyar- és Erdélyországok egyesüléséből folyó viszonyoknak végleges elintézését szivén hordja, megvetették e viszonyoknak alapját azon törvények, melyek 1848-ban Magyar- és Erdélyország egyesitésérül, e két ország közös egyetértésével hozattak, a királyi jóváhagyás által ünnepélyesen szentesitettek, de sok van még e részben elintézendő s mi nem hozzuk kétségbe, hogy minden részrül megnyugtató, igazságos és méltányos megállapodás eszközlésére, komoly megfontolás és előrelátás leend szükséges; minket az ezek feletti tanácskozásokban testvéri szeretet érzelmei fognak vezetni, alapja reményeinknek azon bizalom, hogy tőlünk senki sem kiván olyasmit, a mi veszélyeztetné alkotmányunk alapelveit. Horvátországnak és Erdélynek országgyülésünkre lett meghivása elháritott egy sulyos akadályt, mely 1861-ben leginkább gátolta törvényhozási működésünket; engedje Felséged kérnünk és reménylenünk azt is, hogy országunk kiegészitő részének, Fiumének, valamint azon testületeknek is, melyeket az 1847/48. Magyarország alkatrészeihez számit, országgyülésünkön leendő képviseltetését, Felséged királyi hatalmával eszközleni fogja.

Azon honfitársainkra nézve, kik politikai vádak folytán lettek elitélve, tisztelettel őszinte bizalommal ujitjuk meg Felséged előtt már 1861-ben felterjesztett kérelmünket s kiterjesztjük azt a közelebb lefolyt évek alatt hasonlag elitélt, vagy vád alatt lévő honfitársainkra is. *Hallgassa meg Felséged kérelmünket és erösitse meg* ez-

által is a nemzet azon bizalmát, hogy az ujabb korszak, melyet Felséged alkotmányos érzelmeitül oly bizton várunk, eltörli a multnak szomoru maradványait s enyhiti a keblek vérző sebeit.

Tudjuk s őszinte hálaérzettel ismerjük el, hogy Felségednek atyai szándéka eloszlatni azon aggodalmakat, elháritani azon akadályokat, melyek függő közjogi kérdéseink elintézését eddig gátolták, multat és jelent összehasonlitva örömmel látjuk, hogy a kiindulási pont, czél és eszközök, e kettőben lényegesen különbözők, a mult végtelen aggodalmakkal sujtott, a jelen egy szebb jövő reményével kecsegtet.

Megnyitotta Felséged működésünknek az alkotmányos tért s mi e téren örömmel teljesitendjük polgári kötelességünket, törekvéseinknek azomban csak ugy lehet sikere, ha törvényhozási működéseinkben azon erős hit kiséri lépteinket, hogy a mit a király és nemzet együtt megállapitottak, azt csak a király és nemzet egyesült akarata változtathatja meg, e hitnek pedig egyedül az elvileg is elismert, tettleg is életbe léptetett jogfolytonosság lehet alapja.

Felséged nem akar absolut fejedelmi hatalommal nekünk uj alkotmányt octroyálni, s mi, kiket a magyar alkotmánynak jogilag fennálló alaptörvényei kötnek, ily octroyált alkotmány szabad és önkéntes elfogadására nem is volnánk feljogositva. Felséged a pragmatica sanctióbul kiindulva szólit fel bennünket, hogy alkotmányos uton módositsuk a mi törvényeinkben hibás, pótoljuk a mi hiányos, de az ország most is folytonosan absolut kormányzat alatt áll, alkotmányunk, melynek alapján kel-

lene gyakorolnunk a törvényhozási jogot, lényeges részeiben még most is fel van függesztve. Szentesitett törvényeink, melyekre nézve Felséged maga is kegyelmesen elösmeri, hogy alaki törvényességük kifogás alá nem eshetik, tettleg nem létezőknek tekintetnek; ellenben oly rendeletek, melyek alaptörvényeink mellőzésével, sőt azok ellenére adattak ki s a hon polgárainak legszentebb érdekeit sértik, sőt az egyes vallásfelekezetek benső nyugalmát is folyvást zavarják, most is nagy részben fenntartatnak, parlamenti kormányunk, felelős ministerium nincsenek, a köztörvényhatóságok, megyék, területek, városok alkotmányos állásukat még most sem nyerték vissza s a közigazgatás minden ágaiban absolut rendszer uralkodik. Két egymástul független tisztviselői testület viszi hazánk területén a közigazgatást, melyeknek egyike sem alkotmányos, sőt egyike még azon felül idegen is, a mennyiben a magyar kormányhatalomtul semmi függésben nincsen.

Jogfolytonosságot kérünk tehát Felségedtül törvényeink értelmében, különösen parlamenti kormányt, felelős ministeriumot és a köztörvényhatóságok alkotmányos helyreállitását. Mi csak a törvény teljesitését kivánjuk; mert a nem teljesitett törvény holt betü, jogfolytonosság nélkül az alkotmány nem él; nem kérünk mi politikai lehetlenséget, nem szándékunk a birodalom biztonságát veszélyeztetni, vagy fejedelmünk törvényes jogait csorbitani s méltányolni fogjuk mindég a társországok jogos igényeit, nagy fontosságu közérdekeknek tekintjük mi is ezeket, de meg vagyunk győződve, hogy a felelős magyar ministerek kinevezése és

a köztörvényhatóságoknak alkotmányos helyreállitása, e nagyfontosságu közérdekekkel nincs ellentében.

Tudjuk, hogy azok után, mik 17 év óta befolyásunk nélkül történtek, az átmeneti korszaknak sok nehézségei lesznek, tudjuk, hogy a közigazgatás több ágainak tettleges átvétele és rendezése hosszabb időt igényel s talán némi bonyodalmakkal is jár, melyek tisztába hozatala nagy óvatosságot fog kivánni. De még e tekintetek sem teszik mulhatlan szükségessé az absolut rendszernek további fenntartását, nem zárják ki annak lehetőségét, hogy alkotmányunk tettleg éljen az alatt is, mig az egyes törvények módositása felett tanácskoznak.

Átmeneti korszakban a felelős ministeriumnak eljárása sem lehet mindenben oly szorosan szabályszerü, mint a soha meg nem zavart s félbe nem szakasztott alkotmányos élet rendes folyamában. Országgyülésünk ezt mindig figyelembe veendi s a felelős magyar ministeriumnak mint parlamenti kormánynak eljárását mindazokra nézve, mik a kiegyenlitésnek alkotmányos uton eszközlését, a közigazgatásnak átvételét és időközbeni vezetését illetik, szigoruság helyett méltányos elnézéssel fogja megitélni, sőt az e czélokra intézett őszinte törekvést lehetőleg is támogatni kész leend.

El lesznek ily módon hárithatók a netalán felmerülő nehézségek s el fognak bizonyosan hárittatni, ha e részben az országgyülésnek buzgó igyekezetét Felségednek királyi hatalma is kegyesen támogatja. Alkotmányunk ily lényeges részének visszaállitása emelni fogja a nemzet bizalmát s megszünteti azon aggodalmat, mely az óhajtott sikert legjobban gátolhatná, a felelős ministerium

birni fogja kineveztetésénél fogva Felséged bizalmát, birni fogja mint parlamenti kormány az országét is. E kettős bizalom alapján tehát folytonosan érintkezve mindkét részszel, közreműködése által könnyiteni fogja az országgyülési egyezkedések menetét, felvilágositásaival sok kétséget előlegesen eloszlathat s az eltérő véleményeket közelebb hozhatja egymáshoz. Sőt hivatalos állásánál fogva gyakrabban érintkezvén Felséged többi országai államférfiaival, előmozdithatja e részben is sok nehéz kérdésnek kiegyenlitését.

Ha ellenben Felséged e jogos és méltányos kérelmünket nem teljesitené s az absolut kormányzati rendszert ezentúl is fenntartva, megtagadná tőlünk a parlamenti kormány és felelős ministerium visszaállitását, sulyos aggodalom fogná el ismét keblünket s ingatag reményünk nehezitené lelki nyugalmunk megőrzését, melyre pedig az elénkbe tüzött kérdések megoldásánál oly nagy szükségünk van. Jelen országgyülésünk összehivatott a pragmatica sanctio által is biztositott alkotmány alapján. Feladata: módositani törvényeink némely lényeges pontjait, megkoronázni Magyarország királyát, s a haza boldogabb jövőjét megalapitani. Vegye kegyelmesen Felséged tekintetbe, minő helyzet lenne az, ha az ország ugyanakkor, midőn képviselői által ezen alkotmányos jogot gyakorolja, minden egyebekben alkotmányon kivül állana.

A parlamenti kormány s felelős ministerium mellett másik lényeges kelléke alkotmányunknak: a megyék, kerületek és városok hatósági törvényes önkormányzata. S e kettő válhatlan kapcsolatban áll egymással.

Magyarország minden institutióit az önkormányzat eszméje lengi át, a közigazgatás támogatására ez egyesiti a legjobb erőket; ez nyujt nyilvánossága által a visszaélések ellen legbiztosabb ellenőrséget, ez korlátolja a tisztviselői hatalom jogtalan túlterjeszkedését. Alkotmányos életünk folytán ez óvta meg hazánkat a bureaucraticus rendszertül, mely az ország institutióival, nyilvános életével, szokásaival egyenes ellentétben áll.

Mig vissza nem állittatik a köztörvényhatóságoknak azon önkormányzata, melyet az alkotmány kijelelt: addig a nép alkotmányos működése nem lehet segélyére a közigazgatásnak, nyilvánosság hiányában az ellenőrködés is hiányos lesz s ez alatt a tisztviselők iránti bizalom szenved leginkább, a közigazgatás pedig más uton annyi költségkiméléssel, czélszerüen alig lesz rendezhető. A köztörvényhatóságok önkormányzata egyik fő része az ország belkormányzati önállóságának, melyet pedig Felséged is méltóztatott legkegyelmesebben elismerni.

Őszintén óhajtja mindenki, hogy a fennforgó fontos kérdések közmegegyezéssel egyenlittessenek ki. De közmegnyugvást czélszerü változtatásokra nézve is csak ugy lehet biztosan reményleni, ha a tárgy és helyzet ösmerete által érlelődnek az eszmék a nép körében is, ezt pedig semmi sem eszközli könnyebben s az elfogultságot és az ismeretlentüli alaptalan félelmet semmi sem győzi le hamarább, mint a nyilvános eszmecsere. Amit e részben a sajtó tehet, az inkább csak elméleti s mindenesetre kisebb körre van szoritva, midőn ellenben azon nyilvánosság, mely a köztörvényhatóságok alkotmányos életével párosul, gyakorlati téren hozza össze, külömböző

vidékekrül az embereket s az eszmecsere által tisztult fogalmak messze elágazva hatnak ki a népnek alsóbb rétegeire is. Meg vagyunk tehát győződve, hogy azon közmegnyugvást, mely nélkül a kiegyenlités áldást hozó alig lehet, semmi jobban elősegiteni nem fogja, mint a köztörvényhatóságok alkotmányos önkormányzatának visszaállitása.

Nem is tartunk mi attul, hogy a köztörvényhatóságok ezen visszaállitásábul, habár ideiglenesen is, lényeges nehézségek származnának az állam kormányzatára, mert meg vagyunk győződve, hogy az országgyülés időközben is kész leend megadni Felséged felelős magyar ministeriumának azon hatalmat és segédeszközöket, melyek ily nehézségek elháritására szükségesek lesznek.

Bizton reményeljük ezeknél fogva, hogy Felséged kegyelmesen teljesitendi e kérelmünket, melyet alaptörvényeink rendelete, a közigazgatás érdekei és politikai czélszerüség egyaránt támogatnak.

Ime, feltártuk őszinte bizalommal érzelmeinket és óhajtásainkat Felséged előtt. Tiszteletünk, szeretetünk legszentebb tárgyai e földön: a Haza és Király s e kettőnek egyesült érdeke, főczélja törekvésünknek. Alkotmányunk alapja a törvény, zárköve a törvény, s e kettőnek hódolni legtőbb polgári kötelesség. Csak akkor volna e kötelesség nyomasztó, ha egyrészrül a törvény, másrészrül a király akarata, állandó és ki nem egyenlithető ellentétbe jönnének egymással. De azon kegyesség, melylyel Felséged hű magyar népéhez szóllott s azon alkotmányos érzelmek, melyeket Felséged legmagasabb trónbeszédében ismételve kifejezett, biztos reményt nyujtanak,

hogy a néha felmerülő véleménykülömbségek mellett sem fogunk soha ily ki nem egyenlithető kinos helyzetbe jutni. Felséged nem fog tőlünk oly áldozatot követelni, melyet a pragmatica sanctióban kitüzött *közös czél* mulhatlanul nem igényel, mi pedig e czélnak biztositására mindent hiven teljesitendünk, amit kötelességünk parancsol és hazánk közjava kiván.

Felséged bölcsesége atyai kegyességgel fogja méltányolni szoros ragaszkodásunkat alkotmányunkhoz, mely a mi szabadságunknak is, Felséged trónjának is legerősebb támasza. Bizonyitják a történelem lapjai, hogy azon nemzeteknél volt mindig legbiztosabb a trón, melyek legszilárdabb hűséggel védték alkotmányos törvényeiket.

Legyen meggyőződve Felséged, hogy ragaszkodásunk ősi alkotmányunkhoz s ragaszkodásunk Felséged királyi házához, melyet nemzetünk az alkotmány alapján, önként és szabadon emelt Magyarország trónjára, ugyanazon egy forrásbul ered: a kegyeletnek legtisztább forrásából.

Pest, 1866. február 24.

Szentiványi Károly, elnök. *Tóth Vilmos,* jegyző.

Ezen felirat nagyrészt ismétli az 1861-iki feliratot, az alkotmány, a felelős ministerium helyreállitását követeli, de kiválólag a pragmatica sanctióra támaszkodik és mellőzi az 1741-, és 1791-iki törvényeket, melyek Magyarország függetlenségét és önállását határozottan biztositották és melyek közül az 1791-iki törvények mint utóla-

gosan keltek, az 1723-ikiak módositása- és magyarázatának tekinthetők, az osztrák tartományokkali közösséget, függést teljesen kizárják. A felirat a közös ügyeket határozottan elismeri, jelzi a közös kezelést, az 1848-iki törvényeket, mint a magyar törvények kiegészitő részeinek visszaállitását követeli ugyan, de egyszersmind azok módositására is ajánlkozik ; Horvátország államiságát elösmeri, a számüzöttek- és foglyokra nem a törvénytelen itéletek megsemmisitését, de kegyelmet kér, a kegyelmi kérvény pedig az itélet jogosságának elismerése, mert a törvénytelen itélet megsemmisitése a törvénysértő részérül nem kegy, de visszautasithatlan kötelesség. A felirat igen ügyesen van szerkesztve, mert mig egyrészrül benne a kiegyezés minden pontja bennfoglaltatik, a gyenge elméjü, rövidlátó, vagy ravasz politikusok a personal uniót is *kimagyarázhaták belöle, a felirat tehát mindenkit kielégitett.*

VII. FEJEZET.

A feliratot mindenki elfogadja. — A külömböző nézetek hangsulyozása. — Bartal, Zsedényi, Ghiczy, Lónyay, Nyáry, gr. Apponyi György, Tisza Kálmán, gr. Andrássy Gyula, Vályi János. — Bartal módositványai elvettetnek. — A felsőház külön felirata. — Felsőházi ellenzék. — A király válasza. — A szélső bal inditványa. — Közösügyi bizottság választása.

A vitát, illetőleg tárgyalást (mert senki sem támadta meg) Bartal György tolnai képviselő, a helytartóság alelnöke, a debreczeni reszkető párt vezére kezdte meg. Bartal hosszu, fényes beszédében az észpolitika fölényét hangoztatá a szivpolitika felett, egész őszinteséggel megvilágitá a közös ügyeket és azok kezelési módozatát; a hangulatrul Deák és törzskara még nem vala tisztában, jégtörőnek, esetleg bünbaknak Bartalt álliták fel. A kisérlet sikerült, Bartalt zajosan megéljenezték. Bartal után Madarász József, a democrata, az 1849-iki véres republikánus, olmüczi fogoly, a forradalmi mozgalmak 12 éves társa állt fel, a veterán forradalmártul a felirat és Bartal megtámadását várták, Madarász azomban a jelenlegi viszonyokat az 1861-ikieknél kedvezőbbeknek tartotta, azt vélte, hogy a felirat a personal uniót kivánja, a trónbeszédben csak három tétel tölté el aggodalommal, kinyilatkoztatta, hogy óhajtja a kiegyenlitést, de csak Magyarország épsége és önállása alapján. Madarász ezen nyilatkozatával a Rákóczy-hagyományoknak, 1849-nek hátat forditott, a közösügyi zászló alatt haladó egyezkedési hajóba belépett, vagyis vagy nem látta a a közösügyi szándékot, mi eszes ember-, 30 éves politikusrul nem feltételezhető, vagy nem birt politikai bátorsággal a képviselőház egyezkedési árja ellen uszni.

B. Eötvös József az örökös tartományok alkotmányosságát a kiegyezésre kedvezőnek tartja, sulyt fektet

az alakulandó birodalom európai tekintélyére, a törvényeket helyre kivánja állittatni, reményli, hogy az ország a közös ügyek czélszerü kezelésének módját fel fogja találni. Mondja ki a nemzet ő Felségének, hogy 800 éves jogaibul nem enged, a változó viszonyok következtében beállt viszonyok rendezése és kezelése módozatárul azomban csakis az alkotmány helyreállitása után lehetend tanácskozni. Zsedényi a feliratot elfogadja, 48-rul kedvezőtlenül nyilatkozik, a feliratban kivánja kijelentetni, hogy az országgyülés 48-at módositani kivánja. Ghiczy Kálmán: A kiegyenlités első sorban nem a quid consilii, de a quid juris alapján megkezdendő. Sajnálattal kénytelen megjegyezni, hogy a trónbeszéd még mindig az 1861-iki alapon áll, változtak az eszközök, de nem változott a czél. A pragmatica sanctio, a nagyhatalmi állás kötelezettségén felül Magyarországra különös kötelezettségeket nem rótt. Az osztrák tartományok alkotmányossága a magyar közjogi viszonyok megváltoztatását nem követelheti, mert egyenlők vagyunk, az osztrákokat urainknak nem fogadhatjuk; a feliratban a Bartal által kifejezett közösügyi módozat nem foglaltatik; tiltakozik a birodalmi szó, eszme ellen, mert ennek elfogadása által Magyarország nem lenne egyenjogu társ, de a birodalomba mint rész beolvadna. A sanctio pragmaticában az egységes birodalom kimondva nincs, csak a fejedelem személyének azonossága, a birodalom felosztható lansága s csakis a „sincera animarum unio“ emlittetik. Elősorolja azon számos törvényeket, melyek Magyarország önállását kétségkivül helyezik; a nemzetközi szerződésekben az osztrák császár és birodalom szerepel,

de megemlittetik a magyar király és királyság is. Elfogadja a feliratot, mert ez a nemzet méltóságát képviseli, jogai visszaállitását tiszteletteljesen követeli. A dietalis tractatusok sikamlós terére, melyen a nemzet mindig elbukott, lépni nem akar, a törvények revisiója előtt az alkotmányt és törvényeket előlegesen helyre akarja állittatni. (Viharos éljenzés.) Babarczy Antal: A feltétlen függetlenségi vágy a históriai alapot épen ugy megtámadja, mint a hóditási vágy, a históriai alap pedig a trónok-, birodalmak- és alkotmányoknak legbiztosabb alapja. Küzdöttünk férfiasan és végre győztünk, a trónbeszéd ő Felsége alkotmányos érzelmeinek záloga, a felirat a trónbeszéd visszhangja, teljes megnyugvást nyujt a törvények revisiója irányában kijelentett készség; a birodalom népeihez ragaszkodást szerettem volna ugyan melegebben megvilágittatni, miután azomban a felirat közjogi nézeteimmel teljesen megegyezik, azt ezennel elfogadom. Gr. Keglevich Béla: Pártolom a 48-iki törvényeket, pártolom a jogfolytonosságot, pártolom Deák Ferencz elveit. Nyáry Pál pártolja a feliratot, tekintve a tárgy sürgősségét és fontosságát, kéri elfogadását egyhangulag kimondatni. Folytonos: Szavazzunk! Ivánka Imre, Hunfalvy elfogadják. Lónyay Menyhért: Fontos nem csak nyilatkozatunk, de az alak is, melyben kifejezzük, a mielőbbi őszinte kiegyenlitést óhajtom a birodalom közös érdekei méltánylata mellett. A monarchia belügyi rendezése és külügyi tekintélye, becsületes, őszinte egyesség a paritáson alapuló dualismus által eszközölhető. Egy az uralkodónk, de a birodalom egyik fele a másikon nem uralkodhatik, ha a paritás elfogadtatik, adjuk meg mi

is, mit a közös védelem és bátorság követel. A paritást azon alapon ellenzik, hogy adónk és népességünk nem teszi felét az összbirodalmi adó- és népességnek, területünk azomban egyenlő, az adó és népesség a termelés kifejlésével szintén ezen magasságra fog emelkedni, védelmi erőben pedig egyenlők vagyunk. Mesterkélt kiegyenlités a nemzetet soha sem elégitené ki. Csak az egyenes ut képes a pragmatica sanctio kapcsát megerősiteni. Meg kell szünni a kölcsönös bizalmatlanság-, a beolvasztási, uralmi vágynak. A történelem bizonyitja, hogy a birodalom csak akkor volt erős, midőn Magyarország jogai tiszteltettek. Legszentebb érdekünk kettő: Magyarország magyar államisága, az ország területi épsége. Ily Magyarországot kivánhat a közös uralkodó; ha a pragmatica sanctio nem léteznék, meg kellene azt kötni a szláv elem elleni védelem érdekébül. De létezik az érdek-egység anyagi tekintetben is. A deficzitet csak a Magyarországgali kiegyezés szüntetheti meg. Elavult tan azon tétel, hogy szoros kapcsolatban álló nemzetek közt az egyik csak a másik szegényedése árán gazdagodhat, nekünk nyerstermelőknek érdekünk a lajtántúliak gazdagodása, mert mennél gazdagabbak, annál többet vesznek tőlünk; a lajtántúli iparos országok érdeke a mi gazdagodásunk, mert ha gazdagabbak leszünk, gyártmányaikat nagyobb ár- és mennyiségben vásárolhatjuk. Kivánja a békés kiegyenlitést a lajtántúliak alkotmányos érdeke is, mint azt báró Eötvös kifejté. Mindezeknél fogva pártolja a feliratot. Gróf Apponyi György: A feliratot elfogadom, a kiegyenlitést pártolom, azt azomban elvbarátaimmal együtt az ország államjogi önállása- és sarkalatos jogainak sérthet-

lenségéhez kötöm, mint szintén a birodalom irányábani viszonyok szabályozását is a valóságos alkotmányosság alapján törekszünk elérni. A század világtörténelme a mi történelmünk is. Nem kétségeskedhetünk afelett, hogy nem kizárólag magyar, de világtörténelmi kérdés megoldása forog fenn, melynek a nemzet ügyét nem lehet alárendelni, de ügyünknek Európaszerüségét figyelembe kell vennünk, szoros összeköttetésben áll ez a birodalom életkérdésével, melynek megakasztása sem akaratunk-, sem hatalmunkban nem állhat, tőlünk függ, hogy e kérdés javunkra vagy kárunkra oldassék-e meg. Kettős tehát nemzetünk feladata, egyrészrül vissza kell szerezni, meg kell őrizni és biztositani, be kell fejezni a kornak megfelelő belszervezetünket, másrészt teljesiteni kell a birodalom iránti kötelezettségeinket. Államjogi önállásunk főfeltételeinek tekintem a felelős magyar ministeriumot, a törvényhatóságok önkormányzati jogait és törvényes állását, feladatunk mindkettő mielőbbi életbeléptetését eszközölni. A közvédelem legmagasb emanatiójának tekintem a birodalom alkotmányos népei közti solidaritást, mely a történelmi jogállapotot és alkotmányosságot biztositandja. Előttem három feltétel lebeg: államjogi önállásunk sérthetlensége, ennélfogva a közös ügyekben csak az unitás és paritás alapján vehetünk részt, ezen tárgyalásoknál a többi országok is alkotmányos joggal birjanak, a tárgyalás csak a kétségtelen közös ügyekre szoritkozzék. Óhajtom hogy e kérdés megoldása siettessék, kell, hogy a birodalom többi országai iránt figyelemmel viseltessünk, nert köztudomásu, hogy alkotmányuk a Magyarország iránti figyelembül függesztetett

fel. Mind a magyar, mind a birodalom alkotmányosságára csak akkor leszek megnyugtatva, ha az alkotmányosság a többi országokban is létre jön. Ennélfogva a lajtántúliak alkotmányosságát éber figyelemmel kell kisérnünk, a békés kiegyenlités érdekében részemrül a lajtántúli alkotmányosságra nagy sulyt fektetek, mert e nélkül a közös ügyekrei megállapodást is kivihetlennek tartom. Szentkirályi Mór, Somsich Pál, Ragályi, Vályi János hasonlag pártolják. Tisza Kálmán : Elfogadom, mert a közvélemény óhajtja a kibontakozást, a felirat a közvéleménynek leghűbb kifejezése. Ő Felsége közeledvén, kötelességünk mindent megtenni, mit a helyzet enged, a haza iránti kötelességünk nem tilt, az engedményeknek is határt szab azomban a szabadság, a függetlenség gyengitése, megcsonkitása; a kibontakozás üdvös, de hasznos csak akkor lehet, ha jogainkat nem gyengitjük, de felelevenitjük a nemzet azon jogát, hogy sorsa felett királyával együtt önmaga határozhasson. Ezután polémiába ereszkedik Bartallal és társaival.

Gróf Andrássy Gyula fejezte be a szónoklatok hosszu sorát. Mindenek előtt a főkérdés az: mit akarunk; a nemzet a kétoldalu pragmatica szerződés alapján áll, mit a király is elfogadott; a trónbeszéd ketőt kiván tőlünk: a birodalom hatalmi állása fenntartását, az alkotmányoknak a nagyhatalmi állással összeegyeztetését; az a kérdés, hogy lehet ezt biztosabban elérni, az október-februári, vagy a magyar közjogi alapon; osztrák szempontbul kétségkivül szebb a 36 millió nép egysége, ha tehát a birodalmat csakis theoretice kellett volna megalapitani, nem csodálnám, hogy azt az államférfiak elfogad-

ták, ily kérdést azomban nem lehet theoretice eldönteni, mert nem az életerős viszonyokat lehet és kell egy elméleti formához, hanem a formát kell a jog és élet követelményeihez alkalmazni, a történet mutatja, mikor volt Austria erősebb, akkor-e, midőn Magyarország jogait tisztelte, vagy mikor megtámadta. I. Lipót XIV. Lajos ellen nem birt győzni, mert Magyarország beolvasztása erejének nagy részét folytonosan igénybe vette. III. Károly ellenben a magyar pragmatica sanctio által biztositotta birodalmát. Mária Terézia birodalmának sorsát a magyar nemzetre bizta és az összes európai coalitiót megdöndötte. II. József birodalmát németesiteni akarta, de megtörve a küzdelemben, rendeleteit halála előtt visszavonta. II. Lipót alatt hozattak 1790-ben azon törvények, melyeket 1848. a kor szellemében formulázott. Ennek következtében a birodalom 1789-ben a forradalom nehéz korszakát megrázkódtatás nélkül élte át, és a monarchia ereje bizonyosan nagy lendületet nyert volna, ha a 90-iki törvények életbe léphetnek, nem állitom, hogy az eseményeket kizárólag a Magyarország elleni ferde politika idézte elő, de az tény, hogy midőn a birodalom tetteiben mint nemzet volt érdekelve, az mindig roppant erőt fejtett ki; mióta az osztrák monarchia jelenlegi ujabb formájában áll, két nagy dolgot vitt ki : a török birodalom ellen Európa védelmét, és az osztrák birodalom fenntartását az európai coalitio ellen. Hasonlót mutat az ujabb történelem is ; a török-háboruban, ha Magyarország érdekei által van a birodalomhoz csatolva, Austria vetója a háboru megakadályozására elegendő lett volna. Az orosz czár azért kezdé meg a háborut, mert nem tarthatott attul,

hogy a birodalmában elfoglalt osztrák birodalom határozottan a nyugoti hatalmakhoz csatlakozhassék. Az osztrák birodalom csak háborus tüntetésekre 500 milliót költött, mely elég lett volna az összbirodalomnak vasutakkali elárasztására. És mi lett az eredmény? e harczban minden birodalom, még a vesztes is nyert. Austria ellenben csak adósságokat csinált, határai mellett minden hatalomnak van befolyása, csak Austriának nincs, és Miklós császár róla az angol követnek ezt mondhatá: „Midőn én önnek az én nevemben beszéltem, vegye azt ugy, mintha Austria nevében is szóllottam volna.“

Legujabb időben a lengyel nemzet, a szlávok elleni gát, Austria szemeláttára és akarata ellen vérzett el. Austria pedig megmenthette volna harcz nélkül, erélyes fellépéssel, mert egész Európa Austria háta megett állt. Nem akarok én kalandos politikát, mert a birodalom egy része által a másik ellen folytatott hóditási kisérlet a birodalom anyagi állását megrontotta, békét óhajtok, de békés politikát csak bensőleg erős állam biztosithat, hogy ezt tehesse, oly erős alapra kell a birodalomnak állittatni, hogy a szükséges békét ne kelljen koldulnia, de parancsolnia lehessen, a békét fegyveres tüntetések által elérni nem lehet, sokba kerülnek, az ellenfél általok gyakran belátja, hogy czéljok nem egyéb, mint a háboru lehetetlenségének eltakarása. Alig van állam, mely az európai politikai kérdésekben annyira érdekelve van, mint Austria, ha azomban befolyását csak seregeinek folytonos mozgósitása által érheti el, anyagilag tönkre kell mennie.

Hol a belügyminister hóditani akar, a külügyminis-

ternek minden áron alkudni kell, a pénzügyminister állása pedig tökéletesen lehetetlen lesz, midőn mindkettő fenyeget, sőt hóditani akar. A békét csupán a seregek számával egy hatalom sem biztositja, Austria hatalmi állásának támasza a két fél hazafisága és érdekeltsége. Mondjuk ki őszintén : az osztrák birodalom nem az, aminek lennie kellene.

Nem akarom a centralisták jóhiszemüségét kétségbe vonni, de államférfiui képességökrül szomoru fogalmam van, hiszem, hogy ma sem tudják, mily erőktül akarták a birodalmat megfosztani, nem tudják, hogy szerencsétlen theoriájok által harmadrendü állammá tették azon birodalmat, melynek Európa ezen részében irányadónak kellene lenni. Nem tudják, hogy az összbirodalmat legerősebb támaszoktul fosztották meg, midőn a német-magyar elem egyetértését lehetetlenné tették. Az ily eljárást csak teljes tudatlanság mentheti fel a positiv bün vádja alul. Én nem tagadom meg a felmentést, de ki kell jelentenem, hogy azok, kik a februári eszméket megujitani óhajtanák, még theoreticus értelemben sem lehetnének büszkék a conceptio nagyságára, mert nem magasrul, de a földrül vennék fel, hova már annyi illetékes kezek elejtették. Ennyi tapasztalás után bátran mondhatni, hogy Magyarország beolvasztása nem eszmény, de szerencsétlen kisérlet, melynek Austria már annyiszor áldozta fel szabadságát, hatalmát és valódi hivatását. Ezen eszméknek nem fejedelmi parancs, de saját absurditásuk által kell elesni.

A közös érdekek kiegyenlitésére a pragmatica sanctio elismerése által a király bölcsesége az utat szabadd á

tette, de többet mint alkotmányos fejedelem nem tehetett, az eredmény a két féltül függ. Ha Austria fenállhatására kormányzati és törvényhozási egység szükséges, akár most, akár jövendőben, az egyesség határozottan lehetetlen, ha azomban az világlik ki, hogy a birodalom szabadsága, ereje és nagyhatalmisága Magyarország állami önállása feláldozását nem kivánja, akkor a megoldás magától folyik és igy formulázza magát: a történeti szövetség folytatása alkotmányos formákban, a közös uralkodó, közös szabadság, közös hatalom megvédésére.

Nekünk, kik nem adhatjuk fel önállásunkat, ennek bebizonyitásánál nem lehet kivánatosabb feladatunk.

Vannak nemzetek, melyek fennállására elegendő fajuk és nyelvök érdeke, nekünk az emberiség érdekeiért is kell küzdenünk, Magyarország tehát Austria alkotmányosságát nem ellenezheti. Magyarország hivatása az alkotmányosság eszméjét határain túl is terjeszteni. Csak egy eset van tehát, melyben a közös ügyek tárgyalását meg kellene szakitani, ez pedig az, ha a birodalom másik fele oly formákhoz ragaszkodik, melyek Magyarország közjogi önállásával össze nem egyeztethetők, mert minden népnek, melynek önérzete és hivatása van, első kötelessége magát és intézményeit idegen befolyás alul megóvni.

A hollandiak, kiknek legfőbb erejök anyagi gazdagságukban állt, kik gazdaságukra, kertjeikre milliókat költöttek a spanyolok elleni szabadságharczban, ismételve a tenger árjai alá helyezék gazdag országukat, mert érezték, hogy a tenger árjai lefolynak, de az idegen uralom marad.

Összevonva a mondottakat: Austria a pragmatica sanctión alapult és nagy európai hatalommá emelkedett, a pragmatica sanctio elleni minden kisérlet a birodalom erejét csökkenté, ennélfogva Austria kivételes állam, mely az egység által nem lehet erős, csak lehetetlen. Austriának választani kell érdek-egység és kormányzati egység közt, egység és egyesség közt.

Az egység nem magyar és nem osztrák érdek, mi oly alkotmányt akarunk, mely egymást támogassa, nem oly rendszert, mely egyik fél alkotmányát a másiknak feláldozza. Mi osztozunk terheiben, de osztozni akarunk dicsőségében is, és pedig nem mint tartomány, de mint közjogi önálló állam."

Ezt kivánja a méltányosság, a dinastia, a birodalom és Európa érdeke. Pártolja a feliratot.

Deák Ferencz kijelenti, hogy a felirat nem compromissum eredménye, de az ő műve, Bartal közelebb áll hozzá, mint az októberi diplomához, azon kormányférfi, ki a feliratot a kiegyenlités valóságos akadályának tekinti, az komolyan a kiegyenlitést vagy nem akarja, vagy ugy akarja, amint az általunk el nem fogadható.

Ezután megkezdődött a részletes tárgyalás, több nemzetiségi képviselő nemzetiségi érdekben szólalt fel, Bartal a 31., 32. szakaszokra maga és pártja nevében következő módositásokat adott be:

31. szám. Előadtuk mi már Felségednek 1861-iki második feliratunkban is: hogy vannak az 1848-iki törvények rendeletei közt egyes pontok, melyeket a nép jogainak sértetlen fenntartása mellett *mi* magunk is óhajtunk

czélszerübben átalakitani és határozottabban kifejteni. Hódoló tisztelettel vettük Felségednek beösmerését, „hogy a mondott törvények alaki érvénye kifogás alá nem eshetik“. S készeknek nyilatkozunk arra, hogy a törvények ama határozmányait, melyeket Felséged fejedelmi jogaiba ütközőknek vél, vagy a melyek az ország kormányának alakját változtatják anélkül, hogy azt a birodalom létének feltételeivel és az ország ősi intézményein alapuló belszerkezettel összhangzásba helyezték volna, gondosan átvizsgálni s ama módositásokat, melyeket az általunk is méltányolt fennebbi szempontokbul szükségesnek és alkotmányunk alapelveivel összhangzásban lévőnek elismerendünk, annak idejében Felséged elé fogjuk terjeszteni. A megállapodások azomban, amelyekhez ily módon, kölcsönösen jutunk, csak javaslatok maradandnak mindaddig, mig azokat a koronás király nem szentesitendi.

32-höz: Politikai életünk jelenleg még kétes és ingatag, s annak ingatagságát csakis e remény teljesitésének feltevése s azon biztos kilátás szüntetheti meg, hogy Felséged alkotmányunk visszahelyezésével bennünket véglegesen megnyugtatni nem késend, amint viszont munkálkodásaink folyamábul annak tettleges bizonyitékát meritendi, „hogy birodalmának hatalmi állása, fejedelmi jogainak épsége, a társországok méltó igényei“ oly tekintetek, melyeket mi az 1848-iki törvények átvizsgálásánál, önmagunk érdekében, ép oly kevéssé fogunk szem elől téveszteni, mint azokat, amelyek megtartását a pragmatica sanctióban biztositott és Felséged által is kiemelt „közjogi és belkormányzati önállásunk“ sértetlen megóvása, legszorosabb kötelességeink közé soroz.

Beszédében tisztán megvilágitá szándékát, kijelenté, hogy a jelen kormánynak bizalmat kér, a közös ügyek a megye-rendszer rendezéseig a felelős kormányt és megyéket visszaállithatónak nem véli, 48-nak az országgyülés esetleges fel nem oszlathatásáruli, a nádorságrul szóló törvényeket törültetni kivánja, a közös ügyek szabályozásaig a pénzügyi, kereskedelmi és hadügyminister kinevezését nem akarja. A lappangó conservativ-párt, mely 48-at elösmerte, de Bécs felé kacsintgatott, azt hivén, hogy a szavazzunkat orditozó országgyülés megpuhult és esélyei lehetnek a kormányra és a gyenge országos kivánalmak megnyirásában, azomban nagyban csalatkozott, mert maga Deák Ferencz egyszerre elment az engedmények, az alázat legszélső határáig, tudta azt, hogy a további engedékenységnek még látszata is az egész országban óriási elégedetlenséget támasztana és az engedékeny képviselőket a kiegyezéstül elijesztené, de maga sem tartotta a nagyobb mérvü engedményeket az ország önállása- és méltóságával összeegyeztethetőknek, megtámadta tehát ezen indokokbul, elvetette továbbá azért is, mert ez a conservativ-pártnak az ország kormányát biztositja és a Deák-pártot megbontja. — Deák maga nem akart minister lenni, fátyolt vetett az aulikusok multjára, de az ország kormányát, a kiegyezés vezetését nem akarta azokra bizni, kik 48. előtt szolgák voltak, kiknek egy része 49-ben és után az absolutismust szolgálta. Bartal az ideiglenes kormány tagja volt, mely az alkotmányosság hidjául szolgálhatott ugyan, de a nemzet bizalmát, miután még a megyéket sem állitotta helyre, általában nem birta. Deák Ferencz tehát Bartal módositását fénye-

sen szétrombolta. Bartal módositását visszavonta, a képviselőház tehát a feliratot egyhangulag elfogadta.

A feliratokat 48. óta a két ház mindég közösen terjesztette a király elé, külön a felsőház soha sem tárgyalta, a trónbeszédi felirat különleges tárgyalása ellenkezett is a törvényhozás logikájával, mert a király az egész törvényhozáshoz, tehát mindkét házához beszélt, a válasznak is tehát az egész törvényhozás válaszának kellett lenni, ezt követelte a még mindég válságos helyzet is, mert a király elismerte ugyan a törvényeket elvileg, de törvénytelen közegekkel kormányzott, mint fennt, mint lennt, mert a törvények által eltörült kanczellár által kormányzott, rendeleteit nem a törvényes municipiumok, de törvénytelen szolgák által hajtatta végre. Deák és a jövendő kormány azomban félt a hangulattul, a mumiákat tehát a jövendő ministerek által megszóllaltatta, hogy az országra a felsőház merész békélő eljárása által hasson és ezen hadicselt egész titokban vitte és pedig annyira, hogy a legjobb felsőházi hazafiak ellenzették a külön feliratot, mit bizonyosan nem tesznek, ha tudják azt, hogy ezen bohózat ad terrorem populi hozatik szinpadra és a második feliratot már a felsőház nem külön szándékozik gyártani, de az alsóházi mester művét feltétlenül elfogadja; a főrendek meglepő szép számmal gyültek össze; ezen fontos kérdésben a felsőháznak majd negyede, 189 tag gyült össze, pedig Bécsben még a farsang tartott, nem is fogadták el egyhanguan, de tisztességes komoly vita fejlődött ki, a reactio, az októberi diploma mellett még e diploma ministere gróf Széchen Antal sem mert egyenesen nyilatkozni, a külön felirati inditványt a gazdag

de szerény gróf Festetich György főispán nyujtotta be, a felirat eszméjét támogatta báró Wenckheim Béla, a főurak egyik bálványa, a vita leginkább a külön vagy közös felirat körül forgott. A közös felirat mellett leginkább a hazafias gróf Nádasdy Lipót küzdött, Wenckheim 136 szavazattal győzött 55 ellen, többen a feliratot ugy magyarázták, hogy a felelős ministerium rögtöni helyreállitását égető szükségnek épen nem tartják.

A küldöttség által elkészitett, a ház által 20-án elfogadott válaszfelirat következő eszméket tartalmazott:

1. Örvendenek, hogy ő Felsége a pragmatica sanctiót alapul elfogadja, mely az ő alapjok is.

2. Örömmel fogadják a terület épsége biztositását, Erdély egyesitését.

3. Készek Horvátországgal kiegyezni.

4. Óhajtják Dalmáczia visszacsatolását.

5. Elismerik a pragmatica sanctio alapján a közösséget, de ugyanezen kétoldalu szerződés egyszersmind az önállás biztositéka is.

6. Az októberi diplomát el nem fogadhatják.

7. Kivánják 48. elfogadását, a 48-iki törvények elfogadása után azomban készek a 48-iki törvényeket ujolag tárgyalni és a javitandókat kijavitani.

8. Kivánják a felelős kormány, a megyék helyreállitását.

Ezen felirat nem sziporkázott az érvektül, szóvirágai illata nem hóditott, azomban tiszteletteljesen ugyan, de határozottan követelte az alkotmány helyreállitását, a felsőház 200 esztendő óta ily hazafiasan és okosan még nem nyilatkozott, akik ezt elfogadták, megvárhatták volna a képviselőház nyilatkozatát is, ez mutatja, hogy

ez csak a konokok megpuhitására készült, azt akarván jelezni, hogy már a felsőház is emanczipálni akarja magát Deáktul, tehát a hódolattal siessünk. A nyilatkozatok egyöntetüségét gróf Széchen Antal beszéde zavarta, az exminister csinos beszédben következő eszméket fejtegetett:

Ha az ország a régi válságos helyzetben volna, a feliratot elfogadná, de a helyzet változott, mert ő Felsége a törvényeket elismerte.

A politika az opportunitás tudománya, a viszonyokhoz kell alkalmazni, a viszonyok változtak, a birodalom egysége ma politikai szükség, az egységhez föltétlenül ragaszkodik. A birodalmi egység eszméje nem uj. Ottokár, Corvin Mátyás, a Jagellók nagy birodalomra törekedtek, hatalmas birodalmat a törvényes tényezők mellőzésével alkotni nem lehet. 48. eredetét nem vizsgálja, de már a ministerium kinevezési módja sérti a királyi hatalmat. A pénzügy- és hadügyminisiterek köre a birodalommal közös, a felelős ministeriumért nem rajong, nem szabadsági intézmény ez, csak eszköz, a felelős ministeriumot a 48-iki alakban helyesnek nem tartja.

A Budán időző királynak a két válaszfeliratot a két ház küldöttsége rövid beszéddel átadta, melyre ő Felsége következőleg felelt:

„Az átnyujtott feliratot fontolóra veendem és válaszomat az országos főrendek- és képviselőkhöz intézendő királyi leiratomban mielőbb közölni fogom; teendem ezt azon tartaléktalan nyiltsággal, mely eddigi eljárásomat jellemzi.

Az ország fővárosában ez alkalommal hosszasabban időztem, főleg az okbul, mert a belső érdekeltségnél fogva, melylyel kedvelt Magyarországom jóléte iránt viseltetem, személyes tapasztalataim alapján óhajtottam megismerkedni az ország valódi kivánalmaival és közvetlen kisérni az országgyülési tárgyalások főbb mozzanatait.

Az irányombani bizalomnak ismételt nyilvánitása ép oly kellemesen hatott reám, mint azon összhangzat, mely a kiindulási pont- és a végczélra nézve létesült.

Annál sajnosabban kellett azonban észlelnem a viták folytán felmerült azon aggodalmakat, melyek a kivitelnek általam kijelölt módozatára vonatkoznak.

Hinni szeretem, hogy azok a végczél felé irányzott közreműködési készségöket zsibbasztani nem fogják és azt annál inkább óhajtom, minél erősebben meg vagyok győződve, miszerint trónbeszédem alapelveihez e részben is, összes népeim érdekében, szilárd elhatározással kell hogy ragaszkodjam.

Vigyék meg önök küldőiknek királyi üdvözletemet és biztositsák őket változatlan atyai érzelmeimről.“

Ő Felsége a kiegyezkedést óhajtotta, az ügyeket maga vezette, Bartal kudarcza mindenkit meggyőzött, hogy az alkotmányos alakoskodás ideje lejárt, a porosz háboru idő kérdése volt. Majlát hazáját szerette, a centralisták kegyvesztettek lettek, mindezeknél fogva a leirat márczius 3-án leküldetett.

Márczius 3-iki leirat.

Kedvelt hiveink! Kegyesen fogadjuk az országosan egybegyült főrendek és képviselők hű ragaszkodásának f. év február 24-én kelt legalázatosabb feliratikban foglalt kifejezését és azt, valamint atyai szándokaink hálás elismerését, őszinte bizalmok kedves tanuságaként veszszük. E bizalom viszonzásául, mi is tartalék nélküli nyiltsággal közöljük válaszunkat feliratikban foglalt azon kivánalmakra nézve, melyek iránt a fennforgó viszonyok fontossága fejedelmi szándokaink bővebb kifejtését sürgetőleg igényli.

Megnyugvással vettük azon egyetértést, mely az országgyülési egyezményeknek a sanctio pragmaticában adott kiindulási pontjára nézve létesült. Az érdek- és védelmi közösség eszméje, mint azt az országos főrendek feliratában látjuk kiemelve, képezte a pragmatica sanctio keletkezése előtt majdnem két századdal, Magyarország és fenséges uralkodó házunk örökös tartományai közötti tartós csatlakozás főbb indokát és habár szivesen elösmerjük, hogy e közösségnek az érintett alaptörvényben foglalt szabatosabb körvonalozása által az örökös tartományok növekedtek erőben és hatalomban; viszont nem lehet félreösmerni, hogy az uralkodó házunk országlása alatti népek e frigyesülése, midőn Magyarország területi épségét és nemzeti önállását fönntartotta, egyuttal külbiztonságának leghathatósabb támaszává vált, a csatlakozás jótékonyságának e kölcsönösségénél fogva tehát legfőbb törekvésünknek oda kell irányulnia, hogy ennek áldásai tar-

tósan biztositva legyenek és ezért a pragmatica sanctio alapelveinek sértetlen fenntartása mellett az érdek- és védelmi közösségbül folyó viszonyok korszerüen rendeztessenek.

A magyar koronához tartozó országok birodalmunk összegének igen tekintélyes részét képezik, ennek erkölcsi és anyagi ereje, jóléte, belnyugalma és biztonsága feltételezve van amazok hasonló állapotától és kölcsönösen hatnak egymásra, fokozza e hatást a közbenső vámok megszüntetésén túl a közlekedési és forgalmi eszközök rendkivüli mérvben növekedett tökéletesbitése, mely az érdekeket ezernyi szállal füzi egybe, ez időközben bővebb kifejlést nyert állapotok annál szabatosb rendezést igényelnek, minél hiányosabbak e részben Magyarország azon legutóbbi törvényei, melyek annak belkormányzatát átalakitották, de a birodalom egyéb országaival és tartományaival szükséges egybefüggésrül vagy éppen nem, vagy nem kielégitőleg gondoskodtak.

A dolog természete és népeink legfontosabb érdekének összege azt igényelvén, hogy egyszerre és egyedül intéztessék el mindaz, mi egymással összefügg és minek egymásra befolyása van, uralkodói kötelmeink és népeink valódi java iránti gondoskodásunk egyaránt követelik, hogy a magyar alkotmányos állapotok általunk czélba vett helyreállitása és hatályba léptetése mellett függőben maradni és bizonytalanságban hagyatni ne engedjük azon ügyeket, melyeknek czélszerü és kölcsönösen kielégitő rendezésétül a birodalmunkat alkotó külön országoknak békés és jótékony

együttléte, valamint a birodalom biztonsága, tekintélye és hatalma egyképen föltételezve vannak.

Ez okbul kivántuk az országosan egybegyült főrendek és képviselők figyelmét első vonalban a közös ügyek tárgyalása- és kezelésének módozataira irányozni, s az országosan egybegyült főrendek és képviselők belátásába vetett bizodalmunkban nem csalatkozánk, elismerik ugyanis, miszerint léteznek ily közös viszonyok és igyekezetöket oda kivánják irányozni, hogy e viszonyok megállapitására és mikénti kezelésére nézve oly határozatok jőjjenek létre, melyek alkotmányos önállásuk és törvényes függetlenségük veszélyeztetése nélkül a czélnak megfeleljenek. Miután birodalmunk azon országait is, melyek eddig alkotmányos jogokkal nem birtak vala, ilyekkel ruháztuk fel, azt, hogy Magyarország alkotmányos önállását és törvényes függetlenségét áldozatul hozza, nem követelhetjük, de azt várjuk és az ország belátásába és érdekei tiszta felfogásába helyezett atyai bizodalommal azt várhatjuk is, hogy alkotmányos önállóságát, melynek okszerü korlátait a sanctio pragmatica szellemében trónbeszédünk emliti fel, nem önmaga elszigetelése s ez által okvetlen bekövetkező elgyengülésére, hanem valódi és maradandó érdekei érvényesitésére szolgáló eszköz gyanánt kivánandja és tudandja is gyakorolni.

A közös ügyekre jogosult befolyásának e gyakorolhatása képezendi az önállás erős biztositékát ugyanakkor, midőn annak jóléte, biztonsága és hatalmának emelésére is ki fog terjedni.

Megelégedéssel fogjuk tehát szemlélni az erre vonatkozó tanácskozások megindulását és bizton hiszszük, hogy e kérdések beható tárgyalása fonalán önként fog az 1848-iki törvények utánvizsgálatának és czélszerü módositásának szüksége felmerülni.

A közös ügyek kérdésének megfejtése, nem egyedül azok megállapitásában találja egyedül kielégitő megoldását, hanem szükségkép feltételezi azok egységes, minden fönnakadás ellen megóvott kezelését és ép ugy a törvényhozó, mint a végrehajtó hatalom összhangzó működésének biztositását, az ezekre vonatkozó kormányzati ágaknak oly mérvbeni önálló kezelése tehát, mint azt az 1848. III. törvényczikk a kellő szerves összefüggés mellőzésével megállapitotta, a közös ügyek sikeres kezelésének lehetőségét kizárja.

E törvények módositása egyébiránt, mint ezt már trónbeszédünkben kijelentettük, ez okbul is szükséges, mert az 1848. II., III., IV. t.-czikkek némely rendeletei egyenesen királyi jogainkba ütköznek, a III.-ban felállitott kormányalakzat gyakorlati alkalmazhatásának feltételét a II.-ik törvényczikkben érintett teljhatalmu fejedelmi helyettes képezi, a miben a monarchiai egységnek a sanctio pragmaticában gyökerező elve, az ebbül folyó uralkodói tisztünk és személyes érzelmeinknél fogva, melyekkel kedvelt Magyarországunk irányában viseltetünk s a melyektül indittatva, alkotmányos uralkodói tisztünket közvetlenül szándékunk gyakorolni — soha sem fognánk megnyugodhatni, ép oly kevéssé birnánk megnyugodni a IV. törvényczikk azon határozmányában, mely szerint az országgyülés felosz-

latása a költségvetés megállapitása előtt nem volna foganatositható.

Hiszszük, hogy azon okoknál fogva, melyek az országnak alkotmányos jogai iránti ragaszkodását a kegyelet oly magas fokára emelik, az ország alkotmánya sarkkövét képező királyi jogainknak és tekintélyünknek épségét és sérthetlenségét is szentül fogja fönntartani.

Mellőzhetlennek tartjuk továbbá az országosan egybegyült képviselők figyelmét azon nehézségekre irányozni, melyekbe a helyhatóságok rögtöni helyreállitása ütközik, már azért is, mert az 1848 : XVI. és XVII. törvényczikkek ideiglenes és egyedül az akkori pillanat igényeihez mért szabványainak sikeresitése, — tekintettel a társas viszonyok közbejött átalakulására, — a beligazgatás követelményeinek legnagyobb veszélyeztetése nélkül lehetlenné vált, a megyei rendszer az ország első alapitójának uralkodásától kezdve folytonos gyakorlat által a nemzet életébe szövődött s az 1848-iki törvények midőn az ország közkormányzatának alakját megváltoztatták, a nélkül, hogy azt ezen ősi intézménynyel öszhangzásba helyezték volna, oly elvi ellentétet alapitottak meg, melynek megoldása csak a legbehatóbb tanulmányozás és komoly megvitatás alapján várható, óhajtjuk tehát, hogy az országosan egybegyült főrendek és képviselők, ez állapotok rendezését kiváló figyelmök tárgyává tevén, tanácskozásaik eredményét elénkbe terjeszteni sürgős feladataik közé sorolják.

Okvetlen szükséges továbbá, hogy a nemzetőrség-

rül szóló XXII. törvényczikk eltörültessék, miután létezésének rövid időtartama alatt a nép fölösleges terheltetését s a békés foglalkozástul elvonatását okozta, czélját pedig — a közbiztonság fenntartását — tévesztve, ép ellenkező irányban gyakorolta hatását.

Kivánatos ezenkivül, hogy az 1848-iki törvények mindazon határozmányai, melyek általunk eddig foganatosítva nem lettek, annak idején gondosan átvizsgáltassanak, miután azok világrenditő viszonyok nyomása alatt keletkezvén, a rögtönzés jellegét viselik magukon; mit az elmélet feltüntet és a gyakorlat még azoknál is megerősit, amelyek foganatba vétele, mint p. o. a választási törvényé, két izben lőn megkisértve.

Ezekbül önként foly, hogy e törvényeknek a jogfolytonosság alapján igénybe vett tettleges helyreállitásába, azoknak szorgos átvizsgálása, a tényleges viszonyok igényeihez leendő idomitása, a tapasztalás tanuságához mért tökélesbitése előtt, fejedelmi hivatásunk érzetében nem egyezhetünk.

Nem pillanatnyi megnyugtatás, hanem állandó czélszerü intézkedések létrehozatala fekszik atyai szivünkön és a közszolgálat külömböző ágai jövendő rendének megállapitása előtt a létező szerkezetet felbomlásnak inditani, az államgépezet kerekeit zavarba hozni, egy ideiglenes állapotot a másikkal felváltani és ezáltal a csillapodni indult kedélyek nyugalmát szélesebb körben megingatni, uralkodói tisztünk és összes népeink irányábani kötelmei egyiránt tiltják. Az országosan egybegyült képviselők maguk is érzik ez átmenet nehézségeit s azok irányában a szigoru törvényesség

helyett a körülmények méltányos figyelembevételét helyezik kilátásba. Tőlük függ elősegiteni alkotmányuk helyreállitására irányzott atyai törekvésünket, ha e méltányosság fokozott mérvét a jelen állapotok birálata körül is alkalmazni hajlandók.

Nálunk senki sem érezte inkább azon nehézségek és akadályok sulyát, melyek nem egy részrül gördültek e kiegyenlitésnek általunk kezdeményezett műve elé; mégis önmegtagadással és szilárd eltökéléssel léptünk az ország bizalmának nyilvánulásai közt e térre, melyen — hinni szeretjük — az országos főrendek és képviselők szivélyes támogatásával találkozni fogunk, már azért is, mert a siker dicsősége, ép ugy mint a felelősség terhe, reánk és az országra egyaránt fog háramlani.

A jogfolytonosság gyakorlati alkalmazásának a jelen rendkivüli körülmények közt csakis abban látjuk lehetőségét, hogy a törvények változtatása egyedül a törvényhozást jogosult tényezői közreműködése mellett eszközlendő országgyülési megállapodások alapján történjék. Igazolja ezt a történelem, melynek lapjai nem egy példát hoznak fel afelül, hogy hason körülmények közt hasonló eljárás követtetett, mely példák követése annál inkább ajánlható, minél áthatóbb volt a rázkódtatás, melynek sajnos következményeit elháritani közös törekvéseink feladatát képezi.

Ekképen létre fog jöhetni az értesülés, ki fognak egyenlittethetni a nehézségek és rendeztethetni mindazon viszonyok, melyeknek, ha a jövendő bonyodalmak forrását végkép el akarjuk rekeszteni, tisztába hozatni és elintéztetni szükséges.

Mélyen érezzük mi is a reánk háramló kötelmek sulyát, érezzük a királyi felavatásnak közjogi jelentőségét és a hitnek szentségét, melylyel a koronázott király fogadalmat tesz az alkotmány sértetlen megtartására. De épen azért, mert a koronázást nem tartjuk egyedül ünnepélyes szertartásnak, tartózkodunk oly határozmányok helyreállitásától, melyek sérthetlen fenntartását eskünkkel megerősiteni vallásos hitünk és lelkiismeretünk sugallata egyiránt tiltják, és ugy vagyunk meggyőződve, hogy az országosan egybegyült főrendek és képviselők e vallásos érzelmeinkben fogják az ország alkotmányos létének legbiztosabb zálogát felismerni.

Miután ez ünnepélyes cselekmény reménylhetőleg véget vetend a politikai élet ingatagságának, aggálytalanul fogjuk követhetni kegyelemre mindenkor kész atyai szivünk hajlamát s a közrend veszélyeztetése nélkül gyakorolhatni teljes mérvben királyi jogaink legnemesbikét.

Az országgyülés kiegészitését tárgyazó, Dalmácziára, Fiuméra és azon területekre, melyeket az 1848-iki V. törvény országgyülésre meghivatni rendel, vonatkozó kérelmeket illetőleg, miután ezen kérdések Horvát- és Tótország közjogi viszonylatának szerencsés megoldásával állanak azonos kapcsolatban, azok tüzetes tárgyalását akkorra véljük halasztandónak, midőn a folyó évi február 27-én Horvát- és Tótországok gyüléséhez intézett királyi leiratunk következtében megnyilandó országgyülési tanácskozmányok során, erre vonatkozó javaslataik fognak elénkbe terjesztetni. Ked-

vesen vettük az országosan egybegyült főrendek és képviselők azon igéretét, miszerint a hon polgárainak minden osztályai iránt, vallás- és nyelvkülömbség nélkül, az igazság és méltányosság elveit fogják mindenkor irányadóul tekinteni és hogy jelesül Magyarország nem magyar ajku lakosai irányában mindazt, amit e részben az ő érdekeik és a haza közérdeke megkiván, törvény által óhajtják biztositani. Uralkodói tisztünk teljesitésének sorában legkedvesebb teendőink közé fog tartozni mindaz, amivel az ország területi égségének fenntartása mellett az általunk buzgón óhajtott eredmény valósitását előmozdithatjuk, mert az ország lakosainak békéjét, egyetértését és érdekekben egybeforrását mindenkor élénk örömmel fogjuk szemlélni és hathatósan gyámolitani.

Az országosan egybegyült főrendek és képviselők erélyes tevékenysége- és bölcs gondoskodásától függ immár siettetni azon időpontot, amelyben fejedelmi jogaink épsége, birodalmunk jogos követelményei és a társországok méltányos igényeivel összhangzó javaslataik elénkbe terjesztetni fognak és mi életünk legszebb pillanatai közé fogjuk sorolni azt, midőn megnyugtató öntudattal mondhatjuk: miképen ezek szentesitésével kedvelt Magyarországunk és népeink összegének valódi javát mozditottuk elő és talpkövét raktuk le birodalmunk ereje emelkedésének, jóléte gyarapodásának és biztonsága öregbedésének.

Buda, 1866. bőjtmáshava 3-ik napján.

Majlát György. *Ferencz József.*

Bartos János.

A felirati viták befejezése után Deák Ferencz a közös ügyek tárgyalására egy 67, illetőleg az erdélyiek megérkeztéig 52 tagbul álló bizottság megválasztását inditványozta, a választás márczius 3-án, a leirat napján, megejtetett.

A felirati viták bevégeztével Madarász és Kállay és társai összeférhetlenségi törvényjavaslatot nyujtottak be, és pedig:

Képviselővé kormányhivatalnok nem választható.

A képviselő, képviselői állása elmultától számitandó 3 évig nem választható.

Az ország nagy teendői közt ez nem volt egyéb gyermekes boszantásnál. A képviselőség és kormányhivatal kétségkivül két oknál fogva összeférhetlenek, és pedig nem, mert a képviselő a kormány ellenőre, az ellenőr tisztét csak akkor teljesitheti, ha független; a hivatal anyagi előnyöket nyujt, a minister a hivatalnok felett rendelkezik, elmozdithatja, kiboszanthatja, előmenetelét meggátolhatja, mindezeknél fogva, bármily tiszta jellemü legyen is, sem nem önálló, sem nem független. A három évi hivatal nem vállalás azomban már teljesen értelmetlen, mert a képviselőnek a megbizás mindennemü megszüntével megszünik, czélszerütlen azomban azért is, mert elméletileg a képviselői karnak a becsületesség, értelmiség javát kell képviselni, ezen javaslat tehát a hivatalbul a legalkalmasabbat akarta kizárni és pedig akkor, midőn a hivatalnoki sereget ujbul szervezni, javitani kellett; tényleg tehát ez csak a Bach-huszárok- és Schmerling-labanczokat biztositotta volna, mert a független értel-

miséget a törvény kizárván, a kormány a szolgákat kényszerült volna alkalmazni. Boszantó volt ez azért is, mert Madarász és társai a feliratot és ezáltal a közös ügyeket elfogadták. 14-en nem voltak jogosultak a 400 képviselőt szolgasági hajlammal vádolni és a közönség előtt pelengérre állitani. Elveik- és állásuknak sokkal inkább megfelelnek, ha a kormányzat folytathatása feltételeül a törvények rögtöni teljes mérvü helyreállitását tüzik ki, erre azomban ugylátszik hiányzott a politikai bátorság. Czélszerütlen volt azért is, mert legalább 350 képviselő vágyott alkotmányos hivatal után, ezen berzenkedés tehát a vágyó sereget felbőszitette azok iránt, kik a feliratot elfogadva, nem konstatálták függetlenségöket és nem helyezték kétségen kivül hivatalvágyukat. Csonka, értéktelen volt ezen javaslat azért is, mert nem terjedt ki az állambérletek-, vállalatok- és üzletekre, melyek a hivataloknál még zsirosabb konczok.

Az országgyülés sietett a válaszszal, 5-én a feliratkészitő bizottságot megválasztotta, mely is 14-én a választ beterjesztette. A válasz-feliratot az egész ház vita nélkül elfogadta, csak Bartalt háborgatta a párt, a szólás viszketege, beszélt pártja nevében, hazafias virágokkal feldiszitett beszédében az alhelytartó kijelentette, hogy a főnöke által aláirt és valósággal is általa szerkesztett leiratot nem helyesli, mert a leirat ahelyett hogy 48. egyes részeit rosszalná, hogy ezeket megnevezné, a 48. roszalására általánosan kiterjeszkedik; nézete szerint az országgyülésnek nem a felirat a feladata, de a közösügyi törvények tárgyalásának

rögtöni megkezdése, aggályai daczára azomban a feliratot elfogadja. Miután a felirat ellen senki sem adott be sem ellenindítványt, sem módositást, de azt mindenki elfogadta, az elnöknek az elfogadó határozatot ki kellett volna mondani, a Deák-párt és baloldal nevetségessé akarván a conservativ-pártot tenni, azon ürügy alatt, hogy Bartal párt-, illetőleg elvbarátairul beszélt, névszerinti szavazást kértek, hiába tiltakoztak Babarczy és Ürményi ez ellen, azt állitván, hogy hol ellenindítvány nincs, ott szavazásnak helye nincs, a többség kierőszakolta és szavazott mindenki a feliratra. Ezen erőszakoskodás farsangi bohózat volt és az országgyülés méltóságához nem illet, a feliratot a felső-ház is elfogadta és április 23-án ő Felsége elé terjeszték.

VIII. FEJEZET.

A második felirat. — Porosz-olasz szövetség.

April 23-iki második felirat.

Felséges császár és király!

A legmagasabb királyi leiratot, melyet Felséged alázatos válaszfeliratunk folytán hozzánk intézni méltóztatott, mély tisztelettel vettük és egyiránt szem előtt tartva polgári kötelességünket és azon ingatlan hűséget, melylyel a királynak és hazának tartozunk, a helyzet fontosságához mért komolysággal tanácskoztunk annak tartalma felett.

E legmagasabb királyi leiratnak egy része a közös viszonyok iránt ezentúl hozandó határozatokra s az 1848-iki törvények némely részeinek átvizsgálására vonatkozik. Kapcsolatban állanak e tárgyak azon javaslattal, melyet, mint alázatos válaszfeliratunkban is kijelentettük, a közös viszonyok meghatározására és azok mikénti kezelésére nézve ki fogunk dolgozni, a legmagasabb királyi leirat ezen részét tehát emlitett javaslatunkkal együtt fogjuk tüzetesen tárgyalni s azzal együtt adandjuk elő annak idejében ezek iránt is nézeteinket és megállapodásunkat, alapunk és kiindulási pontunk a sanctio pragmatica leend, melyre nézve már a válaszfeliratban előadtuk nézeteinket; mellőzve a nézetek ismétlését, egyszerüen jelentjük ki ujabban is hű ragaszkodásunkat mindazokhoz, a miket ott e részben elmondottunk.

De a mi a legmagasabb királyi leirat azon részét

illeti, mely a jogfolytonosság, a felelős ministerium kinevezése és a törvényhatóságok alkotmányos hatalmának visszaállitása iránti kérelmünket megtagadja, erre nézve kötelességünk haladék nélkül felszólalni s tartózkodás nélkül feltárni Felséged előtt nézeteinket és fájdalmas érzelmeinket, teszszük ezt azon tiszteletteljes őszintességgel, melyre a legmagasabb királyi leirat is hivatkozik.

Mi a legmagasabb trónbeszédre felterjesztett alázatos feliratunkban azt kértük Felségedtül, a mi kétségtelen alapelve és mellőzhetlen kelléke minden alkotmánynak, hogy a jogilag fennálló törvények hajtassanak végre, kértük ezt alkotmányunk alapján, világos törvények rendeleténél fogva, sőt czélszerüség tekintetébül is; alkotmányunk 17 év óta fel van függesztve, törvényeink félretétettek s octroyált rendeletekkel cseréltettek fel s még most is absolut hatalom alatt állunk. Összehivatott az országgyülés, hogy alkosson uj törvényeket, holott az eddigi törvények sem tartatnak meg; módositsa törvényeink lényeges részét, holott e törvények tettleg hatályon kivül tétettek, nem a törvényhozás, de a végrehajtó hatalom által.

Nemcsak az 1848-iki törvények vannak tettleg felfüggesztve, nemcsak azon törvények, melyeknek átvizsgálása követeltetik, hanem mindazon korábbi alaptörvények is, melyek a végrehajtó hatalom körét és korlátait szabják meg s az alkotmány lényeges részét képezik.

Nem akarjuk mindezen törvényeket elsorolni, csak azt emlitjük meg, hogy még most is fel van függesztve

az 1791 : X., mely azt mondja, hogy Magyarország független ország, saját önállással és alkotmánynyal bir, saját törvényei szerint kormányzandó és igazgatandó.

Föl van még most is függesztve a királyi hitlevelek azon ünnepélyes biztositása, hogy a király az ország alkotmányos jogait, törvényeit megtartja és másokkal is megtartatja.

A pragmatica sanctiót, azon ünnepélyes alapszerződést, mely a trónnak szintugy, mint a nemzet jogainak legszilárdabb alapja, elismerte ugyan a legmagasabb trónbeszéd, de fájdalom, ez elismerés még eddig csak elvileg történt, mert az alkotmánynak visszaállitása, melynek az elismerést nyomban kellett volna követnie, csak feltételesen igértetett, azon időre és azon esetre, ha az 1848-iki törvények némely részét átalakitjuk. A sanctio pragmaticának azon része tehát, mely az 1715. III. törvényczikkre hivatkozva kimondotta, hogy „Ő Felsége az ország karai és rendei felett nem akar máskép uralkodni és kormányozni, mint magának Magyarországnak eddig hozott vagy jövendőben országgyülésileg hozandó saját törvényei megtartásával", még most sincs tettleg és valósággal életbe léptetve.

Ezek támasztották bennünk azon aggodalmat, melyet válaszfeliratunkban őszinte bizalommal elmondtunk, midőn kijelentettük, hogy törekvéseinknek csak ugy lehet sikere, ha törvényhozási működéseinkben azon erős hit kiséri lépteinket, hogy a mit a király és nemzet együtt megalapitottak, azt csak a király és nemzet egyesült akaratja változtathatja meg. Ez volt egyik alapja buzgó kérésünknek, vigasztalást kerestünk

a trónnál, tettleges megnyugtatást kértünk Felséged királyi hatalmától.

Aggodalmunkat a legmagasabb királyi leirat sem oszlatja el, sőt neveli annak sulyát, midőn a jogfolytonosság gyakorlati alkalmazásának a jelen rendkivüli körülmények közt csakis abban látja lehetőségét, hogy a törvények változtatása egyedül a törvényhozás jogosult tényezői közreműködése mellett eszközlendő országgyülési megállapodások alapján történik.

A törvényhozási jog legszebb alkotmányos joga a nemzetnek. Fontos és üdvös az országra nézve, ha nem létezhetik más törvény, mint amelynek alkotásába az ország is beleegyezett. De hogy e jog valóság legyen, mulhatlanul szükséges, hogy az ekkép alkotott törvények végrehajtassanak és megtartassanak mindaddig, mig azokat az alkotmányos törvényhozás a rendes uton el nem törli, vagy meg nem változtatja. Ha a végrehajtó hatalomnak joga volna a törvényhozás rendes utján alkotott törvényeket végre nem hajtani, azok erejét felfüggeszteni, rendeletekkel cserélni fel s a törvényt és alkotmányt mindaddig függőben tartani, mig a rendes törvényhozás azokat meg nem változtatja: akkor magát a törvényhozási jogot is valósággal a végrehajtó hatalom gyakorolná, vagyis a törvényhozás és végrehajtás tettleg ugyanazon hatalom kezében volna. Felséged az absolutismust, ugy hiszszük, fenntartani nem akarja. Már pedig a törvényhozó és végrehajtó hatalomnak ily egyesitése, még ha ideiglenesen történik is, valóságos absolutismus.

Nem ily jogfolytonosság az, melyet az alkotmá-

nyos elv, a törvények, a királyi hitlevelek és fejedelmi eskük megállapitottak. A valóságos jogfolytonosság nemcsak a törvények alkotásának módjára, hanem azok megtartására és végrehajtására is egyaránt kiterjed.

Hivatkozik a legmagasabb leirat a történelemre is, állitva, hogy annak lapjai nem egy példát hoznak fel, hogy hason körülmények közt hasonló eljárás követtetett s ajánlja nekünk e példát követésre.

Tudunk igenis példákat a történelemben, hogy Magyarország alkotmányának lényeges részei megsértettek, sőt az egész alkotmány is felfüggesztetett, de tudjuk azt is, hogy midőn a fejedelem absolut hajlamu tanácsosai ellenére a törvényt és saját igazságérzetét követve, az alkotmányt ismét visszaállitotta, a visszaállitás nem volt azon feltételhez kötve, hogy az ország valamely, a törvényhozás rendes utján alkotott s királyi szentesitéssel megerősitett törvényt, melyet a fejedelem talán károsnak vélt, előbb módositson; nem mondatott, hogy mig a módositás meg nem történik, addig sem a károsaknak vélt törvények, sem az országnak egyéb lényeges törvényei, melyek a végrehajtó hatalom körére és korlátaira vonatkoznak, tettleg visszaállittatni nem fognak.

I. Lipót, midőn a magyar alkotmánynak közel 10 évig tartott felfüggesztését 1681-ben megszüntette, azonnal teljesen visszaállitotta az alkotmányos törvényeket. Nem kötött a visszaállitáshoz feltételeket, nem kivánta a törvények bármely részének előleges átalakitását, még az aranybullának az ellenállásrul szóló záradékát sem jelölte ki, mint előlegesen eltörlendőt, pedig e

záradék csakugyan veszélyes volt, zsibbasztólag hatott a királyi hatalom erélyes használatára.

II. József uralkodása alatt is fel volt az alkotmány függesztve. S midőn ő rendeleteit élte végnapjaiban visszavonta, s utána II. Lipót lépett a trónra, az alkotmány minden megszoritás, minden előleges feltétel nélkül, még koronázás előtt azonnal teljesen vissza lőn állitva.

Ferencz császár és király ő felsége némely alkotmányos törvényeket mellőzött 1822-ben s midőn a törvény ellen kiadott rendeleteit visszavonta, minden feltétel nélkül tette azt s visszaállitván ismét a törvényeket, az 1827-iki III. törvényczikkben kijelentette azon meggyőződését, hogy a király és ország boldogsága a törvények pontos megtartásán és épségén alapszik.

Hivatkozik Felséged a legmagasabb királyi leiratban saját vallásos érzelmeire és azt mondja, hogy az országosan egybegyült főrendek és képviselők e vallásos érzelmekben fogják az ország alkotmányos létének legbiztosabb zálogát felismerni.

Hódoló tisztelettel hajlunk meg e szent érzelmek előtt s ha feladatunk az volna, hogy csupán egy nemzedék életidejére biztositsuk a nemzet jogait és alkotmányát, mint egyes polgárok megnyughatnánk Felséged nyilatkozatában. De mi a magyar alkotmányt, mely fokonkint fejlődött a nemzet életéből, mint századok művét vettük át őseinktül s kötelességünk azt a lehetőleg állandóan biztositva átadni utódainknak, kötelességünk oly biztositékrul gondoskodni, mely ne csak egyes halandónak életére legyen szoritva, hanem ki-

terjedjen s mint erős jogalap, ingatlanul átszálljon maradékrul maradékra. Azon támasz, melyet Felséged vallásos érzelmei nyujanak, Felséged magas személyéhez és életéhez van kötve. Közvetlen utódjára nézve táplálhatjuk azon reményt, hogy szülőitül hasonló érzelmeket fog örökölni, de a későbbi kor bizonytalanságai ellen mindez még nem elegendő oltalom. Jöhet egykor a Trónnak oly örököse, ki az alkotmányt saját hatalmával felfüggeszti s annak visszaállitását megtagadja mindaddig, mig a nemzet meg nem változtatja leglényegesebb törvényeit. És akkor az ország sikertelenül hivatkozik a jogfolytonosság sérthetlen elvére. Hivatkozása ellenében felhozzák majd korunk példáját s el fogják mondani, hogy ime a XIX. század második felében is fel volt a magyar alkotmány függesztve s annak a végrehajtó hatalomra vonatkozó része mindaddig nem állittatott vissza, mig a törvények lényeges részét a nemzet meg nem változtatta, felhozzák, hogy a nemzet képviselői megnyugodtak ebben s megnyugvásuk által tettleg elösmerték a fejedelemnek ily messze terjedő hatalmát.

Meg lennének ily módon fosztva utódaink azon egyetlen békés fegyvertül, melyet a hatalom szava ellenében használni szabad és kell: a jognak és törvénynek szelid, de erős fegyverétül. Ily sulyos felelősséggel lelkiismeretünket nem terhelhetjük.

Azt mondja a legmagasabb királyi leirat, hogy Felséged épen azért, mert a koronázást nem tartja egyedül ünnepélyes szertartásnak, tartózkodik oly törvényes határozmányok helyreállitásától, melyek sértet-

len fenntartását esküjével erősiteni vallásos hite és lelkiismeretének sugalata egyaránt tiltja.

De Magyarország alaptörvényei szerint nemcsak a koronázott király van kötelezve a törvények és az alkotmány megtartására, hanem minden uralkodó, ki az örökösödési törvény szerint trónra lép, már koronázás előtt is köteles arra. E kötelezettség nem egyedül a királyi hitleveleken és koronázási eskün alapszik, hanem össze van az kötve az öröklési joggal. Az 1791. III. törvény azt mondja, hogy Magyarország örökös királyát a 6 hónap alatt teljesitendő koronázás előtt is illetik mindazon jogok, melyek az országnak alkotmányszerinti kormányzására vonatkoznak. A törvény tehát e jogokat egyenesen az alkotmány megtartásához kötötte. Maga a sanctio pragmatica pedig különösen a III. első szakaszában azt rendeli, hogy ő Felségének utódai, Magyarország s a hozzá kapcsolt részek törvényesen megkoronázandó királyai, az ország törvényeit sértetlenül meg fogják tartani.

Ha ez közjogilag nem igy állana, ha a fejedelem csak a koronázási eskü letétele után tartoznék teljesiteni az előbb alkotott törvényeket, akkor minden trónváltozásnál egy oly idő állana be, melyben a törvények ereje egyedül az uralkodó akaratától függne, minden trónváltozásnál ujra kellene szerződni az uralkodóval s egymást váltanák fel időnkint az alkotmányosság és absolut uralko . Amit mi Felségedtül kérünk, nem azon királyi eskünél fogva kérjük, melyet megkoronáztatásakor leteend, hanem kérjük azon ünnepélyes alapszerződésnél fogva, mely a trónöröklésnek

szakadatlan folytonosságát és alkotmányunk sértetlen fenntartását egyaránt biztositotta; kérjük azon szent és sérthetlen eskünél fogva, melyet Felséged ősei és elődei ezen alkotmányra letettek.

A királyi hitlevélnek törvény szerint a koronázás előtt kell kiadatni s abban a fejedelem ünnepélyesen ígéri a már alkotott s az ezután országgyülésileg alkotandó törvények megtartását. A magyar közjog szerint csak a koronázott király szentesithet törvényeket; addig tehát, mig a koronázás meg nem történt, jogilag az eddigi törvények állnak fenn s a czélba vett változtatások csak a koronázás után emelkednek törvény erejére. Ha tehát Felséged az eddigi törvényeket tettleg el nem ösmerné, uj törvények pedig koronázás előtt sem tettleg, sem jogilag még nem léteznek, a a koronázás előtt már kiadandó hitlevélnek tárgya sem lenne.

Kimondottuk alázatos válaszfeliratunkban, hogy nem kérünk politikai lehetetlenséget, kimondottuk azt is, hogy átlátjuk a visszaállitás nehézségeit s készeknek nyilatkoztunk megtenni mindent, ami hatalmunkban áll a nehézségek elháritására. Mert azt hittük, hogy midőn a nemzet politikai élete forog kérdésben, mikor az alkotmány jövendő biztosságát kell a jogtalan előzmények egykor majd előfordulható káros következményeitül megóvni, a legnagyobb nehézségektül sem szabad visszarettennünk.

Fájdalommal látjuk azomban a legmagasb királyi leiratbul, hogy Felségedhez felterjesztett kérelmünk sikertelen volt. Óhajtásaink semmi részben sem telje-

sittettek, a jogfolytonosság még azokra nézve is megtagadtatott, amiknek azonnali visszaállitása a jelen körülmények közt sem fekszik a lehetőség határain kivül ; s még azon törvényeink sem állittattak vissza, melyekre a királyi leiratban felhozott ellenvetések épen nem alkalmazhatók. Egy szóval, megtagadtatott alkotmányunk helyreállitása s arra vagyunk utasitva, hogy az absolut kormányzat sulya alatt gyakoroljuk a törvényhozás alkotmányos jogát s változtassuk és módositsuk alaptörvényeink lényeges részét azon remény mellett, hogy ha e módositásokat Felséged legmagasb akarata szerint hozzuk javaslatba, akkor, de csakis akkor fog alkotmányunk ismét visszaállittatni.

Felhozza a legmagasabb királyi leirat azt is, hogy az 1848. II., III., IV. törvényczikkek némely rendeletei egyenesen a királyi jogokba ütköznek.

Kimondottuk alázatos válaszfeliratunkban, hogy Fejedelmünk törvényes jogait csorbitani nem akarjuk, s meg vagyunk győződve, hogy a törvények alkotásánál mindig komolyan megfontolandó, ha czélszerü-e valamely királyi jognak megszoritása. De a végrehajtó hatalom körében maguk a törvények határozzák meg a királyi jogokat, s ezeket a törvényekkel ellentétbe állitani nem lehet, minden alkotmány első keletkezésekor, kifejlődésében is, korlátozza egyszer-másszor az előbb gyakorlott fejedelmi jognak valamely részét; de azért az ily törvényt is meg kell tartani mindaddig, mig a törvényhozás meg nem változtatja. Magyarországban a királynak minden joga szintugy a törvényen alapszik, mint a nemzet jogai s a legfőbb

hatalmat is a törvény adta a magyar királynak. — Elösmerte ezt azon fejedelem is, ki a dicsőségesen uralkodó házbul első lépett a pragmatica sanctio alapján a magyar trónra, midőn az 1741 : XI. 2. szakaszában e kifejezést használja : „azokban, melyek a neki engedett legfőbb hatalomtul függnek".

Kétségtelen királyi jog a törvények szentesitése s e jogával él a fejedelem, ha valamely törvényjavaslattul, mely a királyi jogot korlátozná, a szentesitést megtagadja ; de ha már szentesittetett a törvény, annak végrehajtását megtagadni nem tartozhatik a királyi jogok közé. Ha tehát eddigi törvényeink módositásárul, vagy ujak alkotásárul fogunk majd tanácskozni : figyelembe veendjük mindig a királyi jogokat is, s törvényjavaslatainkat aszerint készitendjük, amint a király és haza egyesült érdeke kivánja. De a legmagasb királyi leiratban felhozott ellenvetést nem lehet ugy értelmeznünk, hogy az a törvények végrehajtását is gátolná.

Azt mondja a legmagasabb királyi leirat, hogy a megyei rendszer az ország első alapitójának uralkodásátul kezdve, folytonos gyakorlat által a nemzet életébe szövődött s az 1848-iki törvények, midőn az ország kormányzatának alakját megváltoztatták anélkül, hogy ezt ezen ősi intézménynyel összhangzásba helyezték volna, oly elvi ellentétet állapitottak meg, melynek megoldása csak a legbehatóbb tanulmányozás és komoly megvitatás alapján várható.

Igen is, Felséges Urunk, az 1848-iki törvények lényegesen megváltoztatták az ország közkormányza-

tának alakját, megváltoztattak több ősi intézményt is, mert átalakitották Magyarország aristocraticus alkotmányát s azt a nép egyenjoguságának szélesebb alapjára fektették. Megértették az 1848-iki törvényhozók az igazság intő szavát s nem akartak ellentállni a haladó kor követeléseinek, nem várták be azon bizonyosan bekövetkező időpontot, midőn annak akarva sem tudtak volna ellentállani.

Sok baj és veszély követte határozataikat, de sokkal sulyosabbak azon veszélyek, melyeket előrelátásukkal e hazárul elháritottak.

Az alkotmánynak ezen átalakitása tette szükségessé azt is, hogy az előbb fennállott testületi kormányzat helyett, a kormányzatnak oly alak adatott, mely Európának más alkotmányos népeinél is az alkotmányos szabadság legnagyobb biztositékának s a czélszerü közigazgatás legjobb eszközének tartatik.

Azon másfél század, mely alatt a kormányszékek testületileg igazgatták Magyarországot, meggyőzte a 48-iki törvényhozókat, hogy nem volna czélszerü még továbbra is fenntartani oly kormányzatot, mely törvényszegései által az ország sérelmeit folyvást szaporodó halomra nevelte s hozzáférhetlen volt, mert a nemzet panaszai ellenében mindég a fejedelem magasztos nevét, szentséges személyét állitotta előtérbe, saját hibáit, sőt büneit is a királyi palásttal igyekezett takargatni.

Visszaemlékeztek a törvényhozók azon időre, midőn I. Ferencz királyunknak a magyar kormányszék férfiai törvénysértést tanácsoltak s az ő tanácsukra

kiadott rendeleteknek eszközlői voltak és e bünükért feleletre nem vonathattak, mert védte őket a király neve s ámbár a jó és igazságos fejedelem, az ország rendei által felvilágositva nemes őszinteséggel kijelentette, hogy fájnak a történtek atyai szivének, vétkes tanácsosai mégis hivatalban maradtak.

A testületi kormányzatnak ezen hibáit s a káros következményeket, melyek e hibákbul származtak, az alkotmányos felelősség hiánya okozta és e hiány a kormányzat testületi rendszerében feküdt, voltak ugyan a kormányszékeknek tiszteletreméltó jeles tagjai, kik hiven ragaszkodtak a törvényhez és alkotmányhoz, de még azok sem valának képesek elháritani vagy orvosolni a hibákat, melyek a testületi rendszernek voltak következményei.

A 48-iki törvényhozás tehát midőn a népet felemelte s jogegyenlőség alapján szabaddá tette, biztositani kivánta egyszersmind a néppel megosztott alkotmányos szabadságot s a közjogilag ujjá született ország ezernyi fontos érdekeit s e biztositás tekintetébül is felelős kormányrul kellett gondoskodnia, nehogy a felelősség nélküli testületi kormány keze közt lassanként hanyatlásnak induljon, a mit nemzet és fejedelem egyesült akarata a hon javára megállapitott.

Változott időnként hazánkban is, mint másutt, a kormányzat alakja, a testületi kormányzat nem a régibb korbul származott át mi reánk, hanem itt is, mint máshol, csak a közelébb lefolyt pár században fejlett ki, de majd mindenütt csak addig állott fenn, mig az aristocraticus intézményeknél fogva a rendi alkotmány

fennállott. A tapasztalás és történelem ezen tanusága bizonyitja, hogy a nép egyenjoguságára alapitott alkotmányos szabadságnak, a népképviseleti rendszernek, mellőzhetlen követelménye a felelős miniszterium és parlamenti kormány; testületi kormányzat, mely mellett a felelősség kivihetetlen és a népképviseleti rendszer együtt meg nem állhatnak, midőn tehát a 48-iki törvényhozás a népképviseletet megalapitotta, a testületi kormányzat alakját fenn nem tarthatta.

Magyarország alkotmányának egyik legszebb gyöngye a megyei rendszer, ősi intézmény ez, valamint alkotmányunk is ősi, mindenik a nemzet életéből fejlődött ki és épen azért egyik ugy mint a másik időnkint a nemzet életének fejlődése szerint alakult. Szent István idejében valamint az alkotmány, ugy a megyei rendszer is, bizonyosan sokban különbözött a mostanitul; fejlődő nemzeti lételünk hozta létre azon átalakulást, mely 48-ban a nép jogegyenlőségére fektette alkotmányunkat, ez átalakulás után a megyei rendszer sem maradhatott többé aristocraticus s az önkormányzat azon jogát, mely a megyei rendszerben fekszik, a kiváltságos osztály kizárólag többé nem gyakorolhatta, ki kellett azt terjeszteni a népre is, tehát ugyanazon ok, mely a közkormányzat alakját megváltoztatta, tette szükségesekké azon változtatásokat is, melyeket a megyei rendszer alkatrészeire nézve tett az 1848: XVI., XVII. törvényczikk.

De meg vagyunk győződve, hogy a kormányzat alakjának megváltoztatása a megyei rendszerrel semmi elvi ellentétben nincs, sőt hitünk szerint e kettő egy-

mással összhangzásban van. Azon lényeges változtatást, ami a 48-iki törvények folytán a megyének követválasztási s utasitási jogára közbejött, nem a törvényben felállitott felelős miniszteri rendszer okozta, hanem az a democraticus alapra fektetett népképviseleti rendszernek szükséges következménye.

Egyébiránt nem kivánunk jelenleg e tárgy felett bővebb elméleti fejtegetésekbe bocsájtkozni, csak a tapasztalásra hivatkozunk, a felelős ministerium s a 48-iki törvények szerint alakitott megyék 5 hónapig állottak fenn együtt és ezen 5 hónap alatt a ministerium és megyék közt surlódás nem volt, a kormányzat e miatt fenn nem akadt, elvi ellentét közöttük nem mutatkozott s a közigazgatás gyorsabb, olcsóbb s a népre is kielégitőbb volt, mint azon időnkint egymást váltó provisoriumok alatt, melyekkel azóta kisérletek tétettek.

Voltak azon idő alatt is bajok és sulyos nehézségek az országban, de azok nem is a felelős ministerium és a megyei rendszer közötti viszonybul származtak, hanem azon átkos belháborubul, melynek okai és okozóirul most hallgatni kivánunk. Azon rendetlenségek pedig, melyek az 1861-iki megyei élet ellen felhozatnak, egyenesen azon félszeg eljárásnak voltak következményei, mely a megyehatóságokat felelős ministerium nélkül állitotta vissza, megszoritotta azok alkotmányos hatáskörét s magában a megyében, a megyétül különálló s attul és a magyar kormánytul egészen független, idegen hivatalnoki testületet hagyott meg.

Bizonyitja e példa, hogy a felelős ministerium és

a megyei megyei rendszer nincsenek egymással ellentétben, megállhatnak együtt, de csakis együtt állhatnak meg czélszerüen. Ugyanez áll a kerületekre nézve is, melyekre maga a legmagasabb királyi leirat sem terjeszti ki fentebb érintett észrevételeit.

Azon ellenvetés, hogy a megyék rendezésérül szóló törvények hiányosak és ideiglenesek, csak arra szolgálhat ösztönül, hogy e törvények országgyülésileg javittassanak, de nem elegendő ok arra, hogy addig is, mig ki nem javittatnak, meg ne tartassanak. Nincs emberi mű, melynél tökéletesebbet alkotni ne lehetne; nincs alkotmány, melynek hiányai ne legyenek. S ha emiatt alkotmányt és törvényt fel lehetne függeszteni, akkor lehetetlen volna minden alkotmányosság s bizonytalan és ingatag általában minden államgépezet. Ideiglenes igen is az emlitett két törvény, de ez ideiglenességnek értelme nem az, hogy a törvényt időközben is fel lehet függeszteni mindaddig, mig a törvényhozás ujra nem készíti, hanem az, hogy a legközelebbi országgyülésen teendő intézkedésig ezen törvényt kell megtartani.

Hivatkozva tehát mindazokra, miket válaszfeliratunkban a felelős ministerium kinevezésérül, a megyék, kerületek és városok alkotmányos hatóságának visszaállitását illetőleg elmondtunk, ujabban is kérjük Felségedet, hogy ezek iránti kérelmeinket kegyelmesen teljesiteni méltóztassék.

Válaszfeliratunknak az országgyülés kiegészitését tárgyazó részére a legmagasabb királyi leirat azt mondja, hogy miután az erre vonatkozó kérdések Horvát- és

Tótországok közjogi viszonylatának szerencsés megoldásával állnak kapcsolatban, azok e viszonylatokkal együtt lesznek tüzetesen tárgyalandók. De miután a mi kérelmünk nemcsak oly részekre és tartományokra vonatkozott, melyek közvetlen Horvátországhoz s azzal együtt a magyar koronához tartoznak, hanem olyanokra is, melyek közvetlen Magyarország területének részeit képezik; kénytelenek vagyunk e részben ismételni a válaszfeliratban foglalt kérelmünket.

Fájdalommal látjuk a legmagasabb királyi leiratbul, hogy azon kérelmünk, melyet politikai vádak folytán elitélt vagy számüzött honfitársaink érdekében Felségedhez alázatosan felterjesztettünk, ezuttal szintén sikeretlen volt s annak teljesitése a koronázás utáni időre halasztatott; vegye Felséged kegyelmesen tekintetbe, hogy a szenvedők minden órája kinos, és engedje reménylenünk, hogy amit a mi kérő szavunk Felségedtül kieszközleni gyenge volt, azt saját atyai szivének sugallata mielőbb valósitani fogja.

Feladatunk, melynek szerencsés megoldásától függ a hazának boldogsága, rendkivül fontos és nehéz. Nyugodt kebel, csüggedést nem ismerő kitartás s a szebb jövőnek állandóságába vetett bizalom szükséges azon munkához, mely minden erőnket és igyekezetünket igénybe veendi. De zavarja keblünk nyugalmát, zsibbasztja erőnket annak tudása, hogy alkotmányunk és törvényeink most is fel vannak függesztve s midőn a nehéz munkához fogunk, minden egyebekre nézve alkotmányon kivül állunk. Jogfolytonosságot kértünk s felfüggesztett törvényeink visszaállitását; kimondot-

tuk, hogy nem kérünk és kérelmünk teljesen, kivétel nélkül minden részében megtagadtatott; nehéz feladatunk sikeres megoldásáig ismét kérjük Felségedet, mentsen meg bennünket s az egész országot azon sulyos aggodalomtul, hogy a jogfolytonosság tettleges elösmerése nélkül mindaz, amiben komoly megfontolás után s talán áldozattal is megállapodnánk, oly alapra lenne épitve, mely a jelen példa folytán egykor ingataggá válhatik.

Bizalmunkat egyedül Felséged atyai szivébe vetjük, egyedül Felséged fejedelmi bölcseségétől reményljük alkotmányos életünk oly biztositását, mely ismét visszaadja keblünkbe, azon hitet, hogy amit a király és nemzet egyesült akarata megalapitott, fenn fog az állani a távol jövőben is jogilag és tettleg mindaddig, mig a király és nemzet egyesült akarata ismét másképen nem intézkedik.

Pest, 1866. április 23.

Br. Sennyey Pál,
a főrendiház elnöke.

Szentiványi Károly,
az alsóház elnöke.

Ifj. br. Vay Miklós,
jegyző.

Tóth Vilmos,
jegyző.

A felirat átadásával az alsóház alelnöke gróf Andrássy Gyula és a felsőházi elnök báró Sennyey Pál bizattak meg. Ő felsége a küldöttséget április 26-án fogadta. Elnökök következő igen rövid beszéddel adták át:

Báró Sennyey: Magyarország hűséges főrendei és képviselői megbizásából vagyunk szerencsések cs. k.

Felséged legmagasabb szine előtt megjelenhetni azon czélbul, hogy Felségednek a főrendek és képviselők legalázatosabb feliratát átnyujtsuk.

Gróf Andrássy Gyula: Magyarország országosan egybegyült főrendeinek és képviselőinek legalázatosabb föliratát van szerencsénk Felségednek hódolatteljes tisztelettel átnyujtani.

Fogadja Felséged kegyesen a nemzet kivánatát és kérelmeit.

Teljes bizalommal reménylik Magyarország főrendei és képviselői, hogy kérelmök kegyes méltánylása által biztositani és siettetni fogja Felséged azon időszak bekövetkezését, midőn az alkotmányos elvek tettleges életbeléptetése folytán egész erejét nyerendi vissza azon nemzet, mely mit sem óhajt inkább, mint azt, hogy Felséged trónjának mint hajdan, ugy jövendőben is legerősebb támasza lehessen.

A király erre: A magyar országgyülésnek imént átnyujtott legalázatosabb feliratát fontolóra veendem és reménylem, hogy a országosan egybegyült főrendek és képviselők korszakot jelző feladatuk fontosságától áthatva, siettetni fogják azon ügyek feletti megállapodásaik szinem elébe terjesztését, amelynek teljesen kielégitő és maradandó hatásu rendezésétül összbirodalmamnak ép ugy, mint kedvelt Magyarországomnak ereje és jóvolta egyképen vannak feltételezve.

Az országgyülés bizottságokra oszlott fel, megkezdék a közösügyi, a horvát és nemzetiségi ügyek tárgyalását. Mig Pesten a nemzet és király elvben már majdnem kiegyeztek, a poroszok nagyban készültek,

Poroszország és Olaszország következő szövetségre léptek:

1. Poroszország Olaszországnak Velencze megszerzését kötelezi.

2. Olaszország Poroszország német politikáját támogatni fogja.

3. A szövetségesek egymás nélkül békét nem kötnek.

Németországban Bismarck Austria fejedelmi politikája ellenében a német nemzetegységi politikát állitá fel, az egyenes választásokat ajánlotta.

IX. FEJEZET.

Austria a congressust visszautasitja. — Napoleon herczeg az emigratiót Berlinbe utasitja. — Nemeskéri Kis Miklós ezredes Klapkát felkeresi. — Austria a herczegségek ügyét a német szövetség elé terjeszti. — Bismarck és Klapka. — A német szövetség Austriához csatlakozik. — Poroszország a német szövetség uj szervezését ajánlja. — Poroszország elfoglalja Hannovert, Hessent, Szászországot. — Napoleon közvetitő ajánlata. — Albrecht herczeg custozzai kis győzelme. — Austria nagy veresége Königgrätznél. — Bismarck nyilatkozata Magyarországrul. — Forradalmi szédelgés. — Olaszország a külön békét visszautasitja. — A csehek és bécsiek porosz tüntetései. — A nikolsburgi fegyverszünet. — Austria a német szövetségbül kilép, Velenczérül lemond. — Az uralkodó-ház válságos helyzete. — A magyar egyességet a politika ajánlja. — A porosz barátság. — Az osztrák birodalom uj szervezése.

Orosz-, Francziaország és Anglia congressust ajánlottak, ezt azomban Austria nem fogadhatta el, mert a császár önérzetével ellenkezett tartományai felett másokat biróul elösmerni, mert Francziaország a porosz szövetségrül értesülve, Olaszország megnyerésére a congressus által Velenczét Olaszországnak akarta ajándékoztatni. Napoleon herczeg, a magyarok igazi barátja, figyelmeztette Klapkát az európai viszonyokra és ajánlotta a Bismarckkali érintkezést, a tevékeny és ügyes buzgó Kis Miklósnak vasuti ügyei voltak Berlinben, felkereste tehát a hatalmas ministert hazája ügyében. Bismarck hajlamát kijelenté és Klapkát Berlinbe hivta. Austria 1866. junius 1-én a herczegségek örökösödési ügyét a német birodalmi gyülés elé terjesztette, Holsteinba junius 11-ére gyülést tüzött ki, Poroszország ellen 400,000 embert állitott fel. Poroszország már rég készült Austria megalázására. Austria császárját sértette Bismarck durva modora, a német fejedelmekben is bizott, a háborut tehát már 65-ben mindkét hatalom elhatározta. 1866. junius 1-én, midőn még Austria csak jegyzékezett, Manteuffel porosz tábornok Holsteinba bevonult, Gablenzet Schleswig elfoglalására szólitá fel, Gablenz azonban seregével haza sietett. 1866. junius 14-én Austria Poroszország eljárását a német szövetség megsértésének nyilatkoztatta és a szövetséges sereg hadi lábra állitását inditványozta. A szövetség ezen javaslatot elfogadta, a német fejedelmek

Poroszország féktelen hóditási vágyától megrémültek, a jog osztrák részen volt, a fejedelmek Németország egyesitése után nem vágytak, az ős Habsburg-Lotringen-ház főlényét a német herczegek rég elismerték, a főbbeket a császári házhoz családi kötelékek füzték, Austria alatt hűbér-urak maradhattak, mig ha Poroszország győz, fejedelemségeik elkobzását várhatták. A szövetség-gyülés tehát Austria inditványát elfogadta, az osztrák-porosz háboru osztrák-német-porosz-olasz háboruvá fejlődött. Poroszország erre kijelenté, hogy a szövetség határozata törvényellenes, e határozat a szövetség alapját széttépte, ennélfogva uj alapot ajánl:

1. Austria a szövetségbül zárassék ki.
2. A parlament egyenes választás utján alakuljon.
3. Északi és déli szövetség alakuljon, a délit Bajorország, az északit Poroszország vezérelje.

Az egyenes választás a német egység első fokát képezte, a bajoroknál a hiuságot ellensulyozta az önfenntartás, a fejedelmek tehát kis kivétellel Ausztriához csatlakoztak, a clericalisok, reactionariusok, szolgák, hivatalnokok, udvari nemesek Austriáért rajongtak. A szabadelvüek és democraták kétfelé szakadtak, az eszélyesek belátták, hogy a németek szabadságának első és főfeltétele a német egység, egység nélkül a reactio legyőzhetlen, mert a fejedelmek az értelmiség többségét, a nemességet, a hivatalnokok nagy seregét az érdek kötelékeivel kötve tartják. Az egységes Németország császárja, bármily hatalmas legyen, nem tarthat annyi élősdit mint a kis fejedelmek; a német császárságnak fővárosa lesz, melyben a szabadok, a jó hazafiak egyesülhetnek; a szenvedélyesek, az értelmetle-

nek nem néztek a jövőre, gyülölték a porosz aristocraticus uralmat, a többieket érdekeik hasonlag Austriához kötötték. Austria adósságai tekintélyes része Németországban volt elhelyezve, Austria pénzügyei rosz hirben álltak, féltek, hogy Austria vereség esetében tönkre jut, az államadósságokat leszállitja, tőkéjök nagy részét vagy elvesztik, vagy a kamatokat nem fogja fizethetni; Poroszország tehát Németországban elszigetelve állt, Poroszország azomban ösmerte erejét, ellenei határozatlanságát, hádjáratát könnyiteni akarván, Hannovert, Szászországot, Hessent semlegességre hivta fel; miután a semlegességet mindhárom megtagadta, Hannovert, Hessent elfoglalta, Austria hiveit el nem hagyhatván, hadat üzent. Napoleon a két hatalom közt közvetiteni akart, illetőleg az alkalmat fel akarta használni ingadozó olasz befolyása helyreállitására; következőt ajánlott:

1. A másodrangu német hatalmak szoros szövetségre lépjenek.

2. A porosz hatalom terjeszkedjék északon.

3. Austria németországi hatalma tartassék fenn.

4. Austria Velenczét az olaszoknak kárpótlás mellett adja át.

Austria ezen ajánlatot nem fogadhatta el, Holsteint, Schleswiget, miután a fejedelemségek ügyének megbirálását a német szövetségre bizta, megalázás, németországi főlénye elvesztése nélkül Poroszországnak nem ajándékozhatta; Velencze eladása a császár büszkeségét sértette; végtére a német birodalmi harcznak meg kellett küzdetni, mert Poroszország most már leplezetlenül kimondá szándokát, már a dél vezérletét sem akarta átengedni, Velenczét

Olaszországnak od aigérte. A német fejedelmek ragaszkodását fel kellett használni, a császár a veszélyes háboru által el lévén foglalva, az országgyülés tanácskozását bizonytalan időre elhalasztotta. 1866. junius 24-én Albrecht herczeg Custozzánál az olaszokat erős csatában megverte, a győző azomban a veszteseket nem merte üldözni, az olaszok a Mincion visszavonultak; a győzelem tehát az olasz sereget nem tette tönkre. Németországban a poroszok győzelmesen nyomultak előre, a bajor, hesseni, badeni seregeket a poroszok megverték, a hannovereket lefegyverezték, a szászok az osztrák hadsereggel egyesültek. A két német hatalom julius 3-án és 4-én mérkőzött Königgrätz- és Sadovánál, az osztrák hadsereget Benedek táborszernagy vezérelte, jó hadtestparancsnok, de rosz hadvezér, a poroszokat a vitéz király és trónörökös, a nagy hadvezér Moltke vezérelték, kitünő volt a hadvezér, jobb a fegyver, jelesebb a tisztikar, jobb a rendszer, a poroszok fényesen győztek, 174 ágyut vettek el és 18,000 sebesitetlen osztrákot fogtak el, e nagy csata a hadjárat sorsát eldöntötte. Bismarck Klapkát már Königgrätz után fogadta. A porosz király Magyarország nélkül is uralta a helyzetet, Bismarck azomban a magyarokat jövendő politikájának meg akarta nyerni, a magyarok felhasználásával a békét siettetni kivánta. Őszintén, tartalék nélkül beszélt Klapkával, kijelentette, hogy Austriát megsemmisiteni nem akarja, mert Austria szükséges tényező Oroszország és mások ellen, ennélfogva Magyarországnak Austriától elszakitását nem akarja, kész azomban Magyarországot a 48-iki törvények visszaállitásában segiteni és e czélra a magyar

felkelésre pénzt ad, Klapka az alapot elfogadta. Bismarck 1 milliót haladó összeget azonnal utalványozott, Klapka ezen összeget a magyarországi vezetőknek általadta. Komáromy György kimutatása szerint a felkelő seregnek 112,000 emberbül kellett volna állani, csak a várakban maradt osztrák katona, a felkelő sereg, ha a kimutatás való, könnyen összegyülhetett volna. Klapka hitte a kimutatást. Bismarckkal abban egyeztek ki, hogy a magyar foglyokbul magyar legiót alakit, ezzel egy kitüzött napon Trencsénbe beüt és itt a magyar felkelő sereggel egyesül. Klapka valósággal be is tört, sem közel-, sem távolban azomban felkelőket nem látott, a felkelés vezérei kertjeik lombos fái alatt hüsöltek, a porosz pénz a zöld asztalon, finom szivarokra, sürgős váltókra, dús lakomák- és más drága élvezetekre elpárolgott. A magyar forradalmak történetében ez volt az első nagyszerü erkölcstelenség, az egyedüli szédelgés. Klapka beütése alatt a porosz Pozsonyig előnyomult, a fegyvernyugvást megkötötte. Klapka ügyesen Morvában csatlakozott a porosz sereggel.

A königgrätzi csata után a császár Napoleonnak Velenczét felajánlotta, Napoleon megkisérté Victor Emánuel királyt megszéditeni, a lovagias király azomban kijelenté, hogy Poroszország nélkül nem békül; a különleges béke Austrián sokat segitett volna, mert ez esetben Olaszországbul seregeit kivonhatja és nagy serege romjaival egyesitheti; a poroszok csehországbani bevonulása után a hivatalnokok megszöktek, a nép rakonczátlankodott, a poroszok mellett Bécsben is tüntettek. A königgrätzi vereség Austria legnagyobb veresége volt, mert a sereg egy

része vad futásnak indult, a csata után harmad napra Pesten is láttunk már szökevényeket, az osztrák hadsereg csak Komáromnál lett volna képes helyt állni. Julius 20-án az osztrákok Tegethof vezénylete alatt az olasz hajós-sereget legyőzték, Poroszország kijelenté, hogy fegyvernyugvást csak azon esetre ad, ha a béke előfeltételei megállapittatnak, végre julius 22-én a fegyvernyugvás Nicolsburgban megköttetett, ezen kis városka tehát már másodszor szerepelt Magyarország történetében, mert a poroszszali békében ugyan Magyarország nem szerepelt, de e szerződés a császári ház politikai irányát megváltoztatta és csak ezen változás tette lehetővé a valódi kibékülést. A poroszok gyengéden bántak el Austriával, Austria a velenczei tartományrul, a herczegségekrül lemondott, a német szövetségbül véglegesen kilépett, csekély hadiköltséget fizetett, Poroszország a gyengék területébül kárpótolta magát, Schleswiget, Holsteint, a hannoveri királyságot, Hessent kekeblezte. Austria a német szövetségbül kilépve, német jellegét és befolyását elvesztette, a császári korona reménye letünt; Németországbul kiszorittatván, a belbéke, az állam megszilárditásárul kellett gondolkozni, nehogy az uj német nagyhatalom, mely Austria hadseregét oly gyorsan elmorzsolta, az elégületlenség ürügye alatt az osztrák német tartományokra igényekkel álljon elő és az olasz kérdés megszünvén, az európai politika zöld asztalán a magyar kérdés ne tüzessék napirendre.

Az uralkodóház II. Ferdinánd óta hasonló veszélyben nem forgott, a hátultöltő puskák, a kitünő tisztek, a jeles vezénylet ellenében az osztrák sereg hónapokig sem

védhette volna meg a császárságot, Magyarországban ha a poroszok az ország önállását, alkotmányát biztositják, Deák béke-érzelmei daczára minden magyar katona megszökik, a csehek, bárkit ajánljanak cseh királynak, elfogadják, mert már a poroszok bevonulásánál is tüntettek, a bécsieket, általában a németeket a poroszok nagy győzelme elbüvölte, Olaszország Magyarországot Dalmáczia felül megtámadhatta volna, Francziaország Austria iránt jó hajlammal viseltetett, de Francziaország távol és készületlen volt, mikor megindul, Austriából a komáromi vár- és a tiroli havasoknál egyéb nem maradt volna, de az is kérdés: valjon a franczia támadás esetében az oroszok nem támadják-e meg Austriát; mindezt nem számitva, Austria pénzügyei a legnyomorultabb helyzetben voltak, ha a győzelmes Poroszország csak két milliárd hadi kárpótlást követel is, Austria az adósságok terhe alatt összerogyik, az eszély tehát a német ábrándokkali határozott szakitást, a birodalom uj alaponi felépitését, mindenek előtt Magyarország megnyerését parancsolta, mert Németországnak porosz fensőség alatti egysége után a németeknek az uralkodóházhozi ragaszkodása megingott, a szlávokat az uralkodóházhoz csakis kinos emlékek kötötték, Csehország önálló szláv állam volt, eltiporták függetlenségét, megtámadták nemzetiségét. Lengyelországban Austria is osztozott, a német beamterek uralták, a lengyel nemzetet elnémiták, az urak véres fejét Ferdinánd alatt a parasztoktul 1 aranynyal vásárolták, a németek a porosz-, a szlávok az oroszhoz vonzódtak, csak Magyarország állott magában, Magyarország a birodalom felét tette, a legérettebb, a legerélyesebb

nemzet volt, tehát a dinastia hatalma ujonnani felépitésére a legbiztosabb alapul szolgált, Magyarország önállása ezenfelül a porosz udvarnál a baráti politika kezességét is képezte, mert Magyarország érdekével az osztrák-német fensőség és uralom ellenkezett. Magyarország érdeke a viharos politikátuli tartózkodást ajánlotta, mert a birodalom a terhek sulya alatt roskadozott, Magyarország mezőgazdasága, ipara, kereskedelme nem volt kifejlődve és ez csak békés viszonyok közt volt elérhető. A nagy Poroszországgali őszinte szövetség Magyarországot az oroszok támadása ellen biztositotta, Magyarország érdeke főleg keletre terjedt, a románok, szerbek, Montenegro Oroszország felé hajlottak, a románok, Erdély-, Szerbia-, Banát-, Montenegro Horvátországrul álmodoztak, Magyarország érdeke tehát azt követelte, hogy Törökország felosztásánál Magyarország ellenségei ne erősödjenek, sőt ha Törökország felosztása megakadályozható nem lesz, a magyar-osztrák birodalom a török örökségben részesüljön, a porosz-osztrák szövetség ezt biztositotta. Poroszország az egész Németországot egyszerre nem nyelhette el, mert a katholikus németek Poroszországgal ellenszenveztek, Napoleon a német császárságot rossz szemmel nézte, a porosz király és nagy minisztere a délnémeteket nem akarták a hosszas háboru nyomora által elkeseriteni, óvatosan óhajtották Németország politikai majd területi egyesitését létesiteni, ezt csak Austria akadályozhatta meg vagy tarthatta volna fel, a poroszoknak tehát érdekükben állt, hogy Magyarország a birodalom ügyeibe a kellő befolyást megnyerje és a porosz-ellenes áramlatot megakadályozza, Poroszország érdeke

a keleten is találkozott Magyarország érdekével, Austria keleti terjeszkedése az európai egyensulyt nem veszélyezte, ellenben az oroszok hóditása az egyensulyt fellökte volna, Poroszország tehát Austria keleti nagyobbodását nem csak nem gátolta, de hatalmi és területi kárpótlásul az Aldunát mutatá ki, Bismarck az osztrák-magyar birodalom központjául Budát ajánlotta, a német és az osztrák-magyar birodalom a természettül is szövetségre van utalva, nagy területen határos, egymást tehát sikeresen védheti, 2 millió katonájával egész Európával sikerrel mérkőzhet, a sadovai csata, az augusztus 22-én megkötött prágai béke tehát Magyarország jogai elösmerését nagyban elősegitette. Magyarország Austria politikai mérlegében mellőzhetlen sulylyá vált, Magyarország nélkül szláv állam lesz és mint ilyen Oroszország ellen nem tarthatta volna fenn magát, kedvessé lettünk azomban az osztrák-szlávok előtt is, a hatalmat eddig a szláv tartományokban is kizárólag a németek kezelték, Csehországban a cseh nemzetiség érdekeit és egyéneit mellőzték, Galiciában a ruthénekkel és zsidókkal szövetkeztek a lengyelek ellen, az osztrák nemzetek java belátta, hogy az októberi diploma nem szabadság-biztositék, de diplomaticus ámitás és az osztrák alkotmányosság valósággá csakis akkor válhat, ha Magyarország alkotmánya visszaállittatik, a sadovai csata után már a zsidó tőzsérek és ujságirók is magyar alkotmánybarátok lettek, mert papirosaikat féltették, az adósságok egy részének Magyarország általi elvállalása által az államkötvények értéke emelkedését reményelték.

A porosz háboru Bécsben és Pesten egyenlően megérlelte a loyalis egyesség eszméjét.

Az olasz-franczia háboru utáni helyzet nagyban különbözött a jelenlegitől. Velencze elvesztése kétségkivül tekintélyes vereség volt, mert Austriát egy szép tartománytul fosztotta meg, de e békére Austriát nem a kényszer szoritotta és nem idézett elő nyomasztó politikai viszonyokat, nem ingatta meg Austria tekintélyét, nagyhatalmi állását, a vereség nem volt hadi kudarcz, mert mikor a császár ezen békét elfogadta, nagy, tekintélyes hadseregrül rendelkezett, ha seregeit a hatalmas várnégyszögbe elhelyezi, a háborut Olaszországban folytathatta volna seregei egy részével, többi tartományai megtámadása esetében Poroszország és a német kis fejedelmek segélyére számithatott; az olasz veszteség után tehát még Austria erős tekintélylyel birt, Európa politikai mérlegében számitott s hadserege veszteségét rövid idő alatt helyreállitotta; két nagy csatát vesztett, ellene a győzelmet érzékeny áldozatokkal vivta ki. Napoleon csak Olaszországban ismételhette volna támadását, mert részint azért, mert Francziaország a többi tartományoktul több száz mértföldre fekszik, részint mert a tengeren a szállitás nehézkes és a dalmát partok erős védelmi pontok; Oroszországtul nem félhetett, mert a nagy Oroszország terjeszkedését egész Európa ellenezte, Austriát az európai egyensuly szükséges tényezőjének tartották. Francziaország elvett annyit, amennyit elvehetett, a béke tehát kényszer-béke nem lévén, Francziaországot kifizette, nem maradt tehát lekötelezettje. 1859-ben is már ugyan 10 év óta hitelbül élt, de még nem meritette ki. Törökország még élt, felbomlása még nem volt rövid évek kérdése. Austria tehát még ekkor ingott, de nem bomladozott. Magyarország beol-

vasztásában még reménykedtek; az osztrák parlamentarismus tehetetlensége még nem bizonyult be, a hibákat egyes absolut államférfiakra lehetett háritani.

A sadovai vereség ellenben nemcsak vesztett csata, de valóságos hadi kudarcz volt, mert nemcsak a csata veszett el, de a sereg tökéletesen felbomlott, egy része vad futásban keresett menedéket, bebizonyult, hogy a nemzetek vérével táplált sereg, az országok millióit felfaló moloch sem fegyverzet, sem szerelvények, sem vezetés tekintetében a kor magaslatán nem állt és hogy a poroszokkal teljesen megmérkőzhessék, a sereget ujonnan kell szervezni és ez maga még békelábon is több száz milliót igényel, a sikerre nemcsak a tudomány és szorgalom, de a corruptio megszüntetése is kivántatik. A porosz béke már nem önkéntes, de kényszer-béke volt, mert a nagy birodalom, a számos hadsereg ellenállási képességgel nem birt, összerogyott, és pedig rövid hat hét alatt. Austria politikájának egyik hatalmas sulypontját a németországi főlény képezte, a német fejedelmek Austria császárját a porosz győzelemig, habár névleg német császár megszünt lenni, Németország védnökének tekintették, a német herczegek- és kis királyoknál Austria tudta és akarata nélkül egy falevél sem zörrent meg, most Austriát Németországbul kizárták, Németország ura Poroszország lett, leghivebb szövetségeseit, a hannoveri, hesseni fejedelmeket kényszerült önfenntartása érdekében feláldozni, a hű szász király csak kegyelembül maradhatott még, a viszonyok megváltozására észszerüleg számitani nem lehetett, mert a hatalmas ellenség Austria szomszédja volt, és ha Austria szavát be nem váltja, vagy

csalfa politikát követ, Austriát a 66-iki viszonyok közt bármikor összetörhette volna. A német egység eszméje Austriában erősen visszhangzott, ez azonban a porosz háboru után, miután Németország feje a Hohenzollern-ház lett, a Habsburg-házat veszélyezte, mert ha Austria német állam lesz, a 10 millió osztrák-német, mint a nagy-német elemnél gyengébb, a porosz által uralt nagy Németország-, illetőleg Poroszországba olvadt volna be, a germanisatio tehát, a Habsburg-ház e háromszázados hagyományos politikája, 1866-ban már az uralkodóház uralmát fenyegette.

Poroszország Austriát jogtalanul támadta meg, mert Austria nem akart hóditani, Schleswig-Holstein felosztásán megegyeztek, de nagy győzelme után Austriával kiméletesen, lovagiasan bánt el, tartományait nem bántotta, csekély hadi kárpótlást követelt, ennélfogva erkölcsileg lekötelezte. Abdul Medsid nyomorult utódai alatt Törökország teljesen elgyengült, Oroszország hóditási vágyait nyiltan kimutatta, a keleti válság rövid időni bekövetkezését naponta lehetett várni. A török válság Austriának nemcsak nagyhatalmi állását, de lételét is fenyegette, mert a török birodalom nagy része szlávokbul állt, ezek fajuk- és vallásuknál fogva az orosz czárt tartották fejöknek, Szerbia és Montenegro nem elégelték szük határaikat, az oláhok is nagyobbodásrul álmodoztak. Anglia Törökország érdekeit feladta, de külömben is a krimi háboru megmutatta, hogy Anglia és Franczia-ország egyesitett erővel sem képesek Oroszországot megtörni. Poroszországra csak azon esetben lehetett az egyensuly barátainak számitani, ha Francziaország a német egységet elösmeri, Austria az egységet őszintén támogatja.

Franczia országtul ezt várni nem lehetett, mert Napoleon a német egység elleni ellenszenvét többször nyiltan kijelentette, Austriában Poroszország mindaddig nem bizhatott, mig a birodalmat germanizálni akarta, mig a birodalom külpolitikáját a régi buta, erőszakos, vak államrontó férfiak vezették, mert ezekrül feltételezni lehetett, sőt kellett, hogy a birodalom keleti valóságos érdekeit a német ábrándokért feláldozzák és a franczia- vagy oroszszal Poroszország ellen fognak szövetkezni. A török válság, ha Austria folytonosan inog, ha a porosz által nem támogattatik, kétségkivül osztrák válsággá nőtte volna ki magát. Tekintve a 66-iki helyzetet, a válság lefolyása csak kétféleképen volt képzelhető: vagy elfoglalja Oroszország egész európai Törökországot és nagy birodalmába bekeblezi, vagy egy részét magának megtartva, a nagyobb részt hűbéri kötelezettség mellett Montenegro és Szerbia közt felosztja. Első esetben Oroszország félelmesen nagyobbodik, az osztrák szlávokon kivül minden szláv fajt jogarja alatt egyesit, Austria és Magyarország összes szláv lakosainak közvetlen szomszédja lesz, ennek természetes következése lett volna a belküzdelmek által meggyengült és pénzügyileg rokkant Austriának feldarabolása, — ha Oroszország az egész elnyelésére magát elég erősnek nem érzi és hűbéri államokat alakit, ez nem kevésbé veszélyeztette volna Austriát, mert a nagyság hóbortja, a fajeszmétül ingerelve, Montenegro Dalmácziát, Horvátországot, Szlavoniát, Krajnát, Karinthiát, Stiriát, Szerbia a határvidéket és Bánátot, Bácsmegyét, Oláhország Erdélyt, Bukovinát, Oroszország első sorban Galicziát, Morvát igyekeztek volna megszerezni, az osz-

tráknak nevezett birodalom tehát folytonos izgatásoknak lett volna kitéve, a német elem Poroszország karjaiba repül, az osztrák birodalom kedvezőtlen európai viszonyok közt talán egy évtized alatt feloszlik és megsemmisül. Lehet, hogy a feloszlási művelet egy évtizednél tovább is elhuzódik, mert a nagy testek vergődése mindig soká tart, a politikai halál, a feloszlás azomban a 17 évi rendszer mellett semmiesetre sem marad el, mert ha ellenünk a germán kényuralmi rendszert folytatják, a magyarok önfenntartási érdekökben szivesen szövetkeztek volna még az oroszszal is, a lengyelek épen ugy nem akartak osztrákok lenni mint oroszok, a szerbek, oláhok, horvátok Austriát gyülölték és ha a kényuralmi rendszer magyar polgári jogaik élvezetétül megfosztja, kezet fognak a muszka czár által támogatott testvéreikkel, a fiatal csehekben, a megcsehesedett német-cseh aristocratiában a háromszázados nyomás, a régi függetlenség emléke feltámadt, bármely hatalom karjaiba tehát örömmel rohantak volna, mely őket az osztrák-zsidók és doktorok lába alul kiemeli. Az osztrák-németeknek hizelgett kétségkivül az osztrák uralom, de a német egység csábitott, az ifjuság a nagy német birodalomban többre becsülte a második, mint a vergődő harmadrendü osztrák birodalomban az első szerepet, a tömeg, amely a hatalomnak csak terheit, a sulyos adót élvezte, a birodalom ábrándjaért nem lelkesedett, a folytonos hadi vereségek önérzetét lehangolták, nem volt oka a roskatag birodalomért harczolni, mert ha a birodalom feloszlik, ő német marad, a nagy, hatalmas, gazdag birodalom tagja lesz, melyben kevesebb adót fizet, pontosabb és czélszerübb igazságszolgáltatást élvezend.

Az avas kormányzatot szuronynyal és kötéllel még ideiglenesen fenn lehetett volna tartani, de csak rövid ideig, mert a kezdetben használt nemzetiségi fegyver eltompult, ütött, de nem sebzett, Magyarországban a szerbek, oláhok, horvátok belátták 48/49-iki büneiket, a 61. és 66. országgyülés loyalis nyilatkozatai bizalmukat megszerezték, a nemzetiségeket tehát egymás ellen többé feluszitani nem lehetett, a csehek, lengyelek az osztrák önkény ellen el voltak keseredve és a szlovéneket is felizgatták, ha Magyarországnak a császár az alkotmányt vissza nem adja, Magyarország bárhonnan jövő izgatást tárt karokkal fogad, a dinasticus érzelmek gyenge szikrája elhamvad, megtagadjuk az adót, demoralisáljuk az ujonczokat, hitelét rontjuk az állampapirosoknak, nyiltan és titokban a császárság ellen elkövettünk volna mindent. A szolgaságot a katonaság százezreivel évekig fenn lehetett volna tartani, de a hitelt nem, mert ez a szuronynak nem engedelmeskedik, roskatag állam előtt a belföldi tőzsér is idegen országokban rejti el kincseit. Az előszámolt döntő okokon kivül, a rendszer nem volt fenntartható Poroszország miatt, Poroszország nemcsak ideiglenesen zárta ki Austriát Németországbul, de azt követelte, hogy német államisága-, jellegérül mondjon le, ha tehát azt látja, hogy Austria ennek daczára az absolut politikát, mely azonos volt a német ábrándokkal, továbbra is konokul folytatja, ha biztositékot nem talál a magyar kormányzatra, nem várva azt, mig Austria valamely véletlen által megerősödik, bármi képzelt vagy csinált ürügy alatt megtámadja és megsemmisitette volna még talán orosz engedmények árán is.

A régi rendszer, a régi osztrák birodalom Sadovánál meghalt, a birodalmat tehát uj alapon kellett szervezni, uj külpolitikát kellett kezdeni, Austria lakosai közt a német elem 8, a magyar a politikailag magyar-német elemmel 8, a szláv 16, a szerb, horvát, oláh 4 milliót tett; egységes állam nem lehetett, mert Magyarország semmi feltétel alatt beolvadni nem akart, német nem maradhatott, mert ez ellen 28 millió tiltakozott, szláv nem lehetett, mert ez a magyarok jogai- és érzelmei-, a németek büszkesége- és hagyományaival ellenkezett, magyar nem lehetett, mert ezt az osztrákok és szlávok ellenzették volna, maga Magyarország a jog tiszteletétül áthatva, hóditani nem vágyott, Austriát tehát csakis a szövetségi, történelmi, közjogi alapon lehetett ujolag szervezni, ez a népeknek sem jogait, sem érzületét nem sértette, a nemzeteket eziránt megkérdezni nem kellett, mert jogilag és történelmileg a magyar királyság és az osztrák császárság két különálló, az uralkodó személye és a védelmi kötezettség által összekötött szövetséges államot képeztek. Austriát ketté vágni és általa hármas alapot felállitani nem lehetett, mert Magyarország csak Austriát ösmert, csak feltétlen jogi és hatalmi egyenlőségi alapon volt kész egyezkedni, de nem lehetett azért sem, mert Galiczia és Alsó-Austria kivételével, a német és szláv lakosság mindenütt vegyesen együtt lakott, a szlávok a vegyes tartományokban mindenütt többségben voltak, a német népességet uralták volna. A hármas alap által a szunyadó nemzetiségi viták megujulnak, a német lakosság panaszai a poroszoknak, a szlávoké az orosz czárnak adtak volna ürügyöt a szövetséges birodalom ügyeibe való beavatko-

zásra, de ezeken kivül a hármas alapot nem lehetett elfogadni azért sem, mert miután az osztrák császárságban a szlávok mindenütt többségben voltak, a németek befolyásukat elvesztik, vagyis a szlávok a kétharmad felett rendelkezve, majorisálják a németeket és magyarokat, a szövetség szláv jelleget ölt, mi Magyarország, az uralkodóház, a németek, Poroszország, sőt az egész művelt Európa érdekeivel ellenkezett, mindezt belátták az eszes császár, a hatalmat a szlávoktul féltő osztrák politikusok és tőzsérek, Magyarország államisága ellen Bécsben az ellenkezés megszünt és az osztrákok hatalmi reményeiket a magyar szövetségre alapitották, a szlávok hasonlag szivesen elfogadák ezt, mert Galiczia a pánszlavizmusban orosz zászlót látva, az ábrándos ifju csehek kivánságát nem osztotta, Magyarország önállása biztositotta az osztrák alkotmányosságot, a valódi alkotmányosság uralma alatt. A kiegyezés esélyeit a porosz háboru és fejleményei Pesten is erősen növelték. A Magyarország önállása elleni fondorlatok, erőszakos támadások alapját Bécsben főleg a németországi uralom képezte, Austria minden áron német állam akart lenni és ezért Magyarországot is germanizálni akarta, az alkotmányt, önállást el akarták törülni, mert Magyarország, miután a német birodalmi eszme érdekével ellenkezett, ezt minden időben ellenezte, Austria Németországbul kizáratván, a Magyarországellenes fondorlatok egyik főrugója eltört, sőt miután Austria Németországra többé nem számithatott, miután az osztrákok nemzetiségüket és vezetési követelményeiket a magyarok nélkül a szlávok ellen fenn nem tarthatták, jogosan lehetett reményleni, hogy Magyarország alkotmá-

nyos önállását is tisztelni fogják, a magyar politikusok a hatalmi egyenlőség (paritas) által vélték Magyarország önállását főleg biztositani, a hatalmi egyenlőséget tarták a kalandos külpolitika legbiztosabb garanciájának, ennek megnyerését a porosz fejlemények biztositották, mert ez által az osztrák érdekeknek a magyarokkali ellentéte megszünt és Austria magát a nagy német és szláv áramlat nyomása ellen csak Magyarország segélyével védhette meg, mint megvédte és megalkotta az utolsó Habsburg Mária Terézia trónját, a paritas biztos indokolt reménye tehát az egyezkedőket kedvezően hangolta, a kiegyezés esélyeit megerősitették a török bonyodalmak, Austria gyámoltalansága; a török birodalom felosztását minden a falu határán túlnéző politikus látta, az orosz nagy hatalom óriási növekedése Magyarországot és a dinastiát egyiránt fenyegette, ezt csakis egy erős Osztrák-Magyarország akadályozhatta meg, Austriának a porosz diadal idejében nem volt egy számba vehető államférfia, hitellel nem birt, seregét ujonnan kellett szervezni, élő halotthoz hasonlitott, hatalmi állását csak a magyarországgali kiegyezés, a magyar államférfiak döntő befolyása által nyerhette vissza, vagyis a keleti ügyekben szilárd befolyást csak a kiegyezés által nyerhetett, és ha a birodalom egyik fele a másikkal erkölcsi harczban áll, a belharczok alatt magától összeroskad és mi józanon felfogva nemcsak elvesztjük természetes szövetségesünket, de attul is tarthattunk, hogy ha a politikai viszonyok kedvezőtlenül alakulnak, a nagy test roncsai bennünket vagy elboritanak, vagy kedvező esetben érzékenyen megsértenek. A szakadárok Klapka és Bismarck értekezleté-

bül meggyőződtek, hogy egyetlen európai hatalom sem akarja Magyarország önállását, a támadás lefolyásából kiviláglott, hogy az emigráczió megbizottjai az emigráczió bizalmával csuful visszaéltek, a forradalomért a nemzet nem lelkesedik, kizárólag csakis önmagunkra számithatunk, a nemzet csakis az erkölcsi ellenállásra hajlandó.

A király és kormánya a kiegyezésre el voltak határozva, a vereség által előidézett rendezés időt kivánt, a reményeiben csalódott, a vereség által megalázott király a háboru bevégezte után az országgyülést nem hivhatta rögtön össze, az országgyülés egybehivása tehát november 17-ére elhaladt, mikor a király következő leirattal hivta össze.

X. FEJEZET.

Az országgyülés folytatása. — Királyi leirat. — Az országgyülés felirata. — Tisza Kálmán erős határozati javaslata. — Megbukik. — Ujonczozási patens. — A király visszavonja. — A király a felelős kormányt kinevezi.

November 17-iki leirat.

Az isteni gondviselés és népeink hű ragaszkodása iránt meg nem ingatott bizalommal veszszük fel az országgyülési értekezések fonalát, melyeknek kiindulási pontját trónbeszédünkben körvonalaztuk s melyeknek magasztos és előttünk változatlan czélját a birodalom egyes részei közötti kapcsolatnak alkotmányos rendezése és kedvelt Magyarországunk közjogi önállásának mielőbbi helyreállitása képezi.

A hadjáratnak déli seregünk és hajóhadunk fényes diadalai által ki nem egyenlithetett kedvezőtlen fordulata meghiusitá azon reményeket, melyeket az ellenünk szövetkezett hatalmak túlnyomó erejének ellenére is ügyünk szentségébe és hősies kitartásban törhetlen hadseregünk vitézségébe fektettünk.

A balsors csapásaival szemben, miknek helyreütése egyedül népeink feláldozó készségének, szellemi és anyagi erejének végső megfeszitésével lett volna eszközölhető, nem késtünk, habár sulyos feltételek alatt, visszaadni nekik a béke áldásait, miket számukra biztositani atyai szivünk leggyengédebb, uralkodói tisztünk legfőbb kötelmeihez soroztunk mindenkor.

A multnak viszontagságai s a változott nemzetközi viszonyok iránti tekintetek immár még inkább és valóban elutasithatlanul követelik, hogy a birodalom bel-

szervezésének függőben levő ügyét azon alapon, melyet népeink alkotmányos jogai és érzületének általunk őszintén óhajtott kielégitése czéljából kijelöltünk, tőlünk lehetőleg siettessék.

Már a folyó évi Szentiván hava 24-én kelt királyi leiratunkban méltányoltuk volt azon munkásságot, melylyel kedvelt Magyarországunk országosan egybegyült főrendei és képviselői fejedelmi czélzatainkat elsajátitva, a közös feladat rájok eső részének megoldásához járulni indultak.

Annál inkább kelle sajnálnunk, hogy ép azon időpontban valánk kényszerülve elnapolni a magyar országgyülést, midőn e munkásság, a képviselők közösügyi bizottságának előkészitő tárgyalásai folytán oly javaslatot eredményezett, melynek kiindulása és végirányzata felett mi, — daczára annak, hogy az még a nyilvános megvitatás és országgyülési megállapodás törvényes fokozatain át nem haladt, — elismerésünket ezuttal már előlegesen kijelenteni nem tartózkodunk, mert hivatásunkban fekvőnek hiszszük éber figyelemmel kisérni az ellentétes irányzatok kiegyeztetése körüli mindazon mozzanatokat, miknek fejlesztése a végfeladat mielőbbi jogos és méltányos megoldásához vezethet.

Megnyugvással látjuk mi e javaslatban kifejezve országaink együvé tartozásának élénk öntudatát és vezérelvül felkarolva ama legfőbb tekintetet, hogy a monarchia fennállása legfontosabb érdekeiben biztosittassék.

Amiért is viszonzandók az őszinte nyiltságot és bizalmat, mit az országosan egybegyült főrendek és képviselők hozzánk intézett legalázatosabb feliratikban irá-

nyunkban kifejeztek, eleve biztosakká tenni kivántuk, hogy az érintett javaslatnak a közös ügyek tárgyalására és kezelésére vonatkozó módozatait olyaknak tekintjük, melyek az alkotmányos kiegyezés létesitésére alkalmas csatlakozási pontul szolgálhatnak.

Hogy az e részbeli tárgyalások gyors és kedvező eredményét mindinkább biztositsuk, czélravezetőnek véljük kijelelni ama főbb szempontokat, mikre nézve szükséges, hogy az országosan egybegyült főrendek és képviselők a közös ügyek meghatározása körül kiváló figyelmet forditsanak.

Mit mulhatlanul megóvni tartozunk, az a hadsereg egysége, mihez a vezénylet és szakszerü belszervezet egységén túl, még a szolgálati időnek meghatározására s a hadsereg kiegészitésére vonatkozó elvek összhangzása okvetlenül megkivántatik.

Szintugy elkerülhetlenül igénylik a nemzetközi forgalomnak ez idő szerinti fejlettsége és az iparnak létfeltételei, hogy a vámügy s ezzel kapcsolatban az iparos termelésre lényeges behatással biró közvetett adók s az állami egyedáruság ügye előleges kiegyezés utján kijelelendő azonos elvek alapján rendeztessék.

És végre szükséges, hogy az államadósságok és az ezekkel oly szoros kapcsolatban lévő államhitel ügye belső lényegénél fogva egységesen kezeltessék, hogy a pénzforgalom érdekei, melyek a birodalom minden részeiben egyiránt életbe vágók, az e téren oly válságos ingatagságtul megóva legyenek.

Óhajtjuk, miszerint ez alapokon megindult tanácskozásaik eredménye minket mielőbb ama helyzetbe jut-

tasson, hogy a nehézségeket, melyek a birodalmi kapcsolatnak magából a pragmatica sanctióbul folyó s általunk bármi körülmények közt fel nem adható biztositékaira nézve fennforognak, elvben megoldottakul tekinthessük, és viszont mi is az országosan egybegyült főrendek és képviselők legalázatosabb feliratiban előtérbe állitott kivánalmak teljesitéséhez járulva, a felelős ministerium kinevezésével s a helyhatósági önkormányzat helyreállitásával kedvelt Magyarországunk népeinek alkotmányos igényeit kielégithessük.

Minthogy pedig el vagyunk határozva a felelős kormányzati rendszert nem egyedül Magyarországban, hanem általánosan érvényre emelni, fenntartjuk magunknak, hogy a közös ügyekre nézve megállapitott elvek részletes kivitelét és foganatositását, ugy az 1848-iki törvények ama szabványainak módositását, amelyek iránt folyó évi bőjtmás hava 3-ik napján kelt királyi leiratunkban elősoroltuk, kinevezendő felelős ministeriumunk utján, az országosan egybegyült főrendek- és képviselőkkel egyetértőleg eszközölhessük.

Reményljük, hogy kedvelt Magyarországunk országosan egybegyült főrendei és képviselői minden elfogultságtul ment érzéssel fogadandják atyai szándékunk im ez őszinte nyilvánitását, s az általunk kiemelt szempontokat szintoly beható, mint az időnek intő szavára ügyelő tanácskozásaik tárgyává teendik, miáltal birodalmunk alkotmányos belszervezetének életbe léptetésére irányult legbensőbb vágyaink valósulását részökrül siettetni fogják.

Küszöbén áll immár az ország óhajai teljesülésének.

Érzelmeink, melyek által indittatva eszközölni ki-

vántuk, hogy helyesen felfogott önérdekeiben határozhasson saját jövője felett, nem változtak.

Hinni szeretjük, hogy a jóakaratnak üdvös találkozása képes leend a jövőt oly alapokra fektetni, melyek a multnak kegyeletes hagyományait a jelen helyzet követelményeihez idomitva, azoknak ujabb felvirágzását biztositandják.

Bécs, 1866. november 17.

Ferencz József.

Midőn ezen leirat leérkezett, a közösügyi törvényjavaslatot a bizottság elkészitette és a királylyal közölte, a király azomban az összes közös ügyeket, sőt a katonamegszavazási törvényt is látni akarta, és addig ugy a felelős kormány kinevezését, mint a megyék helyreállitását elhalasztotta. A közösügyi törvénynek a tárgyalás előtti helyeslése illetéktelen nyomás volt annak elfogadására, mi, ha az országgyülés valódi önérzettel bir, képes lett volna vihart idézni elő, a 66-iki országgyülés azomban lényegesen különbözött az 1790- és 1861-iki országgyülésektül, mert mint látni fogjuk, a jogfeladó ujonczozási törvényt is elfogadta.

Az országgyülés felirata.

Felséges császár és király!

Midőn a jelen országgyülés megnyitásakor Felséged a királyi székrül ünnepélyesen kijelentette élénk óhajtását, vajha sikerülne a kiegyezés nagy művét szeren-

csésen befejeznünk, mi bizton reménylettük, hogy a fenn forgó sulyos nehézségek megnyugtató, tartós és maradandó megoldását rövid időn elérhetjük.

Reménylettük ezt, mert a legmagasabb trónbeszédben Felséged maga is a pragmatica sanctiót mint kölcsönösen elismert jogalapot választotta kiindulási pontul.

Meg valánk győződve, hogy miután Felséged oly kiegyenlitést óhajt, mely tartós és maradandó legyen, azt a jogalapot, melyet Felséged maga is elismert és kiindulási pontul választott, azonnal és mindenekelőtt teljesen ismét vissza fogja állitani.

De fájdalom, e reményünk mindeddig nem teljesült, a pragmatica sanctio, melynek a nemzet jogait és alkotmányát biztositó része egyoldalu hatalomszóval felfüggesztetett, tettleg még mindig fel van függesztve; alkotmányunk nem állittatott vissza s a jogfolytonosságnak általunk ismételve kért és sürgetett életbe léptetése nincs teljesitve.

Minő alapra épitsük tehát a kiegyenlités művét, midőn az egyetlen biztos alap még most is hatályon kivül van? Mely uton törekedjünk a kitüzött czél felé, ha az egyetlen ut, melyet nekünk követnünk szabad, az alkotmányosság utja el van előttünk zárva.

Kifejtettük ezen országgyülésrül Felségedhez alázatosan felterjesztett feliratainkban mindazon fontos okokat, melyeknél fogva joggal sürgettük alkotmányunk haladéktalan visszaállitását. Elmondottuk, hogy az alkotott törvényeket, mig a törvényszabta uton el nem törültetnek, sértetlenül fenn kell tartani és tettleg végre kell hajtani. Életfeltétele ez az állam lételének, mely nélkül

se az egész, se az egyesek a törvényben biztos támaszt nem találhatnak. A törvények elismerése s azok tettleges teljesitésének megtagadása jogilag egymás mellett meg nem állhatnak.

Aggódva látjuk, hogy felhozott okaink és ismételt kérelmeink sem valának eddig képesek Felségedet arra birni, hogy teljesitse a nemzetnek azon jogos kivánatát, amelynek megtagadása egyszersmind megtagadása a pragmatica sanctio által biztositott jogoknak s mellőzése a sanctio pragmatica lényeges feltételének.

A kegyelmes királyi leirat, melyet Felséged második feliratunkra válaszul hozzánk legközelebb küldeni méltóztatott, az abban foglalt legmagasabb igéretek és elismerés által sem képes ez aggodalmunkat megszüntetni, mert mi az alkotmánynak s a teljes jogfolytonosságnak azonnali tettleges visszaállitását kértük, s e kérelmünk a királyi leirat által nem teljesittetett. Időköz- és feltételekhez van abban az is kötve, ami határozottan meg nem tagadtatott; pedig a jogilag fennálló törvények fenntartását és teljesitését más időre halasztani, vagy ezután teljesitendő feltételekhez kötni, nem csak a mi alkotmányunkkal, hanem általában a törvényesség és alkotmányosság alapelveivel ellenkezik.

Hódoló tisztelettel kérjük Felségedet, ne tegye alkotmányunk visszaállitásának s a jogfolytonosság életbe léptetésének halasztásával lehetetlenné a megnyugtató kiegyenlités nagy művét. Mig alkotmányon kivül állunk, a törvényhozásnak alkotmányos jogát nem gyakorolhatjuk. Czélra vezetők csak oly egyezkedések lehetnek, melyek a nemzet és fejedelem közt az alkotmány alapján

történnek, absolut hatalom egy részrül, alkotmányos szabadságától megfosztott nemzet másrészrül, megnyugtató, tartós és maradandó megoldáshoz jutni soha sem fognak. Nekünk azt a jogot, hogy a trón és haza érdekében a fejedelemmel mint a törvényhozás másik részével egyezkedjünk, az alkotmány adja, és alkotmány nélkül e jognak gyakorlása nem nyugszik biztos alapon.

Vannak helyzetek az államok életében, amelyeket hosszasan fenntartani lehetetlen anélkül, hogy veszélyt hozók ne legyenek. Vannak helyzetek, melyek ujabb bonyodalmak nélkül is megmérgezik, felemésztik az állam erejét s képtelenné teszik azt, hogy erősebb rázkódtatásoknak ellenálljon vagy ily rázkódtatások után magát sokáig fenntarthassa. Ilyen állapot az, ha valamely államnak belviszonyai sokáig ziláltak, rendezetlenek, ha az egésznek mint egyeseknek anyagi ereje ki van meritve, hite és bizalma meg van ingatva. Hol találjon biztos támaszt a trón és állam, ha saját népei nem birnak támaszul szolgálni. Minden időben veszélyes ily állapot, de veszélyes kivált korunkban, midőn elintézetlen nagy kérdések, felizgatott érdekek és kedélyek, minden oldalrul végtelen bonyodalmakkal fenyegetik Európa népeit.

Belviszonyaink, sőt Felséged egész birodalmának viszonyai sincsenek oly szilárd és rendezett állapotban, hogy teljes biztosság érzetében nyugodtan nézhessenek azon eshetőségek elé, melyeket a külbonyodalmak s a ki nem számitható véletlen hozhatnak reánk. Sok, igen sok, ami mulhatlanul és gyorsan teendő s aminek elhalasztására talán már nincs idő. Ne engedje Felséged,

hogy a bekövetkező események ily állapotban találjanak bennünket; nyujtson módot és alkalmat a megnyugtató kiegyenlités eszközlésére, saját belviszonyainknak oly rendezésére, mely az egésznek ugy, mint már egyeseknek kimerült anyagi erejét és jólétét a végsülyedéstől megmentse, sőt a lehetőségig emelje és kifejtse, s hazánk minden nemzetiségü és vallásu polgárainak igazságos, méltányos és megnyugtató kielégitése által az országot ismét erőssé tegye, hogy ingatlan támasza legyen a trónnak és államnak.

E czél elérésére mindenekelőtt mulhatlanul szükséges, mint eddigi feliratainkban is kifejtettük, alkotmányunknak azonnali teljes visszaállitása és a jogfolytonosság tettleg életbe léptetése. Midőn tehát ezt kérjük és ismételve sürgetjük: saját hazánknak, Felségednek, uralkodó házának és egész birodalmának érdekében teszszük azt. Kivánatunk jogossága törvényeken alapszik és azon alapszerződésen, mely Felséged uralmának is alapja; alapszik az alkotmányosság általános elvén s alapszik a czélszerüségen is, melyet a jelen politikai helyzet s a könnyen bekövetkezhető események óvatos figyelembe vétele igazol.

A legmagasabb királyi leirat azon részét, mely a közös érdekekbül eredő viszonyokra s a 15 tagu albizottság javaslatára tesz észrevételeket, jelenleg nem vehetjük tárgyalás alá. A képviselőház folyó évi márczius 1-én 67 tagbul álló bizottságot bizott meg e tárgyban. E küldöttség saját kebelébül nevezte ki az albizottságot, melynek munkája ez okbul a hatvanhetes bizottság által lesz előbb tárgyalandó s mihozzánk ennek véleménye

fog beadatni. Ennélfogva mi a legmagasabb királyi leirat emlitett észrevételei iránt is csak akkor adhatjuk elő nézeteinket, ha majd azon helyzetben leszünk, hogy az egész javaslat felett országgyülésileg tanácskozhatunk és határozhatunk.

Ismételve terjesztettünk fel kérelmet Felségedhez, politikai vádak folytán elitélt vagy számüzött honfitársaink érdekében, s fájdalom, még e kérelmünk is teljesületlen maradt. Megujitjuk e kérelmet s hódoló tisztelettel kérjük Felségedet, adja vissza honfitársainkat hazájoknak és családjaiknak. A kiegyenlitésnek megnyugtató hatálya csak engesztelődés által reménylhető s ez annál könnyebb és valószinübb, minél kevesebb honpolgár kebelében marad fenn fájdalom és keserüség.

Ezek azok, amiket Felségednek legközelébb hozzánk küldött kegyelmes királyi rendeletére őszinte bizalommal előadni kötelességünknek tartottunk. Ragaszkodunk e részben mindazokhoz, amiket alkotmányunk visszaállitására, a jogfolytonosság teljes életbeléptetésére nézve eddigi feliratainkban előadtunk. Csak e kérelmek teljesitése nyugtathatja meg a nemzetet, csak az tesz minket képesekké a törvényhozás terén ránk várakozó legszentebb kötelességünk teljesitésére, csak az nyujthat reményt a kiegyezés áldást hozó sikeréhez. Ugyanazért e jogos kivánatainktul semmi részben nem állhatunk el: mert azt törvényhozói állásunk, a törvény, az alkotmányosság, hazánknak és a birodalomnak érdeke egyiránt tiltják.

Ne tagadja meg Felséged a nemzet kivánatát, ne kösse alkotmányunk visszaállitását föltételekhez, amelyek felett az alkotmány visszaállitása nélkül ugy sem vol-

nánk jogositva a törvényhozás terén határozni! Vegye kegyelmesen fontolóra, hogy a pragmatica sanctióban a nemzet jogainak, alkotmányának fenntartása a trónöröklés megállapitásával viszonos és semmi egyéb feltételhez nincsen kötve! Ne halaszsza kérelmünk teljesitését, melyet nemcsak a jog és törvény követel, hanem a trón és haza érdeke s a válságos idők intő szózata egyiránt sürget.

Örömmel üdvözöltük mi Felségednek azon legmagasabb fejedelmi elhatározását, hogy egész birodalmán alkotmányosan akar kormányozni, örömmel látjuk hozzánk legközelébb bocsátott királyi leiratában is, hogy az alkotmányosság egyik alapfeltételét, a felelős ministeriumot többi országai- és tartományaiba is be akarja vinni. Meg vagyunk győződve, hogy egyedül ezen ut lehet az, melyen Felséged a trón biztosságát s az állam erejét és hatalmát megszilárdithatja. Mert csak igy lesz elérhető, hogy minden egyes ország, midőn külveszélyek ellen áldozatkészséggel védi az államot, egyszersmind saját jogait és alkotmányát védje s egyik országnak szabadsága a többiek szabadságának is támaszul szolgáljon.

Nem lehet, hogy midőn Felséged a magas czél elérésére törekszik, a századok óta fennállott s ünnepélyes alapszerződés által biztositott magyar alkotmány visszaállitását megtagadja. Nem lehet, hogy Felséged figyelembe ne vegye azon közjogi alapelvet, mely szerint jogilag fennálló törvényeket, mig a törvényhozás rendes utján el nem törültetnek, sértetlenül fenntartani s végrehajtani a hatalomnak első és legszentebb teendője. Nem lehet, hogy Felséged ezen elv mellőzésével megingassa népeinek hitét és bizalmát alkotmányos szabadságuk biztos jövője iránt.

Adja vissza tehát Felséged mindenekelőtt alkotmányos szabadságát a magyar nemzetnek, hogy az jogaiban biztositva, egyetértésben megszilárdulhasson, anyagi erejében gyarapodhassék s biztos támasza lehessen Felséged trónjának is, minden veszélyek közt.

Pest, 1866. deczember 20.

Gr. Cziráky János,
f. h. másodelnök.

Szentiványi Károly,
k. elnök.

Szlávy József,
jegyző.

Tóth Vilmos,
jegyző.

Ezen felirat elfogadását erős viták előzték meg. Tisza Kálmán is adott be egy javaslatot, mely a törvények tényleges helyreállitásáig minden további munkálkodást beszüntetni javaslott. Ugy látszik az ellenzéket a választóikkali érintkezés szilárdabb fellépésre hangolta, felhasználta tehát a kedvező tüntetési alkalmat. A két javaslat lényegileg alig különbözött, mert a Deák felirata is kijelenté, hogy a törvényes állapot helyre nem állitásáig a közös ügyek tárgyában törvényjavaslatot nem készit, a közösügyi javaslatot már az albizottság elkészitette, tehát a Tisza javaslata csakis a nagybizottság munkálkodását akadályozta volna meg; tehát a munkálatot csak néhány hétig tartóztatja fel. Szigoru közjogi szempontbul tekintve, az ellenzéknek ezt nem most a folyamatban levő egyezkedés, az egy évi törvénytelen kormányzat után, de a közösügyi bizottság kiküldésekor kellett volna inditványozni, most már ez csakis párttüntetés, népszerüség, vadászat szinében tünt fel. A

49-es szinezetü képviselők ezen kérdésben Tisza Kálmán uszályvivőiként szerepeltek, mi ezen eszmék hivei tömörülését lehetetlenné tette, mert miután a közös ügyek ellen az ország önállása mellett határozati javaslattal nem léptek fel, a közös ügyeket hangoztató feliratokat elfogadták, a nemzetfelség eszméjét jogalapul egyik sem merte felállitani, sőt meg sem emlitette, de csakis az absolutismust, illetőleg az absolut kormányokat szidta, mint a Kálmánok, sőt a Deák-párt is, az ország nem láthatott köztök és a Kálmánok pártja közt a kiegyezés befejezéseig semmi külömbséget. Ezen vita némileg erőmérkőzés volt, mi Deákra kedvezőleg ütött ki, mert mellette 227, ellene 107 szavazott, távol volt 50, ezek közül az ellenzékhez csak 10 tartozott, tehát a Deák-párt állt 267-, az ellenzék 117-ből.

A feliratot a két ház elnökei, gróf Cziráky és gróf Andrássy Gyula, Budán a királynak átadták.

1867.

A hadsereg kiegészitése tárgyában ő Felsége deczember 28-án nyilt parancsot adott ki, ezen törvénytelen rendelet nem volt uj alkotmányellenes merénylet, csak folytatása a magyar kanczellárral diszitett kényuralomnak; az országgyülés feliratában ezen hatalmi visszaélés ellen ismételve tiltakozott, Deák és Tisza az ujonczozásra a kiegyezés küszöbén szemet hunynak, Madarász azomban a vezetők nyugalmát megzavarta. Január 10-én inditványt jelentett be, 12-én Deák feliratot ajánlott, az alkalmatlan ellenzéki magyar lecsépelésére az ellenzék

vezére, Tisza Kálmán vállalkozott. Madarász határozatban akarta kimondatni:

1. A patens törvénytelen, nem foganatositható.

2. A haza elvárja, hogy polgárai a patensnek nem engedelmeskednek, a patens-végrehajtók az 1504. I. és 1507. törvényben jelzett bünt követvén el, e törvény szerint lesznek büntetendők.

Madarász ezen inditványa is féluton állt meg, mert sem a királynak, ki ezen rendeletet kiadta, sem a hadparancsnokságnak, mely ezt az országban kihirdette, kereset alá vételét nem inditványozta. Az egyezkedők az ujonczozási jog megsértéseért, mely a törvénytelenségek bokrétájában csak egy tövisvirágot képezett, különlegesen nem kivántak szakitani, alkotmányhűségök bebizonyitása és Madarász elhomályositására felirtak a királyhoz és követelék nemcsak ezen, de a többi törvénytelenségek megszüntetését és kifejezék hajlamukat a védrendszer megváltoztatására. Tisza Kálmán beösmeri a rendelet törvénytelenségét, korbácsolja az absolut kormányt, kételkedik a kormány jóakaratában, nevetségesnek tartja a helyzetet, mert az országgyülés együttléte alatt tiltakozásai, feliratai daczára folytonos törvénytelenségek követtetnek el. De kötelesnek érzi magát a polgároknak az ujonczozás nagy sulyától megmentésére, ez csak felirat által eszközölhető; Madarász inditványa időszerütlen. Ha azomban ezen felirat is sikertelen marad, akkor ki kell mondani, hogy a kormány az absolutismushoz görcsösen ragaszkodván, a ház további működését megszünteti, ki kell ez esetben a felelősséget terjeszteni a korona azon taná-

csosaira, kik a törvénytelenséget az uralkodónak tanácsolták. A nagy szavak tetszettek, a tettektül féltek, a felirat tehát igen kevesek ellenére elfogadtatott.

A király a rendeletet visszavonta és február 17-iki leiratában egyszersmind gróf Andrássy ministerelnöki kinevezését tudatta.

Királyi leirat.

Az országosan egybegyült főrendek és képviselők folyó év boldogasszony 17-én kelt legalázatosabb feliratukban foglalt azon kérését, hogy a védrendszer törvényvényhozói befolyásukkal állapittassék meg, annál szivesebben teljesitjük, minthogy az e részbeni javaslatot már mult évi karácsony hó 28-án hadügyministerünkhöz bocsájtott kéziratunkkal alkotmányszerü tárgyalásra utaltuk és a felmerült aggályok eloszlatásául ezennel is nyilvánitjuk, hogy az érintett javaslat tárgyalását és törvényerejü végelhatározását az országos főrendek és képviselők közreműködésével kivánjuk eszközöltetni.

De a birodalom biztonsága okvetlenül igényli az utóbbi hadjárat által derék hadseregünk soraiban támadt hézagok betöltését, épen ugy mint az eddigi védrendszer gyökeres átalakitását. Az európai hatalmak részint már eszközlésbe vett, részint közel álló hasonnemü intézkedései mellőzhetlenné teszik saját védrendszerünk oly módositását, mely az állam pénzerejének kellő kimélete mellett a véderő fokozott mérvbeni kifejtését lehetővé tegye.

Összes népeink biztonsága iránti atyai gondoskodás vezérelt tehát, midőn mult évi deczember 28-án közzé-

tett rendeletünkben a hadkiegészitést oly módon czéloztuk foganatba vétetni, mely az eddig kiállott rendszerbül az átmenetet könnyiteni és a megállapitandó uj rendszer életbe léptetését előkésziteni képes legyen.

Midőn az országos főrendek és képviselők e rendelet felfüggesztését kérték, a történet példáira utalva felemlitik, miszerint Magyarország e téren mindig kész vala a kor igényeinek megfelelő változásokat eszközölni és királyi trónunkat minden fenyegető vész ellen megoltalmazni.

Méltányló kegyelettel ösmerjük el mi is azon hazafiui készséget, melylyel őseik a veszély fenyegető perczeiben mindig tántorithatlan hűséggel siettek a fenyegetett trón és birodalom védelmére. Annál inkább készek vagyunk tehát feliratokban foglalt kérelmöket teljesiteni, mert a multak lelkesitő emlékeibül lehetetlen azon reményt nem meritenünk, hogy az ősök utánzásra méltó erényei a jelen nemzedékre is átszállottak, s mert ennélfogva meg vagyunk győződve, hogy az országos főrendek és képviselők, számba véve a helyzetnek saját érdekeiket is kiválólag érintő komolyságát, atyai szándékainkat egész őszinteséggel támogatni s amit a trón és birodalom biztonsága igényel, önként teljesiteni fogják.

Az országos főrendek és képviselők fennérintett legalázatosabb feliratukban megujitják az alkotmány tettleges helyreállitása iránt ismételve előterjesztett kérelmöket és azt ezuttal a sürgető szükség elutasithatlan követelményeivel is indokolják.

Tudjuk és érezzük mi is, hogy az általunk megkezdett kiegyenlitési és békitési mű befejezésre vár, érez-

zük, hogy a kölcsönös jogalapon, melyen az e részbeni tárgyalások megindultak, elméletileg megállapodnunk nem szabad, hanem azon a gyakorlati alkalmazásban is egyetértőleg tovább haladnunk szükséges.

E kölcsönös jogalap kifolyásaként pedig egyrészt a birodalom fennmaradásának biztositását és az erre vonatkozó viszonyok rendezését, másrészt a magyar alkotmány helyreállitását tekintjük.

Trónbeszédünkben szintugy mint későbbi leirataink-ban teljes őszinteséggel feltártuk atyai keblünket, nyiltan kijelöltük azon kételyeket és nehézségeket, melyek a kölcsönös kiegyezést eddig késlelteték.

Az országosan egybegyült főrendek és képviselők legalázatosabb feliratai kban méltánylandó készséggel tüzték feladatul e kételyek eloszlatását.

Ismételve kijelenték, hogy a birodalom biztonságát veszélyeztetni, fennállását koczkáztatni nem akarják, sőt lehetetlen akarniok, hogy azon támasz, melyet a közös biztonság érdekében kölcsönösen nyujtanak és várnak, erős lenni megszünjék.

Ismételve biztositottak arrul, hogy a közös ügyekre s azok mikénti kezelésére nézve oly javaslatot fognak elénk terjeszteni, mely a birodalom életfeltételeinek megfeleljen, hogy az 1848-iki törvények némely szabványainak általunk kivánt s felelős magyar ministeriumunk utján előterjesztendő módositását haladéktalanul tanácskozás alá veendik: hogy a társországok jogosult igényei iránt méltányos figyelemmel lesznek s hogy az átmeneti nehézségek elháritására szükséges intézkedésekrül gondoskodni fognak.

A magyar országgyülésnek e komoly, higgadt és ünnepélyes kijelentéseivel szemben kell, hogy aggodalmaink megszünjenek, minél fogva örömmel ragadjuk meg az alkalmat, hogy Magyarország alkotmányát helyreállitsuk és e czélbul a magyar felelős ministeri kormányt megalakitsuk.

E szilárd eltökélésünk zálogául kedvelt hivünket, nagyságos és tekintetes Csikszentkirályi és Krasznahorkai gróf Andrássy Gyulát egyuttal ministerelnökül kineveztük, megbizván őt, hogy a kormány alakitása iránti javaslatát hozzánk haladéktalanul felterjeszsze.

Amidőn ezáltal elháritjuk azon akadályt, mely az országos főrendek és képviselők törvényhozási működésének eddig utjában állt, másrészt politikai bölcseségökbe fektetett őszinte bizalmunknál fogva elvárjuk, hogy készséggel és tettleg is teljesitendik mindazt, amit feliratáikban a kiegyenlitésnek olyképeni eszközlésére felajánlottak, miszerint az a pragmatica sanctio czéljainak biztositása s a kölcsönös érdekek kiegyenlitése által tartós és maradandó mű legyen.

Elvárjuk ezt annál inkább, mert feliratáikban ismételve kijelentették, hogy nem fognak politikai lehetetlenséget kivánni s magyar felelős kormányunknak a közigazgatás mindazon ágaiban, melyek tettleges átvétele s rendezése több időt s nagy óvatosságot igényel, megadandjuk azon kivételes felhatalmazást és segédeszközöket, melyek nélkül a kibontakozás számos és komoly akadályainak elháritása a lehetetlenségek közé tartoznék.

Elvárjuk végre, hogy valamint mi szilárdul el

vagyunk határozva az ország alkotmányát minden megtámadás ellen oltalmazni és sértetlenül fenntartani, ugy Magyarország hű népei ezentúl is erős támaszai lesznek királyi székünknek, vész idején elszánt védői mind a magyar szent korona országai-, mind pedig a birodalom területi épségének.

Bécs, 1867. böjtelő hó 17-én.

Ferencz József.

Károlyi László. *Barthos János.*

A ház a ministerelnök kinevezése-, az alkotmány helyreállitásáért a királyhoz köszönő küldöttséget küldött. Február 19-én a ministerelnök előterjesztésére kineveztettek:

A király személye mellé	gróf Festetich György.
Belügyministernek	gróf Wenkheim Béla.
Pénzügyérnek	Lónyay Menyhért.
Vallás- és közokt. ministernek	báró Eötvös József.
Igazságügyi „	Horváth Boldizsár.
Közmunka- és közlek. „	gróf Mikó Imre.
Földmiv. és keresk. „	Gorove István.

XI. FEJEZET.

A kormány tagjainak jellemzése. — A szélső bal az országgyülés feloszlatását inditványozza. — Gróf Andrássy Gyula a kormányt bemutatja. — Javaslatai: az ujonczokrul, az adókrul.

Az első felelős ministerium az urak és szónokok ministeriuma volt, általában sok előnyökkel birt. Az ország képviselésére senki sem volt annyira alkalmas, mint gróf Andrássy Gyula, eszes, elmés, a külviszonyokban teljesen otthonos gazdag főur, — sima, kellemes modorával megszerezte a király és képviselők, rangtársai bizalmát. Andrássy már fiatal korában magyarul érzett és gondolkozott, a szabadelvüség eszméit mint ifjoncz felkarolta és elveihez folytonosan hű maradt. Már 24 éves korában esze, ismeretei és jelleme által feltünt, a 47/48. országgyülésen 25 éves korában Zemplénmegyét képviselte, a Batthyány-kormány Zemplén főispánjának nevezte. 48. őszszel, midőn a félénk Batthyány-kormány leköszönt, a magyar ügyet felkarolt kevés főurak nagy része visszavonult, Andrássy hazájának hive maradt; októberben Kossuth konstantinápolyi követnek nevezte, midőn az ügyek kedvezőtlen fordultával a konstantinápolyi állás feleslegessé vált, a londoni követséggel bizta meg. 49-ben büntetése jeleül arczképét felakasztották, a külföldön hazája ügyében működött mindaddig, mig Magyarországnak Napoleont megnyerni reménylette. A zürichi béke meggyőzvén, hogy Napoleon Magyarország függetlenségére nem gondol és Magyarországot segiteni nem fogja, haza jött; főrendü társaiban igyekezett a valódi magyar érzelmeket feltámasztani és megszilárditani. 1861-ben

az ábránd-politikával szakitva, a reál-politikát karolta fel, Deák Ferenczhez csatlakozott, kit őszintén tisztelt és szeretett; a delegationalis intézményt Andrássy javaslotta. A kormányban nemcsak a becsvágy, mely minden tehetséges és önérzetes emberben megvan, de hazája valódi érdeke vezette, Andrássy belátta, hogy az európai ujabb politikai és területi alakulások következtében a másodrendü államok magukat fenn nem tarthatják, Magyarországnak tehát, ha a nagyhatalmak lapdája, a recompensationalis nagyhatalmi politika tárgya lenni nem akar, más nemzettel kell szövetkezni, melynek érdekei hasonlók, mely Magyarország magyar államiságát nem veszélyezteti. Magyarországot a lotringeni uralkodó-házhoz a 49-ben nagyon megingatott, de tényleg fennálló jog kötelékei is füzték, az osztrák államok érdekei a porosz háboru után Magyarország érdekeivel azonosultak, mert Austria egymaga gyenge volt a német egység, a pánszlavizmus falánk vágyai ellen, a keleti ügyek Austriát épen ugy érdekelték mint Magyarországot, mert ha közvetlen szomszédjaiban erős szláv államok alakulnak, a Metternich által botorul megteremtett pánszláv érzelmeket önmaga képtelen lett volna megfékezni. Austria gyáros, Magyarország nyerstermelő ország volt, érdekeik tehát e téren is találkoztak. Az uralkodó-házzali köteléket csak véres, bizonytalan forradalommal lehetett volna szétszakitani, mi valószinüleg a harczoló felek teljes kimerülését eredményezte volna. Andrássy a királylyal 66-ban többször személyesen érintkezett, ezen bizalmas érintkezésekben meggyőződött a király éles elméje, jóakarata

és loyalitásárul, mindezen okoknál fogva a forradalmár dinasticus, az osztrákház őszinte hive lett, a ministerelnökségét nem csak becsvágy-, de valódi hazafiságbul vállalta el. Meggyőződését, véleményét a királynak minister korában is nyiltan megmondta, mint minister is megtartá önérzetét és nem aljasodott bókoló udvaronczczá, szónoklataiban sokat kellett küzdenie akadékos nyelvével, de minden tárgyhoz világosan, eszesen és élczesen szólt, beszéde a hallgatóságot megnyerte; a minister külmegjelenésén is meglátszott; hatalmát, fölényét senkivel sem éreztette, barátjait, hiveit mindig pártolta, szavával nem játszott és nem ámitott, ennélfogva azon egyedüli magyar kormányférfi, kinek az egész országban egyetlen ellensége sincs. 1867-ben majdnem az egyedüli alkalmas ministerelnök volt, mert a nemzetben maga az uralkodó-ház teljesen nem bizott, az osztrák kormányférfiak sajnálták a kezökbül kiesett hatalmat, a simaság és valódi nagyuri udvariasság tehát a ministerelnök egyik fő kellékét képezte, az önérzettel párosult simasággal pedig ez időben Magyarországban csakis az udvarias, kellemes gróf Andrássy Gyula birt. Andrássynak csakis egy hibája volt: az ország pénzügyi és anyagi érdekeivel nem foglalkozott, ennélfogva az anyagi osztrák egyességnél Lónyayt nem támogatta, az ország anyagi erejét túlbecsülte, mert maga tiszta volt, mások szennyesére nem figyelt, ennélfogva sok oly üzletek örökültek meg, melyek az ország milliárdit elnyelték és az államdeficzitet megalapitották.

Az első ministeriumban második helyet foglalt el

Lónyay Menyhért pénzügyminister. A magyar politikus Magyarország köz- és magánjogát, az ország- és világtörténelmet, a magyarországi és a világstatisztikát, az idegen alkotmányokat ismerte, foglalkozott az észtan, számtan és természettudományokkal, a száraz pénzügyeket, a nemzetgazdaságot az egész országban alig tanulmányozta egy pár politikai egyéniség, ez tehát nálunk teljesen ösmeretlen birodalom volt, a pénzügyi kérdéseknél a buffet és folyosók teljesen megteltek. Lónyay már 18 éves korában ezen szakmával foglalkozott, sokat olvasott, sőt tudott is, éles elmével, erős itélő tehetséggel birt, a munkáért rajongott, mint minister, 16 órát foglalkozott szakmája- vagy politikával, éles elme-, szilárd itélőtehetséggel birt, a legszövevényesebb tárgyakat gyorsan átlátta, ösmerte Európa minden állama pénzügyeit, a nemzetgazdászatot, hitelügyeket 26 év óta tanulmányozta, nem volt a pénzügy, nemzetgazdászat, hitel-ügyek terén oly számba vehető munka, melyet figyelmesen el nem olvasott volna, mint magánember közelébb állott a fösvénység-, mint pazarláshoz, mint minister a takarékosságért rajongott, az ország pénz- és hitelügyeit, a magyar gazdaság, ipar kedvezőtlen helyzetét ösmerte, nem birt azomban a kezdeményezés bátorsága-, a kitartás szivósságával, magára hagyatva visszavonult; szerette a járt utat, neki ment minden akadálynak, midőn azonban a siker nehézségeit látta, vagy visszavonult, vagy megkerülte az akadályokat, ezalatt versenytársai czélt értek. Határozatlansága károsan hatott az osztrákokkali anyagi egyezkedésnél, a járt utak iránti haj-

lam-, az akdályok iránti félénkségbül meghagyta, sőt megalapitotta a régi nyomorult adórendszert, mely főleg a direct adókra támaszkodott, a földbirtokot sajtolta, a földbirtokkal összekötött adónemeket emelte, a bel- és idegen tőkét méltánytalannl kimélte; ennélfogva a termelés külömböző ágai közt az aránytalanságot fenntartotta, ministeriumában fenntartotta a régi hivatalnoki kart, ennek következtében fennmaradt a kincstári szellem, mely a földbirtokot Californiának tartotta és nyomását államérdek-, hivatalos kötelességnek képzelte, az adófizetőt sarczra méltó egyéniségnek tartotta. Rendes viszonyok közt, jó hitelü gazdag országban ragyogó pénzügyminister lesz, válságos, szervezetlen viszonyaink közt teljes jóakarata és szándokai tisztasága daczára sok rosznak megvetette alapját, mint szónok, a számok csoportositása vakitó mesterségét értette, helyesen érvelt, hangja azonban gyenge és érctelen volt, a hallgatóra nem hatott; nem győzte meg és nem lelkesité, mi külömben a számok és számitások rideg terén általában ritkán is sikerül. Lónyay a veterán politikusokhoz tartozott, 23 éves korában, 1844-ben Szabolcs-, 48-ban Beregmegye ellenzéki követe volt, 48-ban a pénzügyi államtitkárságot viselte, családja az ország legrégibb családjai közé tartozott, ministeri kinevezésekor 50,000 holdat birt, a ministeri hivatalnak tehát minden minősitvényével birt.

A ministerium legragyogóbb szónoka báró Eötvös József volt, az ország ügyeivel már 1840-ben foglalkozott, Kossuthnak a szerkesztőségtüli ármányos eltávolitása után nagy részt vett a Pesti Hirlap szerkesztésé-

ben, Szalay László, Csengery Antal és Trefort barátjaival a központositó iskolát alapitá meg, mely a fősulyt a felelős kormányba helyezte, a megyéket Kossutthal ellentétesen a felelős kormánynak készek voltak feláldozni, a nemességgel ellenszenvezett, a főrendek és polgárság politikai szövetségét óhajtotta megalkotni; egyéni és hazafiui jellemét az irigység sem merte megtámadni, midőn atyja a bukás szélén állt, uzsorás hitelezői mellőzésével József fia részére szép vagyont akart biztositani, mit annál inkább elfogadhatott volna, mert a vagyon nagyrésze eredetileg anyai volt s az uzsorásoktul zaklatott atya gyermekei vagyonát sajátjával összekeverte, a jellemes ifju azomban a kedvező ajánlatot visszautasitotta; az irodalommal folytonosan foglalkozott, mint költő és regényiró a magyar irodalomban kitünő helyet vivott ki, az ellenzék rendithetlen hive volt 48-ig, 48-ban tagja lett a felelős kormánynak, melyrül már régen álmodozott, a miniszteriumban feltétlenül Batthyányhoz csatlakozott, a békérül ábrándozott, midőn a hatalom már kéz alatt a háborut meginditotta s nem békét de alázatos hódolatot követelt, lágy kedélye nem tudott megbarátkozni a harcz iszonyaival, családját bálványozta, Batthyányval leköszönt és Schweizba menekült. A forradalom lezajlása után hazájába visszatért, a viszonyok kedvező alakulása után az ország ügyeit hőn karolta fel, az értelmiségre nagy sulyt fektetett, esze- és nagy műveltségénél fogva az ország értelmisége között az elsők közé tartozott, a ministerséget nemcsak méltóság-, de kötelességnek tartotta, a közoktatási tárczára tehát leg-

alkalmasabb volt és azt tökéletesen betöltötte, körében sokat megtett mit tenni kellett és lehetett.

Báró Wenkheim Béla belügyminister mindég az alkotmányos ellenzékhez tartozott, 48. előtt Békésmegye követének és alispánjának választotta, a megye életét tehát ösmerte, az alkotmányosság rendithetlen hive volt, a megye-rendszert becsülte és tisztelte, már kora fiatalságában, midőn főrendi társai a magyart kocsisnyelvnek tekinték, magyarul beszélt, érzett és gondolkozott, kedves modorával általános népszerüséget szerzett, főrendi társai a lovagiasság mintájának tartották és szivesen követték; az átmeneti korszakot tekintve, a lehető legalkalmasabb belügyminister volt, mert a centralisatio divatja nem ragadta el, ösmerve a magyarok jellemét, a kedélyes tüntetéseket szándékos konok ellenállásnak nem tekintette, a megyékkel nem erőszakoskodott, de kötelességeik teljesitésére felhivta, a németek alatt meggyengült közbiztonságot takarékosan igyekezett helyreállitani. Az alföldi rablások fékezésére kormánybiztost alkalmazott, az országban a közbiztonságot paragrafusok nélkül, nagyhatalmu megyékkel, szervezetlen tisztviselői karral, pazarlás nélkül helyreállitotta, a jóakaratu, tapintatos, gyakorlati minister tehát bebizonyitotta, hogy a felelős ministeriummal az önálló helyhatósági rendszer ellentétben nincs, az országot bureaucraticus sereg, hatalmi erőszak és nagyhangu szónoklatok nélkül is lehet czélszerüen kormányozni.

Gróf Mikó Imre közlekedési minister gazdag, művelt főur volt, de sem szakösmerettel nem birt, sem

embereit nem tudta megválasztani, sem a közlekedés közgazdászati fontosságát nem fogta fel, sem az egyesek és vidékek önző követeléseinek nem tudott ellenállani. A vasutak drágán, rendszer nélkül épültek, a magánérdekek túlságos követelése folytán parallel vasutak keletkeztek, egyesek kedveért nagy kanyarulatokat csináltak, mindezek következtében a vasuti fuvarbér megdrágult, a nagyrészt biztositott vasutak kamathiányát évenkint milliókkal kellett pótolni; az országutaknál a régi rendszert követték, az államutakat nem alkalmazták a vasutakhoz, a minister a vasuti láztul elragadtatva, a viziutakra általában nem gondolt, a közlekedésnél tehát a corruptió a legnagyobb mértékben befészkelte magát, a becsületes minister sejtelemmel sem birt a körében történtekrül, mik egy év mulva már piaczi beszéd tárgyai voltak.

Gorove István eszes, művelt, gazdag ember volt, azon álhitben élt azomban, hogy neki egyedüli feladata a szakmája körébe tartozó ügyek kezelése, hogy neki az ország gazdasági érdekei, kereskedelme emelésére gondolni nem kell, a földművelés és kereskedelem tárczáját tehát kezelte mint egy egyszerü osztályfőnök.

Gróf Festetich György gazdag főur, állását tökéletesen betöltötte, állása ez időben a legkellemesebb méltóságos időtöltés volt, mert a ministerelnök maga végzett a királynál, a rendjel-őrület nem dühöngött, a zsidók rendjelek és nemesség után még nem esengtek, ezen ministerség tehát csak fényt, udvari gyakorlatot igényelt, gróf Festetich ezen tulajdonokkal birt, nemcsak nagy birtok felett rendelkezett, de viszonyai rendezet-

tek is voltak, anyja után a Hohenzollern-háznak rokona, az udvarnál otthonos volt, a politikával azelőtt nem bibelődött, a bécsi körök ennélfogva vele nem ellenszenveztek, családja az osztrák ház kegyeibül emelkedett, tehát még családi multja is az udvarhoz füzte.

A nagyuri ministeriumban a democratiát Horváth Boldizsár igazságügyminister képviselte. Horváth apja Szombathelyen a csizmadia-mesterséget üzte, Boldizsár ur tehát saját szorgalmával művelte ki magát, a forradalomban a fiatal ügyvédsegéd kardot fogott, mert az ügyvédség szünetelt, a katonai pálya a gyors emelkedéssel kecsegtette, a forradalom bukása után az ügyvédséget folytatta, mint minden ügyvéd, esküt tett a császár iránti hűségre, az osztrák birodalom fenntartására, 61-ben Vasmegyében már tekintélyes urodalmi ügyvéd volt és képviselőnek választották, szabatosan és virágosan beszélt, az osztrák törvényeket ösmerte, a szabadelvüséget folytonosan hangoztatta, tudományát ügyesen tudta érvényesiteni, kartársai nagysággá fujták fel. Horváth azomban nem democrata, de demagóg volt, a nemesség 48-ban minden előjogairul lemondott, a népet magához emelte, a nép azomban, mert a nemesség iránt hálás volt, mert értelmi főlényét, tiszta hazafiságát belátta, az urakra bizta vezetését. Horváth és társai irigylették a nemesség főlényét, a szellemi proletároknak kövelték a hatalmat s mert ezt csakis a nemesség anyagi bukásával lehetett elérni, a középosztály ellen a törvény álczája alatt valóságos irtó háborut kezdett, az ügyvédségnek kedvező anyagi állást

biztositott, egyetlen alkotása sem eredeti, de vagy forditása vagy majmolása az osztrák törvényeknek; ha az osztrákok az igazságszolgáltatás terén valamit eltörültek, annak eltörlését Horváth azonnal inditványozta; ha ujat hoztak be, azonnal javasolta. Eltörülte az uzsora-törvényeket, megszüntette a jogos szőlődézsma-szerződéseket, a birtokot a perrend által az ügyvédeknek és uzsorásoknak zsákmányul dobta, a nemzetiségi ürügy alatt az esküdtszékek behozatalát megakadályozta, nem mondotta ki a halálos itéletek eltörlését, de minden nagy gonosztevőnek kegyelmet eszközölt, mi a népnél a bünmerészséget megszilárditotta, a rabokat munkára nem kényszeritette, a rabok élelmezőire szigoruan nem ügyelt fel, ezen gondatlanság, a rabok általa védelmezett tunyasága az ország millióit emésztette fel. Folytonosan szónokolt a szabadság, jogegyenlőség, népjogok mellett, Austria és a hatalom előtt mindég meghajolt; a biróságokba ügyvédeket hozott be, kik a biróságokat megmételyezték; a zsidók- és ügyvédekkel szövetkezett; és valóban a birtokos osztálynak és általában az országnak ezen egy alkotmányos democrata minister többet ártott, mint a kényuralom összes német igazságügyministerei.

Az országra hátrányos volt tehát Horváth Boldizsár, gr. Mikó Imre, Gorove István kinevezése, és pedig annyival, mert ezen három helyet teljesen be lehetett volna tölteni Tisza Kálmán, Ghiczy Kálmán és Nyáry Pál által. Tisza Kálmán társai közül már ekkor éles elméje, hatalmas itélőtehetsége, gyors felfogása, tudománya, olvasottsága, szivóssága által kimagaslott.

Nyáry Pál becsületes jellemü, eszes, világos fej volt, mint biró több ideig működött, a kor kivánalmait felfogta, az ország törvényeit és viszonyait ösmerte. Ghiczy Kálmán kétkedő természetü, eszes, tudományos, szorgalmas egyén volt. Mindhárom a valódi szabadelvüekhez tartozott, egyik sem lovagolt azomban az ábrándok paripáján, szabadelvüségnek a jogok valódi egyenlőségét és nem az egyes osztályok üldözését tartotta, mindhárom tiszta, puritán jellemmel birt, melyhez szenny és piszok nem ragadt. Ha Deák Tiszát a közlekedés élére állitja, Tiszát nem vezeti a könnyüvérü államtitkár és mielőtt a gombamódra szaporodó vasuti vállalatokat az országgyülés elé terjeszti, számot vetett volna az ország ereje, szükséglete, termelési és forgalmi képességével, rendszeres munkával áll elő, a vesztegető tőzséreket kikergeti, a nagy pofáju érdekvadász képviselő és főrendi urakat visszautasitja és az országot idegenek és belföldi csatlósaik által nem engedi kizsákmányoltatni. Ha Nyáry igazságügyminister lesz, nem szövetkezik az uzsorások- és ügyvédekkel, nem másolja az osztrák törvényeket, nem teremt demagogiát, de a jogot a helyzettel összhangzásba hozza, alkot igazságos és czélszerü, a nemzet jellege, szokásai, anyagi érdekeinek megfelelő törvényeket, nem jutalmazza a bünt, nem hagyja kicsuszni a bünöst, nem hoz különleges törvényeket egyes osztályok jogtalan hizlalására, birák- és hivatalnokoknak nem az okleveles semmiket, a haszonvadászokat, de az érdemes független hazafiakat nevezi ki, nem elégszik meg a kifestett, torz intézményekkel, de a kor kivánal-

mait lépteti életbe, vasmarkával megfojtja a törvénynyel üzérkedőket. Ghiczy szervező és alkotó tehetséggel nem birt, csodákat tehát a földmivelés és kereskedelem terén nem tett volna, de kétkedő természetétül vezetve, bizonyosan minden zavaros, kétes üzlet ellen foglalt volna állást a ministeriumban. Kétségkivül e három férfiu nézete a közös ügyek tárgyában eltért, de ezek, mint látni fogjuk, lényegtelen külömbségek voltak, melyek őket a ministerium elfogadásától már ekkor sem tartóztatták volna vissza.

A ministerium kinevezése után 4 nappal 13 képviselő: Böszörményi László, László Imre, Csanády Sándor, Vidats János, Patay István, Markos István, Vályi János, Kállay Ödön, Madarász József, Almásy Sándor, Bobory Károly, Csiky Sándor, Oláh Miklós az országgyülés feloszlatását következőleg inditványozták:

(Kivonat.)

A ház nevezzen ki 7 tagu bizottságot, következő felirat elkészitésére:

A képviselőház a jogfolytonossággal ellenkezőnek tartja azon elvet, hogy a felelős ministerium kinevezése által az országgyülés megnyerte volna a törvényhozási képességet.

Nem elegendő erre még sem a koronázás, sem az országgyülés kiegészitése.

Hanem az képezi a képesség hiányát, hogy az ostromállapot a választások alatt csak névleg szüntetett meg, tényleg azomban ma is fennáll, bécsi ministerek kormányoztak, zárva voltak a törvényhatóságok tanácstermei, a választási törvények önkényesen

módosittattak, a felsőházba törvénytelen méltóságok hivattak meg.

Gátolva volt tehát a valódi közvélemény, a szabad választás.

Ezért az országgyülés törvényes alappal nem bir és ezt az alkotmány teljes helyreállitása sem pótolhatja.

Ezért a jelen országgyülés csak az alkotmány helyreállitásának sürgetésére volt jogositva.

Ennélfogva a jelen feloszlatandó és uj országgyülés összehivandó.

Mert a király közjogi módositásokat kiván, mirül a népnek a választások előtt sejtelme sem volt, kell tehát, hogy ezekrül a köztörvényhatóságok és szabadsajtó által magát a választások előtt tájékozhassa.

Ezen okoknál fogva ő felsége feliratban kéressék fel a jelen feloszlatása- és uj országgyülés összehivására.

A jövő csütörtök tanácskozási napul kitüzetett.

Ezen inditvány komoly, nagy eszméket képviselő párthoz nem illő gyermekes boszantás és ingerkedés volt, mert az országgyülési képviselők a 48-iki törvényes alapon választattak, a kormány a választásokra semminemü erőszakos nyomást nem gyakorolt, a feliratokban alapul a pragmatica sanctiót fogadták el, ezen alap ellen a párt tiltakozó határozati javaslatot nem adott be, sőt inkább azokat az egész ház egyhangulag elfogadta; Madarász és társainak akkor kellett volna nyilatkozni, midőn a közösügyi bizottság megválasztatott, mert észszerüleg, midőn a megválasztott bizottság munkálatát

beadta, már azt nem lehetett állitani, hogy az országgyülés a törvények hozatalára képesitve nincs, de czélszerütlen volt azért is, mert vagy valószinü volt az, hogy a többség a közösügyi munkálatot elfogadja, vagy nem, ha az el nem fogadás valószinü volt, akkor a czélszerüség azt parancsolta, hogy a kedvező hangulatot használják fel, a munkálatot tárgyalják, vessék el, a királytul a többségbül alakitandó uj kormányt követeljenek; ha azt hitték, hogy a többség a közös ügyet akarja, akkor feltételezniök kellett, hogy inditványukat nem fogja tárgyalni, de czélszerütlen volt azért is, mert a királytul kérték a feloszlatást, már pedig a király a feloszlatás indokát el nem ismerhette, mert valótlan volt, de fel nem oszlatta volna az országgyülést, mert a közös ügyeket és később azok szabályozását ő inditványozta, az inditvány tehát csak egyéni fitogtatás, népszerüséghajhászat volt. A tárgyalásnál a párt előadóját Böszörményit czáfolatra sem méltatták de leszavazták, elannyira, hogy az inditvány mellett csakis az aláirók álltak fel.

Ezen ülés elején Andrássy ministeriumát bemutatá és beterjesztette az adó-, ujonczok-, megyék- és sajtórul szólló törvényjavaslatokat, az adók minden nemeire 67-re felhatalmazást, a sereg kiegészitésére 48 ezer ujonczot kért, vagyis a magyar ministerium ezen két főtárgynál, melyek ellen minden tagja évek óta szenvedélyesen szónokolt, teljesen az ostromolt absolutismus ösvényére lépett, a közönség mindkettőt a szükség által parancsolt ideiglenes rendszabálynak tartotta és azt hivé, hogy a pénzügyminister az adóban, a

ministerium a katonaügyben az év leteltével nagyszerü reformokkal fogják az országot meglepni, pedig erre távolrul sem gondoltak, csakis kormányozni akartak, eszme és önérzet hiányában simultak az osztrák eszmékhez, az adót beszüntetni kétségkivül nem lehetett, de a pénzügyi terv kidolgozása nem kivánt 9 hónapot, három is elég lett volna erre, de még a kiegyezés elfogadva nem volt, és ha ennek elfogadása előtt a pénzügyminister a nagyszerü pénzügyi, kereskedelmi hitelengedmények természetes kifolyását a közönség elé terjeszti, a kiegyezést vagy elvetik, vagy az osztrákoknak szánt nagyszerü engedményeket leszállitották volna. Madarász és 14-es csoportja fejjel ment a falnak, az adófelhatalmazást megtagadta, a szükséglet fedezetére kölcsönt ajánlott. Ezen inditvány elfogadható nem volt, mert miután adósságot csak az csinál, ki szükséglete fedezésére képtelen, a pénzvilággal azt hitette volna el, hogy Magyarország kimerült, bukott állam, hitelünket tehát az európai pénzpiaczon azonnal megrontja; veszélyes volt ez erkölcsi tekintetben is, mert ha a nép kézzelfogható ok nélkül egy évre adót nem fizet, az adó nem fizetést a szabadság kellékének tartja és az adót a szervezés után is megtagadja, nem lehetett a közvetlen adók fizetését sem beszüntetni, mert ezek a legigazságosabb, de legellenszenvesebb adónemek, ezeket jelenlegi viszonyaink közt még a köztársasági, a legrendezettebb viszonyu államok sem nélkülözhetik; ha tehát 67-ben felfüggesztetnek, 68-ban már behozataluk zendülést támasztott volna. A kölcsön el nem fogadható volt azért sem, mert az államadósságok

a közönség előtt óriási szinben tüntek fel, a közönség tehát a magyar kormányzatnak adóssággali megkezdését vétkes könnyelmüségnek tekintette. Nem a kölcsönt, de a három hónapi felhatalmazást ajánlotta tehát az ész, a tudomány, a politikai ildom. A szélső bal ezen inditványával a higgadt és értelmes közönségnél sokat vesztett, tudatlan, szédelgő anarchisták hirébe jöttek s mert eszélyes inditványnyal senki sem lépett fel, a kormány javaslata a 14 kivételével elfogadtatott. Az ujonczmegszavazás már nagyobb mozgalmat idézett elő, de miután ezt a kiegyezés előföltételének tekintették, az ellenzék ezen kérdésben Ghiczy vezérlete alatt 56-ra törpült. A sajtó-eljárás helyreállittatott, 48. szerint minden megyében sajtóbiróság lett volna alakitandó, a nagyszáju igazságügyminister azomban a nemzetiségek iránt indokolatlan ellenszenvvel viseltetett s mert a demagog a sajtószabadságot valódilag nem szerette, ideiglenesen a sajtóbiróságokat Pest-, Debreczen-, Eperjes-, Nagyszombat-, Kőszegre szállitotta le, a feljebbvitelt Pesten a királyi táblához, egyebütt a kerületi táblákhoz inditványozta, mi is elfogadtatott. A megyék- és városokra a kormány a törvények nek ideiglenes következő módositását ajánlotta:

1. A törvénytül eltérőleg, az 1861-iki bizottságok tagjai hivassanak össze és képviseljék a megyét.

2. A bizottmányok a tisztikart főispáni kijelelés mellett választják.

3. A főispán alkalmatos egyéneket, biráknak törvénytudókat jeleljen.

4. A megyetörvényszékek elnökei az alispánok.

5. A telekkönyvi személyzet marad.

6. A törvényszékek folytonosan ülésezzenek.

7. A bizottmány és tisztikar a megyék végleges rendezéseig marad.

8. Az 1848: 15. c) pontja, amennyiben a magyar nyelvet kizárólagos tanácskozási nyelvnek rendeli, felfüggesztetik. Általában a megyénél felmerülő nemzetiségi kérdéseknél a ministerium az országgyülési feliratok szellemében intézkedésre felhatalmaztatik.

A szabad királyi városok, szepesi városok és hajdu-kerületekben a 61-es bizottságok a kormány rendeletére a jelenlegi polgármesterek, városi birák, illetőleg kapitányok által összehivatnak és választanak.

Az erdélyi viszonyokra felhatalmaztatik a ministerium, tekintettel az 1848: 7. szakra, saját belátása és felelősség mellett intézkedni. A nemzetiségi ponthoz Justh József jelentéktelen módositást adott be, mi elfogadtatott.

Ezen módositásokat és felfüggesztéseket a túlságosan szinelt nemzetiségi aggályok parancsolták. A 2., 3. felesleges volt, mert a 48-iki törvénynek azon tétele: a bizottmány a tisztviselőket a főispánnal egyetértőleg választja, határozottan azt értelmezi, hogy a főispán jelöl, a bizottság a jelöltekbül választ. A harmadik felesleges volt, mert a főispánok feltétlenül a ministeriumtul függtek, ha tehát őket a főispán ez irányban utasitja, ezen utasitásnak törvény nélkül is kötelesek lettek volna engedelmeskedni. A nyelvi törvény felfüggesztése is méltányos volt, mert a magyar nyelv diplomaticai fensőségét semmi áron, semmi fel-

tételek alatt feláldozni nem lehetett, mert Magyarország nem a külömböző nemzetek szövetsége, de Magyarország, magyar állam volt, amint ezen alapot maga alul kilöki és a nemzetiségeket egyenjogu nemzeteknek ösmeri el, ezen nemzetek kedvező alkalommal szétválhatnak, a szlávok a csehekkel, a határos németek az osztrákokkal, az oláhok a románokkal szövetkezhettek volna, addig is követelhették volna, hogy minden nemzetnek külön ministere legyen, vagyis a kormányzat nevetségessé, lehetetlenné lett volna. Ha tehát 48-ig Magyarországnak egységes, diplomaticus nyelve nem lett volna, azt 67-ben az ország uj szervezésekor meg kellett volna alapitani. A diplomaticus nyelv azomban csak a magyar lehetett, mert a magyar nyelvet minden értelmes ember beszélte, a magyarok a lakosság felét tették, a terület nagy részét magyarok birták. De a magyar nyelv diplomaticai fensőségét fenntartva, miután az idegen fajok Magyarország polgárai voltak, azt követelni nem lehetett, hogy a megyei, városi municipiumokban csak magyarul lehessen beszélni, mert ezáltal a vegyes helyhatóságokban csak a magyarok határoztak volna, hol az egész lakosság szláv vagy oláh volt, a gyülések nem tanácskozhatnak saját ügyeik felett és határozott volna egymaga a főispán, és esetleg a közönség által megválasztott királyi hivatalnokok. Ez nemcsak igazságtalan, de a legnagyobb mértékben méltánytalan volt, megváltoztatását, illetőleg ideiglenes, a viszonyokhoz mért helyi felfüggesztését, az igazság, czélszerüség, méltányosság egyiránt követelték.

Az országgyülés a halaszthatlanokat bevégezve, a kiegyenlités művéhez fogott; az országgyülés elé három inditvány terjesztetett: a bizottság többségeé, vagyis Deák Ferenczé, mely XII. törvényczikké vált, a kisebbségé, és Madarász és társai határozati javaslata.

XII. FEJEZET.

A közös ügyekrüli törvényjavaslat. — A balközép különvéleménye. — A szélső bal határozati javaslata. — A többség javaslatának a balközép különvéleményéveli összehasonlitása.

XII. törvényczikk.

A magyar korona országai és az ő Felsége uralkodása alatt álló többi országok között fennforgó közös érdekü viszonyokrul és azok elintézése módjárul.

Ő császári s apostoli királyi Felsége, miután többi országait és tartományait alkotmányos jogokkal ruházta fel legmagasabb trónbeszédében, melylyel megnyitni a jelen országgyülést méltóztatott,

felszólitá az országgyülést, hogy a pragmatica sanctiónak mint kölcsönösen elismert jogalapnak elveibül kiindulva gondoskodnék oly módokrul, melynél fogva mind Magyarország és társországainak a pragmatica sanctio által is biztositott közjogi és belkormányzati önállósága, mind a birodalom biztosságának és együttmaradásának életfeltételei sértetlenül megóvassanak, egyszersmind a fennérintett közös ügyek alkotmányos elintézésénél, egyrészrül a magyar korona országai, másrészrül ő Felsége többi országai és tartományai alkotmányos befolyása biztosittassék.

Őszinte örömmel üdvözölte az országgyülés ő császári s apostoli királyi Felségének azon legmagasabb elhatározását, mely szerint az alkotmányos kormányzat rendszerét az egész birodalomban megalapitani óhajtván, ezáltal trónjának fényét s a birodalom erejét és hatalmát minden népeinek a közügyek iránti érdekelt-

ségére, mint természetszerü s ennélfogva legszilárdabb alapra kivánta fektetni.

Ez okbul Magyarország főrendei és képviselői nem mulaszthaták el gondoskodni oly módokrul, amelyek lehetővé tegyék, hogy azon alapszerződés, amely az 1723: 1., 2., 3. törvényczikkek által a felséges uralkodóház és Magyarország közt létre jött, amely egyrészrül a birodalmi kapcsolathoz tartozó országok- és tartományoknak az 1723: 1., 2. törvényczikkek értelmében együttes és elválaszthatlan birtoklását, másrészrül pedig Magyarországnak önálló törvényhozási és kormányzati függetlenségét biztositotta, lényegében jövőre is sértetlenül fenntartassék. Ennélfogva szükségessé válván, hogy a magyar korona országai és az ő Felsége uralkodása alatt álló többi országok között fennforgó közös érdekü viszonyok pontosan és határozottan kijelöltessenek s hogy a két egymástul független, alkotmányos képviselet közti érintkezés módja eme közös viszonyok elintézése körül szabatosan megállapittassék: az országgyülés erre vonatkozólag a következőkben állapodott meg:

1. Azon kapcsolat, mely egyrészrül a magyar korona országai, másrészrül ő Felségének többi országai és tartományai között jogilag fennáll, az 1723: 1., 2., 3. törvényczikkek által elfogadott pragmatica sanctión alapszik.

2. Megalapitván ez ünnepélyes alapszerződés a Habsburg-ház nőágának trónöröklési jogát, kimondotta egyszersmind, hogy azon országok és tartományok, melyek a megállapitott öröklési rend szerint egy közös

uralkodó alatt állanak, feloszthatlanul és elválhatlanul együtt birtoklandók. E határozottan kimondott elv folytán a közös biztosság együttes erővel leendő védelme és fenntartása oly közös és viszonyos kötelesség, mely egyenesen a pragmatica sanctióbul származik.

3. De ezen megállapitott kötelezettség mellett határozottan kikötötte a pragmatica sanctio azon feltételt is, hogy Magyarország alkotmányos, közjogi és belkormányzati önállása sértetlenül fenntartassék.

4. E két alapeszmét tartotta szem előtt a magyar országgyülés azon viszonyok meghatározásánál, melyek Magyarországot a közös fejedelem uralkodása alatt álló többi országokkal közösen érdeklik. S valamint egyrészrül kész volt Magyarország a multban, kész leend jövendőben is teljesiteni mindazt, amit a pragmatica sanctio szerint a közös biztosságnak együttes erővel védelme és fenntartása mulhatlanul megkiván; ugy másrészrül oly kötelezettségeket, melyek e czélon túl terjednek s annak elérésére nem elkerülhetlen szükségesek, magára nem vállalhat.

5. Ezelőtt Magyarországot illetőleg mindazokra nézve, mik az érintett viszonyokra vonatkoznak, a magyar országgyülés s a magyar király közegyetértéssel intézkedtek s ez intézkedések megállapitásánál más ország befolyással nem birt, mert a magyar király mint az uralkodása alatt álló többi országok absolut fejedelme, azon országoknak érdekeirül és teendőirül absolut hatalommal rendelkezett, most azomban a legmagasabb trónbeszéd szerint lényegesen változott a helyzet azáltal, hogy ő Felsége alkotmányos jogokkal ru-

házta fel többi országait, azokat tehát absolut hatalommal ezentúl nem képviselheti s azok alkotmányos befolyását nem mellőzheti.

6. Irányadóknak tekinti az országgyülés e szempontokat, midőn kijelöli a főelveket, melyek a közös viszonyok megállapitásánál alapul szolgálnak, kiindulási pontja e részben a pragmatica sanctio, melyet mind ő Felsége, mind az országgyülés közösen elismert kiindulási pontul tüztek ki.

7. A pragmatica sanctio szerint közös ugyan az uralkodó, amennyiben Magyarország koronája is ugyanazon fejedelmet illeti, a ki a többi országokban is uralkodik, de még ez nem teszi szükségessé, hogy a fejedelem udvartartásának költségei közösen állapitassanak meg, oly közös megállapodást a pragmatica sanctióban kitüzött czél nem igényel, Magyarország s a magyar király fejedelmi magas tekintélyével sokkal inkább megegyez, hogy a magyar országgyülés, a felelős magyar miniszterium előterjesztésére, külön szavazza meg a magyar király udvartartása költségeit. Az udvartartás költségeinek megszavazása és kiszolgáltatása tehát közös ügynek nem tekintetik.

8. A pragmatica sanctióbul folyó közös együttes védelemnek egyik eszköze a külügyek czélszerü vezetése. E czélszerü vezetés közösséget igényel azon külügyekre nézve, melyek az ő Felsége uralkodása alatt álló összes országokat együtt illetik. Ennélfogva a birodalom diplomaticai és kereskedelmi képviseltetése a külföld irányában és a nemzetközi szerződések tekintetében felmerülhető intézkedések, mindkét fél minis-

teriumával egyetértésben és azok beleegyézése mellett, a közös külügyminister teendői közé tartoznak. A nemzetközi szerződéseket mindenik ministerium saját törvényhozásával közli. Ezen külügyeket tehát Magyarország is közöseknek tekinti s kész azoknak közösen meghatározandó költségeihez azon arány szerint járulni, mely az alábbi 18., 19., 20, 21., 22. pontokban körülirt módon fog megállapittatni.

9. A közös védelemnek másik eszköze a hadsereg s az arra vonatkozó intézkedések, egy szóval: a hadügy.

10. Tekintetbe véve mindazt, ami fentebb, különösen az 5. pont alatt elmondatott, a hadügynek közösségére nézve következő elvek állapittatnak meg.

11. Ő Felségének a hadügy körébe tartozó alkotmányos fejedelmi jogai folytán mindaz, ami a hadseregnek és igy *a magyar hadseregnek* is, mint az összes hadsereg *kiegészitö részének,* egységes vezérletére, vezényletére és belszervezetére vonatkozik, ő Felsége által intézendőnek ismertetik el.

12. De a magyar hadseregnek időnkénti kiegészitését s az ujonczok megajánlásának jogát, a megajánlás föltételeinek és a szolgálati időnek meghatározását, ugyszinte a katonaság elhelyezését, élelmezését illető intézkedéseket, az eddigi törvények alapján mind a törvényhozás, mind a kormányzat körében, az ország magának tartja fenn.

13. Kijelenti továbbá az ország, hogy a védelmi rendszernek megállapitása vagy átalakitása Magyarországra nézve mindenkor csak a magyar törvényhozás beleegyezésével történhetik. Miután azomban az ily

megállapitás épen ugy, mint a későbbi átalakitás is, csak egyenlő elvek szerint eszközölhető czélszerüen; ennélfogva minden ily esetben, a két ministerium előleges megállapodása után, egyenlő elvekből kiinduló javaslat fog terjesztetni mindkét törvényhozás elé. A törvényhozások nézeteiben netalán felmerülhető különbségek kiegyenlitése végett a két törvényhozás egymással küldöttségek által érintkezik.

14. A magyar hadsereg egyes tagjainak mindazon magyarországi polgári viszonyai, jogai, kötelezettségei felett, melyek nem a katonai szolgálatra vonatkoznak, a magyar törvényhozás és illetőleg a magyar kormányzat fognak intézkedni.

15. A hadügyek összes költségei oly módon közösek, hogy azon arány, mely szerint ezen költségekhez járulni fog, az alábbi 18., 19., 20., 21. és 22. pontokban körülirt előleges értekezés után kölcsönös egyezkedés által állapittatik meg.

16. A pénzügyet annyiban ösmeri a magyar országgyülés közösnek, amennyiben közösek lesznek azon költségek, melyek a fentebbiekben közöseknek elösmert tárgyakra forditandók; ez azomban ugy értelmezendő, hogy az emlitett tárgyakra megkivántató összes költségek közösen határoztassanak meg azon módon, mely a kezelésrül szóló előbbi szakaszokban előadatik; de azon összegnek, mely a költségekbül az alábbi 18., 19., 20., 21. és 22. pontokban körülirt módon megállapitandó arány szerint Magyarországra esik, kivetésérül, beszedésérül s az illető helyre leendő áttételérül Magyarország országgyülése és felelős minis-

teriuma fognak intézkedni oly módon, amint a kezelésrül szóló alábbi pontok megállapitják.

17. Magyarország minden egyéb államköltségét a magyar felelős ministerium előterjesztésére az országgyülés alkotmányos uton fogja elhatározni; azokat, mint általában minden adót, a magyar ministerium minden idegen befolyás teljes kizártával, saját felelőssége alatt veti ki, szedi be és kezeli.

18. Ezek azon tárgyak, melyeknek a fentirt módon közössége a pragmatica sanctióbul folyónak tekintetik. Ha ezekre nézve, mindkét fél egyetértésével, megtörténik a megállapodás, kölcsönös alku által előre kell meghatározni azon arányt, mely szerint a magyar korona országai a sanctio pragmatica folytán közöseknek elismert ügyek terheit és költségeit viselendik.

19. Ezen alku és megállapitás oly módon történik, hogy egyrészrül a magyar korona országainak országgyülése, másrészrül ő Felsége többi országainak országgyülése, mindenik a maga részérül egy hasonló számn küldöttséget választ ki. E két küldöttség az illető felelős ministeriumok befolyásával részletes adatokkal támogatott javaslatot fog kidolgozni az emlitett arányra nézve.

20. E javaslatot mindenik ministerium az illető országgyülés elé terjesztendi, hol az rendesen tárgyalandó. Mindenik országgyülés az illető ministeriumok utján közlendi határozatait a másik országgyüléssel és a két félnek ily módon eszközlendő megállapodásai szentesités végett ő Felsége elé fognak terjesztetni.

21. Ha a két küldöttség a javaslatra nézve nem

tudna egymással megegyezni: mindenik félnek véleménye mind a két országgyülésnek elébe terjesztetik, ha pedig a két országgyülés nem tudna egymással kiegyezni: akkor a kérdést az előterjesztett adatok alapján ő Felsége fogja eldönteni.

22. Az arányra nézve kötendő egyezkedés csak határozott időre terjedhet, annak eltöltével ugyanazon módon uj egyezkedésnek leend helye.

23. Ami a fentebb körülirt tárgyak kezelését illeti, az e részben azelőtt törvényesen fennállott módnak megváltoztatása szorosan véve nem a pragmatica sanctióban meghatározott kötelezettségbül foly, hanem a helyzetnek azon változása, mely a fentebbi 5. pont alatt elmondatott, teszi czélszerüvé. Kimondja az országgyülés, hogy ő Felsége többi országaival érintkezni akar, mint alkotmányos népekkel, mindkét fél függetlenségének megóvása mellett.

24. Ez lévén a közös ügyekre és azok kezelési módjára vonatkozó jelen határozat indoka és czélja: önként következik, hogy annak egyik alapfeltételét Magyarország alkotmányának helyreállitása képezi.

25. A másik alapfeltétel az, hogy a teljes alkotmányosság ő Felsége többi országaiban és tartományaiban életbe lépjen: mert Magyarország azon országoknak csak alkotmányos kormányával léphet bármi közös viszonyokra nézve érintkezésbe. S ő Felsége maga is azért kivánta ez ügyek tárgyalási módját megváltoztatni, mert alkotmányos jogokkal ruházta fel többi országait is s a közös ügyek kezelésénél ezek alkotmányszerü befolyását nem tartja mellőzhetőnek.

26. Ezen két alapfeltétel mellett a közös ügyek kezelési módja a következő lenne.

27. Egy közös ministeriumot kell felállitani azon tárgyakra nézve, melyek mint valósággal közösek, se a magyar korona országainak, se ő Felsége többi országainak külön kormányzata alá nem tartoznak. E ministerium a közös ügyek mellett se egyik, se másik résznek külön kormányzata ügyeit nem viheti, azokra befolyást nem gyakorolhat. Felelős lesz a ministerium minden tagja mindazokra nézve, amik köréhez tartoznak, felelős lesz az egész ministerium is együtt, oly hivatalos intézkedéseire nézve, melyeket együtt alapitott meg.

28. A közös ügyek azon részére nézve, mely nem tisztán a kormányzat köréhez tartozik, Magyarország se teljes birodalmi tanácsot, se bármi néven nevezhető közös vagy középponti parlamentet czélszerünek nem tart, és ezeknek egyikét sem fogadja el, hanem ahhoz ragaszkodik, hogy miután ő Felsége legmagasabb trónbeszéde szerint is, közös kiindulási pont a pragmatica sanctio, egyrészrül a magyar korona országai együtt, másrészrül ő Felsége többi országai és tartományai ugy tekintessenek, mint két külön s teljesen egyenjogu fél. Következve: a két fél között a közös ügyek kezelésére nézve mellőzhetlen feltétel a teljes paritás.

29. Ezen paritás elvénél fogva Magyarország részérül a magyar országgyülés saját keblébül egy meghatározott számu bizottságot (delegatio) választ, és pedig az országgyülés mindenik házából. Választanak ő Felsége többi országai és tartományai is hasonlóul alkotmányos

módon egy épen annyi tagbul álló bizottságot a maguk részérül. Ezen bizottságok tagjainak száma a két fél egyetértésével fog meghatároztatni. Ezen szám egy részrül 60-at meg nem haladhat.

30. E bizottságok egy évre, vagyis az országgyülésnek egy ülésszakára választandók s az év leteltével, vagyis az uj ülésszak kezdetével, azoknak minden hatásköre teljesen megszünik. Tagjaik azomban ismét megválaszthatók.

31. A bizottságok mindenike külön, saját kebelébül, szabadon választja elnökét, tollvivőjét s amennyiben szüksége lesz más hivatalos személyzetre is, annak minden tagját, s maga állapitja meg ügyrendét.

32. A bizottságokat mindenkor ő Felsége fogja összehivni bizonyos határnapra és azon helyre, hol ő Felsége azon időben tartózkodik. Óhajtja azomban a magyar törvényhozás, hogy az ülésszakok felváltva, egyik évben Pesten, másik évben Bécsben, vagy ha többi országainak gyülése és ő Felsége ugy akarná, azon országok más valemely fővárosában tartassanak.

33. Mindenik bizottság külön tart üléseket s azokban fejenkénti szavazással s a bizottsági összes tagok absolut többségével határoz, s amit a többség elhatározott, az egész bizottság határozatának tekintendő. Külön véleményt az egyes tagok saját igazolásuk végett iktathatnak be ugyan a jegyzőkönyvbe, de az a határozat erejét nem gyengiti.

34. A két bizottság egymással együttes ülésben nem tanácskozhatik, hanem mindenik irásban közli nézeteit és határozatait a másikkal s irott üzenetek által igye-

keznek véleménykülömbség esetében egymást felvilágositani. Ezen üzeneteket mindenik bizottság saját nyelvén készitendi el és oda mellékli a hiteles fordität is.

35. Ha ezen irásbeli üzenetek által nem sikerülne a két bizottságnak véleményét egyesiteni, akkor a két bizottság együttes ülést tartand, de egyedül csak egyszerü szavazás végett. Ez együttes ülésben a két bizottság elnökei felváltva, egyszer az egyik, másszor a másik fognak elnökölni. Határozat csak ugy hozathatik, ha mindenik delegatio tagjainak legalább kétharmada jelen van. A határozat mindenkor absolut többséggel hozandó. Mivel pedig a paritás elvének gyakorlati alkalmazása mindkét félnek érdekében épen a szavazásnál legfontosabb; az esetben, ha az egyik vagy másik fél delegatiójábul, bármely okbul, egy vagy több tag hiányzik, a másik fél delegatiója is tartozik tagjainak számát leszállitani olyképen, hogy mindkét fél delegatiója tagjainak számára nézve teljesen egyenlő legyen. A leszállitást a többségben levő delegatio a maga kebelében sorshuzás utján eszközli. A jegyzőkönyv mindenik nyelvén fog vezettetni a két fél tollvivői által s közösen hitelesittetik.

36. Ha három üzenetváltás sikeretlen maradt, joga van van mindenik félnek a másik részt felszólitani, hogy a kérdés közös szavazás által döntessék el, mely esetben a két fél elnökei együtt állapitják meg a szavazási ülés helyét, napját és óráját s arra mindenik elnök meghivja a maga bizottsági tagjait.

37. E bizottságok hatáskörébe csak azon tárgyak

tartozhatnak, melyek a jelen határozatban mint közösek, határozottan e bizottsághoz vannak utasitva. Ezeken túl a bizottságok intézkedéseikben nem terjeszkedhetnek s a magyar országgyülés és magyar kormányzat részére fenntartott ügyekbe nem avatkozhatnak.

38. A közös ügyek tárgyalására kiküldött bizottság az országgyülés által szabadon választva, a jelen határozatban kijelölt és körvonalazott ügyekben és módon, az országgyülést ő Felsége többi országainak irányában képviseli. E bizottság előleges utasitások által meg nem köthető.

39. Az eljárás módjára megállapittatik, hogy azon tárgyat, mely a jelen határozat szerint a bizottságok elé tartozik, a közös ministerium mindenik bizottságnak külön adja elő, mindenik bizottságnak joga lesz kérdéseket intézni a közös ministeriumhoz, vagy a szakok szerint annak illető tagjához, kérhet azoktul feleletet s felvilágositásokat; ugyanazért a közös ministeriumnak jogában álland s midőn arra felszólittatik, köteles is leend egyik bizottságnál ugy mint a másiknál, megjelenni, felelni, és szóval vagy irásban, s ha az kár nélkül történhetik, a szükséges iratok előterjesztése mellett is, felvilágositásokat adni.

40. A közös költségvetések megállapitása leend e bizottságok feladatának évenkint előforduló legfontosabb része. E költségvetést, mely egyedül azon költségekre terjedhet, amelyek a jelen határozatban közöseknek vannak kijelölve, a közös ministerium mind a két külön felelős ministerium befolyásával fogja készitени s ugy adja azt át mindenik bizottságnak külön.

A bizottságok a fentebb körülirt módon fogják azt külön tárgyalni és észrevételeiket egymással irásban közlik, s amely pontra nézve nézeteik meg nem egyeznének, azt együttes ülésben szavazattal határozzák el.

41. Az ily módon megállapitott költségvetés többé az egyes országok által tárgyalás alá nem vétethetik, hanem köteles mindenik azon arány szerint, mely (a jelen határozat 18., 19., 20., 21. és 22. pontjaiban körülirt módon) előre megalapittatott, a közös költségvetésből reá eső részt viselni. De mivel ezen közös költségekre nézve a kivetés-, beszedés- s az adórendszernek megállapitása Magyarországra nézve a magyar országgyülés és a magyar felelős ministerium köréhez tartozik: a magyar ministerium a magyar országgyüléshez terjesztendő költségvetésében is felveendi mindig azon összegeket, melyek a már megállapitott közös költségvetésből Magyarországra esnek az emlitett arány szerint, csakhogy ezen rovatok a mennyiségre nézve vitatás alá többé nem vehetők. Beszedetvén az ekként megállapitott közös költségekre szükséges összeg a magyar felelős ministerium által a havonkint befolyt államjövedelmekből, a közös költségek fedezésére szolgáló rész a magyar pénzügyminister által havonkint a közös pénzügyministerhez áttétetik, azon arány szerint, amily arányban áll a közös költségek összege az országos költségek összegéhez. A közös pénzügyminister felelős lesz az átalvett összegnek a kitüzött czélokra leendő forditásáért, magában értetődvén, hogy az, aki az összegeket kezeli, szoros számadással fog tartozni.

42. Az efféle számadások megvizsgálása hasonlóan

az emlitett bizottságokat illeti; azok e számadásokra nézve is a fentebb kürülirt módon fognak eljárni.

43. Hasonló eljárás követendő minden egyéb tárgyakban is, melyek mint közös ügyek az érintett bizottságok köréhez tartoznak. Ezeket is a közös ministerium mindenik bizottságnak külön adja be, a bizottságok külön tárgyalják, nézeteiket egymással irásban közlik s ha ily módon egymással meg nem egyezhetnének, akkor, mint fentebb mondatott, szavazó, együttes ülésben határoznak. Magában értetődik, hogy határozataik, amennyiben fejedelmi jóváhagyás alá tartoznak, ő Felségének felterjesztendők; s ha ő Felsége által megerősittetnek, kötelező erővel birandnak. Az ily fejedelmi jóváhagyással megerősitett határozatokat azomban ő Felsége mindenik országgyülésnek az illető külön felelős ministerium által adja tudtára. Azon határozatokat, melyek a delegatiókban a fentirt módon hozattak s ő Felsége által szentesittettek, miután a magyar országgyülésnek tudtára adattak, Magyarországban ő Felsége csak a magyar minsterium által hajtathatja végre. Ugyanazért mindazon költségeket is, melyek a bizottság ily módon hozott és szentesitett határozatának folytán Magyarországra háramlanak, a magyar felelős ministerium fogja az országgyülésileg megállapitott magyarországi budgettel együtt kivetni és beszedni.

44. Azokon kivül, amiket a közis felelős ministerium terjeszt elő a közösügyi bizottságoknak, e bizottságok mindegyike bir kezdeményezési joggal, de csak oly tárgyakra vonatkozólag, melyek mint közös

ügyek, a jelen határozat szerint szorosan e bizottságok köréhez tartoznak. Mindegyik bizottság tehet ilynemü javaslatot s azt a másik bizottsággal irásban közölheti. Az ekkép inditványozott javaslat pedig szintugy lesz tárgyalandó, mint egyéb, a bizottságok köréhez tartozó kérdésekre nézve már elmondatott.

45. A bizottságok ülései rendesen nyilvánosak lesznek, a kivételi szabályok e részben az ügyrend által fognak megállapittatni. Határozat azomban csak nyilt ülésben hozathatik.

46. Az esetben, ha ő Felsége valamelyik országgyülést feloszlatná, a feloszlatott országgyülésnek delegatiója is megszünik s az ujabb országgyülés uj bizottságot választ.

47. A bizottságok tagjai a jelen határozat szerint közösökül kijelölt ügyeknek tárgyalása közben tett nyilatkozataikért feleletre soha sem vonathatnak; sőt megbizásuk megszüntéig oly kereset miatt, mely személyes letartóztathatást vonhat maga után, se büntény vagy vétség miatt, a tettenérés esetét kivéve, az illető országgyülésnek, ennek együtt nem léte esetében pedig azon bizottságnak, melynek tagjai, előleges jóváhagyása nélkül se le nem tartóztathatnak, sem közkereset alá nem vonathatnak. Tagjai tettenérés esetében történt letartóztatásának folytathatása vagy megszüntetése iránt, az illető országgyülés együtt nem létében hasonlókép maga a bizottság rendelkezik. Egyébiránt a tanácskozások alkalmával netalán történhető rendetlenségek megelőzése végett az ügyrendszabályzat által fognak intézkedések tétetni.

48. Ha az egyik vagy másik bizottságnak valamely tagja időközben meghalna, vagy törvényes itélet által fosztatnék meg szabadságától, ugyszintén, ha állásárul alapos oknál fogva lemondana, az ekkép megüresedett állás az illető országgyülés részérül azonnal betöltendő. Ennek eszközlése végett az országgyülés, midőn a bizottságot megválasztja, a kitüzött számon felül egyszersmind póttagokat is választ, meghatározván egyuttal azon sort, mely szerint a póttagok a megürült állásra az illető bizottság elnöke által meghivandók.

49. Lemondás esetében a lemondás okainak alaposságárul s a lemondás elfogadásárul az illető országgyülés vagy annak együtt nem létében az illető bizottság fog itélni.

50. Ami a közös ministerium felelősségét és annak módját illeti: mindenik bizottságnak joga leend, oly esetekben, midőn az alkotmányos törvényeknek megsértése miatt szükségesnek látja, a közös ministeriumnak vagy a ministerium egyes tagjának perbefogását inditványozni, s ezen inditványát irásban a másik bizottsággal is közölni. Ha a perbefogást mindenik bizottság elhatározza, vagy ha az, az eltérő vélemények miatt a fentebbiek szerint szavazó ülésben többséggel elhatároztatik, e határozat azonnal jogérvényesnek tekintendő.

51. Az ily módon elhatározott pernek birósága következő módon lesz alakitandó: mindenik bizottság nem ugyan saját kebelébül, hanem azon országoknak, melyet képvisel, független állásu törvénytudó polgáraibul különkülön 42 tagot hoz javaslatba. Mindenik bizottság birni fog azon joggal, hogy a másik bizottság által javaslott

24 tag közül 12-őt okadás nélkül kitörülhet. A vádlottaknak szintén joguk van együtt és összesen 12 tag kitörültetését követelni, ugy mindazonáltal, hogy a megmaradt tagok számában mindenik bizottság választott biráinak száma egyenlő legyen. S az igy fennmaradt tagok lesznek a pörnek birái.

52. Azon fenntebb körülirt közös tárgyakon kivül, melyek a pragmatica sanctióbul kiindulva tekinthetők közösen elintézendőknek, vannak még más nagyfontosságu közügyek, melyeknek közössége nem foly ugyan a pragmatica sanctióbul, de amelyek részint a helyzetnél fogva politikai tekintetbül, részint a két fél érdekeinek találkozásánál fogva czélszerübben intéztethetnek el közös egyetértéssel, mint szorosan elkülönözve.

53. Az államadósságokat illetőleg, Magyarországot alkotmányos állásánál fogva oly adósságok, melyek az ország törvényszerü beleegyezése nélkül tétettek, szorosan jogilag nem terhelhetik.

54. De kijelentette már czen országgülés, hogy „ha a valóságos alkotmányosság hazánkban is, ő Felsége többi országaiban is minél előbb tettleg életbe lép, kész azt, amit tennie szabad s mit az ország önállása és alkotmányos jogainak sérelme nélkül tehet, a törvényszabta kötelesség mértékén túl is, méltányosság alapján, politikai tekintetekbül megtenni, hogy azon sulyos terhek alatt, miket az absolut rendszer eljárása összehalmozott, ő Felsége többi országainak jólléte s azzal együtt Magyarországé is össze ne roskadjon, s a lefolyt nehéz időknek káros következési elhárittassanak".

55. E tekinteteknél fogva tehát, s egyedül ezen ala-

pon kész az ország az államadósságok terhének egy részét elvállalni, s az iránt előleges értekezés folytán ő Felségének többi országaival is, mint szabad nemzet szabad nemzettel, egyezkedésbe bocsátkozni.

56. Jövendőre nézve pedig közös lesz a hitel-ügy oly esetekben, midőn mind Magyarország, mind ő Felségének többi országai a fennforgó körülmények közt saját érdekökben czélszerünek látandják valamely uj kölcsönt együtt s közösen venni fel. Ily kölcsönöknél mindaz, ami a szerződés megkötésére s a felvett pénznek mikénti használására és visszafizetésére vonatkozik, közösen fog elintéztetni. De annak előleges elhatározása, hogy valamely kölcsön közösen vétessék-e fel, Magyarországra nézve minden egyes esetnél a magyar országgyülést illeti.

57. Egyébiránt ünnepélyesen kijelenti az ország jelen határozata által is, hogy a valóságos alkotmányosság azon alapelvénél fogva, miszerint az országot saját beleegyezése nélkül adóssággal terhelni nem lehet, Magyarország jövendőre sem fog semmi oly államadósságot magára nézve kötelezőnek elismerni, melynek felvételéhez az országnak törvényszerüen s határozottan kijelentett beleegyezése hozzá nem járult.

58. A kereskedelmi ügyek közössége sem foly a pragmatica sanctióbul: mert annak értelmében a magyar korona országai, mint a fejedelem többi országaitul jogilag külön álló országok, saját törvényhozásuk és kormányuk által intézkedhetnének s vámvonalak által szabályozhatnák kereskedelmi ügyeiket.

59. Miután azomban Magyarország és ő Felsége többi országai között az érdekeknek kölcsönös érintke-

zései fontosak és számosak: kész az országgyülés arra, hogy a kereskedelmi ügyekre nézve egyrészrül a magyar korona országai, másrészrül ő Felségének többi országai közt időnkint vám- és kereskedelmi szövetség köttessék.

60. E szövetség állapitaná meg azon kérdéseket, melyek a kereskedelemre vonatkoznak, s meghatározná az egész kereskedelmi ügy kezelési módját.

61. A szövetség megkötése kölcsönös alku által történnék, oly módon, mint két egymástul jogilag független ország hasonló egyezkedései történnek. A két fél felelős ministeriumai közös egyetértéssel készitsék meg a szövetségi részletes javaslatot, s terjeszsze azt mindenik az illető országgyülés elé s a két országgyülésnek megállapodásai lesznek ő Felsége szentesitése alá terjesztendők.

62. Ugyanazért, midőn a közös költségek aránya a fentebbi 18., 19., 20., 21., 22. szakaszokban körülirt módon meghatároztatik, azzal egyidejüleg a fenntebbi 59., 61. szakasz által megállapitott mód szerint egyrészrül a magyar korona országai, másrészrül ő Felsége többi országai között vám- és kereskedelmi szerződés lesz kötendő, melyben kimondatik egyszersmind az is, hogy a külfölddel eddig kötött kereskedelmi szerződések érvénye Magyarországra is kiterjed.

63. Ez alkalommal szintén a fenntebbi 59. és 61. §. szerinti egyezkedés által határoztatnak meg az ipartermeléssel szoros kapcsolatban lévő közvetett adók nemeire, egyforma arányára és azok kezelésére nézve oly szabályok, melyek kizárják annak lehetőségét, hogy egyik törvényhozásnak vagy felelős kormánynak e részbeli intézke-

dései a másik fél jövedelmeinek csonkitását vonhassák maguk után; megállapittathatik egyszersmind azon módozat jövendőre, mely szerint az ezen adóknál behozandó reformok a két törvényhozás által egyetértőleg fognának eldöntetni.

64. Meghatároztatnék az is, hogy az összes vámvonalak egyforma kezelése felett, ki által és mikép kezeltessék a felügyelet, s kimondatnék, hogy a vámokbul befolyó jövedelmek a közös költségekre forditadók; e jövedelmi összeg tehát mindenek előtt le fog vonatni a közös költségek összegébül.

65. A kereskedelem előmozditásának egyik leglényegesebb eszköze lévén a vasutak; ugyanakkor, midőn a vám- és kereskedelmi szövetség megköttetik, a fenntebbi 59. és 61. §-ok értelmében létesitendő egyesség által határoztathatik el, hogy melyek azon vasutvonalak, melyekre nézve mindkét fél érdekében közös intézkedések szükségesek, és hogy ezen intézkedések mennyire terjedjenek minden egyéb vasutvonalak fölött, kizárólag azon ministeriumot és országgyülést illeti az intézkedés, melynek területén ezek keresztül mennek.

66. A kereskedelemmel szoros kapcsolatban áll a pénzrendszernek (Münzwesen) és általános pénzlábnak is megállapitása. Nemcsak kivánatos tehát, hanem mindenik fél érdekében szükséges az, hogy mind a pénzrendszer, mind a pénzláb a kötendő vámszövetséghez tartozó országokban egyenlő legyen. Ugyanazért a vám- és kereskedelmi szövetség megkötése alkalmával a pénzrendszer és pénzláb fölött is szükséges leend az 59. és 61. §. értelmében egyezkedés utján intézkedni. Ha pedig az igy

megállapitott intézkedések megváltoztatása vagy uj pénzrendszernek és pénzlábnak megállapitása utóbb szükségesnek vagy czélszerünek mutatkoznék, az a két ministerium kölcsönös egyetértésével s a két országgyülés helybenhagyásával fog történni. Magában értetődik, hogy a pénzverésre és kibocsájtásra nézve a magyar király fejedelmi jogai teljes épségben maradnak.

67. A quota meghatározásával s a vámszövetség megkötésével egyidejüleg lesz egyszersmind az államadósságok után Magyarország által elvállalandó évi járulék az 55. és 61. szakaszokban kijelölt módon, szabad egyezkedés által megállapitandó.

68. Magában értetődik, hogy ha és amennyiben a fentebbi 58—67. §-ban elősorolt tárgyak felett az egyezkedés nem sikerülne: az ország önálló törvényes intézkedési jogát magának fenntartja s minden jogai e részben is sértetlenül maradnak.

69. Azon mód és arány, mely szerint a magyar korona országai részérül, ezen határozat folytán kiküldendő bizottságban (delegatio) a társországok részt veendnek, később fognak megállapittatni.

Ezen a fentebbiekben elősorolt megállapodás ő Felségének királyi jóváhagyásával szentesittetvén, törvénybe iktattatik.

E törvényczikknek azon rendeletei azomban, melyek a közös ügyek kezelésének módjára vonatkoznak, tettleg csak akkor fognak hatályba lépni, midőn azok tartalmához ő Felségének a magyar koronához nem tartozó országai részökrül is alkotmányos uton hozzá járultak.

Mi tehát kegyelmesen meghallgatván és elfogadván emlitett hiveinknek, az országos főrendeknek és képviselőknek alázatos esedezését, a fentérintett módon Felségünk elé terjesztett törvényczikkeket ezen levelünkbe szórul szóra beigtatni rendeltük s azokat összesen és egyenkint helyeseknek, kedveseknek és elfogadottaknak vallván, hozzájok királyi megegyezésünket, jóváhagyásunkat adtuk s azokat királyi hatalmunknál fogva helybenhagytuk, megerősitettük és szentesitettük, biztositván hiveinket, az országos főrendeket és képviselőket az iránt, hogy minden a fent beiktatott törvényczikkelyekben foglaltakat mind magunk megtartjuk, mind más hiveink által is megtartatjuk, miként is azokat jelen levelünk ereje és bizonysága szerint elfogadjuk, helybenhagyjuk és királyi aláirásunkkal megerősitjük.

Kelt a mi őszinte kedvelt hivünk tekintetes és nagyságos Csikszentkirályi és Krasznahorkai gróf Andrássy Gyula magyarországi ministerelnökünk kezébül.

Buda, 1867. junius 12.

Ferencz József s. k.

Gróf Andrássy Gyula s. k.

A balközép különvéleménye.

Mindenekelőtt megjegyezzük, hogy amennyiben ezen vélemény folytán a pragmatica sanctióbul reánk háramló kötelességekrül lesz szó, mi ezen kötelességeket egyedül azon esetben tartjuk létezőknek, ha Magyarország irányában is teljesitve lesz mindaz, aminek a pragmatica sanctio, illetőleg az 1723 : 1., 2. t.-cz. értelmében, amely

képezi minket illetőleg a pragmatica sanctiót, — teljesittetnie kell.

Megjegyezzük továbbá, hogy mindaz, mi a közös viszonyok tárgyában, e vélemény értelmében megállapitandó lenne, tettleg életbe nem léphet mindaddig, mig:

a) Magyarország alkotmánya egész terjedelmében visszaállitva nem lesz.

b) Mig a valódi teljes alkotmányos élet ő Felsége többi tartományaiban is életbe nem lépett.

A pragmatica sanctióban a trónöröklés rendjének s a felosztható és elválhatlan birtoklásnak meghatározásán kivül két főeszme van kimondva, az egyik a közbiztonság s ebből folyólag a kölcsönös védelem; a másik Magyarország közjogi és belkormányzati önállásának, mint az egész elfogadása feltételének sértetlen fenntartása.

Mindkettőnek egyformán figyelembe vételével állapitottuk meg jelen véleményünket.

A kölcsönös védelem tekintetében vannak kötelezettségeink; Magyarország mindenkor eleget tett azoknak, most is eleget tenni szándékozunk.

Eddig Magyarország ezekre nézve is egyedül saját országgyülése és törvényes fejedelme által intézkedett, ki mint többi országai és tartományai absolut fejedelme, azokat ezen viszonyra nézve is önmaga teljhatalmulag képviselte. Miután azomban ő Felsége legmagasabb trónbeszéde értelmében ezen országait is alkotmányos jogokkal ruházta fel, nem ugyan kötelességszerüleg, de a kötelesség szempontjából készek vagyunk arra, hogy önállásunk teljes megóvása mellett velük egyetértőleg in-

tézkedjünk mindazokra nézve, melyek a közbiztonság valósitására okvetlenül szükségesek.

Ilyenek:

a) A külügy.

b) A hadügynek némely részei.

c) A fenntemlitett két tárgyra szükséges költségek.

Egyetértőleg intézendők ezek szerint:

I. Azon külügyek, melyek a magyar korona országait és ő Felsége többi országait és tartományait egyformán illetik.

Ezekre való alkotmányos befolyását Magyarország a IV. szakaszban megállapitandó módon gyakorolja.

II. A hadügy annyiban, amennyiben mindaz, mi ő Felsége egész hadseregének, és igy a magyar hadseregnek is vezérletére, vezényletére és belszervezetére vonatkozik, ő Felsége, mint legfőbb hadparancsnok által a IV. pontban előadandó módon fog intéztetni.

Ellenben magának tartja fenn az ország az intézkedést a hadügyre vonatkozólag minden egyebekben, jelesen:

a) A magyar hadseregnek időnkénti kiegészitését, az ujonczok megajánlásának jogát, a megajánlás föltételeinek s a szolgálati időnek meghatározását, ugyszintén a katonaság élelmezését, elhelyezését illető intézkedéseket eddigi törvényeink alapján mind a törvényhozás, mind a kormányzat körében.

b) A védelmi rendszernek megállapitását, melynek ujabb szabályozása vagy átalakitása Magyarországra nézve azontúl is mindenkor csak a magyar törvényhozás beleegyezésével fog megtörténhetni. Végre

c) Saját törvényhozása, illetőleg kormányzata utján az intézkedést a magyar hadsereg egyes tagjainak mindazon magyarországi polgári viszonyai, jogai és kötelességei felett, melyek nem a katonai szolgálatra vonatkoznak.

III. A fenntebbiekre szükséges költségek megállapitása.

Mire nézve meghatároztatván időnkint az V. szakaszban leirandó módon az arány vagy hányad, amelyben ezen költségekhez Magyarország járulni fog, az évenkint szükséges összegek meghatározása a IV. szakasz értelmében egyetértőleg fog eszközöltetni.

Ezen összegnek miként kezelésérül is a IV. szakasz határoz, de az iránt, hogy mi módon vettessenek ki és hajtassanak be, Magyarországra nézve egyedül a magyar törvényhozás, illetőleg a magyar felelős ministerium fog intézkedni.

Magyarországot sem a külügy-, sem a hadügynek olyan költségei, melyeket ő Felségének többi országai és tartományai mint a német szövetség tagjai tartoznak viselni, nem illetik.

Magyarországnak minden egyéb államköltségeit a magyar felelős ministerium előterjesztésére a magyar törvényhozás teljesen függetlenül fogja elhatározni, s azokat, valamint minden egyéb adókat is, a magyar ministerium saját felelőssége mellett hajtja be és kezeli.

IV. Az 1861-ik évi első feliratunkban kimondottuk, hogy az örökös tartományok alkotmányos népeivel csak ugy, mint önálló szabad nemzet más önálló szabad nemzettel, függetlenségünk teljes megóvása mellett vagyunk hajlandók esetenkint érintkezni.

Ezen elv meghatározása mellett a külügy s a hadügy meghatározott részeire és az ezekre szükséges költségekre nézve az egyetértő intézkedés következőleg lesz eszközlendő:

A törvényhozásra teendőket illetőleg a magyar korona országainak és ő Felsége többi országai- és tartományainak ministeriumai kölcsönös egyetértés folytán elkészitik az egyértelmü javaslatokat és az azokra vonatkozó észrevételeket és ellenészrevételeket mindenik az illető törvényhozás elé terjeszti.

A törvényhozások önállólag tanácskoznak felettök; meghatároztatván, hogy egy és ugyanazon országgyülés két háza között, nehogy túlságos üzenetváltások által az idő elpazaroltassék, minden egyes esetben csupán két üzenetváltásnak van helye.

Ha ily uton nem jött a két ház között egyetértés létre, a kettőnek tagjaibul szabad választás utján a törvény által meghatározandó arány szerint egy országos küldöttség alakittatik, mely a kérdéses pontok felett — ha egyetértés létre jönni nem tudott — tagjai absolut többségének szavazatával határoz és igy létre jött határozata az őt kiküldött országgyülésnek bejelentvén, annak megállapodásává válik.

Határozatait a két törvényhozó testület az illető ministeriumok által közli egymással.

Ha Magyarország gyülése és ő Felsége többi országai és tartományai ezen ügyekre nézve jogosult, teljesen alkotmányos törvényhozó testületében létre jött megállapodás eltér egymástul, mindenik választ a paritás elve alapján saját kebelébül egy javaslatkészitő kül-

döttséget, mely küldöttség az egyesség létrehozatalát megkisérti, s a javaslatot, vagy ha egyező értelemre nem juthatott, az eltérő javaslatokat további tárgyalás és megállapodás végett az őt kiküldött testülethez beadja.

E küldöttség felváltva Pesten vagy ő Felsége többi országai- és tartományainak önmaguk által ő Felsége beleegyezésével kijelelt valamely városában jön össze.

Ezen küldöttség javaslata felett ugyanazon országgyülés két háza már csak egy javaslatot válthat, s ha egyetértés nem jött létre, a nevében határozó országos küldöttség megválasztatásának kell bekövetkezni.

Igy kelt ujabb határozatait a két törvényhozó testület ismét illető ministeriuma által közli egymással. Az országos küldöttség, mint a javaslatkészitő küldöttség önmaga választja elnökét, tollvivőjét stb. és mindeniknek ülései nyilvánosak.

Megjegyezzük végül, hogy ha mind a magyar korona országaiban, mind ő Felsége többi országai- és tartományaiban érvényre jut amaz Angolhonban gyakorlatban lévő alkotmányos elv, hogy a felsőház a budgetet egészben elvetheti ugyan, de egyes tételeiben nem módosithatja azt: az előadott eljárás épen azon tárgyra, a költségekre, mely minden évben rendszeresen elő kell hogy forduljon, jórészt sohasem lévén az országgyülés két házából választandó országos küldöttségre szükség, sokkal egyszerübb- és rövidebbé válik.

Ha ily módon egyértelmü határozat jött létre, az mindenik törvényhozó-testület által ő Felsége elé terjesztetvén, ha a sanctiót megnyeri, törvénynyé lesz.

Azon rendkivüli esetben pedig, ha a magyar ország-

gyülés és ő Felsége többi országai és tartományai erre jogositott törvényhozó testülete között egyetértés ily módon sem jött volna létre, mindenik felterjeszti megállapodását a közös fejedelem elé, ki is mindkét ministerium meghallgatása után, az egyiket vagy másikat az eltérő pontokra nézve is szentesitheti, mely esetben az általánosan kötelező erejüvé válik.

B) A végrehajtást illetőleg.

a) A külügyekre nézve a közös fejedelem az oldala mellé rendelt magyar minister és többi országai és tartományai hasonló ministereinek tanácsával él.

Jogában áll a közös fejedelemnek magát ez ügyekben az uralkodó-ház ministere által helyettesittetni, ki sem Magyarországnak, sem ő Felsége többi országainak és tartományainak külön ministere nem lehet. A magyarországot és ő Felsége többi tartományait egyformán illető okmányoknál mindkét kijelölt minister ellenjegyzése szükséges, mig az egyiket vagy másikat külön érdeklőnél, a körülményekhez képest, egyiké vagy másiké kivántatik csupán.

b) A hadügyet illetőleg a közös fejedelem mint legfőbb hadparancsnok, egy *főhadparancsnokság* utján, az országok erre megbizott ministereinek ellenjegyzése mellett, intézkedik mindazokban, mik a hadügy körében a közbiztonság szempontjából törvény által egyetértőleg kezelendőkül kijelöltettek. Magyarországon csak az oly rendeletek lévén végrehajtandók, melyek saját ministerének ellenjegyzésével ellátva vannak.

c) A szükséges költségek a fentebb leirt módon megállapittatván, azok illető részét mindegyik ministe-

rium behajtja a kormányzata alá tartozó országokban és beszolgáltatja rendeltetésökhez képest a külügyek és a *jöhadparancsnokság pénztárába.*

Ezen pénztárak felett az ellenőrködést mind a magyar korona országainak, mind ő Felsége többi országainak és tartományainak illető ministere gyakorolja. Az azokrul szóló számadások a törvényhozó testület elé terjesztés végett mindeniknek átadatnak és a jövő budget megállapitására szükséges adatok kiszolgáltatnak.

V. Ha az elől kijelölt feltételek teljesedésbe menetele után a fentebbiek szerint meg lesz állapitva, hogy mik azon ügyek, amelyek a közbiztonság érdekében, czélszerüség szempontjábul egyetértőleg intézendők, és hogy mi legyen azoknak elintézési módja, szükséges lesz kölcsönös alku utján meghatározni azon hányadot, mely szerint azon ügyek terheit és költségeit a magyar korona országai viselendik.

Ezen alkumegállapitás oly módon történhetik, hogy a magyar korona országainak és ő Felsége többi országai- és tartományainak felelős ministeriumai kölcsönös értekezés folytán, részletes adatokkal támogatott javaslatot fognak az emlitett arányra kidolgozni.

E javaslatot mindenik ministerium az illető országgyülés elé terjesztendi, hol az rendesen tárgyalandó, mindenik országgyülés az illető ministeriumok utján közlendi határozatait a másik országgyüléssel, és mindkettőnek ily módon eszközlendő megállapodásai szentesités végett ő Felsége elé fognak terjesztetni.

Ha a két ministerium a javaslatra nézve nem tudna megegyezni, mindeniknek véleménye mindkét ország-

gyülésnek elébe terjesztetik, ha pedig a két országgyülés nem tudna egymással kiegyezni, *akkor a kérdést* az előterjesztett adatok alapján *ő Felsége fogja eldönteni.*

Az arányra nézve kötendő egyezkedés csak határozott időre terjedhet, annak elteltével ugyanazon módon uj egyezkedésnek leend helye.

A fentebbi 5 szakaszban elő van sorolva, hogy minő tárgyakat és minő terjedelemben vagyunk készek a közbiztonság érdekében és czélszerüség szempontjából egyetértőleg intézendőknek tekinteni; meghatároztuk azoknak kezelése módját, meg azt, mi uton lesz a terhek- és költségekből a Magyarországot illető hányad megállapitandó.

Vannak ezenkivül még oly ügyek, melyekre nézve az országot semminemü kötelezettség nem terheli, de melyekre nézve politikai tekintetekből, érdekek találkozásánál fogva czélszerübb egyetértőleg, mint szorosan elkülönitve intézkednünk. Ilyen:

VI. Az államadósságok ügye.

Ezeket illetőleg Magyarországot alkotmányos állásánál fogva oly adósságok, melyek az ország törvényszerü beleegyezése nélkül tétettek, jogilag nem terhelik.

De kijelentettük már ezen az országgülésen is a legmagasabb trónbeszédre felküldött válaszunkban, hogy ha a valóságos alkotmányosság és ő Felsége többi országaiban is minél előbb tettleg életbe lép, készek vagyunk, mint már 1861-iki feliratunkban is nyilvánitottuk, azt amit tennünk szabad s önállásunk és alkotmányos jogaink sérelme nélkül tehetünk, a törvényszabta mértéken túl is, méltányosság alapján, politikai tekintetekből megtenni, hogy azon sulyos terhek alatt, miket az abso-

lut rendszer eljárása összehalmozott, ő Felsége többi országainak jólléte s vele a mienk is össze ne roskadjon s a lefolyt nehéz idők káros következései róluk és rólunk elhárittassanak.

E tekinteteknél fogva tehát s egyedül azon alapon, kész most is az ország az államadósságok terhének egy részét elvállalni s eziránt előleges értekezés folytán ő Felségének többi országaival, mint szabad nemzet szabad nemzettel, felelős ministeriumának közbenjöttével egyezkedésbe bocsájtkozni. Ezen egyezkedés által lesz az is meghatározandó, hogy azon rész, melyet Magyarország az államadósságbul elvállal, miként kezeltessék.

Jövőre lehetnek esetek, midőn czélszerü leend, hogy valamely uj kölcsön felvételére nézve Magyarország ő Felsége többi tartományaival és országaival együtt intézkedjék. Az ily eset jelenlétének meghatározása, valamint az egyetértő intézkedés mikénti eszközlésének megállapitása Magyarországra nézve minden egyes alkalomra a törvényhozást fogja illetni.

Egyébiránt ünnepélyesen kijelentjük e helyen is, hogy miután a valóságos alkotmányosság alapelvénél fogva az országot saját beleegyezése nélkül adóssággal terhelni nem lehet, jövendőre sem fogunk semmi oly államadósságot Magyarországra nézve kötelezőnek elismerni, melynek felvételéhez az országnak törvényszerüen és határozottan kijelentett beleegyezése hozzá nem járul.

Ilyen továbbá a kereskedelmi ügy.

VII. A kereskedelmi ügyekben a pragmatica sanctio, valamint számos egyéb törvényeink szerint is a magyar korona országai, mint a fejedelem többi országaitul jogi-

lag külön álló, azoktul független országok, saját felelős kormányuk és törvényhozásuk által intézkedni, s azokat vámvonal által szabályozni teljes joggal birnak.

Miután azomban közöttünk és ő Felségének többi országai között az érdekeknek kölcsönös érintkezései számosak, s a kereskedés szabadsága minden tekintetben jótékony, kész az országgyülés arra, hogy egyrészrül a magyar korona országai, másrészrül ő Felségének többi országai között, más vámegyletek alapelvének figyelembe vételével, bizonyos számosabb évek tartamára kötendő és időnként megujitandó vámszövetség köttessék, melyben egyszersmind annak kezelési módja is meghatároztassék.

Ezen szövetség megkötése kölcsönös alku által történnék oly módon, mint két, egymástul jogilag független országok hasonló egyezkedései történnek, a két félnek felelős ministeriumai közös egyetértéssel készitsék meg a szövetségi részletes javaslatot s terjeszsze azt mindenik az illető országgyülés elé, s a két országgyülésnek megállapodásai lesznek ő Felségének szentesitése alá terjesztendők.

Minthogy azomban vannak még a kereskedelmi ügygyel kapcsolatban levő más fontos tárgyak is, melyeknek egyetértve leendő elintézése czélszerübb lehet, szükséges, hogy az országgyülés saját törvényhozási jogát, a kereskedelmi ügyet illetőleg, minden egyebekre nézve is fenntartván, nevezet szerint jelölje ki azon ilyetén tárgyakat, melyeket a megállapitandó módon és határok közt ő Felsége többi országaival kölcsönös egyezmény tárgyaivá tenni hajlandó, s mivel mindezen tárgyaknak részletes megvitatása és kijelölése több időt igényel, mint amennyivel az alválasztmány a fennforgó körülmények

között rendelkezhetett, azért azok iránti észrevételeinket mi is a tárgyalások folyamára fenntartjuk. Ezen egyezkedések esetenkint oly módon létesüljenek, mint feljebb a vámkötések módjára nézve előadatott.

Magában értetődvén: hogy ha ez egyezkedések nem sikerülnének, az ország törvényes intézkedési jogát magának minden tekintetben fenntartja. Ilyen végül:

VIII. A közvetett adók ügye.

Magyarországnak joga: ezekre nézve saját törvényhozása és saját kormánya által intézkedni, — kétségbevonhatlan és jövendőre is sértetlenül fenntartandó.

Kész azomban az országgyülés arra, hogy ezekre vonatkozólag kölcsönös egyezkedés utján, időről időre oly elvek állapittassanak meg, melyek lehetővé tegyék a közbenső vámsorompók vissza nem állitását anélkül, hogy a magyar korona országai és ő Felsége többi országai és tartományai a közvetett adók iránt hozott határozataik által egymásnak azokbul eredő jövedelmeit megsemmisithessék.

Mely utóbbi eshetőségnek elkerülésére, ha az elvekbeni egyetértés bármikor nem sikerülne, nem maradna más mód fenn, mint a jogilag ugyis soha meg nem szünt közbenső vámvonalnak ugymint zárvonalnak visszaállitása.

Az ennek elkerülése czéljából szükséges elvek megállapitása feletti alkudozások ugyanazon módon lesznek vezetendők, mely a kereskedelmi ügyekre vonatkozólag a VII. szakaszban megállapittatott.

Tisza Kálmán. *Nyáry Pál.*
Ghiczy Kálmán. *Ivánka Imre.*

A szélsőbal inditványa.

Tekintve azt, hogy Magyarország s hozzá kapcsolt részei és az osztrák örökös tartományok közt az egyetlen törvényes kapocs a fejedelem ugyanazonossága, vagyis hogy a törvényes feltételek teljesitésével ugyánaz Magyarország királya, aki az osztrák örökös tartományok császárja.

Tekintve azt, hogy az 1723 : 1., 2., 3. törvényczikkekbül, vagyis ugy elnevezett sanctio pragmaticábul, nem hogy az következnék, hogy Magyarország köteles az osztrák örökös tartományokat kül- és belellenség ellen védelmezni, de sőt mind az 1741 : I., mind a későbbi védelem eseteiben, törvénybe igtatván a nemzet azt, hogy a védelmet csakis Magyarország és királya jogaiért és szabad ajánlatként teljesiti és kikötvén azt is, hogy e szabad ajánlatokbul utóbbra semmi kötelezettségi következtetés ne vonassék, a védelmi kötelezettség ellen mindenkor és már eleve is tiltakozott.

Tekintve azt, hogy Magyarország, melynek az 1723-iki törvényekben is biztositvák nemcsak bel-, de nemzetközti (jura diplomatica) közjoga is, és önkormányzata, mint független birodalom biztositva van, ugy bel-, mint kül-, tehát egész hadi, pénz-, oktatási, kereskedelmi, közlekedési, államhiteli s általában mindazon ügyeit, mik független államot megilletnek, önállóan intézni és fejleszteni és a magyar király jogait a törvények értelmében gyakorolhatja csak és csakis a magyar független ministerium által.

Tekintve azt, hogy Magyarország vérérül és vagyonárul jogosan más senki nem rendelkezhetik, mint tör-

vényes országgyülése, tehát másokkal bárkikkel együtt és bármi módon közös és nem ezentúl is önrendelkezése, mint minővel ezideig birt, Magyarország független állami önéletének legfőbb biztositékait törné meg és megsemmitené az 1848-iki, 1791. s több ide vonatkozó törvényczikkekkel az 1827 : 4. törvényczikkelyt is, amely azt rendeli : az adónak és minden egyéb segélyezéseknek minden nemei, pénzben vagy termékekben ugy, mint katonaállitásban országgyülési tárgyalás alá tartoznak, attól semmi szin alatt, sőt még rendkivüli esetekben sem vonathatnak el, az országgyülés által megajánlott adót országgyülésen kivül felemelni, vagy ujabb adót kivánni, vagy katonaállitást követelni nem szabad.

Tekintve azt, hogy Magyarország államhitele nem azt követeli, hogy az osztrák örökös tartományok császárjának kormánya által tett adósságait közösen vállalja el azért, hogy általa Magyarország is tönkre jusson, de követeli azt, hogy miután az osztrák adósságok tételéhez soha sem járult, igy azokbul Magyarországot jogilag nem is terheli semmi, leszámittatván az országnak jogos visszakövetelései, téritsen meg minden kimutatható befektetéseket és amit ezen kivül tenne, azt csakis vagyonosságához mért szabad ajánlat- és segélyezésképen tehetné.

Tekintve azt, hogy a fennjelölt bizottsági többség véleményében foglaltakbul bebizonyult tény az, miként szavakban hangoztatik ugyan az ország önállása, függetlensége, de közös ügyek teremtésével a magyar birodalom önálló állami élete, közös delegatiók által az országgyülés önrendelkezése, közös birodalmi ministerek

által az ország önkormányzata, az osztrák állam adósságainak közös elvállalásával a nemzet anyagi jóléte megsemmisittetvén, ezeknek következtében az eddigi egyetlen törvényes kapcsolat, a personal-unio helyett, szorosabb, valóságos törvényeinkkel ellenkező real-unio kapcsolata teremtetvén: a bizottsági többség munkálataiban foglalt elvek elfogadása által nemcsak önálló állami létünk adatnék fel, de az ország szelleme is democrat szellemü alkotmányosság helyett az aristocratia és absolutismus elvei felé irányoztatnék, és a mily ellentétes volna ezen irányzat Magyarország 1848-iki törvényeivel, ép oly károsan hatna az örökös tartományok szabad szellemü alkotmányos fejlődésére és önállására is.

Tekintve az 1791 : 12. törvényczikkely e rendeletét: „törvényeket hozni, eltörleni és magyarázni, a törvényesen koronázott király és törvényes országgyülés jogositvák közösen", Magyarországnak pedig jelenleg törvényesen koronázott királya és törvényesen kiegészitett országgyülése nincs; igy ez alkotmánydöntő kérdésekben, csakis az alkotmány visszaállitása után, annak teljes élvezetében lesz jogos, az 1848. törvények értelmében kiegészitve választott képviselőház tanácskozása és a törvényesen koronázandott királylyal létező törvényeket törleni s ujakat alkotni, a jelen képviselőház kötelessége az alkotmány nem névleges, de valóságos és teljes visszaállitásának szorgolása lévén.

Mindezen indokoknál fogva határozza el a ház:

A fennjelölt bizottsági többség munkálatának, mint amelynek elvei törvényeinkkel és alkotmányunkkal ellenkeznek, elutasitását, annyival inkább, mert mindazon

viszonyokra nézve, amelyek Magyarországot és az örökös tartományokat közösen érdeklik, az 1848. III. 13. törvényszerüen rendelkezett.

Határozza el ezt a ház azért is, mert rendelkezett azon törvény az alkotmányosság elvi követelése szerint, mint önálló állam kormánya intézkedvén más államok kormányaival, és azért is, mert az alkotmányos fejlődés nem a függetlenség biztositékainak, a nemzet vére és vagyona feletti kizárólagos önrendelkezésének feladását, de sőt az ország önállására nézve netán hiányzó biztositékoknak, tehát külügyminister és küludvaroknál az ország érdekeinek Magyarország követei által képviseltetése létesitését is követeli.

És ha mégis az absolut hatalom minden maradványainak teljes megszüntetése, az alkotmányosságnak az 1848-iki törvények szerint teljes visszaállitása, ha az 1791. 3., 10., 12. törvényczikkelyek rendeleteinek teljesitése előtt a fennjelölt bizottság munkálata tanácskozásba vétetnék, alulirtak csak azért veendnek részt a tárgy megvitatásában, hogy a bizottság többsége munkálatának alkotmányunkat megrontó jellegét kimutatva, ellene szavazzanak, Isten és világ, választóik és Magyarország előtt, ugy az utókornál ezáltal igazolván azt, hogy a sok jelesek vérével szerzett s eddig szeplőtlenül megvédett független Magyarország állami életével és az 1848-iki törvények rendelte alkotmányával, önállásával ellenkező nyilatkozatoknak ellene nyilatkoznak.

Pest, márczius 9-én.

A három javaslat közül kétségkivül a legkomolyabb, legjobban kifejtett, indokolt és fogalmazott mű, a bizottság többségének, illetőleg Deák Ferencznek javaslata. A Deák javaslata és a különvélemény közt, valódilag megvilágitva, csakis kisszerü, erőszakos eltérés, de lényeges különbség nincs.

A Deák Ferencz és a Tisza-Ghiczy javaslatnak alapja és czélja ugyanegy; alapja ugyanegy, mert mindkettő a sanctio pragmaticának keresztelt 1723-iki törvényeket mint közjogi alapot, mint kölcsönös, nemzet és király közti szerződést tünteti fel; czélja egy, mert mindkettő osztrák-magyar szövetséget javasol; a különvélemény épen ugy mint Deák, elösmeri az 1. pontban a külügy, hadügy és ezek költségei közösségét.

A második pontban a magyar önálló hadsereg eszméjérül lemond, mert határozottan kiveszi a magyar honvédelmi, illetőleg 48. szerint az ő Felsége személye melletti minister rendelkezése alul, e helyett a hadsereget feltétlenül ő Felsége alá helyezi. Ezen pont bekezdésében ő Felsége egész hadseregérül szólt ; a magyar zászlót, a különleges magyar esküt, magyar ezredeket, magyar tiszteket, magyar vezényletet, az idegen csapatoknak Magyarországbuli kivitelét teljesen mellőzi, a két javaslat közt tehát csak azon kis, de lényeges eltérés van, hogy Deák szerint a közös hadügyminister felelős, Tisza szerint pedig a rendelkező főhadparancsnok a király lévén, senki feleletre nem vonható.

A 10. B) pontja b) c) szakaszaiban országos főhadparancsnokságot tervez, kinevezéseinél azomban nem rendeli el a ministeri ellenjegyzést, felelőssé csakis pénztári kezelésre teszi.

A közös ügyek kezelése módjára lényegesen eltér ugyan a kisebbségi vélemény, javaslata jogosabbnak látszik, mert a közös ügyek tárgyalását az országos küldöttségek- és ministeriumokra, a végérvényes elhatározást azomban az országgyülésre bizza, mit azomban az országnak rendes viszonyok közt megmenteni látszik, azt eldobja és feláldozza az V. pont negyedik szakasza ezen szavai által: „ha pedig a két országgyülés egymással kiegyezni nem tudna, akkor a kérdést az előterjesztett adatok alapján ő Felsége fogja eldönteni". Ez a visszaéléseknek tág tért nyit és a koronának, ha hatalmával vissza akar élni, a hatalmat teljesen kezébe adja, mert ha a császár vagy önkényesen akart volna intézkedni, a korona hatalmában álló nyomás, vesztegetés és az országok féltékenysége, büszkesége, hiusága felébresztése által egy kérdésben Austriában, a másikban Magyarországban támaszt konok ellenzéket, mindkét esetben tehát a király-császár döntött volna. A helyzet urai tehát valósággal nem a nemzetek, de a császár-király lett volna, ha esetleg a közös uralkodó államai egyike iránt nagyobb előszeretettel viseltetik, ezt a kedvelt állam a mellőzött állam hátrányára felhasználta volna, örök béke, loyalis egyezség helyett a szövetséges államok közt gyülöletet, örökös ellenségeskedést teremt, vagyis a kiegyezés főczélját már csirájában elfojtja. A valódi ellenzék, a szélsőbal, tekintve az államok uj alakulását, a nemzetiségi követeléseket, a külpolitikai helyzetet, az ország bágyadt hangulatát, tényleges sikerre nem számithatott, a szélsőbal azomban magasztos eszmét: Magyarország önállásának, függetlenségének eszméjét képviselte. Magyarországnak

önállása a történelmi és természetes államjogon, szerződéseken alapult, Magyarország nagy és szabad csakis önállása korában volt, Magyarország a hóditás jogát soha, semmi viszonyok közt el nem ösmerte, harczolt ellene hősiesen, és midőn kardja eltört, a hóditás megbuktatására az erkölcsi fegyverek egész fegyvertárát felhasználta. II. Rákóczy Ferencz bukásáig a nemesség, mely a magyar nemzetet ez időben képviselte, a függetlenség eszméjét politikai hitelvének tartotta, a nagy nemzeti bukás után az elcsüggedtek többségre emelkedtek, midőn azomban a hatalom napja borult, őseink ezen zászlót mindig lengették; az 1741-, 1791-, 1848-iki törvények ezen eszme harczosainak vivmányai voltak, II. Lipót trónraléptekor a merészebbek már az örökösödés szálainak elszakadását hangoztatták. Kossuth Lajos ezen eszmét képviselte, a 48- és 49-iki küzdelem nemcsak önvédelem, de ezen eszmék kifolyása, álczázott önállási szakadár-harcz volt. Az ellenzéki töredéknek tehát meg kellett volna világitani a történelmi jogot, a nemzetfelség eszméjét, s miután a nemesek nemzete megszünt, utóda a nép nevében az eszméhezi hű ragaszkodást kellett volna hangoztatni. Az országgyülés két pártja hangoztatta ugyan Magyarország önállását, de alapul az 1723-iki törvényeket fogadta el, mely ezen önállást megtörte, a szélsőknek ennek ellenében be kellett volna bizonyitani, hogy ezen törvényeket nem a nemzet valódi többsége fogadta el, mert törvényeink a nemesség egyenlőségérüli törvényt nem törülték el, ezen országgyülésre pedig a nemesség nem személyesen, de követei által jelent meg, a törvény vegyes ülésen fogadtatott el, ezen vegyes ülésen pedig a

főrendek és egyháziak sokkal számosabban voltak mint a nemesség és városok követei, az 1723. törvények tehát nem a nemzet akaratának, de a hatalmi nyomás eredményei voltak. Be kellett volna bizonyitani, hogy ezen törvényeket az 1741., 1791., 1848-iki törvények nagy részben módositották, hogy későbbi törvény az előbbi hatályát módositja, ennélfogva Magyarország alaptörvényét nem az 1723-iki zavaros, de az 1791-iki és 1848-iki világos, határozott törvények képezik, az 1791. pedig Magyarország önállását, függetlenségét határozottan kimondván, sem közös hadsereg, sem közös adósság, sem közös külpolitika nem létezik, mert mindezek az önállás és függetlenség eszméjével ellenkeznek s minden eddig történt ilynemü intézkedések bitorlásnak tekintendők, ki kellett volna fejteni, hogy Magyarország katonasága költségeit fedezte mindazon háborukban, melyek Magyarország ellen viseltettek, ki kellett volna fejteni, hogy a várak erődítése, a hadi szerelvények növelése költségeibül Magyarországra eső részt a francziák által fizetett rész bőven fedezte, ki kellett volna végre jelenteni, hogy a szabadság és önállás nemzeti elvitázhatlan alapjog, minden politikai és államjognak valódi tulajdonosa a nép, mely az államot karjával védi, pénzével fenntartja, ennélfogva az alkotmányos jogok főleg és első sorban a népek természeti jogán és nem szerződések-, hitleveleken alapulnak, a természeti jogok a hatalom által felfüggesztethetnek, megszorithatók, de mert elévülhetlenek, megszoritásuk, felfüggesztésök mindég jogtalan erőszak.

A szélső bal ezen magasztos elvek, a történelmi jogok megvilágitása helyett az 1723. törvényekre nagy

sulyt fektetett és az önállást ezekbül is ki akarja magyarázni. A 4-ik kikezdésben az osztrák államadósság részének ajándékképeni elvállalását sejteti és végre kimondja az országgyülés törvénytelenségét, melynek tanácskozásaiban már teljes 9 hónapig részt vett, sőt első feliratait ellentmondás nélkül elfogadta. Ugylátszik ezen urak azt hivék, hogy tiltakozásuk által az ország kedveltjei lesznek, nevüket a történelemben megörökitik, mindkettőben csalódtak, a történelem a gyenge mű után itélendi meg őket, kortársaik az indokolatlan tiltakozást egyéni hiu tüntetésnek tekintették.

A kiegyezési viták márczius 20-án kezdődtek, a kiegyezés nagy esélyekkel birt, a siker azomban nem volt kétségkivüli, mert a kormány az érdek embereit megnyerte ugyan, az ellenzék vezérei titokban a kiegyezést kivánták, de a többség nagyobb része független hazafiakbul áll, kik sokalták az áldozatokat, a balközép a vezérek kivételével ellenszenvezett a kiegyezéssel, sokat a jobboldalbul programmja és kerületének hangulata feszélyezett, a szélsőbal ellenezte, a nemzetiségek várakozó állást foglaltak el, az adórendszer folytatása, az ujonczozás azomban sokat lehangolt, — Deák becsületességében, politikai bölcseségében és feddhetlen hazafiságában azomban az egész jobboldal bizott; e népszerüség valóságos szerencse volt az országra, mert Deák korának legnagyobb államférfiai közé tartozott, hazájának, nemzetének leghűbb, legokosabb, legbecsületesebb fia volt. Deák imádta Magyarországot, a jogot, a szabadságot, a királyságot tisztelte hajlam- és meggyőződésbül, a királyt a hazától sem külön

nem választotta, sem érdekeit a haza fölé nem helyezte, a nagy férfit egy perczre sem tántoritotta meg sem a királyság fénye, sem a király bizalma, a királysághoz nem az istenkegyelmi elmélet alapján ragaszkodott, de támogatta, mert Magyarországra legalkalmasabb kormányformának tartotta, a kiegyenlitést óhajtotta, mert belátta, hogy Magyarország csakis ugy erősödhetik meg, ha a viszály megszünvén, a nemzet és király közösen karolják fel a haza, az ingadozó trón érdekeit. Elveit, meggyőződését sem a népszerüségnek, sem a hatalomnak soha fel nem áldozta, a boszuvágyat nem ösmerte, a mellőzés nem sértette, ennélfogva a kiegyezés szükségét belátva, a kiegyezés hive lett volna akkor is, ha börtönbül vagy számüzetésbül szabadulva kinálják is meg az ország vezetésével. A hatalmasak szokásos gyengéit, a hiuságot, önzést, uralomvágyat, fényelgési viszketeget nem ismerte. Szabadelvü volt, mert szerette az emberiséget, esze a polgári egyenlőség jogosultságát belátta, az állam alapjának és biztonságának a milliók érdekeltségét tartotta, pályája kezdetén ellenzéki lett, mert a kormány és aristocratia az ország és egyén jogait tiporta, Magyarország államisága ellen harczolt. 32 éves korában lett követ, mert a közbizalom felkérte, a 32/36. országgyülésen az ellenzék a követtársai közül eszélye, tudománya, higgadtsága által kimagasló ifjut vezérének választotta, és pedig ez időben a hazát az ellenzék képviselte, a kevés aulikus (udvari érzelmü) követ, egyszerü szolga, a bécsi kormány megvetett szavazógépe volt. Deák mint vezér minden időben szigoruan ragaszkodott a törvényekhez, lelkébül támogatta a kor követelményeit, a megye-rendszert, a felelős ministeriumot,

a politikai rajongás azomban természetével ellenkezett, és midőn a lehetetlenségrül meggyőződött, megalkudott a helyzettel, és az alku hazájára veszedelmes, elveire és egyéniségére becstelenitő soha nem volt. A 40-iki országgyülést is Deák vezette, 43-ban a követséget nem fogadta el, mert esze és szive a köztehervisélést követelte, megyéjében ez elvet az aristocratia ledorongolta, bár más megyében a követséggel megkináltatott, nem akart oly országgyülés tagja lenni, melynek alsóházánál ezen elvet csak nagy erőfeszitéssel lehetett volna keresztülvinni, a felsőház a legszentebb elveket kigunyolta, melynek tagjai császáriabbak, németebbek voltak a császárnál és szolgáinál. 48-ig részt vett némely bizottságokban, az ellenzék belügyeiben, követséget azomban nem vállalt. 48-ban elfogadta a Batthyány-ministeriumban az igazságügyérséget, pártolta az egyezkedési kisérleteket, szeptemberben Batthyányival együtt leköszönt, belátva azomban a kiegyezés lehetetlenségét, az önvédelmet helyeselte, a pesti országgyülésben részt vett, a Windischgrätz-eli egyezkedési kisérlet visszautasitása után visszavonult, mert belátta, hogy e küzdelemben csak a fegyver dönthet, a háboru vezetése egységet kiván, a háboru vezetésére a népszerübb, koczkázóbb Kossuth Lajos nálánál alkalmasabb, a higgadtságot a szenvedélyek korszakában bünnek tekintik. Mint ember, mint politikus, soha sem hazudott, nem ámitott, nem nagyitott, a szerénységet nem negélyezte, a forradalom után az „Angol királynő“ vendéglőben, két szerény másodemeleti szobában lakott, egylovas kocsin járt és ezen életmódját akkor is megtartotta, midőn a birodalom sorsát kezében tartotta és annyi nagyur

felkereste mint magát az udvart, hatalma tetőpontján esze és állása fölényét a gyengébbekkel soha sem érezteté, de szegényt és gazdagot, főurat és polgárt egyenlő szivélyesen fogadott, a politika béklyóitól menekülve, kedélyesen társalgott, nemcsak okos volt, de kedves is tudott lenni. A czimet, rendjeleket és milliókat megvetette, pedig midőn az ország sorsa tőle függött, mellét rendjelekkel borithatta volna, a ministerelnökséggel megkinálták, a tőzsérek szivesen megosztják vele a milliókat, melyet a magyar vasutakon nyertek s melyeket a hatalmas vezér egy szavával elfujhatott volna. Kedvező alakkal nem birt, a középtermetü, vaskos, husfejü egyéniség városi vargának, jómódu falusi táblabirónak nézett ki, külseje tehát nem vonzott, nem parancsolt, az esetlen alak a mindennapiságból csak akkor emelkedett ki, midőn a nagy ész a tárgyakat páratlan elmeéllel megvilágositotta. Az ország leggazdagabb embere volt, mert csekély 500 arany évi járadéka- és követi fizetésébül nemcsak minden vágyait és igényeit fedezte, de minden szegényt és szerencsétlent segitett, ajándékait szerényen és szivélyesen adta, gyakran engedelmet látszott kérni az adomány csekélységéért, pedig aránylag többet adott, mint a leghatalmasabb király, a leggazdagabb főur vagy tőzsér, mert ezek csak jövedelmeik morzsáit ajándékozzák, mig ő a szerencsétlenekkel osztozott. Kortársai mindenikénél többet tudott, mert egész életében tanult és gondolkozott, Magyarország közjogát és történelmét senki sem ösmerte ugy mint ő, a szenvedélyeket, ennélfogva a tárgyakat, embereket és eseményeket pártatlanul birálta meg. Szónoklata az érvek gyémántjaitul csillogott,

mig mások üres beszédeiket szóvirágokkal disziték, álokoskodásokkal tömték, a szenvedélyeket izgatták, szinpadi hanglejtéssel szavaltak, elleneiket ferditések-, ráfogások-, gunyos élczekkel támadták, meggyőződésöket kétségbe vonták, — a nagy férfiu csakis érvekkel küzdött, a vita tárgyát teljesen megvilágitotta, komolyan megmérte az eseményeket, a lehetőséget, az ország viszonyait, a politikai helyzetet, soha sem ferditett érveket, czáfolt, a személyt sem meg nem támadta, sem nevetségessé nem tette. Beszédei az ész remekei, a tudomány drágakövei, mig a többi beszédek nagyrészt csak papirospánczélok, melyek csakis a szenvedély világánál tetszettek, ma csakis rongyértékkel birnak, a Deák beszédei ma is nagybecsü művek. Hangja sem erős, sem csengő nem volt, tiszta, logikai, tárgyilagos előadása azomban a közönség figyelmét azonnal lekötötte, hatalmas érvelése minden elfogulatlan gondolkozó főt meggyőzött, minden gyengét magához vont, politikai ellenei eszét, becsületességét, jó szándokát kétségbe soha sem vonták. E valóban nagy férfi is azomban két gyengével birt: a pénzügyeket nem ösmerte, az emberekben túlságosan bizott; mindkettő károsan hatott az ország ügyeire, mert a pénzügyekkel nem foglalkozván, a pénzügyi egyességet a képzelt szakemberekre bizta, az ország belkormányzatát, a pénzügyek kezelését, a vállalatokat szigoruan nem birálta. Szabadelvübb volt egész pártjánál, és pedig a szabadelvüség zászlóját nem azért lobogtatta, mert a szabad elveket az egész világ értelmisége politikai hitelvnek tartotta és Magyarországban ezt mindenki negélyezte, — de szabadelvü volt, mert szive az emberiségért lángolt, mert esze a

jogegyenlőséget jogosnak és méltányosnak tartotta, mert a jogegyenlőség a vér- és pénzadónak természetes követelménye, mert az érdekközösségnek legbiztosabb forrása, és eleven érdekközösség nélkül ma, midőn az állam fenntartása nagy teher, egy állam sem állhat fel, szabadelvüsége azomban ment vala minden túlzástul, nem kapkodott a röpke elméletek után, de a jogot és tulajdont tisztelte, a rend, a lehetőség határain túl nem röpkedett, demokrata volt és nem demagog, a rombolást nem ösmerte, a multat a jelennel, a tekintélyt a szabadsággal össze tudta egyeztetni, a megyerendszer, a nemesség iránt kegyelettel viseltetett és nem szégyenlé, hogy az ország összes megyéinek táblabirája volt. Az idegen fajok jogos igényeit méltányolta, Magyarország magyar államiságához azomban szilárdul, feltétlenül ragaszkodott. A királyságot tisztelte, mert a királyságot a rend biztositékának, a széthuzó nemzetiségek természetes kapcsának tekintette, a nemzet jellemének leginkább megfelelő intézménynek tartotta, a forradalommal ellenszenvezett és lehető sikerében nem bizott. Az osztrák államszövetséget óhajtotta, mert ez Magyarország államiságát a dunai confederatiónál kevésbé fenyegette, mert belátta, hogy Magyarország mint önálló állam a nagyhatalmak közt magát fenn nem tarthatja. Mindezen tulajdonainál fogva Pesten valóságos nagyhatalom volt és igen sokan az áldozatokat csakis a Deák iránti tiszteletbül fogadták el.

XIII. FEJEZET.

Rövid viták. — Törvényjavaslatok : a nádorrul, a nemzetőrségrül, az országgyülés feloszlatásárul, a csajkásokrul, a banáti határőrségrül, V. Ferdinánd és Ferencz Károly főherczeg lemondásárul, a ministerium kinevezésérül. — Királyi hitlevél és eskü.

A viták, tekintve a tárgy fontosságát, rövid ideig tartottak, az ellenzék kevés erélyt fejtett ki, a közösügyi javaslatot az összes ellenzék mint Magyarország önállásával ellenkezőt tüntette fel. Szavaztak márczius 30-án; Deák 257-el győzött 117 ellenében, 22 lelkes hazafi távol maradt, ezek közül 14 nemzetiségi. — Jelesebb beszédeket tartottak: Deák Ferencz, báró Eötvös József, Ghiczy Kálmán, Tisza Kálmán, Ragályi Ferdinánd, Madarász József, Kállay Ödön. Mellőzve a másodrendü ügyeket, melyeket a XI. kötetben fogok előadni, át kell térnünk a később történt koronázás, koronázási oklevél, a hányad, az államadósági ügyekre, a kereskedelmi szerződésre, melyek az uj alakulás és államegyesség részletei és kifolyásai.

A[illegible] elősorolt tárgyakra bizottságok küldettek, melyek[illegible]z egyességet a korona és osztrák állammal, és p[illegible]g az utolsóval a közös tárgyakra eszközölték.

A koronázást megelőzőleg a nádorság, nemzetőrség, ministerium alakitására következő javaslatok fogadtattak el mindkét ház által, és pedig a képviselőház által május 31-én.

A nádorságrul.

Miután ő cs. kir. apostoli Felsége a végrehajtó hatalmat a törvények és az alkotmány alapján, a magyar ministerium által személyesen gyakorolja, az

1848. III. pedig cs. k. apostoli Felsége távollétében a végrehajtó hatalmat egyenesen a nádorra ruházta, ezen 1848. III. 2., 3., 9., 11., 17., 19., 24., 38. szakaszainak intézkedései érvényen kivül helyeztetnek.

Mindaddig, mig a nádori méltóság hatásköre a felelős kormányzat elveivel megegyezőleg törvény által szabályozva nem lesz: a nádorválasztás elhalasztatik.

A ministerium alakitásárul.

A ministerelnök előterjesztésére annak minister-társait ő Felsége nevezi ki.

A nemzetörségrül.

Addig is, mig a törvényhozás a védelmi rendszer átalakitása és megállapitása iránt határozand, a nemzetőrségrül szóló 1847/48. XXII. törvényczikk felfüggesztetik.

Az országgyülés feloszlatásárul.

Az 1847/48. IV. következőleg módosittatik:

Minthogy az évi költségvetésnek országgyülésileg történendő megállapitása mindig csak egy évre terjed, s ujabb megállapitás nélkül adót kivetni és behajtani nem lehet oly esetben, midőn ő Felsége az országgyülést előbb feloszlatja, vagy annak ülését előbb elnapolja vagy berekeszti, mint a befejezett számadások beadása és a jövő évi költségvetésnek a ministerium általi előterjesztése teljesittetett s az országgyülésen e tárgyak iránt határozat hozathatott volna; az országgyülés még azon év folytán, és pedig oly időben össze-

hivandó, hogy mind a befejezett számadások, mind a jövő évi költségvetés az évnek végéig országgyülésileg tárgyaltathassék.

A csajkások és bánáti határvidék képviseltetésérül.

Addig, mig a határőrvidéken fennálló katonai szervezet törvényesen meg nem változtatik, az 1848. V. ezekre vonatkozó szakasza felfüggesztetik.

V. Ferdinánd király és Ferencz Károly trónörökös trónruli lemondása.

1. V. Ferdinánd királynak és Ferencz Károly főherczegnek a magyar trón- és örökösödésrüli 48-iki lemondásaik beczikkelyeztetnek.

2. Minthogy ezen okiratok csak az osztrák császárságruli lemondásrul szólnak és Magyarország mint alkotmányánál fogva különálló ország abban külön megemlitve nincs, minthogy azon okiratok országgyülési tárgyalás alá nem terjesztettek; az országgyülés ünnepélyes óvást tesz ezennel, minden ebbül Magyarország önállására és függetlenségére vonható káros következések ellen.

3. Egyszersmind pedig az ország jogai biztositása tekintetébül jövőre nézve megállapittatik, hogy minden ezentúl bekövetkezhető trónlemondás Magyarország külön értesittetése mellett s alkotmányos hozzájárulásával történjék.

A nádori hatalom körét a törvények a miniszteriumra ruházták, a nádorság tehát feleslegessé vált, a

királyi méltóságra árnyékot vetett a Mátyás törvényeinek azon pontja, mely a király hülyesége, tehetetlensége esetében a külügyek vezetésével a nádort bizta meg, ellenkezett ez általában az uj szervezettel, nem lehetett a nádor a király távollétében helytartó, mert a magyar király az ország által király-császárnak ösmertetvén el, az ország nem kívánhatta, hogy királya folytonosan Magyarországban lakjék, tehát a helytartóság csak azon esetben lett volna indokolt, ha Magyarországban általában nem lakik, de még ez esetben sem lett volna alkalmazható, mert mig Magyarország külön nemzeti hadsereggel birt, melyet a király távollétében a nádor vezérelt, ez zavart nem idézhetett volna elő, ellenben miután a magyar hadsereg helyébe a császári-királyi hadsereg lépett, ezen hadseregrül csakis a király-császár rendelkezhetett, nem tartathatott fenn a gyámsági hatalom sem, mert az uj egyesség szerint Magyarország és Austria külügyei is közössé tétettek, Magyarország tehát külön a külügyeket nem vezethette, külön követeket nem tarthatott, mert ez esetben könnyen megtörténhetett volna, hogy a két gyám külön politikát követ, ennek folytán egyik követ a másikat leszavazza, vagyis a szövetséges államok valódi képviselete, befolyása tényleg megszünik, az uj viszonyoknál fogva tehát más gyám nem volt lehető, csak a legközelebbi vérrokon herczeg, a nádor gyámsága tehát csakis azon esetben lehetett volna alkalmazható, ha a trónörökösön kivül az egész uralkodó család kihal és a magyar nádor gyámságát az osztrák birodalom is elfogadja. A nádor hatalmi köré-

bül tehát, tekintve az uj átalakulást, csakis a felsőház és legfőbb bíróság elnöksége maradhatott volna meg. A nádor koronázási teendőivel a ministerelnököt bizta meg.

A nemzetőrség hadi tekintetben gyenge intézménynek bizonyult, a magyar-osztrák állam, tekintve az európai politikai viszonyokat, tekintve Törökország közeledő felbomlását, kénytelen volt nagy hadsereget tartani, a nemzetőrség kellemetlen terhet képezett, feleslegessé vált, kimulását senki sem siratta meg, mert még a forradalmárok is belátták, hogy csakis akkor használható, ha a hadsereg közönyös.

Az 1848. IV. törvényben a király az országgyülés feloszlathatlanságát vélte rejleni, a király aggodalmai eloszlatására módosittatott tehát e törvény, lényegileg azomban nem változott, mert a IV: 6. törvény czélja az volt, hogy az országgyülést a király kénye szerint ok nélkül fel ne oszlathassa, ezen czélnak teljesen megfelel a módositvány is, mert megengedi ugyan a a feloszlatást, de csak azon feltétel alatt, hogy az országgyülés még az évben és oly időben hivassék össze, hogy a számadások megvizsgáltathassanak és az uj költségvetés előterjeszthető legyen; sajátlag tehát, tekintve a választásoknak meghatározott törvényes idejét, az alakulás alakiságait, az országgyülés csakis augusztusban volt feloszlatható, midőn a törvény szerint az országgyülésnek különben is szünetelni kell, elég tétetett tehát a király aggodalmainak az ország jogai megsértése nélkül.

A ministerium kinevezése szabályozására a következő törvény hozatott, és pedig:

„A ministerelnök előterjesztésére annak minister-társait ő Felsége nevezi ki.“

Ezen módositás semmiben sem különbözik a módositott 12. §-tul, mert ez következőleg rendelkezett: „Ministertársait legfelsőbb megerősités végett az elnök teszi javaslatba.“

Az előterjesztés vagy javaslatba tétel ugyanegy, a javaslatba tétel nem ad és adott kinevezési jogot, sajátlag tehát ez csakis a 11. szakaszt törülte el, mely a király távollétében a nádor helytartót ruházta fel a ministerelnök feltételes kinevezése jogával.

Az egyesség alapja elkészülvén, a király aggodalmai elhárittatván, a királyi hitlevél, a koronázási eskü minden vita és halasztás nélkül elkészült.

A koronázás előtt kiadott királyi hitlevél.

Mi I. Ferencz József, Austria császárja, Magyarország királya sat., mint Magyarország és társországainak apostoli királya, adjuk emlékezetül jelen hitlevelünk rendében, hogy miután dicsőségesen uralkodott felséges I. Ferdinánd ur austriai császár, Magyarországnak e néven V-ik királya, a mi mélyen tisztelt és szeretett nagybátyánk, még 1848. deczember 2-án kelt lemondó levelénél fogva mind az austriai császári koronárul, mind pedig az uralkodása alatt állott többi országai koronáirul ünnepélyesen lemondott; miután továbbá fenséges császári királyi főherczeg Ferencz Károly ur, a mi mélyen tisztelt és buzgón szeretett édesatyánk, akit az örökösödés rende szerint a trónörök-

lés illetett volna, errül lett lemondását ugyanazon alkalommal hasonló ünnepélyességgel nyilvánitotta, az 1723. évi 1., 2. törvényczikk által megállapitott örökösödési rend szerint ránk, mint törvényesen jogosult örökösre szállott Magyarországban és társországaiban a királyi trónöröklés. Mi tettleg át is vettük az uralkodást, közbejött sulyos akadályok miatt azomban az 1791. 3. törvényczikk által kijelölt határidő alatt, mint Magyarország és társországai királya magunkat meg nem koronáztathattuk. Később ben, 1861-ben, megkoronáztatásunk végett összehíván az országgyülést, felséges Ferdinánd ur császárnak s királynak, mélyen tisztelt nagybátyánknak és fenséges császári királyi főherczeg Ferencz Károly urnak, fiui tisztelettel szeretett édesatyánknak emlitett lemondási okiratait az országgyülés elé terjesztettük, megkoronáztatásunk azomban a fennforgott viszonyok- és nehézségeknél fogva ekkor sem teljesülhetett.

Ujabban összehivtuk tehát 1865. deczember 20-ik napjára Pest szabad királyi városunkba a jelen országgyülést, királyi felavatásunk és koronáztatásunk végett, s ezen országgyülést saját legmagasabb személyünkben mi magunk nyitottuk meg és vezéreltük folytonosan. Hosszasabb tanácskozások után, Isten kegyelmébül végre sikerült atyai szivünk örömére, az alkotmány visszaállitása által elháritani azon nehézségeket, amelyek miatt királyi felavatásunk és koronáztatásunk eddigelé elhaladt.

Azon aggodalmakat pedig, melyeket az 1861-iki országgyülés felséges császár és király V. Ferdinánd

ur, mélyen tisztelt és szeretett nagybátyánk, és fenséges császári királyi főherczeg Ferencz Károly ur, fiui tisztelettel szeretett édesatyánk lemondási okirataira nézve ismételt feliratiban elénk terjesztett, eloszlatta felelős ministeriumunknak a jelen országgyülés előtt tett nyilatkozata, melyben legmagasabb jóváhagyásunkat kijelenté arra nézve, hogy az emlitett lemondások formahiányaibul az ország törvényes önállására s függetlenségére nézve káros következések ne vonathassanak s a trónlemondás ténye jövőre. Magyarország külön megemlitése, értesitése mellett és alkotmányos hozzájárulásával történjék s e részben az ország jogainak biztositására, ünnepélyes megkoronáztatásunk után azonnal külön törvény alkottassék.

Az ország főrendei és képviselői tehát tekintetbe vévén a hazai törvények rendeletét, azok értelmében minket, mint Magyarország és társországai trónjának és koronájának törvényes és valóságos örökösét, mentül előbb megkoronáztatni óhajtván, jobbágyi hódolattal járultak elénk s alázattal kértek, hogy mi az ország sarkalatos törvénye szerint mindenesetre még szerencsés megkoronáztatásunk előtt kiadandó koronázási hitlevelünkben az ország jogai biztositására az alábbirt czikkeket és minden azokban foglaltakat kegyelmesen elfogadni, királyi hatalmunkkal helybenhagyni, megerősiteni, s mind magunk kegyelmesen megtartani, mind mások által is megtartatni méltóztatnánk, mely czikkek tartalma következő:

1. Szentül és sértetlenül megtartandjuk s királyi hatalmunkkal mások által is meg fogjuk tartatni az

1723. 1., 2. törvényczikkekben megállapitott királyi trónöröklést, az 1791. 3. értelmében teljesitendő koronázást. Magyarország s társországai jogait, alkotmányát, törvényes függetlenségét, szabadságát és területi épségét. Szentül és szigoruan megtartandjuk s királyi hatalmunkkal mások által is megtartatjuk Magyarország és társországai törvényesen fennálló szabadalmait, kiváltságait, törvényszerü szokásait és az eddigelé országgyülésileg alkotott s dicső elődeink, Magyarország koronázott királyai által szentesitett, valamint ezután országgyülésileg alkotandó és általunk mint koronázott magyar király által szentesitendő törvényeit minden pontjaikban, czikkeikben és záradékaikban ugy, amint ezeknek értelme és gyakorlata a király és országgyülés közös megegyezésével fog megállapittatni, kivévén mindazonáltal dicsőült II. András 1222. évi törvényének azon megszüntetett záradékát, amely igy kezdődik: „Quod si vero nos“, ezen szavakig: „in perpetuum damus facultatem“. Mindezek biztositására szolgáland azon királyi eskünk is, amelyet jelen királyi levelünk tartalmára, dicső elődünk I. Ferdinand koronázási esküje szövegének alapján koronázásunk alkalmával le fogunk tenni.

2. Az ország szent koronáját, az ország lakosainak régi, törvényes szokása s hazai törvények szerint az országban fogjuk mindenkor tartani s a kebelökbül vallásküloönbség nélkül választott és megbizott világi személyek által őriztetni.

3. Magyarország- és társországainak mindazon részeit és tartományait, amelyek már visszaszereztettek,

és azokat, amelyek Isten segedelmével ezután fognak visszaszereztetni, koronázási eskünk értelmében is a nevezett országhoz és társországaihoz visszakapcsolandjuk.

4. Abban az esetben, melyet Isten kegyelme messze távoztasson, ha az austriai főherczegek mindkét nemének magvaszakadása, elsőben is a dicső emlékezetü VI. illetőleg III. Károly, utána dicsőült I. József, végre I. Lipót császárok és magyar királyok ágyékából leszármazó örökösök kihaltával bekövetkeznék: a királyválasztás és koronázás előjoga az 1723. évi 1., 2. rendelete szerint is visszaszáll Magyarországra és társországaira, és ezen országoknál régi szokásaik szerint az sértetlenül megmarad hajdani érvényében és állapotában.

5. Amint fentebb az 1-ső pontban foglaltatik, valahányszor jövendőben ilyen koronázás Magyarországban országgyülésileg teljesitendő, örököseink és utódaink, a koronázandó örökös királyok kötelesek lesznek mindannyiszor ezen hitlevélbeni biztositások elfogadását előrebocsájtani és arra az esküt letenni.

Mi tehát az országgyülés fönnebbi kérését kegyelmesen fogadván, atyai szivünk kegyes hajlamánál fogva a fönn beigtatott összes czikkelyeket s mindazt, ami azokban foglaltatik, egyenkint és összesen helyeseknek és előttünk kedveseknek valljuk és azokhoz kegyelmes megegyezésünkkel hozzájárulunk, igérvén és királyi szavunkkal biztositván Magyarországot és társországait, hogy mindezen előrebocsájtottakat magunk is megtartandjuk és bármely rendü és állásu

alattvalóinkkal is megtartatjuk, amint azokat jelen hitlevelünkkel elfogadjuk, helybenhagyjuk és megerősitjük.

Aminek hitelére és bizonyságára jelen levelet saját kezünkkel aláirtuk és királyi pecsétünk ráfüggesztésével megerősitettük.

Kelt Magyarországunk fővárosában, Budán, Szent-Iván hó 6-án, Urunk 1867-ik évében.

Ferencz József s. k.

Gr. Andrássy Gyula s. k.

Királyi eskü.

Mi I-ső Ferencz József, Isten kegyelmébül sat. mint Magyarország- és társországainak örökös és apostoli királya, esküszünk az élő Istenre, boldogságos szüz Máriára és Istennek minden szenteire, hogy az Isten egyházait, Magyarország és társországa törvényhatóságait, egyházi és világi minden rendü lakosait, jogaikban, kiváltságaikban, szabadságukban, szabadalmaikban, törvényeikben, régi, jó és helybenhagyott szokásaikban megtartandjuk; mindenkinek igazságot szolgáltatunk, Magyarország és társországai jogait, alkotmányát, törvényes függetlenségét és területi épségét sértetlenül fenntartandjuk; dicsőült III. András törvényeit (kivévén mindazonáltal azon törvények 31. czikkének záradékát, mely igy kezdődik: „Quod si vero nos“, egészen azon szavakig: „in perpetuum damus facultatem“) megtartandjuk, Magyarország és társországai határait és ami ezen országokhoz bármi jogon és

czimen tartozik, el nem idegenitjük, se meg nem csonkitjuk, sőt amennyire lehet, gyarapitjuk és kiterjesztjük s megteendjük mindazt, amit ezen országaink közjavára, dicsőségére és öregbitésére igazságosan megtehetünk. Isten minket ugy segélyjen s annak minden szentei.

A királynak és királynénak tiszteletdijat ajánlottak, mivel a király a honvéd-alapot alapitotta.

A koronázás lényeges kellékei elkészülvén, a koronázási dombot az akademia előtti téren összehordták, a koronázás rendkivüli fény és pompa, a nép örömrivalgása között végrehajtatott, a koronázás leirását is a törvénykönyvbe iktatták, ezáltal sok századok neve megörökült, kiknek személye kevesebbet ért köntösüknél, a fény és pompa tetszett a nemzet hiuságának, és valóban az idegennek, ki a nagyszerü szertartást látta, a nagypipáju de kevés dohányu magyar nemzetet nagynak, vagy legalább gazdag nemzetnek kellett tekinteni, a koronázáshoz nemcsak a főurak, de a középosztálybul is csődültek. A királyi hitlevél és koronázási eskü által az alkotmány véglegesen biztositttatott. A magyar korona a Habsburg-Lotringen-házban a legloyalisabb főt diszité. Magyarország jeles királya e naptul kezdve hűségesen teljesiti kötelességét, az alkotmányt hiven megőrizte, a nemzetnek és kötelességének élt és él.

Függelék.

Az országbirói értekezlet törvényei.

Ideiglenes törvénykezési szabályok.

Hogy a hazai törvények, a közhitel megrenditése, a magánjog-viszonyok sérelme s a törvénykezés fennakadása nélkül ismét életbe léphessenek s egyuttal a kor igényeinek s az átalakult viszonyok szükségeinek is megfeleljenek: addig is, amig az alkotmányos törvényhozás a codificatio rendszeres művét befejezhetné, az országbirói tanácskozmány által megállapitott és a hazai biróságok részére az átmeneti időszakban zsinórmértékül szolgálandó következő ideiglenes intézkedések hozatnak javaslatba.

I. Polgári magánjog.

A) Anyagi rész.

1. §. A magyar polgári anyagi magán-törvények visszaállittatnak, de a közhitel, a jogfolytonosság és a helyzet szükségei által igényelt következő pótlásokkal.

Öröklési rend.

2. §. Az ősiség tárgyában 1852-iki november 29-én kibocsátott pátens mindazon rendeletei, melyek az öröklésre vonatkoznak, megszüntetvén, ezek helyébe a magyar öröklési elvekkel megegyező, mindazonáltal az ősiség eltörléséről szóló 1848-iki 15-ik törvényczikkhez idomitott alábbi szabályok léptetnek életbe.

3. §. A királyi adományos és nem-adományos, a

fi- és leányági javak, és az ezekből származható jogviszonyok közti különbség, ugy a leányi negyed- és hajadoni jog, mint a fiágiság kifolyása, az 1848. 15-ik törvényczikk szellemében megszünteknek tekintendők.

A hitbizottmányi intézvény azonban, a vele kapcsolatos hajadoni joggal együtt, érintetlenül hagyatik.

4. §. A javakra nézve élők közt tett szerződéseket az örökösök a javak természetéből vont keresettel meg nem támadhatják ugyan, de tékozlás eseteiben az egyenes leszármazó örökösök, ezek nem létében pedig az életben levő szülők, törvényes osztályrészüket (legitima) zárlat által biztosithatják.

Az ajándékozási jog szintén a leszármazó egyenes örökösök, és ha ezek nem volnának, az életben levő szülők törvényes osztályrésze által van korlátolva.

A végrendelet külső kellékei.

5. §. A végrendelet és fiókvégrendelet külső kellékei tekintetében a magyar törvényben, statutumokban s törvényes gyakorlaton alapuló különböző szabályok, polgári állásra való tekintet nélkül egyforma hatálylyal birnak s a nemesek végrendeletei azért, hogy a nem-nemesekre nézve fennállott szabályok szerint alkotvák, és viszont, külkellékek hiányából nem érvénytelenithetők.

6. §. Az oly végrendeletek, melyek a magyar törvény életbeléptétől számitandó fél év alatt elhaló örökhagyóktól származnak, külső kellékek szempontjából, az eddig fennállott osztrák törvények szabályai szerint is érvényesen alkothatók.

Végrendelkezési jog.

7. §. A végrendelkezési jog leszármazó egyenes örökös és szülők nem létében, minden öröklött és szerzeményi vagyonra kiterjed; ha azonban leszármazó egyenes örökösök, vagy életben levő szülők vannak, a végrendelet ezek törvényes osztályrészét nem érintheti.

E törvényes osztályrész felét teszi annak, amit a leszármazó örökösök az örökhagyó után ennek végrendelet nélküli halála esetén öröklenének. A végrendelet tehát erre nézve semmis, s a leszármazó egyenes örökösök, ezek nem létében pedig az életben levő szülők, ezen felerésznek kiegészitését követelhetik.

E szabály alól csak az I. R. 52. és 53-ik czimeiben foglalt esetek képeznek a kitagadhatásra nézve kivételt.

8. §. A 7-ik §-ban érintett kiegészitésnek ajándékozás eseteiben is helye van (4. §.), ha a leszármazó egyenes örökösök, ezek nem létében pedig az életben levő szülők bebizonyithatják, hogy az örökhagyónak tiszta hagyatéka az ajándékozáskor volt érték felénél kevesebb, mely esetben e hiányt a megajándékozott pótolni tartozik.

Végrendelet nélküli öröklés.

9. §. Végrendelet nem létében az örökhagyónak minden vagyona a tőle leszármazó törvényes gyermekekre száll, és ha ezek közől egyik vagy másik már nem élne, de törvényes maradékokat hagyott volna hátra, a reá jutandott osztályrészt ezek öröklik; vagyis

az első izen levők fejenkint, a többi izbeliek pedig törzsönként öröklenek.

10. §. Leszármazók hiányában az apa és anya hivatvák öröklésre, mindenik azon érték erejéig, mely tőlük vagy águktól akár végrendelet folytán, akár anélkül, az örökhagyóra hárult; az apai ágról származott vagyon az apára, az anyai ágról eredt vagyon pedig az anyára szállván vissza.

Ha a hagyatékból azon vagyon, mely az örökhagyóra az apai és anyai ágról szállott, ki nem kerülne: az apa és anya a hagyatékon azon érték arányában osztoznak, amely tőlük vagy águktól az örökhagyóra származott.

Ellenben, ha a hagyaték túlhaladná azon értéket, amely az örökhagyóra az apai és anyai ágról került: ezen szerezmény a hitvestársra száll, ennek nem létében pedig az apa és anya közt két egyenlő részre oszlik.

11. §. Ha az apa vagy anya, vagy közülök már egyik sem élne, a magyar törvények értelmében az apát az apai, és az anyát az anyai ágon leszármazott oldalrokonok képviselik.

12. §. Sem szülők, sem tőlük leszármazott oldalrokonok nem lévén, az öregapát és öreganyát, s illetőleg az ezektől leszármazott oldalrokonokat, és ha ezek sem volnának életben, az ősapát és ősanyát, s illetőleg a tőlük leszármazott oldalrokonokat, s igy sorba a további felmenőket s illetőleg az ezektől leszármazott oldalrokonokat illeti az öröklés ugyanazon elvek szerint, melyek a 9., 10. és 11. §§-ban megállapitvák.

Közszerzeményi jog.

13. §. A házasság alatti közszerzeményekre nézve a korábbi magyar törvények határozatai változást nem szenvednek.

Hitvestársi öröklés (successio conjugalis).

14. §. Hitvestársi öröklésnek a magyar törvény szerint helye van:

a) a szerzeményi javakban, ha leszármazó egyenes örökösök nincsenek;

b) az öröklött javakra nézve, ha sem leszármazó, sem felmenő, sem oldalagos örökösök nem léteznek.

Özvegyi öröklés (successio vidualis).

15. §. Az özvegyi öröklést szabályozó magyar törvények változtatlanul fennmaradnak.

Özvegyi jog (jus viduale).

16. §. Az özvegyi jog tekintetében a magyar törvények rendeletei ujra hatályba lépnek; azonban e jog megszoritását csak a leszármazó egyenes örökösök követelhetik.

17. §. A 14., 15. és 16. §§-ban foglalt hitvestársi öröklésre, özvegyi öröklésre s özvegyi jogra nézve — a jász-kun kerületekben fennállott szabályok ott jövőre is zsinórmértékül fognak szolgálni; egyéb tekintetben mindazonát az itt szabályzott öröklési rend a jász-kun kerületekre is kihat.

A szent korona öröklése.

18. §. A szent korona ügyvédének öröklése ott,

hol sem törvényes, sem végrendeleti örökösök nem léteznek, minden vagyonra különbség nélkül kiterjed.

Vegyes intézkedések.

19. §. Az eddigi osztrák törvények vagy rendeletek alapján keletkezett vagy elenyészett öröklési vagy özvegyi jogok, ugyszintén az 1852. november 29-én kelt ősiségi pátens 5. és 6. §§. értelmében letett eddigi végrendeleteknek hatálya érintetlenül hagyatván, a jelen intézkedéseknek visszaható erejök nincs. Egyébiránt a végrendelkezési és öröklési jog, a most érintett ősiségi pátens 5. és 6. §§-ban foglalt eseteket kivéve, az örökhagyó halálakor fennálló törvények szerént ítélendő meg.

20. §. Az 1852-iki november 29-iki pátens többi részei az országgyülés intézkedéseig ideiglenesen fennmaradnak; azonban mindazon helyein, hol az 1852. szeptember 16-án kelt cs. kir. igazságügyi ministeri rendelettel életbeléptetett polgári perrendtartásra, vagy más eljárási rendeletekre hivatkozás történik, az egyidejüleg visszaállitott itt alább következő magyar alaki törvények értendők.

21. §. Szintugy fenntartatnak ideiglenesen az országgyülés intézkedéseig az ausztriai polgártörvénykönyv mindazon rendeletei is, melyek az 1855. decz. 15-iki telekkönyvi rendelettel kapcsolatban állván, a telekkönyvek tárgyát képező valamely dolog szerzése vagy elidegenitése módjait meghatározzák.

22. §. A vallás különféleségéből kifolyó, az ausz-

triai törvények uralma alatt bővitett magánjogok jelen állapotukban meghagyatnak.

23. §. Végre kijelentetik, miszerint az ész szülemények is oly tulajdont képeznek, mely a törvény ótalma alatt áll.

B) Alaki rész.

I. Fejezet.

A bíróságok szervezése.

A volt magyar bíróságok visszaállittatnak, nevezetesen:

24. §. A rendezett tanácscsal nem biró községekben a helybeli birónak két előljáró közbenjöttével az $18^{32}/_{36}$-iki 20-ik t. cz. értelmébeni bírósága.

25. §. Szabad királyi és rendezett tanácscsal biró városokban:

a) a birónak két tanácsbeli közbenjöttéveli bírósága;

b) a városi tanács, illetőleg városi törvényszék.

26. §. A jászkun, a hajduvárosok és a 16 szepesi városok kerületeiben az 1848-ik évig fennállott bíróságok.

27. §. Megyékben:

a) a szolgabiró esküdt-társával;

b) az alispán, kihez a szolgabiró és esküdt mint birótársak járulnak;

c) a megyei törvényszékek, melyekre nézve az állandóság eszméjét már az 1840. 22. t. czikk 6. §-a és az 1848. 11. t. cz. kimondák, s amelyeknek állan-

dósitását jelenleg a telekkönyvi intézvény természete és a megváltozott viszonyokhoz idomitott törvénykezési rendszer, mulhatlan szükséggé teszi. Noha ezeknél a birói határozatok jogérvényességére megkivántató tagok számának meghatározását már a törvényszékek egyenlősitése is kivánatossá tenné; de mivel az ilyszerü intézkedés a megyei autonomia jogköréhez tartozik, s ebben a megyék csak törvényhozás utján lennének korlátolhatók; ennélfogva a törvényszéki tagok számának maximuma nem állapittatik meg ugyan, de az igazságkiszolgáltatás érdekében szükségesnek találtatik, miszerint a megyei törvényszékeknél, jogérvényes birói határozat hozatalához, az illető alispán vagy helyettesének elnöklete alatt, legalább négy törvénytudó és állandó tag járuljon.

Hasonló okokból a városi tanácsoknál legalább három törvénytudó és állandó birói tag közreműködése szükséges.

28. §. Az 1848-ig fennállott váltótörvényszékek és kerületi táblák törvényszerü helyeiken és területeikkel.

29. §. Végre a királyi kuria, — és pedig a királyi tábla egyuttal mint első folyamodásu bíróság is mindazon perekben, a melyek a magyar törvények szerint korábban is ide tartoztak, amennyiben ezek későbbi törvények által meg nem szüntetvék.

A hétszemélyes tábla egyedül mint fölebbviteli legfőbb bíróság, az ügyek szaporodása által igényelt azon módositással: hogy mint eddig a váltó-, ugy ezentúl a fenyitő és urbéri ügyek is külön szakosztályokban legyenek elintézhetők; magában értetvén, hogy

mindegyik szakosztálynak a törvény által meghatározott számu tagokból kell állnia.

II. Fejezet.

Birói illetőség.

a) Személyes keresetekben.

30. §. Személyes keresetekben a bíróság illetőségét, mennyire az adóslevélben vagy szerződésben a kötelezettség teljesitésére bizonyos hely, vagy az ügy eldöntésére bizonyos bíróság kikötve nincsen, a perben álló alperes rendes lakhelye vagy állandó szállása szabályozza.

31. §. Oly alperes, ki valamely ingatlan vagyonnal bir, habár rendes lakását másutt tartaná is, azon bíróság elé is megidézhető, melynek kerületében ezen ingatlan vagyon fekszik.

32. §. Ha ugyanazon perben több alperes áll, a felperesi keresetlevélben első helyen megnevezett alperesnek személyes bírósága a többi alperesre is kiterjed.

33. §. Megyékben a személyes keresetek fölött, ha ezek sommás szóbeli eljárás alá tartoznak, 12 és illetőleg 60 forint erejéig a községi biró, azontúl a járásbeli szolgabiró, a rendes szóbeli és irásbeli perek felett pedig, amennyire azok törvény szerint a királyi vagy kerületi tábla elé nem tartoznak, a megyei állandó törvényszék itél.

b) Birtok-perekben.

34. §. Ingatlan vagyonra irányzott keresetek azon

birtok bíróságához tartoznak, amelynek hatósága alatt a keresetbe vont ingatlan vagyon fekszik.

35. §. A birtok bíróságát a megyékben az 1848. IX. és XI. törv.-czikkek alapján, figyelmezve különösen a telekkönyvi intézvényre is, a megyei állandó törvényszék gyakorolja.

c) Városi bíróság.

36. §. Szabad kir. városokban és rendezett tanácsu mezővárosokban a sommás szóbeli perek birája a biró, két tanácsos hozzájárulásával; — a rendes perekben pedig a városi törvényszék. A városi tanácsnak s illetőleg a városi birónak illetősége kihat a város határában létező minden egyénre és javakra különbség nélkül; egyedüli kivétel alá csak a megyék székházai esnek.

d) A jász és kun kerületek bíróságai.

37. §. Jász és kun kerületekben, ugy nemkülönben a hajdu- s 16 szepesi város kerületeiben, mind a személyes, mind a birtok-bíróságot első folyamodásilag azon hatóságok veszik át, a melyek azt 1848-ig gyakorolták.

e) A kerületi táblák illetősége.

38. §. A kerületi táblák illetősége a csődperekre nézve a csődtörvények iránti intézkedések közt fordulván elő, egyéb keresetekre nézve az, az 1848-iki állapotba állittatik vissza, kivételével az ősiség eltörlése folytán megszünt kereseteknek.

Ezen illetőség a jogegyenlőség elvéhez képest a

nem-nemesi személyekre és javakra is kiterjed; azonban a sz. kir. és rendezett tanácsu városok hatósága alá eső egyének és javak ide nem tartoznak.

f) Katonák fölötti biráskodás.

39. §. Az itt megállapitott birói illetőség alól az 1848. XXIII. törv. czikk szellemében csak a valóságos hadi szolgálatban álló katonák, s ezek is egyedül csak a személyes keresetekre nézve alkotnak kivételt.

g) Alispáni illetőség.

40. §. Ámbár az alispánok, mint az állandó rendes törvényszékek elnökei, folytonos elfoglaltságuk miatt önálló birói eljárásra alig lesznek képesek: mindemellett, a törvényhozás intézkedéseig, azoknak birói illetősége az arányositási és urbéri pereken fölül, az 1802. 13. t. cz. által hozzájuk utasitott határjárási, — és az 1802. 22. s 1807. 13. t. cz. által reájuk bizott rövid visszahelyezési keresetekre nézve, meghagyatik.

Ezen utóbbi visszahelyezési keresetek illetősége azonban, tekintve, hogy azok természetüknél fogva halasztást nem szenvedhetnek, a megyei két alispán pedig a törvényszékek állandósitása mellett azokat, mint gyakrabban előfordulókat, kellő gyorsasággal alig végezhetné, az 1848. IX. törv.-czikk utmutatásához képest a szolgabirói biróságra is kiterjesztetik. Minélfogva felperes félnek a visszahelyezési keresetet akár az alispánok valamelyikénél, akár pedig a szolgabirónál benyujtania szabadságában álland. Szabad királyi és rendezett tanácsu városokban a visszahelyezési ügyek az 1848. előtti mód szerint intézendők el.

h) Fölebbviteli bíróságok.

41. §. Sommás szóbeli perekben a birtokon kivüli fölebbvitelre nézve az 1848-ig fönnállott törvények változatlanul hagyatnak.

Rendes szóbeli és rendes irásbeli keresetekben a fölebbvitel a megyei és városi törvényszékektől a királyi táblához és innen a hétszemélyes táblához, — az alispáni bíróságtól a megyei törvényszékhez, innen a királyi és hétszemélyes táblához, a jász-kun, hajdu és 16 szepesi városi kerületek első folyamodásu bíróságaitól a hármas kerületi, illetőleg kerületi törvényszékhez, s onnan a királyi s illetőleg a hétszemélyes táblához történik.

i) Biróküldés (delegatio).

42. §. Minden olyas esetekben, melyekben az illetékes bíróság a birói hivatal gyakorlatában bármi tekintetnél fogva gátolva van, vagy a biróküldés bármi oknál fogva czélszerünek vagy kivánatosnak mutatkozik, az illető felek s az illető bíróságoknak is meghallgatása mellett, a biróküldés jogát a hétszemélyes tábla is gyakorlandja.

III. Fejezet.

Az eljárás nemei.

43. §. A polgári peres ügyekre nézve három különböző eljárás állapittatik meg:

a) *a sommás szóbeli* eljárás az $18^{32}/_{36}$-iki 20. és 1840. 11-ik törvényczikk alapján;

b) *a rendes szóbeli* eljárás az 1840. 15-ik törvényczikk II. részének 7-ik fejezete szerint;

c) kivételes esetekben *a rendes irásbeli* eljárás az 1840. 22. törvényczikk által szabályzott csődperek alakjában.

44. §. A sommás szóbeli eljárás jogkörét az $18^{32}/_{36}$. 20. és 1840. 11. törvényczikk szabályozzák.

45. §. Rendes szóbeli eljárás alá tartoznak szabály szerint minden egyéb ügyek, minden esetben pedig oly adóssági keresetek, melyek a követelés mennyiségénél fogva s az önkéntes alávetés hiánya miatt a sommás szóbeli eljárás jogkörét túlhaladják.

46. §. Kivételt ez általános szabály alól csak oly fontosabb esetek képeznek, melyek a tárgy érdekénél vagy a fennforgó körülményeknél fogva rendes szóbeli uton alaposan meg nem vitathatók.

E kérdést, ha iránta a felek az első tárgyaláskor meg nem egyeznének, a bíróság végzés által dönti el, mely ellen külön felfolyamodásnak nincs helye.

Az ily kivételes perek rendes irásbeli eljárás szerint kezeltetnek.

IV. Fejezet.

Sommás szóbeli perek.

47. §. Sommás szóbeli perekben az eljárás az $18^{32}/_{36}$. 20. és 1840. 11. törvényczikk szerint történik a következendő pótlásokkal.

48. §. A birói illetőség elleni kifogás a főkérdéssel együtt tárgyalandó, és ugyanazon itéletben oldandó meg.

49. §. Az 1840. 15-ik t. cz. II. részének 143. §-a a sommás szóbeli eljárásra is kiterjesztetvén, birói pa-

rancsoknak semmi esetben és semmi alakban hely nem adatik.

50. §. A fölebbvitelnek és semmiségi panasznak sommás szóbeli perekben csak birtokon kivül levén helye, ez a végrehajtást s általában az odaitélt jogok birtokbavételének eszközlését, — kivéve az alábbi 117. §. eseteit, — nem gátolja.

51. §. A birtokon kivüli fölebbvitel vagy a semmiségi panasz, az itélet kihirdetése után azonnal szóval kijelentendő, s három nap alatt irásban is benyujtható.

52. §. A végrehajtás sommás szóbeli perekben az $18^{32}/_{36}$. 15-ik és az 1840. 15-ik törvényczikk szerint történik, azon módositásokkal mindazonáltal, amelyek a végrehajtásra nézve átalában alább megállapitvák.

53. §. Sommás szóbeli eljárás tárgyát képezik a bérleti és haszonbérleti szerződések felmondásából származó kérdések is, mind a szerződés lejártának, mind pedig a bérlemény megrongálásának vagy a bérfizetés elmulasztásának indokából. A felmondás egyéb jogkövetkezményei azonban: mint a kártérités, haszonbér stb. csak azon esetben tartoznak ezen eljárás alá, ha a követelés mennyisége és minősége, a sommás szóbeli eljárás körét, az $18^{32}/_{36}$. 20. és 1840. 11. törvényczikk értelmében, túl nem haladja.

V. Fejezet.

Rendes szóbeli perek.

54. §. Rendes szóbeli perekben az eljárás az 1840. 15. t. cz. II. részének 7-ik fejezete szerint szabályoztatik azon különbséggel, hogy alperesnek a megjele-

nésre 30 napon, vagy ha a megyén kivül laknék, 45 napon, azon esetben pedig, ha az országon kivül tartózkodnék, 60 napon túl nem terjedhető határidő szabandó; továbbá azon módositással, hogy a felek vagy képviselőik szóváltásaikat sajátkezüleg is jegyzőkönyvbe igtathassák.

55. §. A birói illetőség elleni kifogásnak csak az első tárgyaláskor van helye, s e kifogás a főkérdéssel együttleg tárgyalandó s ugyanazon itélet által döntendő el.

56. §. A bizonyitás módja, a birói határozatok, a perorvoslatok, perujitás, szünnapok és a kézbesitések iránti szabályok az alábbi 9. és 10. fejezetben foglalvák.

57. §. A végrehajtás ugy mint a sommás szóbeli perekben az $18^{32}/_{36}$. 15. és az 1840. 15. t. cz. nyomán, azonban az alábbi 11. fejezetben foglalt módositások szerint eszközöltetik.

VI. Fejezet.

Rendes irásbeli perek.

58. §. Ha felperes rendes szóbeli pert kezdett s alperes azt a rendes irásbeli utjára áttétetni kivánja, tartozik eme kérelmét az első tárgyaláskor kijelenteni. Későbbi kérelem tekintetbe nem jöhet.

59. §. A biróság azon végzésében, mely által az ügyet rendes irásbeli eljárásra utalta, a felperesi keresetlevél első példányát csatolványaival együtt a birósági percsomóba tétetni rendeli, egyuttal pedig meghagyja alperesnek, hogy elleniratát a végzés vételétől számitandó 30 nap alatt a bióságnak benyujtsa.

60. §. Ha felperes már eredetileg rendes irásbeli pert inditott: a keresetlevelet a mellékletekkel együtt két példányban tartozik benyujtani, melyek egyike a birósági peresomóhoz jő, másika pedig alperesnek kézbesitendő.

61. §. Ha több alperes van, a birósági peresomóhoz tartozó első kereseti példányon kivül, felperes minden alperes számára egy teljes példányt, saját maga számára pedig felzetet tartozik benyujtani.

62. §. Az alperesi ellenirat csatolványaival együtt két példányban nyujtandó be, egy felzet kiséretében, melyen maga az alperes nyerend értesitést.

63. §. Ez elleniratban alperes tartozik egy, a bíróság székhelyén lakó megbizottat kijelölni, kinek a további periratok kézbesitendők lesznek. Ha ezt elmulasztaná, részére s az ő költségére gondnok rendelendő.

64. §. Ha többen vannak alperesek, szabad választásuktól függ, az elleniratot közösen, vagy különkülön beadni annyi példányban és felzettel, mint fennebb a 61. §-ban megállapittatott. De mindenik tartozik egy a bíróság székhelyén lakó megbizottat, további kézbesitések végett megnevezni, mit ha elmulasztanának: a kézbesités azon alpereshez történik, aki, vagy akinek megbizottja a bíróság székhelyén lakik.

65. §. Ha ily megbizottat egyik alperes sem nevezne meg, ugy a további periratok egy e végre kinevezendő gondnoknak fognak kézbesittetni.

66. §. Az alperesi ellenirat és illetőleg elleniratok kiadatnak hátiratos végzés mellett felperesnek, ki ezekre egy közös válasziratban felel.

67. §. A felperesi válaszra alperes, s illetőleg alperesek viszonválaszt adnak.

68. §. Ha az alperesi viszonválaszban uj ténykörülmények, vagy uj okiratok foglaltatnának, felperesnek, ha eziránt 15 nap alatt folyamodnék, még egy végirat engedendő, melyre alperest viszont ellenvégirat illeti meg.

69. §. Mindezen periratokra nézve, a példányok és felzetek számának, a felekkeli közlésnek s a határidőknek tekintetében, a keresetlevélre s illetőleg ellen-iratra nézve felállitott szabályok alkalmazandók.

70. §. A fennebbi határidők a kézbesitést követő. legközelebbi naptól fogva számitandók.

71. §. A kitüzött határidők elhalasztásának helye van:

a) ha az ellenfél abba beleegyezett;

b) ha annak szükségét a folyamodó fél okadatolja.

Mindkét esetben azonban a halasztás iránt külön kell folyamodni egy példányban, mely a birósági percsomóhoz jő, s annyi felzettel, hogy mind felperes, mind pedig alperesek arról külön értesithetők legyenek.

72. §. Ha valamely perirat a kitüzött határidőre be nem adatott, az ellenfél itéletért folyamodhatik (submissio); mely folyamodás felzetek által a perben álló felekkel is közlendő.

73. §. Oly perirat vagy halasztási kérelem, mely az itélet iránti folyamodás után adatik be, többé tekintetbe nem jöhet és a birósági percsomóból kizárva marad.

74. §. A végső perirat beérkezte után, vagy ha

valamely perirat a kiszabott határidőre be nem adatván, a felek egyike itéletért (submissio) folyamodott: a bíróság a per kérdései felett azonnal itélet, vagy a körülményekhez képest végzés által határoz s ezen határozatát a felekkel közli.

75. §. Midőn a per a rendes szóbeli eljárás utjáról, alperes kérelme következtében lőn a rendes irásbeli eljárás utjára áttéve: a birósági illetőség elleni kifogásnak többé helye nincs.

76. §. Ha ellenben a felperes már eredetileg rendes irásbeli pert kezdett, alperes a bíróság elleni kifogásait az ellenirat beadására szabott határidő első felében tartozik benyujtani. Ez esetben az illetőségi kérdés a rendes szóbeli eljárás utján lesz tárgyalandó s külön végzés által eldöntendő, mely ellen a fölebbfolyamodás megengedtetik.

77. §. A bizonyitási mód, a birói határozatok, perorvoslatok, perujitás, szünnapok, és a kézbesités szabályai, az alábbi 9. és 10. fejezetben vannak megállapitva.

78. §. A végrehajtásról az alábbi 11. fejezet rendelkezik.

VII. Fejezet.

A beavatkozásról a rendes perek mindkét nemében.

79. §. Beavatkozásoknak rendes szóbeli perekben a tárgyalás befejeztéig; rendes irásbeli perekben pedig helye van mindaddig, a mig a végső perirat vagy itélet iránti (submissio) folyamodás be nem nyujtatott.

Ezentúl a beavatkozó (ingerens) jogait már csak külön per utján érvényesitheti.

80. §. A beavatkozási keresetlevél csatolványaival együtt annyi példányban s felzetben nyujtandó be, mint ez a főkeresetre nézve rendeltetett. Az első példány a főper iratcsomójához csatolandó.

81. §. A beavatkozási kereset minden esetben a rendes szóbeli eljárás szabályai szerint tárgyaltatik.

82. §. Ha a beavatkozó jogát az ellenfél beismeri, ugy a főper általuk továbbra közösen vezetendő.

Ellenkező esetben a beavatkozási per a főper folyamát nem gátolhatja ugyan, de a fölött a biróság a főperben hozandó itélet által együttleg határoz.

VIII. Fejezet.

A szavatosságról a rendes perek mindkét nemében.

83. §. Felperesnek jogában áll a szavatost, jótállót vagy kezest ugyanazon perbe megidézni, melyet a közvetlen alperes ellen inditott. De e jogával csak az alapkeresetlevélben élhet. Ezt elmulasztván, a szavatos elleni kereset külön perre tartozik.

84. §. Azon körülmény, hogy a szavatosság csak föltételes, nem állapit e szabály alól kivételt, hanem az itéletben a szavatosság esetei és föltételei határozottan megállapitandók.

85. §. Ha ellenben alperes akar szavatosra hivatkozni, e jogát rendes szóbeli perekben az első tárgyalás alkalmával, azon esetben pedig, ha felperes már eredetileg rendes irásbeli pert inditott volna, az ellen-

iratok beadására szabott határidő első felében érvényesitheti azáltal, hogy az alkeresetlevelet annyi példányban és felzettel a főper bíróságához benyujtja, amint ez a főkeresetre nézve előirva van. Az alkeresetlevél első példánya a főper iratcsomójába helyezendő.

86. §. Ezen kereset szintugy, mint a beavatkozási, minden esetben rendes szóbeli eljárás szerint tárgyalandó.

87. §. A szavatosnak jogában áll a főper további folyamát az alperessel közösen vezetni. Ha azonban a szavatosságot tagadná, a szavatossági per a főper folyamát nem gátolhatja ugyan, de a biróság e kérdést a főperrel együtt egy közös itéletben oldja meg.

IX. Fejezet.

Közös szabályok a rendes perek mindkét nemére nézve.

88. §. A bizonyitás módjára, a birói határozatokra, a perorvoslatokra, perujitásra, szünnapokra és kézbesitésre nézve, a rendes perek mindkét nemében az 1840. 15. törvényczikk II. részének 8., 9., 10., 12., 13., 14. fejezetei és az 1844. 6. törvényczikk ide vonatkozó határozatai szolgálnak zsinórmértékül a következő kiegészitésekkel.

89. §. Mindenik félnek joga van az ellenfél által felhozott okiratok eredeti példányait megtekinteni. Ha ezt az ellenfél biróságon kivül megtagadná, a biróság aziránti folyamodás következtében az eredetiek felmutatására határnapot tüz ki. A mely okirat ekkor sem mutattatnék fel, az többé az itélethozásnál figyelembe

nem jöhetne; ellenben az aggályosoknak nyilvánitott eredeti okiratok a bíróságnál lepecsételve megtartandók.

90. §. A felek az okiratok eredeti példányait a bíróságnál is előre letehetik s erről az ellenfelet a periratban értesithetik. Ez esetben az okiratok felmutatása végetti kérelemnek nincs helye.

91. §. Oly okirat, melyre nézve az ellenfél a legközelebbi periratban kifogást nem tett, aggálytalannak s valódinak tekintendő.

92. §. A felek által kijelelt tanukat a bíróság végzés által rendeli be, vagy ha czélszerübbnek találná, azok kihallgatását az illető törvényhatóság átküldő levél mellett, vagy két törvényszéki tag avagy a törvényes bizonyság kiküldése által eszközli. A tanuk kihallgatására kitüzendő határnap a bíróság belátásától függ.

93. §. A tanukhoz intézendő kérdő-pontokon felül ezek bizonyitványait is bemellékelni nem szükséges.

94. §. A tanuk kihallgatásán a perben álló felek jelen lehetnek, de mind a kérdőpontokat, mind pedig az ellenkérdéseket a felek irásban kötelesek beadni, s ezeket a tanuhoz csak a bíróság intézheti. A felek minden befolyástól, mely a tanuk önálló szabad vallomását gátolná, óvakodni tartoznak, s ha e szabályt megsértenék, a bíróság által azonnal eltávolithatók.

95. §. Ha valamely fél a tárgyalási határidőre meg nem jelenhetett, vagy a periratot a kitüzött határidőre be nem adhatta, ez ellen igazolási kérelemnek van helye 15 nap alatt azon időponttól számitva, amely-

ben az akadály megszünt. Ez igazolási kérelemre az első bíróság rendes szóbeli tárgyalást rendel s ennek folytán végzésileg határoz. Ha az ujabb tárgyalás, vagy a perirat utólagos benyujthatása megtagadtatnék, ez ellen az illető fél felfolyamodás jogorvoslatával élhet, mely azonban a per további folyamát meg nem akaszthatja.

96. §. Minden végzés, itélet és határozat a rendes perekben álló felekkel nem kihirdetés, hanem kézbesités által közöltetik.

97. §. Az elmarasztó itéletben a kötelezettség teljesitésére szabandó határidő szabály szerint 15 napban állapittatik meg.

98. §. A felfolyamodások végzések ellen szintugy, mint a fölebbezvények az itéletek ellen, 15 nap alatt nyujtandók be az első birósághoz két példányban. Ezek egyike a percsomóhoz jő, másika pedig az ellenfélnek kiadatik. Ezen kivül tartozik a fölebbfolyamodó vagy fölebbező annyi fölzetet benyujtani, hogy mind maga, mind pedig azon esetben, ha több külön érdekü ellenfelek volnának, ezek mindegyike a történt fölebbfolyamodásról vagy fölebbezésről értesithetők legyenek.

99. §. A felfolyamodás az ellenféllel csak egyszerüen közöltetik. Ellenben a fölebbezvényre ennek jogában áll, ellenészrevételeit a kézbesitéstől számitandó 8 nap alatt két példányban s kellő számu felzetekkel a birósághoz benyujtani.

100. §. A felfolyamodás beérkeztével az illető iratok azonnal, felebbvitel esetében pedig az ellen-

észrevételek beadására kitüzött 8 nap lejártával a fölebbviteli bírósághoz eredetiben felterjesztendők.

101. §. Az 1840. 15. t. cz. II. részének 134. §-ban kijelelt eseteken kivül felfolyamodásnak azon végzések ellen sincs helye, melyek által tárgyalási határidő lőn elrendelve.

102. §. Ha a fölebbviteli törvényszék az első bíróság határozatát helybenhagyta, az az ellenében közbevetett további felfolyamodás vagy fölebbezés a harmadbírósághoz, a végrehajtást s általában az odaitélt jog birtokba vételének eszközlését nem gátolja.

X. Fejezet.

Semmiségi esetek a perek mindannyi nemére nézve.

103. §. A semmiségi panaszok mindenkor az ügy elsőbiróságánál, azon határidők közében s annyi példányban adandók be, melyek s amennyi a fölebbezés vagy fölebbfolyamodás benyujtására az illető itélet vagy végzés természetéhez képest meghatározva vannak.

104. §. Semmiségi panasznak csak a lényeges formaságok megsértése szolgálhat alapul, különösen:

1-ör. Ha valamelyik fél jogszerüleg idézve nem levén, kellőképen nem képviseltethetett.

2-or. Ha önképviseletre nem jogositott személy idéztetett, s ezen hiba utólag sem hozatott helyre.

3-or. Ha a féltől az ügye — vagy védelme előadására szükséges elegendő idő megtagadtatott.

4-er. Ha a bíróság illetéktelen volt, amennyiben a felek az ellen a kellő kifogást megtették.

5-ör. Ha a biró vagy bíróság valamelyik tagja személyes viszonyainál fogva érdekeltség vagy elfogultság alatt áll.

6-or. Ha a bíróság szabályszerüleg alakitva nem volt.

7-er. Ha a határozat a kérelmen túl terjeszkedett.

8-or. Ha a határozat érthetetlen, vagy a felek kérelmén kivül eső, tehát egyébről, mint a peres tárgyról intézkedett.

105. §. A per folyama alatt semmiségi panasznak helye nincs, hanem ez a végitélet elleni fölebbezéssel összecsatolandó.

106. §. A semmisitési bíróságot minden fölebbviteli törvényszék, a hozzá fölebbvizsgálat végett fölterjesztett jogügyekben gyakorlandja, még pedig amennyire az ügykérdés alapos megoldása szükségeli, s a tárgyalás folytatásától valószinüleg siker váratlatik, hivatalból is megsemmisitheti vagy kiegészitheti az eljárást, ha mindjárt a felek semmiséget nem panaszoltak volna is.

107. §. Az elsőbíróság a kellő időben beérkezett semmiségi kérvényeket a fölebbezések és fölebbfolyamodásokra érvényes szabályok szerint elintézvén, fölterjesztő jelentésében a panasz valódisága iránt is nyilatkozni tartozik. Épen ugy járand el a fölebbviteli bíróság is, ha a semmiségi panaszok annak itélete, vagy végzése ellen irányozvák. Ezen jelentés a feleknek, azok szóbeli kérelmére is, hiteles másolatban kiadandó.

108. §. Az elkésetten benyujtott semmiségi panaszok hivatalból visszautasitandók.

109. §. Ha a fölebbviteli bíróság a semmiségi panaszt alaposnak találja, az ügy érdemébe nem bocsát-

kozhatik, hanem az elkövetett formasértést végzésében kijelölvén, azt és attól kezdve a további egész eljárást megsemmisitvén, a formasértés kijavitását, s annak alapján netaláni ujabb eljárást rendelvén, a formasértő bíróságot ujabb határozathozatalra utasitja.

110. §. Ha a biró a semmisitésre nyilvánvaló vétség által szolgáltatott volna okot: az 1840. 15. t. cz. 10-ik fejezetének 140. §-a alkalmaztassék ; — valamint ellenben, a hétszemélyes táblának is azon joga, hogy a nyilván konokul perlekedők ellen a honi törvények szerint szokásos büntetést (poena temere litigantium) belátása szerint alkalmazásba vehesse, sértetlenül fennhagyatik.

XI. Fejezet.

A végrehajtásról.

111. §. Hogy a végrehajtást szabályozó $18^{32}/_{36}$-iki 20. t. cz. és az 1840. 15. t. cz. II. részének 11. fejezete a telekkönyvi rendszerrel összhangzásba hozassék, a végrehajtásra nézve következendő szükséges pótló rendeletek lépnek hatályba.

112. §. Sommás szóbeli perekben a végrehajtás már magában az itéletben, rendes szóbeli és irásbeli perekben pedig csak az illető fél irásbeli kérelmére külön végzés által rendelendő el.

113. §. A végrehajtási végzésben, illetőleg sommás perben hozott itéletben megnevezendő azon birói személy, ki a végrehajtás teljesitésével megbizatik. Ez kitüzendi a végrehajtás helyét és napját, mely sommás szóbeli perekben 8 napon, egyéb perekben pedig 30 napon túl, az első esetben a végrehajtandó itélet kihirdetésétől, az

utóbbiban a végrehajtási végzés kézbesitésétől számitva, nem terjedhet.

114. §. A végrehajtási kérelem első példánya csatolmányaival együtt visszaadatik a végrehajtó félnek, a másodpéldány ellenben csatolmányok nélkül az elmarasztalt félnek kézbesittetik. A peresomóhoz, s ha több elmarasztalt felek vannak, ezeknek is egy-egy felzet jár.

115. §. Pénzbeli elmarasztalás eseteiben az elmarasztalt fél kijelölési joga az $18^{32}/_{36}$. XV. t. cz. 2-ik §-nak alapján fennhagyatik ugyan, de az általa kijelölt tárgyakat a végrehajtó fél csak ugy köteles elfogadni, ha azok könnyen pénzzé tehetők, ellenkező esetben a kijelölés joga ez utóbbit illeti, aki e jogában a már általa korábban szerzett jelzálog által korlátozva nincsen.

116. §. A zálogolás és becslés az ingók tekintetében 1840. XV. t. cz. II. részének 11-ik fejezete szerint, az ingatlanokra nézve pedig az $18^{32}/_{36}$. XV. t. cz. 5—12. §-ai értelmében, és egyidejüleg teljesitendő.

117. §. Felfolyamodás és semmiségi panasz a zálogolás, becslés és árverés ellen, a végrehajtás további folytatását csak ugy függeszti fel, ha az a zálogolás és becslés megtörténte, vagy az árverést elrendelő végzés kézbesitése utáni harmadnap alatt a végrehajtó bírósághoz benyujtatott. Ha e felfolyamodás vagy semmiségi panasz a fölebbviteli bíróság által elvettetett, a végrehajtó biró a további végrehajtást hivatalból folytatja.

118. §. A lefoglalt ingókra nézve egy harmadik részéről emelt igény, amennyiben az erre vonatkozó kereset az árverés megtörténte előtt a végrehajtó bíróhoz benyujtatott, a további végrehajtási eljárást felfüggeszti.

Ha az igénykereset a másodbiróság által is elvettetnék, a végrehajtás hivatalból folytatandó.

119. §. Ha az elmarasztalás bizonyos meghatározott ingatlanra vonatkozik, a végrehajtás az által történik, hogy a bíróság a megitélt jószág tulajdoni jogát a végrehajtató fél javára a telekkönyvbe bekeblezteti, egyuttal pedig kiküld egy birósági tagot, vagy a törvényes bizonyságot, azon esetben pedig, ha a jószág más törvényhatóság kerületében feküdnék, ezt megkeresi a végett, hogy a végrehajtató fél, a neki odaitélt jószág birtokába tettleg is behelyeztessék.

Ellentállás esetében a szükséges karhatalmat a végrehajtó biró hivatalból megszerzi.

120. §. Valamely megitélt birtokbani jog (dologbani jog) végrehajtási átruházása hasonló eljárás szerint eszközlendő.

121. §. Minden végrehajtó biró köteles azon esetekben, a midőn a végrehajtás oly vagyonra intéztetik, mely telekkönyvi jószágtestet képez, ezt a végrehajtási okiratban pontosan megnevezni, és a végett jogcselekvény minőségét és hatályát pontosan és határozottan körülirni.

122. §. Ha valamely a telekkönyvben ugyanegy helyszinelési számmal jelölt birtoktestnek csak egy része vonatik végrehajtás alá, a végrehajtási okirathoz egy mérnöki térrajz is csatolandó, mely az egész telekkönyvi jószágtestnek mind lefoglalt, mind pedig fennhagyott részeit alakra és terjedelemre nézve egyaránt pontosan és világosan kitüntesse.

123. §. Ezen végrehajtási okirat csatolmányaival együtt a per birája által azonnal átteendő a telekkönyvi

hatósághoz, a történt jogcselekvény telekkönyvi bejegyzése végett.

124. §. A midőn tehát a végrehajtás nem a per bírája, hanem átküldés mellett, vagy kiküldött által teljesittetik, a végrehajtással megbizott szoros felelősség mellett köteles a végrehajtási okiratot azon birósághoz, a melytől a megbizást vette, haladék nélkül beküldeni.

125. §. Oly esetekben, hol a végrehajtás csak az ingókra vagy az oly ingatlanokra terjesztetik ki, melyek semmi, vagy csak a végrehajtató fél részére vannak betáblázással s illetőleg bekeblezéssel terhelve, a per bírósága azonnal hivatalból megállapitja az árverési föltételeket, kitüzi az árverés határnapjait, ezekről a feleket hivatalos felzeteken értesiti, és az árverés tárgyát, valamint a kikiáltási becsárt s az árverési határnapokat szokott uton közzé teszi.

126. §. Ha azonban oly javak kerültek volna foglalás és becslés alá, melyek a végrehajtató félen kivül még más hitelezők javára is akár betáblázással, akár bekeblezéssel terhelvék, az ily javak részletes árverés alá bocsáthatók nem levén, ez esetben a foglalás és becslés a betáblázással vagy telekkönyvi bejegyzéssel terhelt egész jószágtestre kiterjesztendő, egyuttal pedig a végrehajtási biró, habár különben a per rendes birája volna is, az összes per- és végrehajtási iratokat további eljárás végett a telekkönyvi hatósághoz s illetőleg megyei törvényszékhez áttenni tartozik.

127. §. A telekkönyvi hatóság, illetőleg a törvényszék, a felek minden további kérelme nélkül, határidőt tüz ki a betáblázással vagy telekkönyvi bejegyzéssel

biztositott hitelezők összejövetelére, s erről az érdeklett feleket hivatalos felzeteken értesiti.

128. §. E végzés akkor, ha nagyobb jószágtest kerülne árverés alá, vagy ha ismeretlen tartózkodásu, vagy az országon kivül lakó hitelezők is érdekelve volnának, hirlapilag is közzé teendő, oly felhivással, hogy a kitüzött tárgyalásra az érdeklett felek, az árverési föltételek megállapitása, az árverési határnapok kitüzése és a kielégitési sorrend meghatározása végett annál bizonyosabban megjelenjenek, minthogy a megállapitás a felek elmaradása esetében hivatalból is megtörténni fogna.

129. §. A körözvényben egyuttal felszólitandók mindazok, kik a lefoglalt és megbecsült vagyonra tulajdoni igényt tartanak, hogy ezen igényüket a hitelezők összejövetele napjáig a telekkönyvi birósághoz, illetőleg a törvényszékhez benyujtsák.

130. §. A hitelezők megjelenésére kitüzendő határidő 30 napon túl csak akkor terjedhet, ha egyik vagy másik hitelező az országon kivül laknék, vagy ha tartózkodási helye nem tudatnék, mely utóbbi esetben neki egyuttal gondnok is rendelendő; azonban a határidő 45 napon túl semmi esetben ki nem terjeszthető.

131. §. Elérkezvén a határnap, a telekkönyvi biróság s illetőleg a törvényszék rendes szóbeli eljárás utján meghallgatja a feleket, az árverési feltételek és határnapok, a kielégitési sorrend és azon kérdés iránt, hogy az árverés mely hivatalos hirlapban és hányszor közöltessék ? egyszersmind pedig a netalán bejelentett igényre vonatkozó kölcsönös észrevételeiket egy külön jegyzőkönyvbe igtatja.

132. §. A tárgyalás befejezte után a telekkönyvi hatóság, illetőleg a törvényszék azonnal itél az igény kérdése fölött, s a mennyiben ezt elvetné: az árverési határnapokat és föltételeket a kielégitési sorrenddel együtt megállapitja s erről az érdeklett feleket hivatalos felzeteken oly utasitással értesiti, miszerint a kielégitési sorrendet a hatóságnál megtekinthetik.

133. §. Az árverésre két határnap tüzendő ki, tekintet nélkül a javak nemesi, polgári vagy urbéri természetére. Első árveréskor azok becsáron alól el nem adhatók, — a második árveréskor azonban becsáron alól is eladandók.

134. §. Az első árverési határnap 1—3 hónapra, a második pedig ujabb 1—2 hónapra szabandó. Egyuttal az árverési határnapok a kikiáltási becsárral s a lefoglalt jószág főbb alkatrészeinek megnevezésével a felek által e czélra kijelölt hivatalos hirlapok utján köztudomásra hozandók.

135. §. Ha a felek az árverési határidők és föltételek fölött meg nem egyeztek volna, a biróság ezeket a jószág terjedelmére s értékére való tekintettel olykép állapitja meg, hogy a vevők versenye terhes föltételek által ne korlátoztassék és a kedvező eladás ne nehezittessék. Ily esetben a körözvény a hivatalos hirlapokba 3-szor iktatandó.

136. §. A kielégitési sorrendben a végrehajtási, becslési és árverési költségek minden más követelést föltétlenül megelőznek.

137. §. Felfolyamodásnak s illetőleg semmiségi panasznak az igény és a kielégitési sorrend tekintetében

is van helye, és pedig a végzés kézbesitésétől 8 nap alatt; de az árverést a 117. §. esetén kivül csak az igényre nézve történt felfolyamodás függeszti fel.

E folyamodásban és semmiségi panaszban minden egyéb a végrehajtás folyamában felmerült sérelmek is előterjeszthetők, amennyiben ezekre nézve külön felfolyamodás már korábban nem történt volna.

138. §. Az árverés megtörténte után bejelentett igények semmi esetben figyelembe nem vehetők, és átalában végrehajtási pernek, mely a bevégzett per és a végrehajtás folyamában fölmerült vagy fölmerülhetendett kérdések utólagos megoldását venné czélba, helye nincs.

139. §. Ha felfolyamodás nem történt, a telekkönyvi hatóság s illetőleg a törvényszék egy törvényszéki tagot vagy az illő járásbeli szolgabirót, szabad királyi és rendezett tanácsu városokban pedig a városi tanácsot az árverés eszközlése iránt megkeresi oly megjegyzéssel, hogy jelentésüket beküldjék s hogy a vevőket a vételár lefizetése végett a telekkönyvi hatósághoz s illetőleg a törvényszékhez utasitsák.

140. §. Azon esetben pedig, ha felfolyamodás történt, de ez két biróság megegyező határozata által elvettetett, az árverési határnapok az eredetileg megállapitott időközökre való figyelemmel hivatalból ujra kitüzendők, erről a felek hivatalos felzeteken értesitendők és a hirdetmény a kijelölt hirlapokba iktatandó.

141. §. A vételár teljes vagy részletes lefizetése után, a telekkönyvi hatóság rövid uton kielégiti a betáblázott vagy bekebelezett követeléseket a megállapitott

sorrend szerint; de amennyire e sorrend még jogerőre nem emelkedett volna, a felfolyamodás tárgyát képező tételek fedezésére szükséges pénzösszeget letéteményül fenntartja, s ez összeg a többi hitelezők kielégitésére csak akkor lesz fordítható, ha a felfolyamodásnak helyt nem adó végzés a fölebbviteli bíróság által is megerősitést nyert.

142. §. Minden tétel lefizetése az eredeti okirat visszaváltása mellett történik, s ezen okiratot a telekkönyvi hatóság a telek- vagy betáblázási könyvben az eladott jószágról letörölteti, ennek megtörténtével pedig az adósnak visszaadja. Azon tételek kitörlése, melyek a vételárból ki nem kerülnek, az eladott jószágról szintén hivatalból eszközlendő.

143. §. Mihelyt a vevő az árverési föltételeknek pontosan eleget tett, részére a megvett jószág tulajdoni joga a netalán átvállalt terhekkel együtt, hivatalból bekebleztetik. Ha pedig a vevő az árverési föltételeknek a kitüzött időben eleget nem tett, bármely érdekelt fél folyamodására a telekkönyvi bíróság a jószág ujabb árverését azonnal elrendeli s azt csak egy árverési határnap kitüzése, de kellő köröztetés, illetőleg hirlapi hirdetés mellett az előbbi becsáron alól is elárverezteti.

Ha ez ujabb árverezésnél az előbbi vételárnál kevesebb jőne be, a veszteséget a korábbi vevő viseli. Ellenben a netaláni többlet is őtet illeti.

144. §. A telekkönyvi bíróság a végrehajtás alá vont jószágtestre nézve minden végrehajtási jogcselekvényt, ugymint zálogolást, becslést, az elrendelt árverést stb. a telekkönyvben följegyeztetni köteles.

XII. Fejezet.

A telekkönyvekről.

145. §. A jog és vagyon biztonsága s ezen alapuló közhitel a telekkönyvi rendszerrel szoros egybefüggésben levén, ez okból s egy magyarországi hitelbank mielőbbi életbeléptethetése végett az 1855-ik deczember 15-én a telekkönyvek tárgyában kiadott és eddig gyakorlatban volt rendelet, az erre vonatkozó későbbi pótló határozatokkal együtt, az országgyülés végleges intézkedéseig hatályában fennmarad, mindazonáltal a következő kiegészitéssel.

146. §. A telekkönyvek rendes birósága megyékben a megyei állandó törvényszék, szabad királyi városokban pedig a városi tanács s illetőleg törvényszék.

A jász-, kun- és hajdu-kerületekben a telekkönyvi hatóságot a községi tanácsok veszik át.

147. §. Minden telekkönyvi hivatal az illető telekkönyvi hatóság alá rendeltetik s ennek kiegészitő részét képezi.

148. §. Az érintett rendelet 61. §-hoz hozzáadatik: „ha a fél kivánja, a telekkönyvi iktató köteles az iktatókönyvnek legközelebbi sorszámát, mely alatt a beadvány bevezettetik, a fél jelenlétében a beadványra reájegyezni“.

149. §. A 63. §. olykép bővittetik: hogy a puszta adásvevési jog nem szolgálhat ugyan sem bekeblezés, sem előjegyzés tárgyául, mindazonáltal a vevő oly szerződés alapján, amelyben a tulajdoni jog részére leendő átruházása a föltételek teljesitésétől van felfüggesztve, a tulajdoni jogot önjavára előjegyezheti.

150. §. A 88-ik §. b) pontja az 1840. 16. törvényczikk 2-ik fejezetében körülirt kereskedői könyvek kivonataira is kiterjed.

151. §. A 114. §. a fönnebb megállapitott polgári perrendtartásnak a végrehajtásra vonatkozó fejezetéhez képest oda módosul: „hogy a végrehajtási kérelem helyett, a végrehajtási jegyzőkönyv vagy jelentés szolgál a bejegyzés tárgyául s az hivatalból eszközlendő".

152. §. A 140. §-ban szabályozott kézbesités az 1840. 15. t. cz. II. részének 14-ik fejezete értelmében teljesitendő.

153. §. A 145. §. olykép változik, „hogy a telekkönyvi ügyekben felfolyamodásnak harmadbirósághoz is birtokon belül van helye, minélfogva valamely bejegyzés kitörlése csak azon legfelsőbb biróság határozata után eszközölhető, amelyhez a fél folyamodott".

154. §. Amennyiben a 153-ik és 154-ik §-ok az osztrák fenyitő eljárásra vonatkoznak, e helyett a magyar bünvádi eljárás értendő.

155. §. Ugyszintén mindazon esetekben, hol a telekkönyvi rendeletek az osztrák polg. perrendtartásra hivatkoznak, ennek helyébe jelenleg megállapitott uj polgári perrendtartás szabályai lépnek.

156. §. Ellenben az osztrák általános polgári törvénykönyv mindazon határozatai, amelyek a telekkönyvi rendeletekkel egybefüggésben állanak s amelyek valamely telekkönyvi jog megszerzésére vagy elenyésztésére alapul szolgálnak, az országgyülés intézkedéseig hatályukat megtartják.

157. §. Minden igazolási kereset a telekkönyvi ha-

tóság elé tartozik s a rendes szóbeli eljárás szabályai szerint gyorsan tárgyalandó és elintézendő.

158. §. A telekkönyvi hatóság minden általa vagy kiküldöttei által végzett jogcselekvényt, ha ez valamely telekkönyvi jószágtestre vagy tételre vonatkozik, mint: a végrehajtási zálogolás, becslés, árverés, fölülkeblezés, igazolási kereset benyujtása s elintézése stb. haladék nélkül és hivatalból a telekkönyvbe bejegyeztetni köteles.

XIII. Fejezet.

Az elvesztett okiratok körüli eljárás.

159. §. Az 1840. XV. t. cz. I. részének 190. §-a az elvesztett iratok körüli eljárásra is kiterjesztetik következő kiegészitéssel.

160. §. A megsemmisités iránti folyamodás a folyamodó félnek személyes bíróságához nyujtandó be s ebben az okirat kelte és tartalma lehetőleg pontosan körülirandó.

161. §. A bíróság a folyamodás következtében hirlapi körözvényt bocsát ki oly felszólitással, hogy az, a ki az elvesztett okirat birtokában van, azt a körözvényi hirlap első megjelenésének napjától számitandó egy év alatt, netaláni igényeivel együtt a felszólító bírósághoz annál bizonyosabban benyujtsa, minthogy ellenkező esetben az, érvény nélkülinek fog biróilag kimondatni.

162. §. Ha ily igény a kitüzött egy évi határidő alatt benyujtatik, annak tárgyalása rendes szóbeli eljárás utján történik; ellenben, ha egy év lejárta után sem igény nem támasztatik, sem a körözött okirat be nem mutattatik, folyamodó ujabb kérelmére a bíróság az el-

vesztett okiratot semmisnek és érvénytelennek végzésileg kimondja s e határozatát szintén hirlapilag köztudomásra hozza.

XIV. Fejezet.

Eljárás az öröklés körül.

163. §. Valamely halálozás bekövetkeztével a biróság hivatalból tartozik föllépni a következő esetekben:

a) ha az örökhagyó kiskoru örökösöket hagyott hátra;

b) ha az örökösök közt elmebetegek, vagy átalában oly személyek vannak, kik gondnokság alá esnek;

c) ha azok közül, kiket az öröklés törvény vagy végrendelet alapján valószinüleg illetni fog, egyik vagy másik távol van.

Ezen esetekben a járásbeli szolgabiró, s ott, hol külön gyámi szolgabiró van, ez, a jelentés beérkezte után köteles azonnal a helyszinére kimenni, a leltározást és becslést eszközölni, s arra nézve, hogy az örökség foglalás, elrejtés vagy eltékozlás ellen biztositva legyen, a kellő ideiglenes intézkedéseket megtenni, szükség eseten zárgondnokot kinevezni, és erről az a) és b) eseteiben az illető árvaszéket, a leltár beküldése mellett, haladék nélkül tudósitni.

164. §. Ugyanazért a községbeli biró s árvaatya szigoru felelősség sulya alatt köteleztetnek mindazon eseteket, hol árvák, gondnokság alattiak vagy távollevők öröklési érdekét a megnyilt öröklés körül fennforogni látják, a halálesetet a járásbeli s illetőleg gyámi szolgabirónak rögtön bejelenteni s addig is, mig ez a hely-

szinén megjelenhetnék, a hagyaték biztonságát szükség esetén lepecsételés által is eszközölni.

165. §. Midőn árvák vagy gondnokság alattiak vannak érdekelve, az árvaszék, mihelyt a leltár hozzá beérkezett, az osztályt, ha azt a körülmények szükségesnek mutatják, az illető árvaatya, a legközelebbi rokonok s a többi érdekelt felek meghallgatása mellett hivatalból egyezség utján eszközli; ha pedig az egyezség nem sikerülne, egyik vagy másik felet, kinek igényei mellett kevesebb törvényes vélelem harczol, a per utjára utasitja; de ennek befejeztéig a biztonsági felügyelést az összes örökség fölött folytatja.

166. §. Ahol egy vagy több távollevő érdeke forog fenn, kinek öröklési joga végrendeleten vagy törvényen alapul, ott a szolgabiró a távollevőt a megnyilt örökségről, szükség esetén hirlapi hirdetvény által is tudósitja s egy határnapot tüz ki mindannyi érdekelt fél részére, amidőn a netaláni végrendeletet előttük kihirdeti, s köztük az egyezség kisérletét megteszi. Ha ez nem sikerülne, azon felet, akinek igényét kevesebb törvényes védelem támogatja, a per utjára utasitja, s ennek bevégzéseig az örökséget, ha ezt egyik vagy másik fél kivánná, s ennek öröklési igénye alaposnak mutatkoznék, gondnoki kezelés alá helyezi.

167. §. Ezen eseteken kivül birósági eljárásnak valamely örökség körül semmi esetben sincs helye, hacsak ezt egyik vagy másik örökös, végrendelet, törvény vagy szerződés alapján nem kérelmezi. Ily esetben a járásbeli szolgabiró, ha a folyamodó öröklési jogát végrendelet, szerződés vagy törvény támogatja, intézkedik: hogy a

hagyaték addig, mig a kérelmező igénye per utján eldöntetik, az érték sérelme nélkül fenntartassék.

168. §. Mindazon esetekben, midőn az örökség tárgyát ingatlan javak is képezik, az illető örökös vagy örökösök, habár birói eljárás közbejötte nélkül kiegyeztek is, az illető birtokbiróság előtt igazolni tartoznak azt: hogy az öröklés joga kizárólag őket illeti s hogy kivülök más örökös nem létezik, vagy a hirdetvényi határidőre meg nem jelent. — A birtokbiróság az eléje terjesztett okiratokat birálat alá vevén, ha azokat az öröklési jog igazolására elégtelenek találja: a hiányzó adatokat kijelöli s az örökösöket ezek pótlólagos megszerzésére utasitja. — Az öröklési jog kimutatva levén, a birtokbiróság erről bizonyitványt állit ki, melyben a minden egyes örököst illető örökrész pontosan megneveztetik. A telekkönyvi átirás csak e bizonyitvány alapján eszközölhető.

169. §. Ha az örökhagyó javai több járásban vagy megyében feküdnének: azok összeirása, megbecslése s biztositása a fönnebbi esetekben átküldő levél mellett eszközlendő, de az eljárás megindítása azon szolgabiró jogköréhez tartozik, kinek kerületében az örökhagyó rendesen lakott, vagy elhunyt.

170. §. Midőn a felek az örökség fölötti igényeikre nézve ki nem egyezhetvén, a per utjára utasittatnak, a per megindítására záros határidő tüzendő ki. Azonban nemcsak jogukban áll a feleknek, sőt az illető járásbeli szolgabiró vagy árvaszék is törekedni fog arra, hogy a fennforgó vitály az 1836. 14. és 1840. 13. törvényczikk szabta eljárás utján lehető rövid idő alatt köztük ki-

egyenlittessék. Azon félnek, aki ez eljárásban vesztes lenne, vagy a pert a kitüzött határidőre meg nem inditaná, csak a telekkönyvi előjegyzés biztositéka maradván fenn, az örökséget a biró a többi érdekletteknek átadni tartozik.

171. §. Az 1836. 14. és 1840. 13-ik t. cz. azonban csak az eljárás külalakjára nézve alkalmazandók, ellenben az öröklési jog s az öröklés tárgya fölött a választott bíróság, a megállapitott öröklési törvények elvei szerint tartozik itélni.

172. §. A választott bíróság, hozandó itéletében és a végrehajtási okiratban mindazon ingatlanokat, melyek egyik vagy másik osztályos félre biróilag átruháztatnak, telekkönyvileg pontosan megnevezni, az itélet egyik példányát a telekkönyvi hatósághoz a telekkönyvi átirás eszközlése végett benyujtani, s általában mindazon szabályokat szorosan szem előtt tartani köteles, melyek a végrehajtásra nézve telekkönyvi tekintetben megállapitvák.

XV. Fejezet.

Átmeneti intézkedések.

173. §. Az 1852-ik évi április 16-án kelt osztrák polgári perrendtartás, a kitüzendő határnaptól fogva, hatályon kivül helyeztetvén, helyébe a polgári peres ügyekben a jelen perrendtartás szabályai lépnek.

174. §. Azonban a folyamatban levő vagy a kitüzendő határnapig bezárólag meginditandó perek, mind az első biróságok, mind pedig a fölebbviteli törvényszékek által az eddigi osztrák polgári perrendtartás ér-

telmében lesznek kezelendők s elintézendők, s ezen perekben a jelen perrendtartás szabályai egyedül a végrehajtásra és perujitásra nézve jőnek alkalmazásba.

175. §. Amennyiben mindazonát a most érintett perekben a végrehajtási vagy vételár-felosztási végzések ellen a jelen perrendtartás életbelépte előtt felfolyamodások adattak volna be: ezek elintézése az osztrák polgári perrendtartás szabályai szerint történik.

176. §. A jelenleg folyamatban levő, vagy a kitüzendő határnapig inditandó perek további ellátás végett azon uj bíróságokhoz tétetnek át, melyeknek illetőségéhez azok az itt megállapitott birói illetőség értelmében tartoznak.

177. §. A feloszlatandó bíróságok az iratoknak átadását sorjegyzék mellett eszközlendik.

178. §. Az uj bíróságok az átvett perekről a perben álló feleket értesitik, és a szükséghez képest egyik vagy másik fél által benyujtandó periratra uj határnapot tüznek ki.

179. §. A hagyatéki eljárás tárgyában 1854. aug. 16-án kibocsátott patens, az e czélra kitüzendő határnaptól fogva szintén hatályon kivül lépvén, — a hagyatéki iratok az illető bíróságokhoz átteendők.

180. §. Az uj bíróságok a feleket értesitvén, irataik átvételére tárgyalást rendelnek. E tárgyalás alkalmával szabadságukban áll a feleknek azon eljárást kérelmezni, mely az öröklés körül a fennebbi 14-ik fejezetben megállapitva van. A mennyiben mindazonát egyik vagy másik fél már az eddigi hagyatéki eljárás folyamában per utjára utasittatott, vagy a mennyiben a hagyaték biztо-

sitása az előbbi bíróság által elrendeltetett volna : az erre vonatkozó intézkedések sértetlenül fenntartandók.

II. Bünvádi eljárás.

A magyar büntető törvények és törvényes gyakorlat, a változott viszonyokhoz idomitva, a következő módositásokkal visszaállittatnak.

1. §. A büntettekről és rendőri kihágásokról a régi magyar törvények különböztetőleg rendelkezvén, ezen különbség jövőre is fennmarad.

2. §. A nemesek és nem nemesek által elkövetett büntettek büntetésmódjának, nemének és mértékének meghatározása tekintetében, a nemes és nem nemes között többé különbség nem lehet, és e szerént a nemnemes a nemeshez emeltetvén, a királyi Curia által az 1848-ik évtől fogva követett gyakorlatnál fogva is, a testi büntetés alkalmazásának helye büntetteknél egyáltalában nem leend.

3. §. A nemesek vagy nemnemesek által elkövetett büntettek iránti eljárás tekintetében, a régi magyar törvények szerint fennállott különbség jövőre hasonlóul megszüntetik, még pedig nem a nemes joga csonkitásával, de a nemnemesnek a nemeshez emelésével.

Minélfogva az előző vizsgálat, vagy enélküli befogatás, letartóztatás, vagy szabad láboni hagyatás, kezességrebocsátás, védelem és perorvoslatok használhatása tekintetében a régi magyar büntető törvényeknek és gyakorlatnak azon szabályai, melyek előbb csak a nemesek által elkövetett büntettekre valának alkalmazha-

tók, jövőben a nemnemesek által elkövetett büntettekre is egyaránt alkalmazandók.

4. §. Nehogy azonban azáltal, ha minden bár csekélyebb büntetést maga után vonható büntettek mindannyiszor irott perbeli tárgyalásra utasittatnának, valamint a büntető törvényszolgáltatás hátráltassék, ugy kivált kisebb vagyonu akár nemesek, akár nemnemesek, nagyobb perköltségekkel terheltessenek, a nemesek iránt is fennállott gyakorlat alapján, a sommás utoni elitélés, csupán azon bünvádi keresetek kivételével, hol főbenjáró büntetésre van az intézve, vagy ha ez kisebb büntetésre intéztetett is, ott, ahol ez több büntettek és többeknek bünrészessége által bonyolitva van, különben szabályszerüleg minden egyéb bünvádi keresetekre alkalmazandó, de a fölebbvitel ily sommás elitélések eseteiben is, mind a vádló mind a vádlott részéről megszoritás nélkül használható, és a biróság által az itélet foganatbavétele előtt föltétlenül megengedendő.

A rövid utoni elitélés ezen szabálya alól kivételnek csak akkor leend helye, ha a vádlott az irott perbeli tárgyalást kivánandja, és az eljáró biróság e kivánatát alaposnak találandja; a biróság ezen elhatározásától fölebbvitelnek helye nem levén.

5. §. A mezei rendőri kihágások tekintetéből az 1840-ik évi 9-ik törv.-czikk által a testi büntetés fenntartva lévén és az 1848-ik évi törvények által sem töröltetvén az el egészben, de a testi büntetésnek fenntartása, mig más czélszerüvel a törvényhozás által nem pótoltatik, a közfegyelem fenntartása tekintetéből, a kihágások minden egyéb nemeinél is nélkülözhetlennek

mutatkozván, a testi büntetés óvatos kasználata kihágásoknál fennhagyatik ugyan; amennyiben azonban az 1848-ik évi XXII. törv.-czikk a testi büntetést bizonyos qualificatiók létezése esetében megszüntette: ennélfogva az 1848-ik évi törvényhozás szelleméből indulva ki, a testi büntetés alóli teljes mentesség, a kihágás eseteiben is, a nemeseken és gyakorlatilag azok sorába fölemelt honoratiorokon fölül mindazokra is kiterjesztetik, kik az 1848-ik évi V. törv.-czikkely szerint politikai jogok gyakorlatára képesitvék.

Ezen mentesség mindazon izraelitákra is kiterjesztetvén, kik bár politikai jogok gyakorlatával felruházva nincsenek, az erre törvényileg megszabott egyéb qualificatióval birnak.

A testi büntetés alól mentesitetteknek nejeik, özvegyeik és családjuk tagjaira ezen mentesség szintén kiterjed.

6. §. A kihágások eseteiben hozott itélet ellen az itélet végrehajtása előtti fölebbvitel, egyedül a megyei törvényszékre, illetőleg városi tanácshoz, még azok részéről is, kik ily esetekben a testi büntetés alól kivéve nincsenek, megszoritás nélkül használható, s föltétlenül megengedendő nemcsak, hanem az is megkivántatik, hogy az eljáró egyes birósági személy hozott itéletét a vádlottnak két tanu előtt kihirdesse, őt a fölebbvitel jogáról felvilágositsa, fölebbvitel nem használása esetében pedig az itéletet két tanu előtt végrehajtassa.

A testi büntetést mindég csak előleges orvosi vizsgálat után és csupán testalkatuknál fogva arra alkalmas egyéneken lehet végrehajtani.

7. §. A semmisitési folyamodvány iránti eljárás, a fölebbviteli eljárással azonos.

8. §. A vallatásnál bármi kinzás vagy testi bántalmazás alkalmazását már az $17^{90}/_{91}$. évi 42-ik törv.-czikkely is eltiltván, ezen törvény tilalmának megszegésével netalán történendő viszszaélések megbüntetése iránt ujabb intézkedések szüksége fenn nem forog.

9. §. A magyar büntető törvények és törvényes gyakorlat az osztrák büntető térvénynél szelidebbek levén, azok szerént lesznek a magyar törvények visszaállitása előtt elkövetett büntettek és kihágások is elitélendők.

III. Váltótörvény.

Az 1840. XV. törvényczikkben foglalt váltótörvény mind anyagi, mind alaki részére nézve, az 1844. VI. t. cz. által rendelt módositásokkal együtt, visszaállittatik; azonban az 1848-ik évi törvényhozás elvei a közbejött körülmények által szükségelt következő idomitásokkal.

1. §. A v. t. k. I. R. 112. §. igy módosul:

„112. §. A váltóbeli sommát a váltóban kitett pénz nemében kell kifizetni; ha eziránt a váltóban emlités nincsen, osztrák érték értetik.“

2. §. A II. R. 100. §. az esketŏ parancsok megszüntével igy változik:

„100. §. Midőn a felperes keresetlevelének kitételeit, vagy a sommás uton hozott végzés ellen kifogást tevő alperes azon kifogásának állitásait tanukkal kivánja bizonyitani, tanuinak nevét, lakását és czimét keresetlevelének vagy kifogásainak bemutatásakor az itélőszéknek

bejelenteni, és a kérdőpontokat (puncta deutri), melyekre stb.

Ezek után az itélőszék, ha szükségesnek látja a tanuknak törvényszék előtti kihallgatását, azokat végzés által maga elé rendeli, s arra rövid határidőt szab, vagy ezt megkeresvény által eszközli. Ezen határidő stb. stb.

A kitüzött határnapon a fél tanuit az itélőszék, a kérdéspontok és ellenkérdések szerint kihallgatja stb.

Hogy pedig a tanuk kihallgatása váltóügyekben haladék nélkül megtörténhessék, ezennel kijelentetik, hogy a váltó-törvényszékeknek a tanuk általi bizonyitást rendelő végzése, vagy azoknak hiteles kihallgatása végett más hatósághoz intézett megkeresménye az ezekben megnevezettekre nézve mindenben kötelező erővel birand. Ha valamelyik tanu e részbeni felhivás folytán a biróság vagy megkeresett hatóság előtt megjelenni s vallomást törvényes alakban letenni vonakodik, arra pénz-, vagy nemfizethetés esetében fogságbüntetés alatt szorittathatik."

3. §. A II. R. 167. §. miután a földesuri hatóság megszünt, igy fog szólni:

— — „egyebütt pedig az első alispánhoz történik az átküldés".

4. §. A 170. §. pedig igy szóland:

„A megkeresett alispán hasonlóul köteles a megkereső levélnek vételétől számitandó 24 óra alatt a megyei szolgabirák egyikét szintén a fölebbi módon a kivánt végrehajtás teljesitésével megbizni s arról a végrehajtást kivánónak a váltótörvényszéki végzésben megnevezett megbizottját haladék nélkül tudósitani. — Ezek után stb."

5. §. A telekkönyvi bejegyzés — praenotatio — eszméjéhez képest az 1844. VI. t. cz. igy módosul:

„A betáblázott vagy telekkönyvileg az uj rendszer szerint bekebelezett vagy előjegyzett váltó, váltó minéműségét elveszti s közönséges kötelezvénynek tekintendő.“

6. §. A dijszabásokra nézve kijelentetik, hogy:

„a) Ezen váltótörvényben felsorolt és conventiós pénzben számitott minden dijak, valamint azok is, melyek az 1844-iki VI. törvényczikk 25. s 26. §§-ban felsoroltatnak, ugyanazon összegben, de osztrák értékre átszámitva lesznek fizetendők.

b) Azon munkálatok s eljárások után, melyek ezen fejezetben és az 1844-iki VI. törvényczikk 25. s 26. §§-ban a kincstár részére már megdijazvák, emc dijakon kivül más dijak vagy bélyegilletmények fizettetni nem fognak.“

IV. Csödtörvény.

Az 1840. XXII. törvényczikkben foglalt csődtörvény s az ezzel kapcsolatban álló 1844. VII. t.-cz. ismét hatályba lépnek; de a nemesi és nemnemesi személy- és vagyonbeli különségnek a törvény előtti egyenlőség elvéből folyó megszüntetésénél fogva, továbbá azon körülménynek, hogy a polg. perrendtartásban a birói illetőségre nézve az érdeklett személynek lakhelye vétetett zsinórmértékül, elvégre a kereskedési szabadság nagyobb kiterjedésének s a telekkönyvi intézvénynek mellőzhetlen szempontjából szükségessé vált következő módositásokkal:

1. §. Az 1840. XXII. törvényczikk 1. §. ekkép változik:

„1. §. A csődület feletti biráskodás:

a) Kereskedőkre, gyárosokra s közkereseti társaságokra nézve azon bíróságot illeti, melynek körében a csődület alá kerültnek kereskedési telepje — établissement — van. Ugyanazért még akkor is, midőn az ilyen kereskedő a megyében ingatlan javakkal bir, de kereskedési telepje királyi, vagy e. b. hatósággal ellátott mezővárosban van helyeztetve, azon városnak tanácsa, illetőleg törvényszéke gyakorolja a csődületi bíróságot; ha pedig a kereskedési telep megyei hatóság alatt van, akkor a csődületi bíróság minden kivétel nélkül mindig a megyei törvényszéket fogja illetni; midőn végre a kereskedőnek több telepjei vannak, melyek nem ugyanazon egy törvényhatóság alatt feküsznek, ezek közől az fog a csődületben biráskodni, mely a csődület megrendelése végett legelsőbben megkerestetett.

b) Azokra nézve, kik nem kereskedők vagy gyárosok, de szabad királyi városokban vagy e. b. hatósággal felruházott mezővárosokban laknak, minden tekintet nélkül arra, hogy ingatlan vagyonnal birnak-e vagy sem, — mindig azon város vagy mezőváros törvényszéke, melyben rendes lakásukat tartják; azokra nézve, kik városi területen kivül a megyében laknak, ugyanezen megyének törvényszéke; ha pedig rendes lakásuk változtatva, hol egyik, hol másik megyében vagy városban volna, vagy épen az országon kivül tartózkodnának, azon megye vagy város hatósága, melynek területén utóljára laktak; végre ha az utolsó rendes lakásukat kipuhatolni nem lehetne, azon törvényhatóság, melynek területében ingatlan javaik fekszenek, és ha az ingatla-

nok több törvényhatóság, de azon egy kerületi tábla területében vannak, azon kerületi tábla; végre azon esetben, ha javaik több kerületi táblák területében feküdnének: azon kerületi tábla, mely a csőd elrendelése végett hamarébb megkerestetett.

c) Azokra nézve, kik bányabirtokon kivül más vagyonnal nem birnak, a csődületi per egyedül a bányaszék előtt fog lefolyni, különben a csődületi per birája mindig az illető polgári hatóság leend. Ha a bukottnak bányavagyona egy járásban fekszik, mindig az illető, ellenben pedig azon járásbeli bányaszék leend a csődületi per birája, mely előtt legelőször a csődület bejelentetett.

A jász és kun kerületekben az első biróságot tekintve az eddig divatozó szokás fog megtartatni, melytől a fölebbvitel a kerületek törvényszékéhez és onnan a hétszemélyes táblához történik.

A hajduvárosok stb.

2. §. A 25. §. végéhez hozzá jő:

„Ha a csődtömeghez telek- és betáblázási könyvekbe bejegyzett ingatlan javak tartoznak, a csődbiróság köteles intézkedni aziránt, hogy a csődmegnyitás napja a telekkönyvekben följegyeztessék.

Perügyelő pedig köteles mindjárt megbizatásának vétele után azon hitelezők jegyzékét, kiknek követeléseik a telekkönyvekbe bejegyezvék, tartózkodásuk s lakásuk előadása mellett a biróság elé terjeszteni s ezen jelzálogos hitelezők a csőd megnyitásáról és a bejelentési határidőről hivatalból értesitendők. Ha lakásuk vagy tartózkodásu ismeretlen tartózkodásu jelzálogos hitelezők részére gondno-

kot rendelend, és ezen intézkedésről, valamint a csődmegnyitásról is az illetőket hirlapilag különösen értesitendi.“

3. §. Az 58. §. következőleg módosul:

„Azon ingó javak azonban, melyek a tömeghez tartozó ingatlan javak hasznos műveléséhez szükségesek, az ingatlan javak nélkül elkülönitve el nem adathatnak; magában értetődvén: hogy az ingatlan fekvő javakon levő gazdaságbeli ingó vagyonok, melyek a gazdaság rendes folytatásához szükségesek és csak az ingatlanokkal együtt adatnak el, a kielégitéskor nem az ingatlan javakhoz számittatnak, hanem természetöknél fogva ingóknak tekintendők lesznek. — Egyébiránt a bányavagyonokra nézve kijelentetik, hogy az általános bányatörvény 121. §. értelmébeni ingóságok a bánya elválaszthatlan tartozékaiul tekintendők.“

4. §. Az 59. §-ból ezen két szócska „n e m n e m e s i“ az első sorból kihagyatván, ezen szakasznak rendelkezései mindennemü a csődtömeghez tartozó ingatlan javakra egész kiterjedésben alkalmazandók lesznek.

5. §. A 65. §. következőképen áll:

„Az ingatlan javaknak miképen leendő kezelését a választmány fogja elhatározni, a tömeggondnok pedig azoknak kezelésére rendesen felügyel.“

6. §. A polgári törvénykönyv és az uj telekkönyvi rendszer szabályai szerint zálogjogot nyert hitelezők eme jogainak megóvása tekintetéből, a 75. és 76. §§. közé következő uj szakasz iktattatik:

„Uj §. Ha a perügyelő a csődtömeghez tartozó valamely telekkönyvi ingatlan vagyonra betáblázott minden

követelések iránti végiratát benyujtotta, a bíróság tartozik azonnal eme követeléseknek valódiságára nézve, és pedig minden tekintet nélkül azon követelésekre, melyeknek kielégitése csak az általános csődtömegből kérelmeztetik, végitéletet hozni, s azt haladék nélkül kihirdetni. Kihirdettetvén pedig a betáblázott követelések valósága iránt hozott különleges itélet, perügyelő köteles a kihirdetéstől számitandó 15 nap alatt az ingatlan vagyonra betáblázott s megitélt követeléseknek osztályozását és egyenkénti sorozását az alábbi §§. rendelete szerint elkésziteni, azt a legutolsó telekkönyvi kivonatnak odacsatolása mellett okokkal támogatni, s annyi példányban, hogy egy a bíróságnál a perbeli irományok csomagánál megtartatván, minden hitelezőnek, ki az ingatlan vagyonra igényt tart, egy példány jusson, a bíróságnak beadni. A perügyelő által ekkép benyujtott és a betáblázott követelésekre vonatkozó különleges osztályozási sorozattal ugy kellend eljárni, amint ez a következő szakaszokban, melyek az általános csődtömeget terhelő minden követelésekre nézve ezentúl is zsinórmértékül veendők lesznek, rendeltetik; — azon hozzáadással mindazonáltal, hogy a betáblázott követelésekre vonatkozó különleges osztályozási sorozat iránt haladék nélkül szintén külön végitélet hozandó leszen, mely minden tekintet nélkül az átalános csődtömegbeli tárgyalásokra, bármelyik betáblázott avagy különben érdekelt hitelező, vagy pedig a perügyelő által elkülönitve fölebbeztethetik, mely esetben a 95. §. és következő szakaszokban körülirt eljárás az alkalmazandók alkalmazásával leszen megtartandó, de ezen eljárás az átalános csődtömegre vonatkozó

tárgyalásoknak folyamát fel nem függeszti; magában értetődvén, miszerint a betáblázott hitelezők követelései tárgyában hozandó s jogérvényre lépendő sorozati itélet folytán a 105. s következő szakaszokban foglalt végrehajtási szabályok az ingatlan csődületi vagyonból leendő kielégités tárgyában szintén elkülönitve, azaz: az általános csődtömegbeli tárgyalásokra való minden tekintet nélkül, foganatositandók lesznek.

Hasonló elkülönitett sorozati, itélethozási, fölebbezési s végrehajtási eljárást kellend követni azon csődtömegbeli ingó vagyonra nézve, melyre egy vagy több hitelezőknek törvényes vagy szerződési zálogjoguk van.“

7. §. Az 1840-iki csődtörvény 81—88. §§-ban foglalt osztályozási rendeletek ott, hol az uj telekkönyvek még hatályba nem léptek, egész épségben fognak fenntartani. Azon megyékben, szabad királyi városokban, vagy mezővárosokban pedig, melyekben az 1855-iki uj telekkönyvi rendszer hatályba lépett, és ennek folytán a polgári törvénykönyv fennállása alatt törvényes vagy szerződési zálogjogok szereztettek, azon osztályozási sorozat helyébe, mely a 81., 82., 83., 84., 85., 86., 87. és 88. §§-ban az 1-ső, 2-ik s 3-ik osztálybeli követelésekre vonatkozólag foglaltatik, az alábbi osztályzati szabályok tartandók meg.

8. §. Azon hitelezőket, kiknek követelései vagy a fennálló törvény erejénél fogva, vagy zálogjog következtében meghatározott tömegjavakból fizetendők ki, ezen javakból, a többi csődhitelezőkrei tekintet nélkül kell kielégiteni; csak az, a mi kielégitésük után fennmarad, száll a a többi hitelezők számára rendelt általános csődtömegre.

Különös határozatok.

A) A betáblázással terhelt ingatlan javakra nézve.

9. §. A csődtömeghez tartozó ingatlan javak eladási árából, melyhez annak a csőd alatti jövedelmezése s az ebbeli pénzek hasznositása által huzott kamatok is számitandók, következő követelések, és pedig az alábbi rendben fizetendők ki:

1. Az ingatlan jószágnak a csőd alatti fenntartására s kezelésére, valamint összeirására, becslésére és eladására tett költségek.

2. A csődperben eljáró megyei törvényszékeknek tartására szükséges s az ingatlan tömegre aránylag eső költségek. Ezen költségek azonban csak akkor fizetendők a tömegből, ha a csődtömegnek értéke 1000 frtot meghalad. Ezer forintot meg nem haladó tömegtől semmi dij nem jár s a többi biróságoknál e részben a divatozó szokás fog megtartatni.

3. Az ingatlan vagyonbani közvetlen gazdálkodás folytatására s illetőleg kezelésére tett szolgálatokért a csőd megnyitása előtt egy évre hátra maradt bér, nem különben azon cselédeknek, kik kirekesztőleg ezen ingatlan vagyonon szolgáltak, ugyanazon időre hátra maradt bérük;

4. az ingatlan vagyonból fizetendő folyó, s a csőd megnyitása előtt egy évre hátramaradt közadóbeli tartozások;

5. a folyó évi földesuri tartozások hátraléka, amennyiben azok az egykori földesuraság számára a fennálló törvények szerint még fizetendők;

6. a kéményseprőnek bére a csődületet megelőzött egy évre;

7. a perügyelőnek ezen ingatlan vagyonra vonatkozó munkadijai, valamint az ingatlan vagyon eladási árából egészen vagy részleg kifizetett s betáblázott követelések tekintetében fölmerült dijai s költségei;

8. az orvosnak dija s a gyógyszerárusnak orvosi szerekért felszámitott követelései a csődület megnyitását megelőzött egy évre;

9. a temetési költségek, és pedig ha a bukott a csődület megnyitása előtt halt meg, egészen, ha pedig csődület alatt halt meg, akkor csak a mulhatlanul szükségesek.

10. Azon betáblázott jelzálogos követelések, melyek egymás között a betáblázás által törvényesen nyert elsőbbség szerint fizetendők ki.

10. §. A betáblázott tőkének a csődület megnyitását legközelebb megelőzött egy évről hátralevő, valamint szintén a csőd megnyitása óta folyó törvényes kamatai a tőkével egyenlő elsőbbséggel birnak.

Ezen utóbbi határozatok egyébiránt a betáblázott évi járadékokra (vitalitiumokra) s egyéb időről időre megujuló fizetésekre nézve is alkalmazandók.

B) A zálogjoggal terhelt ingójavakra nézve.

11. §. Az elzálogitott, vagy törvényes zálogjoggal terhelt ingó tömeg vagyon eladási árából a zálogbitelező kielégitése előtt csak az A) rovatban 1. és 7. alatt meghatározott kiadások vonathatnak le.

12. §. A tőkére nézve nyert zálogjog a csődület megnyitását legközelebb megelőzőtt egy évről hátralevő, valamint szintén a csőd megnyitása óta folyó törvényes kamatokat is illeti.

C) A bányatörvényhatóság alá tartozó vagyonra nézve.

13. A bánya- vagy hutamű, vagy bányatörvényhatóság alá tartozó más vagyon eladási árából és jövedelmeiből a követelések következő rendben fizetendők ki:

1. A bányavagyonnak a csőd alatti fenntartására és kezelésére, valamint összeirására, becslésére és eladására tett kiadások.

2. A királyi kincstár, bányabéri (urbarai) s a műtől fizetendő egyéb közadóbeli követeléseivel, a mennyiben azok a csőd megnyitása előtt egy évnél nem régebbvannak hátramaradásban.

(Ezen 2. és 3. pont alatt az általános bányatörvény 268. és 269. §§-nak rendelkezése a 3 évi hátramaradásokra nézve, megszorittatik.)

3. A bánya-, huta- s egyéb művek és a bányagyárak munkásai munkabérökkel, a mennyiben ez a csőd megnyitása előtt egy évnél nem régebben van hátramaradásban.

4. A bányalegénységi pénztárak vagy társládák követelései, a munkabérből lehuzott, de a pénztárban hiányzó járulékokra nézve.

5. Az örök vagy segéd — alagilletékek — vagy segédintézetekhezi egyéb járulékok, a viz-, akna-, járaadók, s a megengedett bányamivelési szorgalmakérti egyéb évenkinti tartozások, a mennyiben ezen követelések a csőd megnyitása előtti egy évre vannak hátramaradásban.

6. A perügyelőnek dija s költségei az A) rovatban 7. alatt foglalt megszoritással.

7. A betáblázott hitelezők a betáblázás által nyert elsőbbség szerint és azon kamatjárulékokkal, melyek a

fennebbiek szerint az ingatlan vagyonokra nézve a tőkével egyenlő elsőbbséggel birnak.

14. §. Egyébiránt megjegyeztetik, hogy habár vegyes vagyoni csődtömeg ellen a bányabiróság által elintézendő egyes bányászati keresetek utóbbi osztályozás végett az eljáró polgári csődületi bírósághoz áttétetnek: mindazonáltal a végrehajtás bányai vagyonra nézve mindig az illető bányabiróság utján eszközlendő.

D) A többi hitelezőknek az általános csődtömegből leendő kielégitésére nézve.

15. §. A fennebbi pontokban tárgyalt igények kifizetése után fennmaradó összes csődvagyon az általános csődtömeget képezi, mely az összes hitelezők kielégitésére, a mennyiben ezek már az A), B), C) pontokban kijelölt csődvagyonból ki nem fizettetnek, következő rendben forditandó.

Az első osztályba tartoznak:

16. §. 1. Azon költségek, melyek az általános csődületi tömeg rendbeszedésére, biztositására és kezelésére szükségesek voltak, hová a tömeggondnoknak és perügyelőnek meghatározott dija s a bukottnak tartására a 12. §. értelmében történt kiadások is tartoznak.

2. A csődperben eljáró megyei törvényszékeknek tartására szükséges költségek, ha a csődtömegnek értéke 1000 frtot meghalad, egészben a tömeg által viselendők. Ezer forintot meg nem haladó tömegből mindazonáltal semmi dij nem jár, s a többi bíróságoknál e részben az eddig divatozó szokás fog továbbá is megtartatni.

3. A végrehajtási szokott költségek.

4. A közhivatalbeli letétemények vagyis azon pénzek s ingó vagyonok, melyek közhivatalt viselő személynek hivatalánál fogva adattak kezéhez, amennyiben azok a 44. §. szerint természetben ki nem adattak, vagy az érettök bejött pénz a csődületi per folyamata alatt, ugyanazon §. értelmében itélet következésében ki nem fizettetett; továbbá a tisztviselőnek hivatalos számadásaiból eredett elmarasztalások.

5. Minden közadóbeli tartozások s hátramaradások egy évre; — a régiebb közadóbeli hátramaradások ezen osztályhoz nem tartozván.

17. §. Hogy ha a csődületi tömeg oly csekély volna, hogy abból még az első osztálybeli követeléseket sem lehetne egészen kielégiteni: akkor a kielégités azon renddel teljesittetik, melylyel az első osztálybeli követelések a fennebbiekben megállapitott sor szerint kielégitendők, és pedig ugy: hogy azon első osztálybeli követelés, mely sorra elébb van, egészen kifizetendő, habár más, ugyanazon első osztályban, de hátrább levő követelésnek kielégitésére semmi sem maradna is.

A második osztályba tartoznak:

18. §. 1. A gyámsági számadásokból eredett elmarasztalások.

2. A bukott cselédjeinek hátralevő bére, a mennyiben ez a csődület megnyitása előtt egy évre hátra van.

3. A kereskedői segédeknek fizetése az 1840. XVI. t. cz. 31. §-a értelmében.

4. Az orvosnak dija s a gyógyszerárusnak orvosi szerekért felszámitott követelései, szintén a csődület megnyitását megelőzött egy évre.

5. A temetési költségek, és pedig ha a bukott a csődület megnyitása előtt halt meg, egészen, — ha pedig a csődület alatt halt meg, akkor ugy mint szegény leszen eltemetendő, s csak azon költségek fognak felszámittathatni, melyek eltemetésére mulhatlanul szükségesek valának.

6. A lakbéri tartozás azon félesztendőre, mely a csődület megnyitását közvetlen megelőzte.

19. §. Ha az első osztálybeli követeléseknek kielégitése után a tömegből annyi nem maradna, hogy abból ezen második osztálybeli követelések teljesen kifizettessenek: akkor azon vagyon, mi az első osztálybeliek kielégitésén fölül megmaradott, a második osztálybeliek között, követeléseik mennyiségének aránya szerint leszen felosztandó.

A harmadik osztályba tartoznak:

20. §. 1. A bukott feleségének törvényes hitbére; a mennyiben ez a csődtömeghez tartozó ingatlan vagyonból ki nem elégittetett.

2. A bukott kereskedő feleségének hozománya és jegyajándéka, a mennyiben annak valósága s a férj kezére lett jutása bebizonyittatik. Hogy azonban az asszonyi hozomány ezen harmadik osztályba soroztassék, szükséges, hogy az kereskedőknél, a kereskedőkről szóló 1840. XVI. t.-cz. 9. §-a szerint az ott megmeghatározott időben az illető törvényhatóságnál be-

jelentve s rendszeresen bejegyezve lett légyen. — A bukott kereskedő feleségének ekkép bejegyzett hozománya — az 1. pont alatt emlitett hitbéri követelés kielégitése után — minden egyéb harmadik osztálybeli követeléseket, mik a bejelentés utáni időből erednek, megelőz és levonás nélkül, a mennyiben a harmadik osztálybeliekre esett csődtömegből lehetséges, kifizetendő.

3. A bukott által kiadott vagy elvállalt váltóbeli kötelezések; ezek azonban egymás között semmi elsőbbséggel nem birnak, hanem azon somma, mely a tömegből ezek kielégitésére fennmaradott, közöttük aránylag leszen felosztandó.

21. §. Ott, hol az uj osztályozás vétetik alkalmazásba, a 89. §. b) pontjában a 85. §-ra lett hivatkozás elhagyandó lévén, a c) pont következőleg bővittetik:

„c) a bukottnak közönséges adóslevelei, melyekhez a be nem táblázott vitalitiumok is sorozandók".

22. §. Ugyanott, hol az uj osztályozás fog alkalmazásba vétetni, a 92. §-ból a 91-re lett hivatkozás szintén elhagyandó lévén, ezen 92. §. az első sorban ekkép kezdődik:

„92. §. Az ötödik osztályhoz tartoznak minden régibb kamathátramaradások" stb.

23. §. A 108. §. a következőképen változik:

„Ezekután a biróság felszámitja a megitélt követelések egész mennyiségét, s ha a csődületi tömeghez tartozó ingatlan javak még mind el nem adattak, azokat s a rajtok levő és az 58. §. szerint még el nem adott gazdaságbeli ingókat árverés alá bocsátja, s an-

nak a hitelezői választmány közbenjöttével leendő teljesitésére egyik birósági tagját kiküldi; ha pedig az árverés alá bocsátandó javak más köz- vagy bányabirói törvényhatóság alatt volnának, az árverést a választmány által beadandó föltételek mellett átküldő levél mellett az illető dologi, — bányavagyonra nézve pedig mindig az illető bányabiróság eszközlendi.“

24. §. A 132. §-hoz még következő pont járul:

„A magyar csődtörvény ujolagos hatályba léptének napja előtt már megnyitott csődök az eddigi szabályok szerint tárgyalandók s fejezendők be. Ellenben azon csődökre nézve, melyek ezen nap után nyittatnak meg, az ezen csődtörvény tárgyaira vonatkozó előbbi szabályok megszüntetvék.“

25. §. A rendeletileg behozott csődegyezségi eljárás megszüntetik.

26. §. A mi a befejezett, vagy a magyar csődtörvény visszaállitásáig befejezendő egyezségi eljárásokat illeti, ezek, nehogy szerzett jogok sérelméről szó lehessen, vagy a magánjogokban zavarok előidéztessenek: a törvényhozás e részbeni jogainak fenntartása mellett bevégzett tényeknek lesznek tekintendők.

27. §. A mi pedig a függő egyezségi eljárásokat, vagyis azokat illeti, melyek a honi csődtörvény visszaállitása határnapján valamennyi hitelezőnek hozzájárulásával még véglegesen be nem fejeztettek: azok legott csődperré alakittassanak, s az illető csődbirósághoz áttétetvén, a magyar csődtörvény rendeletei s szabályai szerint tárgyaltassanak s intéztessenek el.

V. Kereskedelmi, fuvarozási és vásári törvények.

Az 1836 : 18. és az 1840 : 16., 17., 18., 19. és 20. törvényczikkekben foglalt törvények visszaállittatván, —

1. §. A kereskedési szabadalomnak időközbeni tágulása folytán, s azon tekintetből, hogy az illető városi hatóságnak e részben szabadabb kéz hagyassék fenn, az 1840 : 16. t.-cz. 2-ik §-a ekként változik :

„i) Ezeken kivül sz. k. városokban addig, mig e részben a törvényhozás kimeritőleg rendelkeznék, az, hogy az illető város kebelében minő gyakorlat áll fenn, közhatóságilag fog megállapittatni.“

2. §. A vásári bíróságról rendelkező 1836 : 18. t. cz. 17. §-a igy módosul :

„17. §. — A rendezett tanácscsal biró községekben, a városoknak bárki ellen benyujtott panaszait szintén a fennebbi szakaszokban a sz. k. városokra nézve megállapitott szerkezetü és hatóságu vásári bíróság itélendi el.“

3. §. Ugyanezen törvény 18. §-a következőleg változik :

„18. §. — Végre a többi községekben, melyek a fennebbi 17. §. tartalma alá nem esnek, — mindenki panaszát, a mennyiben ez a vásár tartalma alatt keletkezett kötelezésből származik, a szolgabiró és esküdt ugyanazon vásár lefolyta alatt elintézni tartoznak.“

4. §. Ugyanazon törvény 20. §-ból ezen szócska „földesuri“ kimarad.

VI. Urbéri, földtehermentesitési, arányossági és mezei rendőrségi ügyek.

1. §. Az 1836. és 1840. évi urbéri törvények folytán időközben keletkezett, az urbéri szabályozások minden nemére, az arányossági perekre és a földtehermentesitésre kiterjedő legfelsőbb szabályok az 1848-ik évi viszonyokkal összeütközésben nem levén : azok a legközelebbi törvényhozás intézkedéseig, az 1790 : 35. t. cz. példája nyomán, minden innen az ország alkotmányos állására és alaptörvényeire vonható hátrányos következtetés nélkül, anyagi tekintetben továbbra is hatályban maradnak.

2. §. Alaki tekintetben mindazonát az urbéri és arányossági ügyek keresztülviteléről az 1836., 1840. és 1848-ik évi törvények által eléggé gondoskodva levén : az eljárásra és a bíróságokra nézve ez uton teendő intézkedések mellőzhetlen szüksége egyelőre fenn nem forog.

3. §. A mezei rendőrséget szabályozó 1840 : 9. t. cz. 17. szakasza, a mennyiben a telektőli elmozditás büntetésére vonatkozik, hatályon kivül helyeztetik.

4. §. Ugyanezen törvény többi rendeleteire nézve, melyek a testi büntetésről szólnak, a bünvádi eljárás tárgyában fönnebb foglalt szabályok tartandók szem előtt.

VII. Bányaügy.

I. Fejezet.

A kőszénről.

1. §. Az általános osztrák bányatörvény 3. 284. és 285. §§-ai a kőszénre nézve Magyarországot illetőleg következőképen módosittatnak :

a) az állami kincstárba fizetendő bányavám — Frohen — a kőszéntől, jövő törvényhozási intézkedésig egyátalában megszüntettetik;

b) a más földén vagy földének gyomrában kőszenet bányajogilag kiaknázó iparos — amennyiben közte és a földbirtokos közt e tekintetben külön szerződés nem köttetett, — az eddig a kincstárnak fizetett bányavámot ezentúl a földbirtokosnak bér gyanánt kiszolgáltatni tartozik;

c) az 1859. október végéig a földbirtokosok javára s mások kizártával kiszabott kőszénbánya-nyithatási s felkérhetési idő akkép élesztetik fel, hogy a törvényhozás máskénti rendelkezéseig, a földbirtokos beleegyezése nélkül kőszénkutatásra való engedély, annál kevésbé bányászati adomány, a bányahatóságok részéről senkinek ne adassék;

d) földbirtokos nevezete alatt mindazon helyeken, hol a szabályozás és összesités már megtörtént, vagy hol annak be nem hozhatása biróilag kimondatott, szóval, hol a volt urbéri birtok már véglegesen meg van állapitva, az illető tulajdonos tekintendő földbirtokos gyanánt, legyen az akár volt földesur, akár volt urbéres. Hol azonban az összesitésnek még helye van, ott a bármely földön fölfedezendő kőszéntelep a volt földesuri birtok tartozékának nyilatkoztatik.

e) A jövő törvényes rendelkezésig is nyerhetők a kőszénre nézve bányajogositványok, mihelyt az illető föld tulajdonosának beleegyezése igazoltatik.

f) Aki 1859. november első napja előtt más birtokán bányajogias kutatás mellett kőszenet fedezett fel,

ugyanazon időben pedig a tulajdonos is kőszénre turzott és magának bányahatósági engedélyt is adatott: ez esetben az idegen turzó a fölfedezett kőszéntelepet a földbirtokosnak átengedni köteles; viszont a mondott időben turzott földbirtokos által netalán mellékesen fölfedezett más királyi adomány tárgyát tevő ásványtelep, az egy időbeli idegen turzónak leszen átengedendő.

g) Az ujonnan kiterjesztendő kedvezményi idő alatt idegen turzó által mellékesen, egyéb ásvány kisérete nélkül fölfedezendő kőszéntelepek, szintén a földbirtokosnak lesznek — egyezség nemsikerülte esetében — átengedendők; ha pedig a turzó vagy az adományozott bányatulajdonos másnemü ásvány termesztése mellett kőszenet is állitana elő, ez utóbbit az általános b. t. 124. §. értelmében, a termesztési költség aránylagos megtéritése mellett, a földbirtokosnak odaengedni köteles.

II. Fejezet.

A bányabiróságokról.

2. §. Az első folyamodásu bányai biráskodás, mely az általános osztrák bányatörvény szerint a fejedelmi bányakapitányságok hatóságától elkülönöztetvén, ekkoráig némely cs. kir. országos s illetőleg cs. kir. megyei törvényszékek által gyakoroltatott, megszüntetvén, jövőre azon cs. kir. törvényszékek bányabiráskodása ideiglenesen az országban fennálló öt kerületbeli kir. bányakapitányságokkal, nevezetesen a beszterczebányaival, nagybányaival, a Kassáról Szepes-Iglóra áthelyezendővel, az oraviczaival és a budaival egyesittetik.

3. §. E királyi bányakapitányságok mint első folyamodásu itélőszékek, az akkép egyesitett bányatörvényhatóságnak birói ágában, a magyar igazságügyi kormányhatóságnak s az illető felsőbb törvényszékeknek rendeltetnek alája.

4. §. Minden ily kerületi bányabiróság áll, egy a hon alkotmányos rendszerének, törvényeinek, a helybeli viszonyoknak, ugy a magyarhoni hivatalos és egyéb kerületbeli nyelveknek ismeretével biró királyi bányakapitányból, mint elnökből, továbbá egy előadóból, kinek hasonlóan a honi jog és bányászatban jártasnak kell lennie, s aki külön jegyzőkönyvet vezetvén, külön irattárral is ellátva leend. Ezen két birósági tag a kormány által neveztetvén, azonfölül az evégre a bányászati szakértők sorából kinevezendő több egyén közől még egy dijtalan ülnök is meghivandó.

5 §. A bányakapitánynak akadályoztatása esetében, birói helyét pótolja a birósági előadó, kinek hatásköre azonban a bányakapitányság egyéb hatósági körére ki nem terjed. Ily esetekben a bányászati szakértők közül ketten lesznek meghivandók.

6. §. Ezenkivül az öt bányakerületnek többi nevezetesebb bányaüzleti helyein bányakapitánysági helyettesek a szükséghez képest fognak kormányilag neveztetni, kik mint a kerületbeli bányatörvényhatóságok birói ágában is kitétetvényes segédközlegei, mindennemü ügyekben és perekben előkészitőleg eljárandnak s a kapitányságok birói meghagyásait teljesitendik s végrehajtandják; egyszersmind a fegyelmi hatóságot hivatalbeli területeiken gyakorlandók.

7. §. A bányakapitányságok és helyetteseik hivatalbeli segédszemélyzetének a szükséghez képest való kiállításáról, kormányilag külön intézkedés fog tétetni.

8. §. Minden bányaügybeli birósági végzések s ítéletek, mennyiben fölebbvihetők, a királyi és hétszemélyes tábla által fognak megvizsgáltatni. Evégre mindkét táblánál a bányaiügyekre nézve egy kellően kiképezett szakértő törvénytudó előadó hozzájárultával, külön osztályok fognak képeztetni.

III. Fejezet.

A bányai bíróság hatóságáról.

9. §. A bányakapitányságoknak, mint egyszersmind bányabíróságoknak hatósága valamennyi, a bányászati adományozás vagy engedélyezés alá eső s bárki által birt bányai tárgyakra s járulékaikra, ideértve a kőszénbányákat és az összes kohászatot is, ugy az ezekből s a bányai kezelésből származó peres esetekre is kiterjed.

10. §. E szerint a bányabirtokosok polgári állapotra való tekintet nélkül, egyedül bányabirtokukra s az annak miveléséből támadó jogesetekre; továbbá a bányászati tisztek, szolgák és munkások számadásaik- s kötelezettségeikre nézve, és a bányatörvényben kijelölt fegyelmi esetekben személyeikre is, a bányabíróság hatósága alatt állanak.

11. §. A bányabíróságok egyszersmind bányatelekkönyvbirák is, s ehhez képest a dologi biráskodást is gyakorlandják.

12. §. Hatóságukhoz tartozik továbbá a bányász-

irsládák — Bruderladen — intézményéből és annak kezeléséből fölmerülő jogesetekbeni eljárás is.

13. §. Ugyszintén a bányák és bányászat műtani kezeléséhez megkivántató minden sulyokra és mértékekre való felügyelet és fegyelmi eljárás.

14. §. Az érczlopás és sikkasztás, ásványtelepek betapasztása vagy eltitkolás által elkövetett büntetteknek megfenyitése a polgári hatóság körébe tartozik; ilynemü esetekben mindazonáltal a bányatárgyakra nézve szükséges nyomozás, szemle, vagy becslés, egyszersmind a tény minémüségének meghatározása is, elébb az illető bányaszék által eszközöltetik, mely valamint ez esetben, ugy biráskodása alá tartozó más tárgyak megitélése alkalmával fölfedezett büntettekre nézve is minden vizsgálati, vagy előtte netalán lefolyó perbeli irományokat, a lehető követelések és kárpótlások lajstromával együtt a büntető hatóságnak hivatalosan megküldeni tartozik.

IV. Fejezet.

Bányai és bányászati tárgyakat illető jogról.

15. §. A hatályban ideiglenesen meghagyott általános osztrák bányatörvény anyagi része, a bányajognak törvény általi végleges megállapitásáig, az annakelőtte is fennállott, a közönséges törvénytől eltérő következő intézkedésekkel kiegészittetik.

1-sö czikk: A vidéki rendszabályokról. (Revier-Statuten.)

16. §. Bányabirtokosoknak s bányatársulatoknak jövő törvényhozásig, vidékük számára belviszonyaik s

helyi szükségleteikhez és az ásványtelepzetek különféle természetükhöz képest, mindazokról, mik az ideiglenesen hatályban maradt bányatörvény alapelveivel össze nem ütköznek, az e részbeni eljárási rend megtartása mellett vidéki rendszabályokat — Revier-Statuten — alkotni ezentúl is megengedtetik.

2-ik czikk: Az elévülésről.

17. §. Törvényesen szerzett és törvényes mivelésssel fenntartott bányatelkekre való berontásnál, vagy bíróilag kijelölt földszinti vagy földalatti bányahatároknak erőszakos megsértése-, áthágása-, vagy áthelyezésénél az elévülésre való hivatkozás semmi esetben sem fogadtatik el.

18. §. Csalás, ravaszság, erőszak és félelem miatt a bányatelkek vagy bányarészek eladásának vagy egyéb átruházásának félretételét, bárki is a bányatelekkönyvbeni bekeblezéstől számitandó egy év alatt követelheti csak, különben keresete elévül.

3-dik czikk: A szerződésekről.

19. §. Minden bányajog és birtok átruházását, föltételeit és czimeit — különbeni érvénytelenség terhe alatt — irásba foglalni és a bányabirósságnak bányatelekkönyveztetés végett bemutatni kell. A bányabiróság bejegyzése nélkül bányabirtokot senki nevére, még a házi bányaüzleti könyvekben sem szabad átirni.

20. §. Ha valaki a hirtelenkedve kötött és szabályszerü bejegyzéssel még nem törvényesitett szerződést megbánná, azt csak a bányabiróság előtti vissza-

hivással szabad megsemmisiteni; a visszahivó mindazáltal a szerződő másik félnek ezáltal okozott költségeit megtériteni és azt, mit szerződés fejében netalán fölvett, a visszahivás érvénytelensége alatt — haladék nélkül visszaadni köteles; máskülönben a szerződést pontosan teljesitő ellenfélnek megkeresésére a szerződés, csupán ez esetben, mihelyt a visszahivó törvényes 15 nap alatt ezen kárpótlásra nézve eleget nem tenne, a visszahivás ellenére is jegyzőkönyvbe iktattatik s foganatbavétele eszközöltetik.

4-ik czikk: A haszonbérletekről.

21. §. Bárminemü haszonbérbe-adások bányatársulatok részéről csak bányatársulati gyülésen történhetnek, a bizonyságul hivandó bányabiró, vagy előadó, vagy helyettes pedig a kötendő szerződés alkalmával odafigyelmezzen, hogy senki a bányabirtokosok közől, ha kivánná, a bérleti részvényközösségből ki ne zárattassék, egyszersmind pedig az érczásványtelepzetek pusztitásának meggátlása végett, szabályos mivelési rend, melyre fölügyelni köteles, állapittassék meg.

5-ik czikk: A bányai örökségekről, azok összeirásáról és letett árról.

22. §. Öröklött bányajogositványok és bányászati birtokok valamint eddig, ugy ezentúl is ősi vagyon természetével nem birván, fölöttük az illető tulajdonosok mind életükben, mind halál esetére korlátlanul rendelkezhetnek; végrendelet hiányában pedig a polgári törvények e hagyaték-nemre is alkalmazandók.

23. §. A bányavagyon összeirását és becslését a bányabiróság egyik tagja vagy a helyettes teljesiti és a halálozás esetére azt akár maga, akár más hatóság által megkeresve haladék nélkül megkezdi s a netalán szükséges zár alá vétel megrendelése és a becsülendők megbecslése mellett minden találtató javaknak leltárát elkésziti, s azt azon esetre is, midőn a meghalálozottnak semminemü más polgári vagyona nem létezik, az illető megyei vagy városi hatóságnak hiteles alakban átküldeni, más példányát pedig a bányabiróság levéltárába letenni tartozik. A vagyon mikénti kezeléséről, vagy pedig gyámnokok nevezéséről, amennyiben a végrendelkező másként nem intézkedett, minden esetben az illető polgári hatóság gondoskodni köteles.

6 ik czikk: Az árvák és gyámság alatt létezök bányajogainak kezeléséről.

24. §. A gyám- és gondnokság alatt létezők bányajogait és birtokait a gyámnokok vagy gondnokok önkényesen el nem adhatják és semmi czim alatt el nem idegenithetik, s ha tennék, ily idegenités teljesen érvénytelen, és az árváknak joguk van azt 24 éves korukig bárkitől visszavenni.

25. §. Ha pedig a gyámnok vagy gondnok az árvai bányabirtok mivelésére elegendő értékkel tömeg hiánya miatt nem birna, vagy a bányamivelés folytatását más helyes okoknál fogva az árvák nyilvános sérelmével s az árvai tömeg veszélyeztetésével egybekötve lenni látná, vagy észrevenné, hogy az illető bányatársulat reményt vesztve, a kérdéses bánya s

bányászati tárgy mivelésével felhagyni szándékozik, vagy épen már felhagyott: ez esetben a fennforgó körülményeket az illető polgári hatóság itélete alá terjeszteni tartozik, mely e részben mindenekelőtt és mindenesetre a járásbeli járásbíróságnak hiteles okokkal támogatott véleményét kellő figyelembe vevén, ha egyezésével és engedelmével hozzájárul, a gyámnok vagy gondnok az árva bányai birtokát szabadon elidegenitheti, vagy a körülményekhez képest egyenesen elhagyhatja, a tökéletes kort elért árvának pedig e tett miatt sem a gyámnok vagy gondnok, sem az általa elidegenitett vagy elhagyott bányai tárgyak jövendőbeli birtokosa ellen kereset nem adatik.

26. §. Amennyiben pedig előre elhatározni nehéz, ha bányabirtok által az árvák sorsa javittathatik, vagy sulyosittathatik-e? a gyámnokok és gondnokok az illető polgári törvényhatóságnak, ez esetben is a bányabíróság véleményének meghallgatása után, adandó különös engedelme és megegyezése nélkül, bányaosztályrészeket az árvák számára venni vagy bármikép szerezni tiltatnak.

27. §. Azon esetben végre, ha valamely bányatársulat a bánya és más bányászati tárgy mivelésében amiatt gátoltatnék, mivel az árvai részekre eső mennyiség nem fizettetik, s az illető gyámnok vagy gondnok, az illető polgári törvényhatóságnak is tudtára adandó birói megintés után ezen tartozást a kitüzött törvényes határidőig le nem fizetné: az árvák netalán károsittatnának, visszkeresetök csupán a hibás gyám- vagy gondnok ellen leend.

7-ik czikk: Örökségben kapott bányai s bányászati tárgyak felosztása módjáról.

28. §. Midőn kiskoruak érdeke forog fenn, vagy a nagykoru osztályosok maguk között egyetértésre jutni nem tudnak; minthogy a bányajog és birtok értéke a szoros értelemben vett ingó javak értékénél sokszor változékonyabb: oly esetben, hol nemcsak bánya és bányászati tárgyak, de egyszersmind más ingó vagy ingatlan javak is lennének felosztandók, bányai tárgyak értékét és sorsát egyéb ingatlan birtokkal vagy ingó javakkal kiegyenliteni és az osztozók egyikének vagy másikának, bányai osztályrészük helyett illetőségükben más valamit adni nem szabad, — hanem ily bányarészek minden osztozó közt egyenlően és törvényes arányban elosztandók.

29. §. Meg nem engedtetik továbbá ily esetben, hogy egyiknek osztályrésze egyik, másiknak illetősége ismét más különböző bányai tárgyban vágassék vagyis egyenlittessék ki, hanem az osztozók mindenike törvényes arányban őt illető osztályrészét minden bányatárgyban külön fogja megkapni, később annak akár magánosan, akár társaságban leendő kezelése az osztályosok tetszésére hagyatván.

30. §. Az osztály ezek szerint megtörténvén, ezen bányai és bányászati tárgyakban akár az osztály igazitására, akár uj osztályra a kereset egyedül csak azon esetben engedtetik meg, ha a részvények felosztásában számolási hiba történt volna.

V. Fejezet.

A közönséges törvénytől eltérő bányai törvénykezés.

31. §. A közönséges polgári jog alaki rendszabályai a bányabiróságok által is megtartandók, és az ő előttök tárgyalandó perekben is alkalmazandók, a mennyiben ezen fejezetben eltérő intézkedések nem foglaltatnak.

8-ik czikk: A bányabiró eljárásáról.

32. §. Világos és kisebbszerü jogesetekben szóbeli s rövid uton jár el a birósági előadó a maga mellé veendő tollnokkal, illetőleg a bányabirósági helyettes a maga járásában.

33. §. Midőn bányászati munkás vagy altiszt idéztetik, egyszersmind az illető bányatársulati képviselő vagy bányaműtelep főnöke vagy tisztje is a felől tudósitandó.

34. §. Midőn az összes bányatársulat ellen egyetemben indittatik per, a bányatársulat képviselőjét, vagy a bánya igazgatóját mint olyat megidézni elég.

35. §. A bányatársulat képviselőjének fel nem találhatása esetére, a kézbesitendő keresetlevél a bánya vagy huta épületére s illetőleg a bánya torkolatára, két tanu jelenlétében felszegezendő.

36. §. A szóbeli rövid utra való ügyek kivételével a bányaszékek előtt, különbség nélkül, mindennemü perek folyamodási alakban lesznek folytatandók.

37. §. Ha valaki bányabirtokában vagy jogában más által háborgattatnék, vagy abból erőhatalommal

kivettetnék, a sértett félnek ez iránt leendő panaszáról a bányabiró visszahelyezési rövid uton ugy jár el: miszerint haladék nélkül a hely szinére kimenvén, s az illető felek kihallgatása mellett körülményes vizsgálatot tevén, ha ezek folytában a sértett fél vagy birtokának 15 napig tartó békeséges használatát, vagy egyedül törvényes birtokczimét hitelesen bebizonyitaná, őtet a hatalmaskodónak minden okozott költségekben s károkban történendő elmarasztása mellett rövid uton birtokba helyezni s mindezekre nézve a folyamodástól számitandó 14 nap alatt teljes végrehajtással is eljárni köteles.

38. §. Visszahelyezési esetekben a föllebbvitel egyedül a bányaszékre, s egyedül birtokon kivül engedtetik meg, a bányaszék itéletével meg nem elégedő félnek pedig csak a rendes törvény utja marad fenn; egyéb rövid utu, valamint formás perekben is a bányabiróság itéletétől a fölebbvitel mindég birtokon belől történik.

9-ik czikk: A bánya-átlyukasztási eljárásról.

39. §. A bányatelkeknek szomszédok és határosok közt bányászilag történt átlyukasztását, legyen az érczásvány-telepzeteken vagy meddő sziklán keresztül, bár melyik érdeklett félnek az iránt tett bejelentése után, a bányabiró, bányaszéki mérnök közbenjöttével, a helyszinén rövid uton megvizsgálja s elintézi, az elégedetlen félnek a törvényes folyamodás utja fennmaradván.

40. §. Mind a szomszéd bányatársulatnak, ki a vele határos bányatelek jogaiba vágni lelkiismeretesen óvakodik, mind annak, ki bányatelkének a szomszéd

által netalán czélzott berontását jókor megelőzni kivánja, tettleges átlyukasztás előtt is mindig joga van a bányabiróságot a szemle megtételére s a földalatti határok birói kijelölésére kikérni.

41. §. A feleknek bármelyike beadván az iránt folyamodását, a bányabiró a dolog mibenlétéről tudomást szerezve, a szomszéd felé irányzott mindenik vonalnak és járatnak a külhatártóli valódi távolságát megszabni, s ily földalatti vonalnak mindenik végén — egyszersmind kivül is állandó pontokat kitüzni, s igy mind a két felet saját határaiba vezetve, biztositásukról gondoskodni köteles.

42. §. Ha pedig szemle alkalmával ugy találná, hogy az átlyukasztás mind a két fél által mivelt érczásvány-telepzetek vonulata vagy dőlése (Verflaechen) szerint már megtörtént, nem csak a bányatelkeknek külhatárát, a bányában föld alatt is kijelölni (die Ortung in die Grube stellen) s mindkét szomszédnak földalatti határait, további surlódások s innen származó perlekedések megelőzése végett, egy állandó határjegy leszegezésével megállapitani, hanem az alattomos orozás által kiemelt ásványok árát is kiszámitani, és a kárvallottat mind az ásványokra, mind a birói költségekre nézve rövid uton kármentesiteni tartozik.

43. §. Hogy pedig az ily ásványorzások birói eljárás előtt is meggátoltassanak, az illető szomszéd bányabirtokosságok, az érczásvány-telepzetek vonulata vagy dőlése szerint történendő valóságos átlyukasztások esetében, az átlyukasztás pontjától minden részre pontosan mért 3 ölnyi távolságra a további munkával

nyomban felhagyni, s az átlyukasztás esetét a bányabiróságnak haladék nélkül bejelenteni kötelesek.

44. §. A szomszéd és határos bányatársulatok közt történendő bárminemü átlyukasztások eseteiben, a határosokat szokatlan és kitürhetlen büdösséggel, füsttel, rosz szándéku elrekesztésekkel, a viznek a szomszéd telkére való vezetésével, vagy más ilynemü káros módokkal boszantani nem szabad; máskülönben a bányabirtokos, két harmadában a társládának, egy harmadában a sértett félnek jutandó 100 frttal, minden egyes felvett vagy megbizott személyért 10 frttal; bányamunkások pedig 40 forinttal lesznek fenyitendők. Magában értetvén, hogy a tisztekért ily esetben maga a bányatársulat kezeskedik és fizet, — visszkereseti joguk mindazáltal ellenök fennmarad.

45. §. Végre azon esetekben, ha valamely bányában a sziklákat tüz erejével kellene lágyitani, — e gyakorlatot, miután azt előbb a bányabiróság is megismerte, a szomszéd által kivánt átlyukasztással füstokozás ürügye alatt gátolni nem lehet; ellenben ha más bányában átlyukasztást az kérne, ki tüz segedelme nélkül munkáját nem végezheti, a szomszédokkal a füst alkalmatlanságainak eltávolitása iránt megegyezni tartozik, — különben mint törvényszegő, a fölebbi §. értelme alá esik.

10-ik czikk: Régi adományzásokból támadt perek elintézési módjáról.

46. §. Hogy ha az ásványér lejtős dőlése szerint adományzott telekben az erek, és igy a telkek is egy-

mást átmetszenék, a régibb felkérő a telkén átnyuló eret saját határai közt használandja, az ezen túl terjedő érhez pedig a későbbi felkérőnek joga fennmarad. Ha azonban ily erek összefolynának s egyesitve tovább terjednének, és sem vonulat vagy dőlés, se más alkatrészek minémüsége ki nem mutatnák, hogy melyike nyeletett el a másik által: ezen összefolyt érnek az érintkezési ponton túli használata a régibb felkérőt illeti; de ha ismét külön válnának, vagy ha megismertető jeleit az egyik megtartva, a másikat egészen megsemmisitené: ki-ki vagy sajátságos jelek, vagy ezek hiányában az előbbi dőlés vagy vonulat szerint megismerhető erének további mivelésére jogosittatik, habár későbbi felkérő lenne is.

11-ik czikk: A perbeli és peren kivüli szemléről.

47. §. Bányák s egyéb bányai tárgyak iránt peren kivüli szemlék, ha azok valamely bányabirtokosság folyamodására az ellenfél kihallgatása s belenyugvása nélkül történtek, habár ideiglenes intézkedést vontak volna is maguk után, a meginditandó perben tekintetbe még sem vehetők.

48. §. A szemlevétel szüksége fennforogván, azt a biróság megrendeli, a feleket meghivja s vagy maga, vagy küldöttjei által a hely szinén hitelesen eszközli.

49. §. Midőn szemlevételnél tanuk alkalmaztatnak, azoknak a hely szinén és a felek jelenlétében kell kihallgattatniok, s akkor az ellenfél részéről a tanunak közbevágó kérdések is tétethetnek. Műértők alkalmazása esetére az ellenfelek mindenike egy műértőt

nevez, szükség esetére pedig azokhoz a biró is egy harmadikat alkalmazhat.

50. §. Mind perbeli mind perkivüli szemléknek körülményesen előadott eredménye a bányaszéki, illetőleg hivatalos könyvben egész kiterjedésében beigtattatik, s a feleknek, ha kivánnák, hiteles alakban kiadatik.

51. §. Ámbár végitélethozásra bevégzett perben a feleknek szóváltásai s bizonyitványai elegendők; mivel azonban bányai perekben, kivált pedig a mértan alkalmazását igénylő bányatelkek és érczásvány-telepzetek tulajdonossága fölött a helyszinen, ha a bíróság szükségesnek belátja, szemletétel is kivántatnék: ily esetekben, ha a felek nem sürgölnék is, a bíróság végitélethozás előtt a helyszinére szemlét rendel s a pert, érdeme fölött szerzett ily előismeretek után, végképen eldönti.

52. §. A perlekedő felek közt történő vagy közelgető átlyukasztások, valamint mérnöki eljárást kivánó minden más esetekben, a felek által kivánt birói szemle ugy eszközöltessék, hogy a fennforgó kérdések nemcsak a bányaszéki, de hittel eleve kötelezendő más bányamérnök által is fölvétetvén, minden számtételek a külön készitett térképpel, s ugy a bányaszéki küldöttség mind a mérnök által aláirandó véleménynyel együtt a bányaszéknek bemutattassanak.

12-ik czikk: Földszinti s alatti károk becsléséről.

53. §. Perinditás előtt bármikép okozott földszinti s alatti károk becslése a bányaszéki küldöttség által történik.

54. §. Minden kárbecsléseknél, kivált hol érczkivájat forog fenn, a becslő birói küldöttség a kár kipuhatolására szükséges minden eszközöket, ugymint okleveleket, amennyiben kaphatók, tanuvallomásokat, s hittel kötelezendő műértők becslését segédül venni, s az eset ugy hozván magával, a kártevő bányatársulatnak fő- és altiszteit és munkásait is hit alatt kihallgatni köteles.

13-ik czikk: A birói zárról.

55. §. Ha valakinél akár büntett, akár perlekedés folytában történendő elmarasztása esetében, vagyonhiány veszedelme forogna fenn, s az vagy köztudomásra lenne, vagy hitelesen bebizonyittatnék: a követelt félnek bányai vagyona, az illető bányaszék által, birói zár és kezelés alá vétetik.

56. §. Ezen esetben a bányaszék a zár alá vett vagyon minémüségéhez képest a felek meghallgatása után zárgondnokot rendel, ki a hányaszék felügyelése mellett az egész vagyont felelősség terhe alatt ugy kezeli, hogy a mivelésre szükséges kiadásokra fordítandó költségek levonása után fennmaradó jövedelemből meggyüjtött tőke, végrehajtás idejéig, árvabiztositék mellett kamatra adassék.

57. §. A zárgondnok díját fáradsága és felelőssége arányában, s az illető felek kihallgatása mellett, mindenkor a bányaszék szabja meg, az mindazáltal a jövedelem századrészénél többet nem tehet.

58. §. Ha valaki nemcsak a pertárgy épségben tartása, de jogbonyolódások elleni biztositás tekinteté-

ben is, egy, minden kifogás fölötti átvállalót) fidejussor) vagy kezest állit; a birói zár megszünik, s ha már elrendeltetett volna, tüstént feloldatik.

59. §. Ha vagyonhiány veszedelme fenn nem forogna ugyan, de a bányatelkek határai vagy bárminemü követelések iránt támadt kérdések eldöntése esetére a peres tárgy értékének s mennyiségének meghatározásában előre is nehézségek azért mutatkoznak, mivel az illető bányatelekben a peres helyen kivül még más helyen is értékes ásványok vájatnak: ez esetben a törvényszék a peres helyen kiásott vagy ásandó ilyetén ásványoknak, evégre bíróilag felesketett egyén által külön és havonkint benyujtandó számadás mellett teendő kezelését tüstént megrendeli, a bányatermékekből eredő jövedelmek mindazáltal az alperes szabad rendelkezésére és használatára fennhagyhatók.

14-ik czikk: A végrehajtásról.

60. §. Midőn a győztes félnek valamely bányabirtok oda itéltetett: a birói foglalás a szomszéd és határos bányatársulatok képviselői vagy tisztei jelenlétében a helyszinén történik. Befejeztetvén a birói foglalás, a végrehajtó biró ebbeli eljárásáról a kiküldő bányaszéknek első ülésben körülményes jelentést tesz, mely felolvastatván, egész kiterjedésben az illető jegyzőkönyvbe iktattatik, egyszersmind ahhoz képest a bányatelekkönyvben is megtétetik az illető be- és kikeblezés.

61. §. Bányászati tárgyra kiterjedő végrehajtás,

ide értve a lezárolást, fölbecsülést és árverezést, még oly esetekben is, midőn az itélet, mint vegyes vagyonu csőd esetében, más hatóság által hozatott, csak bányabiróság kiküldöttje, illetőleg helyettes által eszközölhető. A bányabiróság a végrehajtás teljesitéséről a megkereső törvényhatóságot a végrehajtási jelentésnek átküldése mellett azonnal tudósitandja, a jelentésnek másik példányát pedig az irattárba leteszi.

62. §. Akár rövid, akár rendes peruton megitélt követelések kielégitésére a bányai tisztek és altisztek fizetésének s a bányamunkások bérének, más vagyon hiánya esetében egyszerre csak egy harmad része jelöltethetik ki. A bányamivelésre szükséges gépek s egyéb műeszközök bánya nélkül, birói lefoglalás alá külön nem vétethetnek.

15-ik czikk: A felszámitásról.

63. §. Perbeli felszámitások (liquidatiók) nem külön periratokban, hanem a per érdemével együtt a rendes perekre nézve meghatározott szóváltásokkal bevégzendők.

64. §. Oly perekben, hol a felszámitásra 15 napnál hosszabb idő kivántatik: a szokott határidő kiterjesztése, ha kéretnék, sem egyik, sem másik félnek meg nem tagadtathatik.

65. §. A határidő elhalasztása megengedtetik akkor is, midőn a számolási kérdések a szavatos és szavatolt között forognak fenn.

66. §. Ha pedig a felszámitás a végrehajtás idejére hagyatott fenn, vagy szüksége különben is a

végrehajtás alatt fejlődnék ki: a végrehajtó bíróság ez esetben tárgyalást rendel, minek folytán e fölött a bányaszék külön fogja végzését kimondani.

16-ik czikk: A betáblázásról és törvényes foganatjáról.

67. §. Bányatelekkönyveztetett egész birtoktestekre s az általános osztrák bányatörvény 135. §. értelmebeli részbirtokra az 1840. 21. t. cz. szelleméhez képest, csak az illető kerületi bányakapitányságnál, mint bányabíróságnál, zálog- és elsőbbségi jogokat a köztörvényszabta módon betábláztatni lehet.

17-ik czikk: A bányaszéki könyvek különféle nemeiről.

68. §. Az ülési jegyzőkönyvön kivül a bányabíróságok még a következő tiszti könyveket vezetendik:

a) i t é l e t k ö n y v e t, hova ugy a rendes, valamint a bányabíróság által végzendő szóbeli sommás perekben hozott végitéletek és végzések iktatandók;

b) s z e r z ő d v é n y i k ö n y v, s ide bánya-jogokat és birtokokat illető minden szerződések, kötések, vevések, eladások, átruházások, barátságos egyezések, pöralkuk, végrendeletek és érdemdijazások egész kiterjedésökben fognak bejegyeztetni;

c) b á n y a-t e l e k k ö n y v (Bergbuch), melybe minden bánya-társulat állapota, az adományzott bányát s más bányanemü tárgyak s járulékok neve, fekvése, minősége s tartozéka, ugy szinte adományoztatási s illetőleg engedélyeztetési adatai, birtoklási változások. továbbá az abban az ált. osztr. bányatörvény 135. §-a

értelmében részesülő közbirtokosok fő- és mellék-nevei s polgári állapotuk, és valamint az egész bányabirtokot, ugy az ált. osztr. törv. 135. §-a értelmebeli részbirtokra intézett mindennemü zálog- és elsőbbségi jogok bekebleztetése beiktatandó;

d) föld- és méréskönyv (Grund- und Feldmassbuch), hova a bányatelek körül végbevitt minden földszinti vagy alatti határkitüzések, a határjelek fekvése és birói áthelyezése, bíróilag elhatározott bányatelki kölcsönös átlyukasztások, — és végre külön határokkal megkülönböztetett bányatelkek birói megegyezéssel történt egyesitése, illetőleg pedig mindezen tárgyakról a bányabiró és kiküldött társai által tett hivatalos jelentések fognak beiktattatni.

69. §. A telek-, föld- és méréskönyvekből folyamodványilag kért kivonatokat a bányabiróság 8 nap alatt kiszolgáltatni tartozik.

18-ik czikk: A levéltárról és levélmásolatokról.

70. §. A bányakapitányságok kötelesek lesznek nemcsak a birósági és hivatalos okiratok bejegyzésében letett hitök szerint eljárni, s minden bejegyzendőket, a szavak vagy értelem legkisebb változtatása vagy módositása nélkül a bányaszék, illetőleg pedig hivatalos könyvekbe iktatni, hanem egyszersmind a hitökre bizott s jövőre is a bányaszéki levéltárakba leteendő s pontosan lajstromozandó irományokat, jelesül pedig a jegyző és egyéb hivatalos könyveket épségökben, lelkiismeretesen, hűségesen és sértetlenül megtartani és megőrizni.

71. §. A bányaszékek levéltáraikban található minden irományokat, kivévén azokat, melyek magát a hivatalt érdeklik, vagy magánosok által egyedül őrizetre tétettek le, — minden folyamodónak — azonban csak a bányaszék rendes ülésében fölveendő írásbeli esedezésekre, vagy látozott másolatban, vagy ha kívántatnék, hiteles alakban, minden nehézség nélkül kiadni tartoznak.

72. §. Továbbá a bányát s járulékait bármi tekintetben érdeklő földszinti s alatti térképeket és rajzokat, minden jogkizárás megelőzése végett, a bányaszék és az érdekelt fél pecsétje alatt őrizni kötelesek levén: ezeket egyedül az illető bánya tettleges birtokosainak folyamodására adják ki.

VIII. Vegyesek.

A) Az ügyvédkezés ideiglenes szabályozása.

1. §. Mindazok, kik 1849. év előtt ügyvédi oklevelet nyertek, ha az ügyködéstől birói itélet által meg nem fosztattak: az ügyvédség gyakorlatában ezentúl nem gátoltathatnak.

2. §. Ügyvédek, kik ügyvédi jogosultságukat a legközelébb lefolyt 11 év alatt nyerték, miután a királyi tábla hatósága ismét az egész országra kiterjed: oklevelüket a királyi tábla által megujittatni, és ha a hazai törvényekből kellőleg megvizsgálva nem volnának, ezekből pótló vizsgálatot tenni tartoznak.

3. §. Azok, kik ugyanezen időszak alatt ügyvédi vizsgálatot tettek ugyan, de ügyvédi jogosultságot nem

nyertek, ha az utóbbit elnyerni kivánják, az ügyvédi oklevél kiadásáért a királyi táblához folyamodni és előtte szükség esetén a 2-ik pontban emlitett pótvizsgálatot letenni köteleztetnek.

4. §. Azon végzett jogászokra nézve, kik az elméleti jogtudományi vizsgálatokat letevén, jelenleg legalább már két évi ügyvédi vagy törvénykezési gyakorlatban állanak, valamint azon jogászokat illetőleg is, kik a jogtanfolyamot elvégezték és vizsgálatot nem tettek ugyan, de több évi ügyvédi vagy törvénykezési gyakorlat által a jogbani jártasságukat igazolhatják, a királyi tábla fogja esetről-esetre meghatározni, valjon az ügyvédi vizsgálathoz közvetlenül bocsáttathatnak-e, avagy mily föltételeket kellend még pótlólag teljesiteniök?

5. §. Az ügyvédség elnyerése ezentúl a fennebb elősorolt eseteken kivül következő föltételekhez köttetik:

a) hogy az ügyvédjelölt a jogtudományok, és különösen a hazai törvények tanulását kellőleg bevégezte;

b) ezekből az előszabott elméleti vizsgálatokat sikeresen kiállotta; azontúl

c) két évi joggyakorlatot hitelesen kimutatni képes legyen; végre ennek eltelte után

d) az ügyvédi vizsgálatot a királyi tábla előtt sikerrel letegye.

6. §. A főtörvényszékek kerületei megszün tetvén, az ügyvédek hatásköre az egész országra és kapcsolt részeire kiterjed.

7. §. Az ügyvédi meghatalmazványok tekinteté-

ben, az 1840. 15. törv.-czikk II-ik részének 217-ik §-a a polgári perekre is kiterjesztetik.

B) Közjegyzőség megszüntetése.

8. §. A hiteles helyek iránt a hazai törvények intézkedvén, és ezek, ugy a visszaállitott törvényhatóságok által levén a magyar törvények értelmében a közjegyzők fennmaradó teendői végezendők, a közjegyzői hivatal ezennel megszüntetik.

9. §. A közjegyzőknél letett okiratok és hivatalos eljárásaikról készült irataik, jegyzőkönyveikkel együtt az ujonnan felállitandó azon első birósági törvényszéknek lesznek sorjegyzék mellett átadandók, melynek területén működtek.